

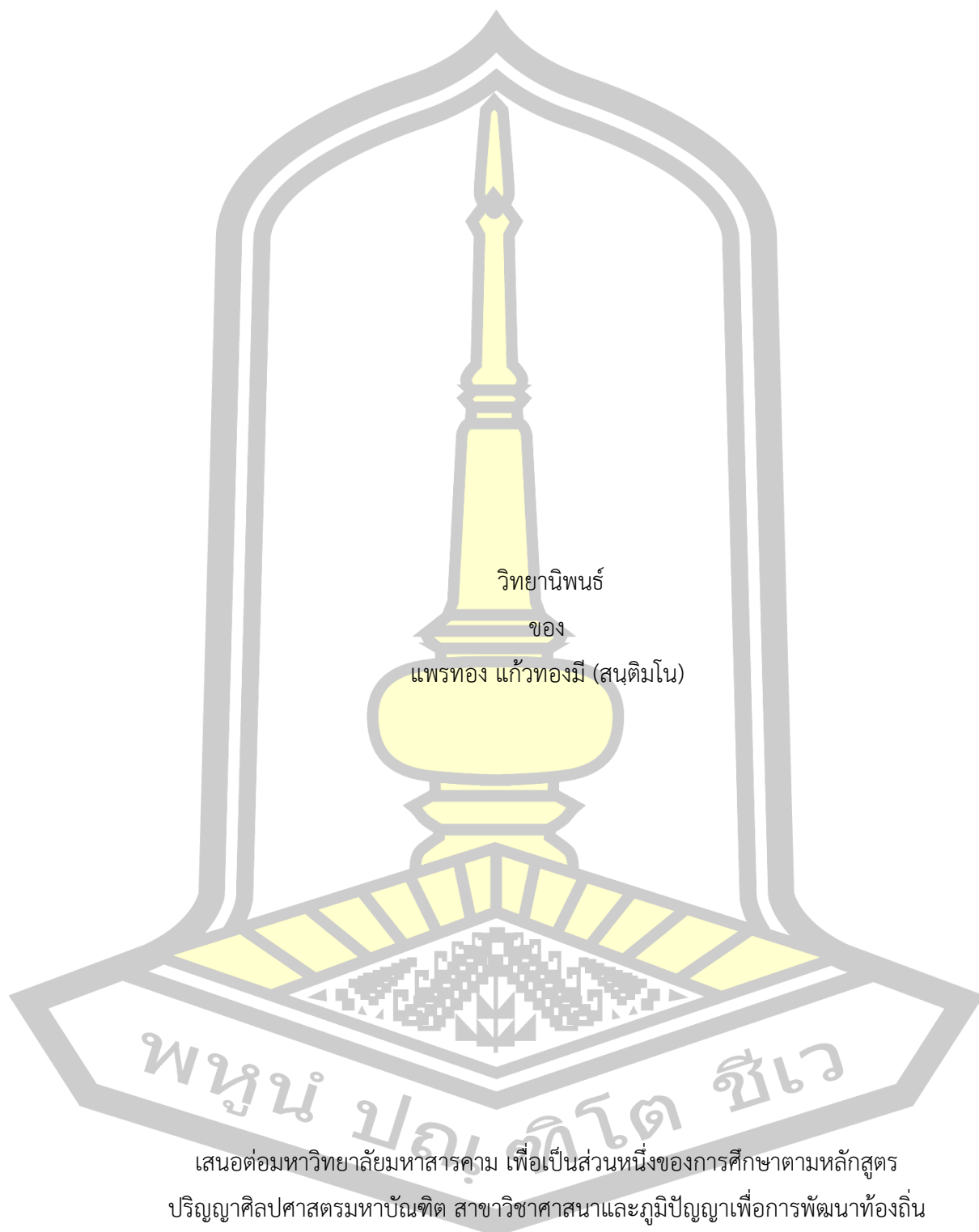
พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์
ของ
แพรทอง แก้วทองมี (สนธิมโน)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
ตุลาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

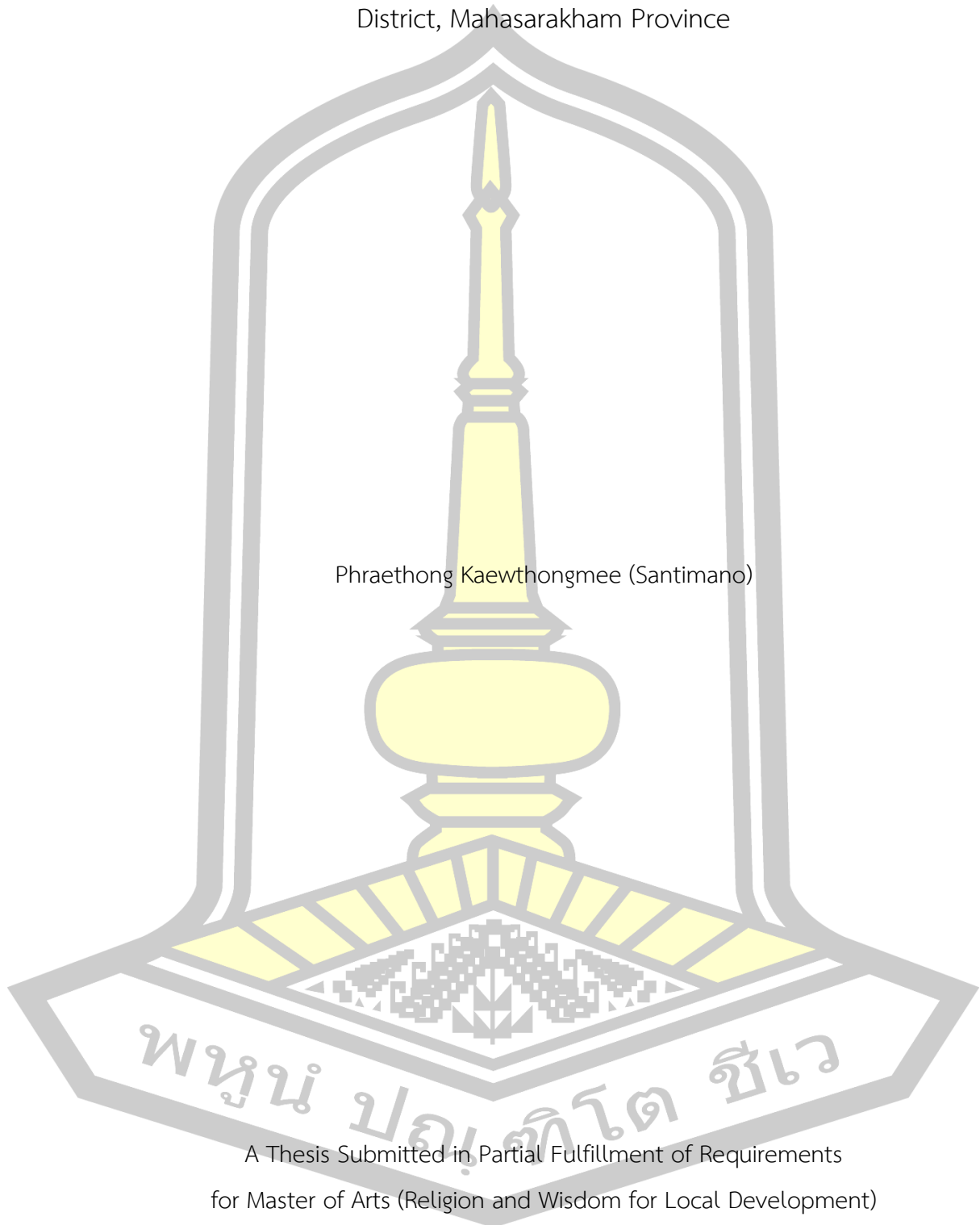

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ตุลาคม 2561

สงวนลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Traditional Dynamics of Song Ku Bua Mat, Bua Mat Sub-District, Borabue
District, Maharakham Province

Phraethong Kaewthongmee (Santimano)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Religion and Wisdom for Local Development)

October 2018

Copyright of Maharakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระแพททอง แก้วทองมี (สนติมโน) แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผศ. ดร. ชีระพงษ์ มีไธสง)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. เกียรติศักดิ์ บังเพลิง)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(รศ. ดร. พุทธรักษ์ ปราบนอก)

มหาวิทยาลัยขอนแก่นให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

(ผศ. ดร. กนกพร รัตนสุธีระกุล)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน.....เดือน.....ปี.....

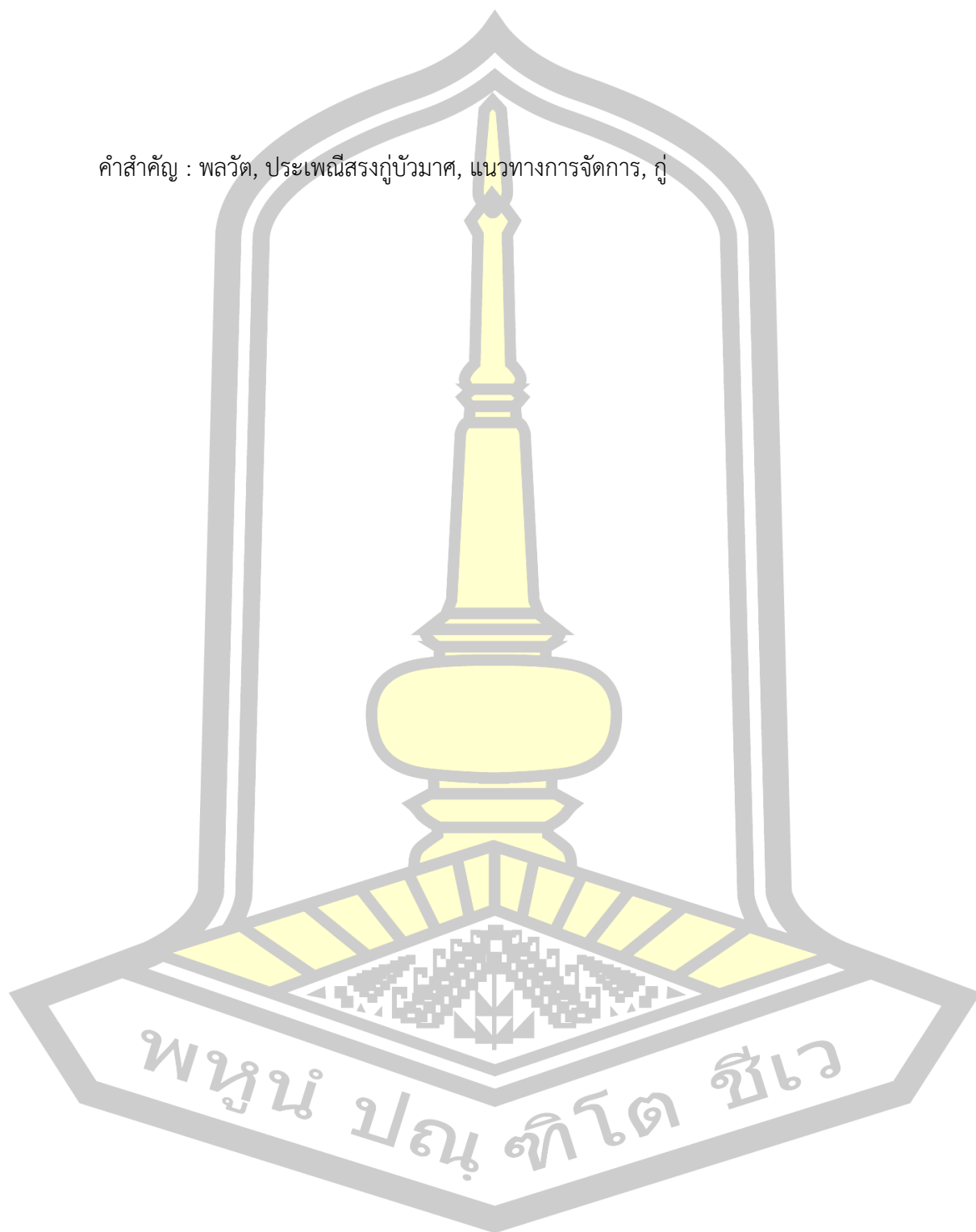
ชื่อเรื่อง	พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม		
ผู้วิจัย	แพรทอง แก้วทองมี (สนุติมโน)		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีระพงษ์ มีไชยสง		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการ พัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีการศึกษา	2561

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของกุ๋บัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศและเพื่อศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่างจำนวน 35 รูป/คน รวมถึงการสังเกตประเพณีสงฆ์บัวมาศ นำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหาแล้วนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ โดยมีชุมชนจำนวน 9 แห่ง ที่ให้ความสำคัญกับการสงฆ์บัวมาศด้านวิถีชีวิตตามแบบคติดั้งเดิม ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับกุ๋บัวมาศคือ ประเพณีบุญเดือน 5 ประเพณีการสงฆ์บัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) ความหมายและความสำคัญของกุ๋บัวมาศที่มีต่อชุมชน ตำบลบัวมาศ ที่ได้จัดขึ้นในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี และ 2) พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศของชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับฮีตสิบสองของชาวอีสานคือ ช่วงเวลาของการจัดประเพณีบุญเดือน 5 ของชุมชน ทั้ง 9 แห่ง โดยมีพิธีกรรมสงฆ์บัวมาศที่ได้อันเชิญมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดขอนแก่น สำหรับพิธีบวงสรวงได้เชิญพราหมณ์มาจากสำนักพระราชวังกรุงเทพมหานคร ร่วมกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการรับบวงสรวง การบวงสรวง และการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย สำหรับแนวทางการจัดการประเพณีสงฆ์บัวมาศ แบ่งออกเป็น 5 ส่วนคือ แนวทางการจัดการประเพณีสงฆ์บัวมาศ แนวทางการจัดการด้านการบวงสรวง แนวทางการจัดการด้านพิธีกรรม แนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน และแนวทางการจัดการด้านภูมิทัศน์ ซึ่งแนวทางการจัดการทั้งหมดควรมีส่วนร่วมกับหน่วยงานทั้งในระดับชุมชน ภาครัฐ และเอกชน

คำสำคัญ : พลวัต, ประเพณีสงฆ์บัวมาศ, แนวทางการจัดการ, ภู

TITLE	Traditional Dynamics of Song Ku Bua Mat, Bua Mat Sub-District, Borabue District, Mahasarakham Province		
AUTHOR	Phraethong Kaewthongmee (Santimano)		
ADVISORS	Assistant Professor Chalong Phanchan , Ph.D. Assistant Professor Theerapong Meethaisong , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Religion and Wisdom for Local Development
UNIVERSITY	Mahasarakham University	YEAR	2018

ABSTRACT

This thesis is a qualitative study which aimed at investigating meaning and importance of Ku Bua Mat for Bua Mat Sub-District community area and traditional dynamics of Song Ku Bua Mat located in Bua Mat Sub-District, Borabue District, Mahasarakham Province. Data were collected from documents and field data, including interviews, focus group discussion and in-depth interview with 35 samples together with an observation of Song Ku Bua Mat tradition. Data were analyzed and presented in the form of descriptive analysis.

The findings indicated that a total of nine communities gave importance to the traditional dynamics of Song Ku Bua Mat for the aspect of lifestyle following traditional principles which was merit making in the fifth month. The tradition of Song Ku Bua Mat played two important roles in Bua Mat Sub-District community, including meaning and importance for Bua Mat Sub-District community which was organized on the 15th day of the 5th waxing moon each year, and the relationship between the traditional dynamics of Song Ku Bua Mat of Bua Mat Sub-District community and the Twelve Annual Festival of Isan people observed one per month which was scheduled for tradition of the 5th Lunar Month of the nine communities. There was the water ritual of Narayana installed from the national museum in Khon Kaen Province. With regard to the sacrifice ritual, the Brahmins were

invited from Bureau of the Royal House together with Buddhist rituals, including sacrificial dance, waxing and rocket shooting for gulping. The guidelines for organizing Song Ku Mat tradition involved management of Song Ku Bua Mat tradition, management of waxing, management of rituals, management of tourism of community economy and management of landscape. These guidelines involved cooperation among community, government and private sectors.

Keyword : Dynamics, Song Ku Bua Mat tradition, Management Guidelines, Ku

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก ผศ.ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผศ.ดร. ชีระพงษ์ มีไธสง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการสนับสนุนกระบวนการวิจัย แนวความคิดที่มีค่าตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร. จารุวรรณ ธรรมวัตร ประธานกรรมการ และคณาจารย์สาขาวิชา ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะชี้แนะและให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการวิจัยทางด้านพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับประเพณีสงฆ์บัวมาศ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณพระอธิการภูมินทร์ สุกกิจใจ เจ้าอาวาสวัดสว่างโนนทัน, พระอธิการสรายุทธ กนต์สีโล เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองตุ, พระอัมรินทร์ อานนโฑ เลขานุการตำบลบัวมาศ,

พระทองสา จนทสาโล เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองแวง, และพระสงฆ์ ที่ได้ให้ข้อมูลร่วมทั้งการช่วยระดมความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณ ตัวแทนชุมชน, กลุ่มผู้รู้, กลุ่มอาชีพ, กลุ่มบริหารส่วนท้องถิ่น, กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ตัวแทนกรมศิลปากร, ตัวแทนสำนักวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม, สำนักงาน พุทธศาสนาประจำจังหวัดมหาสารคาม, และ กลุ่มพัฒนาชุมชน ที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์ และให้ข้อเสนอแนะในการเป็นพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณครอบครัว ญาติ พี่น้อง ทุกคน ตลอดจนท่านอื่นๆ ที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ที่ได้ให้กำลังใจสนับสนุนช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณมารดาบิดา ตลอดจนบูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่อบรมสั่งสอนประสิทธิ์ประสาทวิชา ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนาและประเทศชาติต่อไป

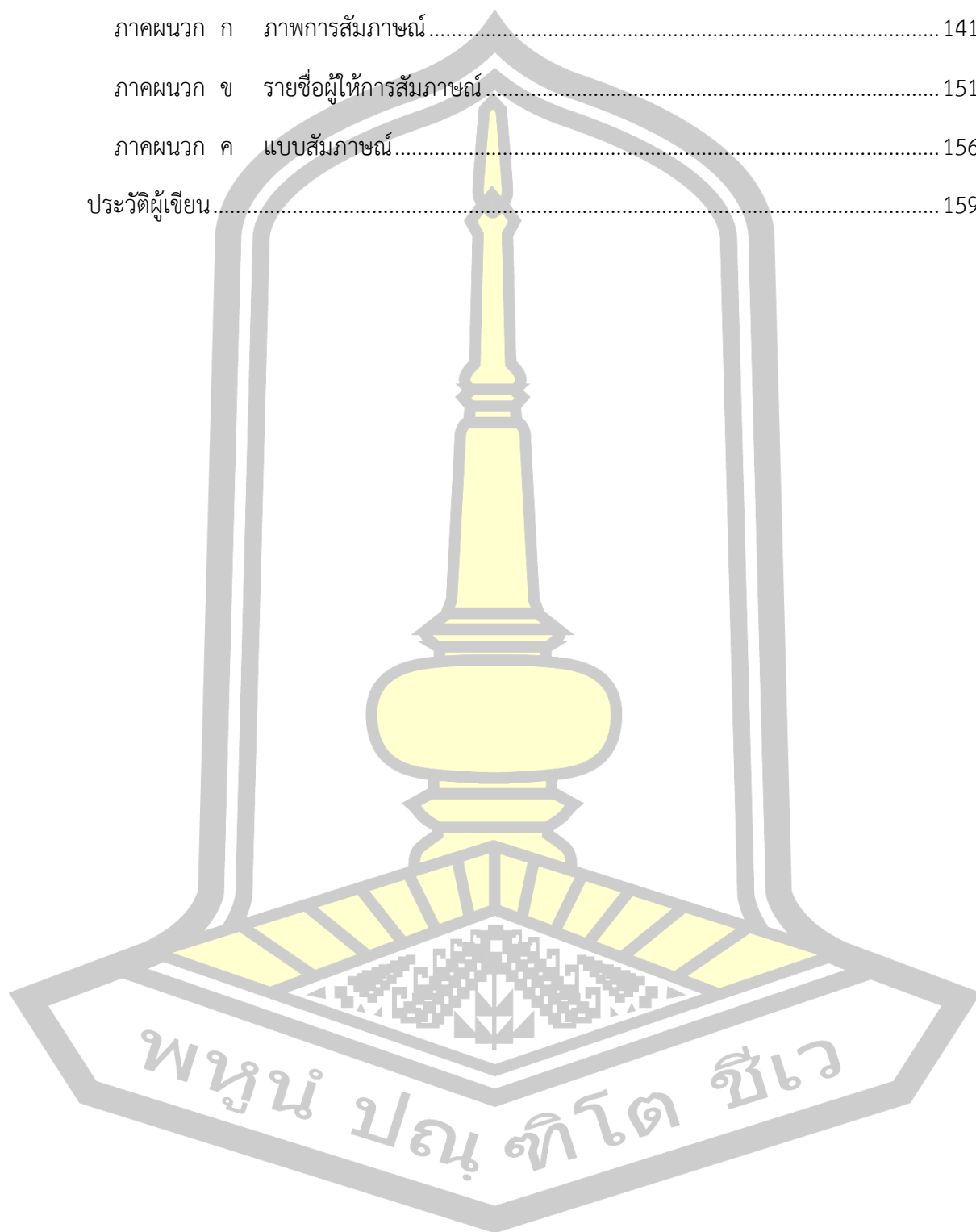
แพรทอง แก้วทองมี (สนติมโน)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
วัตถุประสงค์.....	5
ขอบเขตการวิจัย.....	5
ด้านเนื้อหา.....	5
ด้านพื้นที่.....	5
กลุ่มตัวอย่าง.....	6
วิธีการดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
นิยามศัพท์.....	7
แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	7
แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	7
พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม.....	7
แนวคิดสัญวิทยา.....	10
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14

บทที่ 2	บริบทพื้นที่ศึกษา.....	25
	พื้นที่อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้	25
	อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตมหาสารคาม	30
	กู่บัวมาศ.....	47
	บริบทพื้นที่ศึกษา.....	53
	สภาพทั่วไปของตำบลบัวมาศ	53
	ฮีด 12	59
บทที่ 3	กู่บัวมาศ : ความหมายความสำคัญที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ.....	63
	ด้านภูมิทัศน์พื้นที่.....	63
	ด้านวิถีชีวิตชุมชน	79
	ด้านความเชื่อ	83
	ด้านพิธีกรรม.....	86
	ด้านพิธีบนบาน.....	89
บทที่ 4	พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ.....	93
	ความเป็นมาประเพณีสงฆ์บัวมาศ.....	93
	ประเพณีสงฆ์บัวมาศในอดีต	94
	ประเพณีสงฆ์บัวมาศในปัจจุบัน.....	99
	พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ.....	110
	แนวทางการจัดการประเพณีสงฆ์บัวมาศ	116
บทที่ 5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	118
	สรุปผล	118
	อภิปรายผล.....	126
	ข้อเสนอแนะ	131
	บรรณานุกรม.....	132

ภาคผนวก.....	140
ภาคผนวก ก ภาพการสัมภาษณ์.....	141
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้การสัมภาษณ์.....	151
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์.....	156
ประวัติผู้เขียน.....	159

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านภายในตำบลบัวมาศ..... 55

ตารางที่ 2 ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรมสิบสองเดือนในชุมชนตำบลบัวมาศที่ปฏิบัติและไม่ปฏิบัติ 62

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่คู่อ่างๆ ในจังหวัดมหาสารคาม.....	37
ภาพที่ 2 เมืองโบราณจังหวัดมหาสารคาม.....	46
ภาพที่ 3 คู่อ่างสามพันค่า.....	47
ภาพที่ 4 คู่อ่างบัวมาศปัจจุบัน.....	48
ภาพที่ 5 สภาพคู่อ่างบัวมาศปัจจุบัน.....	48
ภาพที่ 6 คู่อ่างบัวมาศลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า.....	49
ภาพที่ 7 ห้องโถงอยู่กลางโคปุระ.....	50
ภาพที่ 8 ห้องโถงหันหน้าทางด้านทิศตะวันตก.....	50
ภาพที่ 9 โคปุระหรือซุ้มประตูทางเข้า.....	51
ภาพที่ 10 แนวกำแพงแก้วรอบคู่อ่าง.....	51
ภาพที่ 11 ประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย.....	52
ภาพที่ 12 คู่อ่างบัวมาศในอดีต (ปี พ.ศ. 2543).....	64
ภาพที่ 13 คู่อ่างบัวมาศก่อนการขุดแต่ง (ปี พ.ศ. 2543).....	65
ภาพที่ 14 การขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย (ปี พ.ศ. 2543).....	70
ภาพที่ 15 ประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย ปี พ.ศ. 2561.....	70
ภาพที่ 16 การวางเรียงแนวกำแพงหินกลับสู่ตำแหน่งเดิม ปี พ.ศ. 2543.....	71
ภาพที่ 17 กำแพงด้านทิศเหนือ ปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561.....	72
ภาพที่ 18 การติดตั้งวัสดุหินใหม่ทดแทนหินเก่าที่ชำรุด ปี พ.ศ. 2543.....	73
ภาพที่ 19 ห้องโถงกลางหันหน้าทิศตะวันตกปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561.....	73
ภาพที่ 20 สระน้ำรอบคู่อ่างบัวมาศปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561.....	74
ภาพที่ 21 การปลูกหญ้าและต้นไม้ในบริเวณคู่อ่างบัวมาศ.....	75

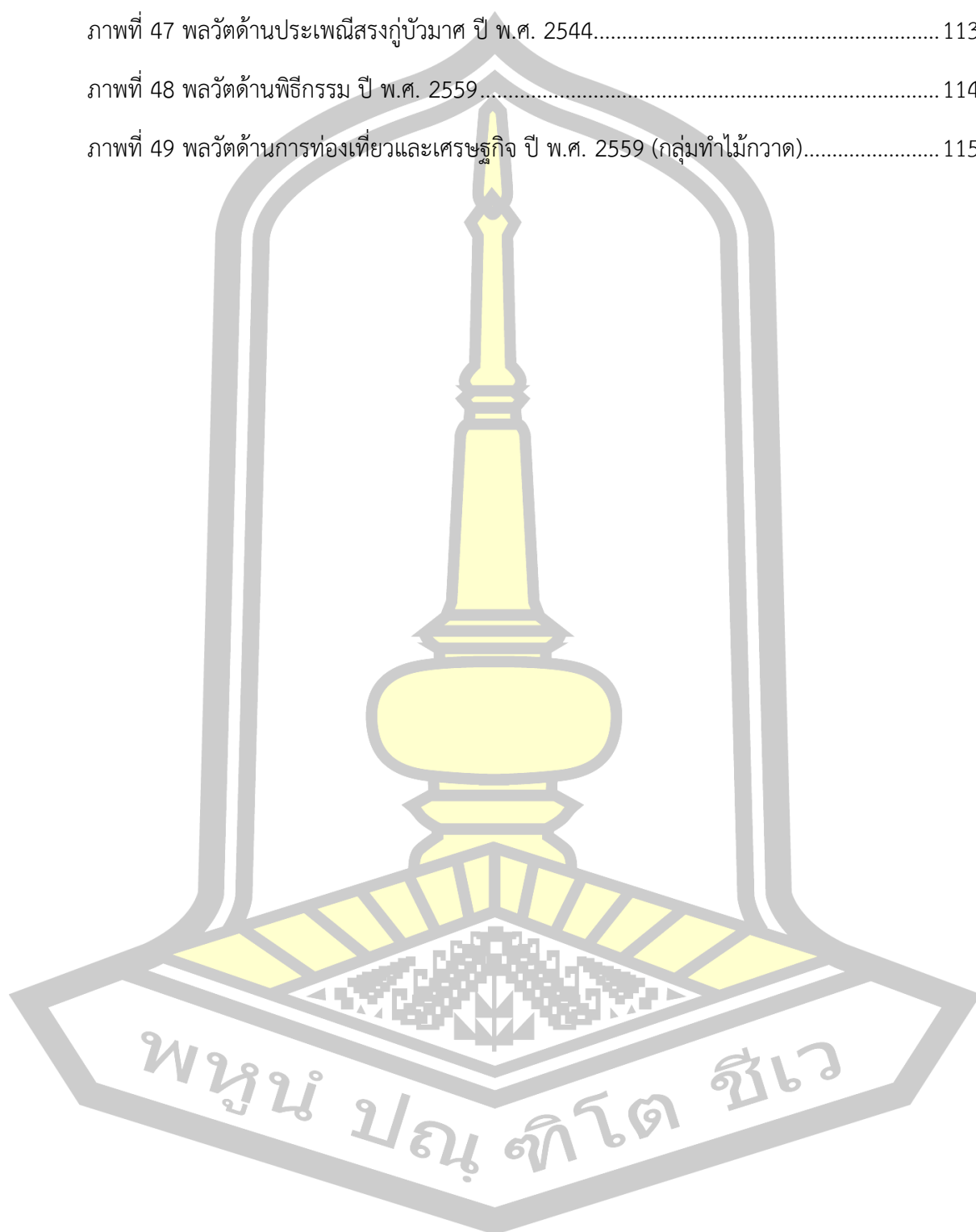
ภาพที่ 22 การวางโครงสร้างเหล็กเสริมความมั่นคงฐานกำแพง ปี พ.ศ. 2543	76
ภาพที่ 23 แนวกำแพงรอบคูบัวมาศปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561	76
ภาพที่ 24 บูรณะเสริมความมั่นคงปราสาทประธาน ปี พ.ศ. 2543	77
ภาพที่ 25 ปราสาทประธานปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561	77
ภาพที่ 26 ภาชนะน้ำท่วม ปี พ.ศ. 2559	79
ภาพที่ 27 การทอเสื่อหรือสาด	80
ภาพที่ 28 การปลูกข้าวหรือดำนาในชุมชน	83
ภาพที่ 29 เครื่องแกกบนบานรูปปั้นต่างๆ	91
ภาพที่ 30 พิธีสงฆ์คูบัวมาศ ปี พ.ศ. 2540	96
ภาพที่ 31 การสงฆ์คนเฒ่าคนแก่ ปี พ.ศ. 2544	97
ภาพที่ 32 พระนารายณ์องค์จริง ปี พ.ศ. 2561	100
ภาพที่ 33 พระนารายณ์องค์จำลอง ปี พ.ศ. 2561	100
ภาพที่ 34 เครื่องบวงสรวง	103
ภาพที่ 35 เทวรูปพระนารายณ์จำลองและองค์จริง	103
ภาพที่ 36 พระนารายณ์ได้ทำพระหัตถ์ข้างขวาบนถือจักรที่หายไปให้สมบูรณ์	104
ภาพที่ 37 พิธีรำบวงสรวง ปี พ.ศ. 2561	105
ภาพที่ 38 พิธีรำบวงสรวง ปี พ.ศ. 2561	105
ภาพที่ 39 พิธีรำบวงสรวง กล่าวถึงพลังความศรัทธาความเป็นอยู่การดำเนินชีวิต และบารมี	106
ภาพที่ 40 การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ปี พ.ศ. 2561	107
ภาพที่ 41 พิธีทำบุญตักบาตรตอนเช้า ปี พ.ศ. 2561	107
ภาพที่ 42 รูปปั้นพระโพธิสัตว์ไภษัชยสุต ปี พ.ศ. 2561	108
ภาพที่ 43 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานประเพณีสงฆ์คูบัวมาศ ปี พ.ศ. 2561	109
ภาพที่ 44 การจัดทำโรงทานของชุมชน ปี พ.ศ. 2561	109
ภาพที่ 45 กิจกรรมร้านสอยดาว ปี พ.ศ. 2561	110

ภาพที่ 46 พลวดด้านภูมิทัศน์ ปี พ.ศ. 2561..... 112

ภาพที่ 47 พลวดด้านประเพณีสงกรานต์ ปี พ.ศ. 2544..... 113

ภาพที่ 48 พลวดด้านพิธีกรรม ปี พ.ศ. 2559..... 114

ภาพที่ 49 พลวดด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2559 (กลุ่มทำไม้กวาด)..... 115

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

มนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม อาศัยอยู่บนโลกใบนี้มีความเชื่อมีแนวความคิด ความเคยชินความรู้สึกรู้สึกให้กันและกันจนกลายมาเป็นประเพณีสืบทอดกัน มนุษย์มีสัญชาตญาณ ในการกลัวภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเองทรัพย์สินของตน เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเทวดาของรักษา มีการบูชาที่เป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาที่สอนให้รู้จักบูชากราบไหว้ที่ควรบูชา เพื่อเป็นการ ให้ความรู้คุณค่าของบุคคลหรือสิ่งที่เราเกี่ยวข้องกับ (พระอรียานวัตร, 2536: 5) คุณค่าของความเชื่อและ พิธีกรรมการบูชาที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ที่ได้ทำด้วยจิตใจเลื่อมใสในพุทธศาสนาจึงก่อให้เกิด ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ประเพณีและวัฒนธรรมให้เป็นผู้มีจิตใจน้อมเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และยึดถือไว้เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของชีวิตตลอดไป (พายุ ภูค้ำวงษ์, 2557: 26-28) ด้วยเหตุนี้มนุษย์ที่เป็นกลุ่มสังคมต้องมีความเชื่อของพิธีกรรม เพื่อบูชาตามหลักพระพุทธศาสนา ที่มีความเลื่อมใสในประเพณีที่ได้กระทำขึ้นมาและให้ผลที่จะตามมาด้วย

ความศรัทธาคือความเชื่อซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำรงชีวิตในอนาคตและวิถีชีวิต มีความผูกพันอยู่กับลัทธิและศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่างๆ รวมไปถึงความเชื่อ ในเรื่องของศีลธรรมด้วย (พระมหาปรม โสภาโส (กองศา), 2541: 11) จะเห็นได้ว่า คุณค่าของความ ศรัทธาเป็นการสร้างวิถีชีวิตชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้เป็นอย่างดี (พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทตโต/วังหอม), 2550: 3-5) ถือได้ว่า ความศรัทธาเป็นพื้นฐานในการกระทำของบุคคล และสังคมในการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความต้องการในสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำขึ้นมา

เมื่อมีความศรัทธาความเชื่อสิ่งที่ตามมาคือการบูชา เพราะการบูชาเป็นความดีงามพิเศษ อย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้กระทำมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต การบูชาเป็นมงคลข้อหนึ่งในมงคล 38 ประการ เพราะการบูชาเป็นหลักปฏิบัติที่มีผลได้ถึงขั้นเปลี่ยนแปลงชีวิตจิตใจจึงเป็นมงคลและวิธีการปฏิบัติ มีการยกย่องสนับสนุน มีการยอมรับนับถือเป็นที่พึ่งพอใจด้วยเครื่องบูชา (ปิ่น มุฑกัณฑ์, 2537: 157) ถือได้ว่าการบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคลอันสูงสุดพื้นฐานที่เกิดจากมนุษย์จึงเห็น ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นหรือเกิดจาก การบูชาต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่อง กำกับจิตใจด้วย (พระมหาประสพสุทธิ จารุวาโท (รัตนยงค์), 2550: 2) สำหรับการบูชาเป็นการแสดงออกทาง ความเชื่อในการอ้อนวอนบวงสรวงในสถานที่ตามความเชื่อของสังคมและตามความเชื่อในพื้นที่ของตนเอง

สำหรับการจัดการด้านภูมิทัศน์เป็นการอนุรักษ์และพัฒนาในขอบเขตของพื้นที่ระดับต่างๆ ตาม ระดับคุณค่าความสำคัญของพื้นที่องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ซึ่งความยั่งยืนภายในชุมชนต้องการดูแล รักษาอัตลักษณ์จากคนในชุมชนหน่วยงานท้องถิ่นและเอกชนร่วมมือกัน (ภาสกร คำภูแสน, 2552: 5) จะเห็นได้ว่าสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมของ มนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์รู้จักการจัดการกับภูมิทัศน์อย่างดีแล้ว

ยอมส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขและมีความมั่นคงในชีวิต (เมธี พิริยการนนท์, 2558: 995) การเข้าใจในประเด็นเรื่องบูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม การยอมรับในการเปลี่ยนแปลง ภูมิทัศน์จะทำให้เราสามารถตัดสินใจวางแผนจัดการหรืออนุรักษ์ภูมิทัศน์ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน (ภักดีพิณิจ, 2556: 20) ถือว่าเป็นการก้าวเดินไปข้างหน้าเพื่อให้มรดกที่มีอยู่ไม่สูญเสียดังลักษณะหรือ ความเป็นวัฒนธรรมในการพัฒนาตลอดจนเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นของตนเองให้ ยั่งยืนสืบสานในรุ่นต่อไป

ส่วนพลวัตการจัดการด้านประเพณี เพื่อให้ประเพณียังคงอยู่จึงควรอนุรักษ์ประเพณี การจัดงาน เป็นประจำทุกปีเป็นการดึงและกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมประเพณี โดยการถ่ายทอดให้แก่กลุ่มเด็ก และเยาวชน เพื่อสร้างจิตสำนึกวัฒนธรรมประเพณี ส่งเสริมให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมและ ประชาสัมพันธ์กิจกรรมงานประเพณีให้คนในชุมชน รวมถึงคนภายนอกอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง (ประวีณา งามประภาสม, 2557: 100) ต้องมีการประสานงานการตั้งคณะกรรมการดำเนินงานกิจกรรม ประเพณีทั้งในส่วนของวัดและเทศบาลตำบล เพื่อวางแผนให้เป็นระบบในด้านบุคคลและงบประมาณ มีการประชาสัมพันธ์ ร้านอาหาร ความปลอดภัย สุขอนามัยและขั้นตอนประเพณีวัฒนธรรม เพื่อให้ ประเพณีมีเอกลักษณ์ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาในท้องถิ่นวิถีชีวิตที่จะพัฒนาให้เป็นประเพณีสำคัญ เพื่อเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้ (สมัชชา เจียรนัย, 2551: 3-4) จึงถือว่า ประเพณี ในแต่ละท้องถิ่นมีการจัดการให้มีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่และมีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละพื้นที่สังคมย่อมมีประเพณีที่แตกต่างกันไป

ในส่วนพลวัตการจัดการด้านพิธีกรรมเป็นการสื่อสารชนิดหนึ่ง ผู้ประกอบพิธีกรรมคือผู้ส่งสาร ผู้เข้าร่วมรวมไปถึงเทพเทวดาทั้งหลายคือผู้รับสาร การสื่อสารก็คือเวลาสถานที่วัตถุสิ่งของ ฉากประกอบพิธี เนื้อหาสาระ บทสวด การสนทนา เสียงดนตรี การร่ายรำ ฯลฯ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ พิธีกรรมแบบนี้จะมีการอันเชิญเทพเจ้าวิญญาณบรรพบุรุษ มาร่วมใน พิธีกรรมหรือเป็นสื่อกลางนั่นเอง (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554: 28-29) พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ ผู้คนปฏิบัติและแสดงพฤติกรรมนั้นออกมา การเข้าร่วมพิธีกรรมแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของ แต่ละคน พิธีกรรมไม่ได้หมายถึงการกระทำของปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากแต่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้าง ทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วยภาษาและระบบสัญลักษณ์ประเพณีวัฒนธรรมรวมไปถึงศีลธรรมในด้าน ต่างๆ ด้วย (ลัดดา จิตตคุตตานนท์, 2552: 2127) พิธีกรรมจัดเป็นงานใหญ่และจะขาดเสียมิได้ที่ถือ ปฏิบัติทางความเชื่อในศาสนาที่คนในสังคมมีการจัดรูปแบบความเชื่อให้สอดคล้องกับพิธีกรรมของ ตนเอง

สำหรับพลวัตการจัดการด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่า และความสำคัญที่ลักษณะโดดเด่นจากความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลายมีความเชื่อมโยง สัมพันธ์กันในทางวัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การเติบโตทางด้านเศรษฐกิจชุมชน เป็นการเพิ่มรายได้ ของชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540: 49) การจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต้องมีการรักษา มรดกทางวัฒนธรรมให้เป็นประโยชน์แก่สังคม เป็นการเสริมสร้างเอกลักษณ์และความภูมิใจของคน ในชุมชน (อัจฉรา ภาณุรัตน์, 2555: 14) อันน่าจะนำไปสู่คุณค่าและความสำคัญที่เป็นลักษณะเด่นของชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยว ในทางเศรษฐกิจและชุมชนอย่างเหมาะสม (พัฒนา กิติอาษา, 2557: 8-9) การท่องเที่ยวเศรษฐกิจชุมชน

เป็นการสร้างงาน สร้างอาชีพ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีทำให้ชุมชนมีศักยภาพที่จะจัดการด้านต่างๆ ได้ และมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชนตำบลบัวมาศ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการสร้างระบบสังคมหรือรูปแบบทางสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ครอบครัวยุคและการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะนำไปสู่วัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ต่างกัน มีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเองหรือสร้างขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการปรับตัวเองเข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัยและการทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมนั้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554: 9-10) ในส่วนของสภาพสิ่งแวดล้อมจึงมีผลทำให้วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกันและมีความเป็นมาของชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกัน จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครอง และการบริหารอาจมีกลุ่มใหม่จะเข้ามาครองอำนาจส่งผลต่อสังคมการเมืองเศรษฐกิจ (ศิริพร ณ ถกลาง, 2557: 23) จะเห็นว่าการที่จะมีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เป็นผลมาจากความเชื่อของแต่ละพื้นที่ซึ่งเกิดจากการนำวัฒนธรรมเข้ามาเพื่อสร้างวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับพื้นที่ในสังคมตนเอง

พัฒนาการความเชื่อเรื่องปรางค์กู่ โดยเริ่มมาจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อไปตามกระบวนการทางสังคม เพื่อให้มีความเชื่อถึ้มมากขึ้น ความเชื่อเรื่องปรางค์กู่มีตัวแปรที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกระบวนการจัดการปรางค์กู่ เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนรู้สึกหวงแหนและดูแลรักษาให้เกิดเป็นความเชื่อมั่นศรัทธาและการยอมรับของคนในสังคม เข้ามามีส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิต การดำเนินชีวิตของผู้คนที่มาต่อปรางค์กู่ (ธีระพงษ์ ทศวัฒน์, 2554: 4) ถ้าวางปรางค์กู่เป็นโบราณสถานที่สำคัญของคนในเขตภาคอีสานมีการขุดค้นพบในหลายพื้นที่แสดงถึงความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ กู่บางแห่งมีอายุตั้งแต่ปลายสมัยทวารวดีถึงช่วงต้น ที่ได้รับอิทธิพลมาจากขอมในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546: 1864) ถือเป็นการสืบทอดของชาวอีสานไว้ให้ลูกหลานผ่านมาแล้วหลายชั่วอายุคน

การสร้งกู่เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและเป็นวิถีการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนที่มีลักษณะเอื้อเพื่อเกื้อกูลและรวมกลุ่มอย่างแนบแน่นภายใต้วิถีทางจิตวิญญาณร่วมกัน ด้วยความเชื่อว่าเป็นพื้นที่โบราณสถานมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาและคุ้มครองคนในชุมชนอยู่ หากชุมชนยึดถือปฏิบัติบูชาตามวิถีประเพณีสร้งกู่ ซึ่งเป็นประเพณีการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่นั้น (วชิราภรณ์ วรรณโชติ, 2559: 8) ในการฟื้นฟูประเพณีสร้งกู่ที่เก่าแก่ต้องอาศัยระยะเวลาและการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจให้คนในชุมชนตระหนักเห็นในคุณค่าและความหมายของประเพณีสร้งกู่ที่ถูกต้องตรงกันและมีการจัดการประเพณีที่ดีจึงจะทำให้ชุมชนจัดการประเพณีได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนคู่กับชุมชนต่อไป (นนทชัย นามศิริ, 2557: 38) ถือได้ว่า การสร้งกู่เป็นประเพณีที่ได้ถือปฏิบัติกันมายาวนานจนทำให้คนในชุมชนได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

ภาคอีสานได้ขึ้นชื่อว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ เพราะภาคอีสานเป็นแอ่งคล้ายกระทะ มีเทือกเขาภูพานผ่านตรงกลางของแอ่งซึ่งมีสภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์มีแอ่งขนาดใหญ่อยู่ 2 แอ่ง คือแอ่งสกลนคร เรียกว่าอีสานเหนือที่มีอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งคือวัฒนธรรมบ้านเชียง อยู่ทางตอนเหนือของภูพานมีแม่น้ำโขง เริ่มจากจังหวัดเลย อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร ส่วนแอ่งโคราชเรียกว่าอีสานใต้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2538: 2-5) สำหรับอีสานใต้ถือได้ว่าเป็นเขตวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ อยู่ทางตอนใต้ของภูพานมีลุ่มแม่น้ำมูลเป็น

วัฒนธรรมพราหมณ์มหายานตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ส่วนแม่น้ำชีเป็นวัฒนธรรมพุทธเถรวาท เริ่มตั้งแต่จังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ยโสธร และอำนาจเจริญ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2552: 187) คนอีสานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีบรรพชนผสมผสานของผู้คนชนเผ่าหลายชาติพันธุ์ทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมไม่ต่ำกว่า 5,000 ปีมาแล้ว จนมีความเจริญรุ่งเรืองมาถึงจังหวัดมหาสารคาม แหล่งโบราณคดีในกลุ่มปราสาทลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งมีโบราณสถานมากกว่า 110 แห่ง (ศุภลักษณ์ ใจวัง, 2557: 91) จึงเป็นที่มาของคนอีสานที่มีเขตวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแพร่ขยายวัฒนธรรมไปทั่วทุกภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตราบจนถึงปัจจุบัน

การกระจายปราสาทหินขนาดต่างๆ ตามเส้นทางสองฝั่งแม่น้ำมูลทางบุรีรัมย์เข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ จนถึงลำน้ำชี มีคูที่เป็นศาสนสถานแบบขอมยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่เป็นแหล่งโบราณสถานที่สำคัญมีอายุยาวนานหลายร้อยปีสืบทอดมาตั้งแต่ยุคสมัยอาณาจักรทวารวดี เป็นซากโบราณวัตถุทางพุทธศาสนา ได้รับอิทธิพลจากอินเดียในสมัยคุปตะตอนปลายจนถึงสมัยปัลลวะได้รับอิทธิพลผ่านทางอาณาจักรพุกาม ซึ่งใกล้เคียงกับสมัยทวารวดี (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2555: 54-58) จากนั้นได้กระจายลงมาชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด ลักษณะปราสาทหินสมัยขอม กู่เป็นโบราณสถานที่เป็นปราสาทหิน ที่มีวัฒนธรรม คุณค่าของชาวอีสาน ด้วยความเชื่อพื้นที่โบราณสถานมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาคุ้มครองที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติบูชาตามวิถีประเพณีสรกู่ (วชิราภรณ์ วรรณโชติ, 2559: 21) การกระจายปราสาทหิน มีความเป็นมาที่ยาวนานและสามารถสืบค้นได้จากแหล่งอีสานตอนล่างมาจนถึงอีสานตอนกลางในเขตจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคามเป็นที่ตั้งทางฝั่งแม่น้ำชี ซึ่งมีวัฒนธรรมที่ให้เห็นอยู่ในปัจจุบันมีโบราณสถานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น พระธาตุนาดูน กู่สันตรัตน์ พระพุทธรูปยืนมงคล พระพุทธรูปเมือง กู่บ้านแดง กู่บ้านเขวา และกู่บัวมาศ ถือได้ว่าเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญมากมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ดาณูภา ไชยพรธรรม, 2560: 115) ยังมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงยุควัฒนธรรมอินเดียราว 3,000 ปี จากนั้นก็มีการตั้งชุมชนโบราณในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย กว่า 12 แห่ง อำเภอนาดูน มากกว่า 3 แห่ง อำเภอเมืองมหาสารคาม 3 แห่ง เขตลุ่มแม่น้ำชี อำเภอโกสุมพิสัย 6 แห่ง และอำเภอเชียงยืน 2 แห่ง พื้นที่ลุ่มน้ำลำเตาล้ำเสียวน้อย ลำพังชูและอำเภอกันทรวิชัย 1 แห่ง โบราณสถานหลายแห่งถูกทิ้งร้างได้ล่มสลายไปก่อนที่จะถึงช่วงยุควัฒนธรรมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-15 (นาจานง, 2559: 208) ถือเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมที่มีโบราณสถานที่สำคัญที่คนจังหวัดมหาสารคามจะต้องรู้จักคุณค่าในสิ่งที่มีอยู่เพื่อสืบสานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมได้คงอยู่ชั่วลูกหลานให้แพร่ขยายตัวไปทั่วทุกแห่ง

กู่บัวมาศตั้งอยู่บ้านกกกอก หมู่ที่ 5 ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 98 ง ราชกิจจานุเบกษา วันที่ 22 กันยายน 2548 มีพื้นที่ 27 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา กู่บัวมาศมีรูปลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 30 เมตร ยาว 40 เมตร เป็นสถาปัตยกรรมศิลปะขอมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 -17 จากนั้นได้ทำการขุดแต่งบูรณะปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ในปี พ.ศ. 2543 (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ของแก่น, 2543: 19) ได้ขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทรายประทับยืน มี 4 กร สูง 80 เซนติเมตร ในการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือของปราสาทพบเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แตกหักรวมกันอยู่ และนำมาประกอบต่อกันได้เป็นองค์พระนารายณ์

ครองผ้าถุงสั้น ด้านหน้าชายผ้า 2 ชั้น อยู่ตรงกลางด้านล่าง ศีรษะครองมงกุฎหรือกระบี่หน้า ยอดกลาง ศีรษะแหลม พระหัตถ์ข้างขวาบนหักหายไป พระหัตถ์ขวาล่างถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวาบนนั้นน่าจะถือดอกบัวและมีการขุดพบวัตถุโบราณอีกมากมาย ส่วนประติมากรรมพระนารายณ์ได้อันเชิญไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น, 2560: 12-13)

ด้วยเหตุผลนี้ที่ผู้ศึกษาสนใจเป็นเป้าหมายหลักในการศึกษาเรื่องพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมรวมถึงความเป็นอยู่ความเชื่อและการจัดการค่านิยม และวัฒนธรรมของคนในสังคม เรื่องของคติความเชื่อต่อบวมาศยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนภายในชุมชนและคนกับผี ในเรื่องของระบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านเงื่อนไขการดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องบวมาศเป็นการศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบวมาศที่มีต่อระบบความเชื่อให้ดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม ทั้งเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบวมาศ โดยสังเกตภายในและภายนอกได้มีกระบวนการสร้างองค์ความรู้เรื่องบวมาศให้ดำรงอยู่ในสังคมและถ่ายทอดประเพณีสงฆ์จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้คติความเชื่อพิธีกรรมประเพณีสงฆ์ และยังชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของบวมาศที่มีความสำคัญต่อคนในสังคมในเรื่องของคุณค่าทางจิตใจเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนในสังคมได้กราบไหว้เคารพสักการบูชาอีกด้วยเพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาความหมายความสำคัญและพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศ ที่มีต่อชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้านในตำบลบวมาศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของบวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบวมาศ
2. เพื่อศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศของชุมชนตำบลบวมาศ

ขอบเขตการวิจัย

ด้านเนื้อหา

ศึกษาความหมายและความสำคัญของบวมาศ คติความเชื่อและพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบวมาศ ทั้ง 9 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่วัฒนธรรมผ่านกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม คือประเพณีสงฆ์ การเจริญพระพุทธมนต์ พิธีบวงสรวง การรำบวงสรวง การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย และการบูชาเทวรูปองค์พระนารายณ์ ประเพณีสงฆ์ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5

ด้านพื้นที่

1. บวมาศ ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
2. ชุมชนภายในตำบลบวมาศ จำนวน 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย ดังนี้
 - หมู่ที่ 1 บ้านบวมาศ จำนวนครัวเรือน 75 ครัวเรือน ชาย 159 คน หญิง 133 คน
 - หมู่ที่ 2 บ้านบวมาศ จำนวนครัวเรือน 117 ครัวเรือน ชาย 226 คน หญิง 226 คน
 - หมู่ที่ 3 บ้านหนองแวง จำนวนครัวเรือน 116 ครัวเรือน ชาย 170 คน หญิง 186 คน

หมู่ที่ 4 บ้านหนองตุ จำนวนครัวเรือน 133 ครัวเรือน ชาย 196 คน หญิง 218 คน
หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก จำนวนครัวเรือน 97 ครัวเรือน ชาย 159 คน หญิง 166 คน
หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งสว่าง จำนวนครัวเรือน 98 ครัวเรือน ชาย 183 คน หญิง 196 คน
หมู่ที่ 7 บ้านอุทัยทิศ จำนวนครัวเรือน 119 ครัวเรือน ชาย 187 คน หญิง 196 คน
หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน จำนวนครัวเรือน 104 ครัวเรือน ชาย 214 คน หญิง 249 คน
หมู่ที่ 9 บ้านไทยเจริญ จำนวนครัวเรือน 95 ครัวเรือน ชาย 170 คน หญิง 167 คน
มีประชากรทั้งสิ้น 3,401 คน แยกเป็นเพศชาย 1,664 คน เพศหญิง 1,737 คน
มีจำนวนครัวเรือน 954 ครัวเรือน

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนชุมชนตำบลบัวมาศทั้ง 9 หมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. ตัวแทนชุมชน จำนวน 10 คน
 2. กลุ่มผู้รู้ จำนวน 5 คน
 3. กลุ่มพระสงฆ์ จำนวน 5 รูป
 4. กลุ่มอาชีพภายในชุมชน จำนวน 9 คน
 5. กลุ่มบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน
 6. กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ตัวแทนกรมศิลปากร จำนวน 1 คน
 7. ตัวแทนสำนักวัฒนธรรมจังหวัด จำนวน 1 คน
 8. สำนักงานพุทธศาสนาประจำจังหวัด จำนวน 1 คน
 9. กลุ่มพัฒนาชุมชน จำนวน 1 คน
- รวมทั้งสิ้น จำนวน 35 รูป/คน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาภาคสนามและการศึกษาเอกสารในด้านความหมายและความสำคัญ คติความเชื่อ และพลวัตประเพณีสงฆ์ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ด้านประวัติศาสตร์ อารยธรรมวัฒนธรรมและประเพณี เพื่อนำมาสรุปวิเคราะห์และจัดกระทำข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษาในขั้นตอนต่อไป
2. การศึกษาภาคสนามผู้วิจัยทำการศึกษากลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องทั้งภายในชุมชน ภาครัฐและโดยเน้นทั้ง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อยเชิงปฏิบัติการ
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยผู้วิจัยจะใช้ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งเอกสารการบันทึก การประชุมเทปบันทึก และกล้องถ่ายรูป
4. การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งในส่วนเอกสาร และภาคสนาม มาประมวลผลเพื่อวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้เห็นความสำคัญของการสร้างภูมามาศที่มีต่อชุมชนตำบลภูมามาศ
2. ได้ความหมายและความสำคัญของคําคำรู้เกี่ยวกับพลวัตประเพณีสร้างภูมามาศในมิติต่างๆ ที่มีต่อชุมชนตำบลภูมามาศ
3. ได้แนวทางในการจัดการประเพณีสร้างภูมามาศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจร่วมกับชุมชนในตำบลภูมามาศ

นิยามศัพท์

พลวัต หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ในสังคมเล็กสุด คือสังคมครอบครัวชุมชนจนไปถึงสังคมใหญ่ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ชุมชนตำบลภูมามาศได้สืบทอดปฏิบัติกันมา พลวัตประเพณีสร้างภูมามาศตำบลภูมามาศ อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดมหาสารคาม

องค์ประกอบประเพณีสร้างภูมามาศ หมายถึง พิธีกรรมที่มีความเชื่อต่อภูมามาศได้กระทำสืบเนื่องต่อกันมาโดยมีลำดับขั้นตอนตามองค์ประกอบ ได้แก่ มีดอกไม้ ธูปเทียน น้ำอบ น้ำหอม หมากพลู บุหรี่ นิมนต์พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ จุดบั้งไฟเสียงทนายรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่

ประเพณีสร้างภูมามาศ หมายถึง พิธีกรรมที่ชุมชนในเขตตำบลภูมามาศแสดงออกถึงความเคารพต่อภูมามาศ ที่ชุมชนได้ร่วมกันปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นอัตลักษณ์และมีความสำคัญต่อชุมชนโดยชุมชนได้ยึดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของ ทุกปี เป็นที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาพลวัตประเพณีสร้างภูมามาศ ได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม
2. แนวคิดสัญวิทยา

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ กองต (Comte, 1988: 9-15) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสได้ให้ความหมายพลวัตทางสังคมวัฒนธรรมว่าด้วยสังคมพลวัต (social dynamics) เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยโครงสร้างของสังคมที่เป็นระบบแบบองค์รวม (holism) ประกอบด้วยสถาบันหรือส่วนต่างๆ ทางสังคมแต่ละส่วนของสถาบันต่างก็ทำหน้าที่ของตนเองประสานกับส่วนอื่นๆ (parts) ในลักษณะที่ต่างฝ่ายเอื้อต่อกันสนับสนุนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependent) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นระเบียบให้มนุษย์อยู่ในสังคมได้เป็นปกติเมื่อส่วนหนึ่งส่วนใดของสังคมเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลกระทบต่อส่วนต่างๆ ของระบบทางสังคม

สำหรับสุภาวดี เชื่อพรหมณ์ (2556: 133) ได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนว่า เป็นการปรับเปลี่ยนไปตามภาวะปกติตามครรลองของการดำเนินชีวิตของชุมชนให้เกิดวิถีชีวิตและพลังจากอำนาจของมนุษย์ ทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เน้นให้เห็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดหรือแรงผลักดัน (force) และวิถี (way) จากแรงผลักดันที่กระทบหรือทิศทางการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด ในส่วนของ ประเวศ วะสี (2547: 23) ให้ความหมายว่า พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง วัฒนธรรมเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยให้โครงสร้างทางสังคมคงอยู่ เพราะมีความผูกพันทางจิตใจของหลายๆ คนเข้าด้วยกันรากฐานของสังคมคือวัฒนธรรม การพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งหรือเป็นรากฐานสังคมจึงจะมีความมั่นคงและยั่งยืน เช่นเดียวกับพัทยา สายหู (2540: 23) ได้กล่าวว่า พลวัตสังคมและวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มสังคม เนื่องจากสมาชิกของกลุ่มเดียวกันย่อมทำอะไรในแบบอย่างเดียวกัน สำหรับ สุพัตรา สุภาพ (2541: 35) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่ประกอบด้วยความรู้ความเชื่อศิลปะศีลธรรมประเพณี

ในส่วนของ ประเวศ วะสี (2547: 51) ได้กล่าวถึง พลวัตทางสังคมเป็นพลังในการแก้ไข ปัญหาของสังคม สร้างประโยชน์และความสงบสุขในสังคมได้ พลวัตวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เกิด พลวัตทางสังคมและสร้างให้เกิดการรวมตัวของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม นอกจากนี้ ชิตพล กาญจนกิจ (2541: 117) ได้กล่าวว่า พลวัตวัฒนธรรมมีความไว้วางใจและความร่วมมือที่เป็นกลไกสำคัญที่จะถูกนำมาใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ที่สามารถวัดด้วยพลวัตทางสังคมเป็นพลังสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยมองว่าพลวัตทางสังคมเป็นคุณค่าเก่าแก่ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดในสังคมไทยที่ช่วยให้เศรษฐกิจและสังคมอยู่ร่วมกันได้ สอดคล้องกับบอเนก นาคะบุตร (2545: 16-20) ได้กล่าวถึงพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมว่า เป็นการขับเคลื่อนโดยแรงศรัทธาทั้งด้านจิตใจและทรัพย์สิน เพื่อให้ชุมชนได้ทำหน้าที่ได้ดั่งงามในวัฒนธรรม เช่นเดียวกับคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 12-17) กล่าวว่า พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมคือ พลังที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม ซึ่งเกิดจากการร่วมตัวของกลุ่มคนเพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกันบนพื้นฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ ทำให้เกิดพลังของคนในชุมชนในสังคม รวมทั้ง การจัดระเบียบทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้ สำหรับอมรา พงศาพิชญ์ (2547: 25-31) ได้เสนอว่า การแบ่งพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1. ลักษณะชนบทรวมประเพณีและความเชื่อชนบทรวมประเพณี คือข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการของสังคม สอนความเชื่อ หมายถึงความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ 2. ลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่มนุษย์ได้จัดสรรขึ้น เพื่อใช้ในการดำรงอยู่ทางวัตถุและทางจิตใจในสังคมที่สมดุลกัน เช่นเดียวกับอังคณา ใจเหิม (2546: 11-14) ได้วิเคราะห์คุณค่าสังคมและวัฒนธรรม ดังนี้ 1) ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางวัตถุ 2) ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าทางจิตใจ 3) ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าด้านภูมิปัญญา 4) ลักษณะที่แสดงถึงคุณค่าความเป็นเอกลักษณ์ไทย

จากการศึกษาข้างต้นพบว่า แนวคิดและเนื้อหาของพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมครอบคลุมไปยังหลักการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด การเปลี่ยนแปลงนั้นจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับ

ปัจจัยที่มากเกี่ยวข้อง ข้องหลายประการ โดยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของสังคมทำให้เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น หากเปลี่ยนแปลงไปในทางลบอาจทำให้สังคมหยุดชะงักหรือลดความก้าวหน้าลง สังคมในชุมชนก็เช่นเดียวกันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มากเกี่ยวข้อง เช่น สภาพความเป็นอยู่ การอยู่ร่วมกันตามฐานะทางเศรษฐกิจศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งพาร์สันสเปนนักสังคมวิทยาสำนักหน้าที่นิยม ชาวอเมริกัน ที่เสนอแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ตามทฤษฎีของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เสนอว่า สังคมมีแนวโน้มเปลี่ยนจากสังคมแบบชุมชนไปเป็นสมาคมหรือองค์กรทางสังคมแบบทุดียุมมิ (Gesellschaft)

คูลีย์ (Charles Cooley, 1929) ที่เสนอว่าสังคมมีแนวโน้มจะเปลี่ยนจากกลุ่มปฐมภูมิ (primary group) ไปเป็นกลุ่มทุติยภูมิ (secondary group) เรดฟิลด์ (Robert Redfield, 1958) ที่เสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนจากสังคมชนบท (the rural) ไปเป็นสังคมเมือง (the urban) เดอร์ไคม์ได้เสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนจากสังคมบูรณาการแบบจักรกลนิยม (mechanic solidarity) ไปเป็นบูรณาการแบบอินทรีย์นิยม (organismic solidarity) ริกส์ (Fred. W. Riggs, 1967) ที่เสนอว่าสังคมจะเปลี่ยนจากสังคมกสิกรรม (agraria) ไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม (industria) และ เวเบอร์ (Max Weber, 1920) ที่เสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนจากสังคมแบบจารีตประเพณี (traditional society) ไปเป็นสังคมแบบทันสมัย (modern society) เป็นต้น สำหรับพาร์สันส์ (Pye, 1968: 33-36) เห็นด้วยกับทฤษฎีของเดอร์ไคม์และเวเบอร์ เสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีโครงสร้าง และหน้าที่แบบเรียบง่าย (simplicity) กลายเป็นสังคมที่มีโครงสร้างและหน้าที่แบบสลับซับซ้อน (complexity) ซึ่งมีนัยคล้ายกับทฤษฎีของ เวเบอร์ที่เสนอว่า สังคมจะเปลี่ยนสังคมแบบสังคมจารีตประเพณีและสังคมสมัยใหม่ตามทฤษฎีของ เวเบอร์ พาร์สันส์ เสนอว่า 1) สังคมจะเปลี่ยนจากสังคมที่มีโครงสร้างที่อาศัยสถานภาพที่ไดมาโดยกำเนิด (ascription) ไปเป็นสังคมที่มีโครงสร้างที่อาศัยสถานภาพที่ไดมาด้วยความสามารถ (achievement) 2) เปลี่ยนจากสังคมที่สังคมที่มีหน้าที่ทำได้หลายอย่างแต่ขาดความชำนาญเฉพาะทาง (diffuseness) ไปเป็นสังคมที่มีหน้าที่ที่มีความชำนาญเฉพาะทาง (specialization) 3) เปลี่ยนจากสังคมที่อาศัยไปเป็นสังคมที่มีวิถีประชาชนและกฎศีลธรรม (folkways and mores) มาควบคุมพฤติกรรมไปเป็นสถานที่เป็นตัวบทกฎหมาย (law) 4) เปลี่ยนจากค่านิยมทางสังคมอิงศาสนา (religiously oriented value) ไปเป็นค่านิยมแบบวิทยาศาสตร์หรือมีเหตุผล (scientific or rational value) และ 5) เปลี่ยนจากความสัมพันธ์ทางสังคมแบบปฐมภูมิ (primary relationship) ไปเป็นความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (secondary relationship)

สำหรับ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2557: 162) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในด้านลักษณะต่างๆ ของสังคมและวัฒนธรรม รวมไปถึงระบบความเชื่อ ประเพณี จารีตศาสนา และวัฒนธรรม รวมไปถึงวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไปสู่ยุคการเปลี่ยนในด้านๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมวัฒนธรรมและด้านการเมือง การปกครอง จากอดีตถึงปัจจุบัน ในขณะที่อำนาจ กากฎจนพันธุ์ (2553: 7-10) ได้กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีสังคมพลวัต การเมืองพลวัต ซึ่งพลวัตนั้นจะทำให้เกิดการพัฒนาหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับแรงผลักดันหรือแรงขับอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเล็กสุดคือครอบครัว ชุมชน และสังคมมีความสามารถเคลื่อนที่ไปข้างหน้าด้วยพลังของตัวเองที่มีความเป็นพลวัตในการเปลี่ยนแปลงสังคมและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอยู่เสมอ

เช่นเดียวกับ สุภางค์ จันทวานิช (2557: 140) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นดำเนินไปในอัตราอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนในส่วนสังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงที่ช้ากว่าสังคมเมือง แต่ก็ มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลหลายอย่าง กล่าวคือชุมชนที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง นั้นได้อาจจะดำรงชีวิตต่อไปด้วยความทุกข์ ความทรมาน และบางทีก็ปรับตัวผิด (Maladjustment) ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนอื่นในสังคมจนกลายเป็นการสร้างปัญหาสังคมขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับ นิคม มูลสิกะคามะ (2545: 4) ได้ให้ความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเป็นไปได้ในทางก้าวหน้า หรือถดถอยไปเป็นอย่างถาวรหรือชั่วคราว หากเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลก่อให้เกิดความก้าวหน้า ผู้คนให้การยอมรับแต่หากการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ เป็นผลให้สังคมหยุดชะงักหรือลดความก้าวหน้าลง ในขณะที่ยศ สันตสมบัติ (2559: 340) ได้เสนออีกว่า การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนคนส่วนใหญ่ ในสังคมปรับตัวเองไม่ทันจนเกิดปัญหาทางวัฒนธรรมที่ต้องการแก้ไขกันตลอดมา เพราะสังคมไทย เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในชนบทที่มีการทำนาและการเพาะปลูกเป็นอาชีพหลัก จึงไม่มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ในปัจจุบันสังคมเปลี่ยนมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มุ่งหวังผลิต สิ่งต่างๆ เพื่อส่งออกไปขายนอกประเทศ โดยอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทันสมัยเข้ามาช่วยทำให้เกิด บริษัทอุตสาหกรรมและบริษัทพาณิชย์กรรมขึ้นตามเมืองต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มากมายล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการขับเคลื่อนด้วยความศรัทธา ความเชื่อ ที่มีต่อผลการกระทำในประเพณีที่ได้จัดขึ้น จากนั้นพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ ประเพณีมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น มีวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นที่มีศรัทธาความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม และสภาพทางสังคมของผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่น ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงประเพณี บางส่วนออกไป จึงทำให้การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเป็นพลวัตและมีความหมายแตกต่างกัน ตามเจตนารมณ์ของผู้กระทำผู้วิจัยเห็นว่าจะนำไปใช้ในการจัดการพื้นที่ของการศึกษา

แนวคิดสัญญาวิทยา

แนวคิดสัญญาวิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification) สัญญา วิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็น ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบท หนึ่งๆ การนำทฤษฎีสัญญาวิทยาไปใช้ในการศึกษาการสื่อสารของมนุษย์ ถือเป็นการศึกษาในแนวใหม่ และเป็นจุดเน้นที่ต่างไปจากการศึกษาดั้งเดิมที่มุ่งศึกษาการสื่อสารแบบเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องอยู่ กับสาร ช่องทาง เครื่องส่ง ผู้รับ เสี่ยงรบกวน และการย้อนกลับ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของการสื่อสาร สัญญาวิทยาเป็นทฤษฎีที่นำมาอธิบายการสื่อสารของมนุษย์ว่าด้วยการสื่อสารคือจุดกำเนิดของ ความหมาย ซึ่งการศึกษาแนวนี้จะไม่สนใจความล้มเหลวของการสื่อสาร และไม่เกี่ยวข้อง กับ ประสิทธิภาพและความถูกต้อง แต่เป็นแนวทางการศึกษาเชิงสังคมหรือความแตกต่างของวัฒนธรรม ระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม และความ เป็นจริงที่ไม่สามารถแสดงผลเป็นลูกศรหรือเป็นเส้นตรงของกระแสการไหลของข่าวสาร แต่เป็นการศึกษาเชิงโครงสร้าง โดยมุ่งความสนใจไปที่การวิเคราะห์โครงสร้างที่กลุ่มความสัมพันธ์ที่ทำ

ให้ข่าวสาร หมายถึง บางสิ่งที่มันสร้างเครื่องหมายบนกระดาษ หรือเสียง ไปยังสารที่จะถูกส่งออกไป ในการสื่อสารแต่ละครั้ง ดังนั้นการศึกษาแนวสัญญะวิทยาถือว่าตัวกำหนดของการสื่อสารขึ้นอยู่กับ สังคมและสิ่งรอบตัวบนโลกของมนุษย์ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับกระบวนการของการสื่อสารแต่ระบบสัญญะทำการควบคุมการสร้างความหมายของตัวบทให้เป็นไปอย่างมีความสลับซับซ้อนอย่างแผ่เร้น และต้องขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละวัฒนธรรม ดังนี้

ธีรยุทธ บุญมี (2551: 3) ได้ให้ความหมายของ สัญญะวิทยา (semiology) ว่าเป็น ศาสตร์ที่ทำการศึกษางานของสัญญะ (sign) และทำการสำรวจกระบวนการที่ได้มาซึ่ง ความหมาย (signification) ภายในกระบวนการนี้ สัญญะมีส่วนประกอบที่สำคัญสองส่วน คือ รูปสัญญะ (signifier) และความหมายสัญญะ (signified) เป็นการแบ่งรูปสัญญะ และความหมาย สัญญะที่เป็นแนวคิดที่ได้มาจากปรัชญาของเพลโตหรือแบบเพลโตคริสเตียนที่จำแนกระหว่างรูปแบบ และเนื้อหา (idea, form / substance) หรือการแบ่งระหว่าง spirit/matter หรือ soul / body เช่นเดียวกับไฮร์ตัน เจริญสินโอฬาร (2545: 219-223) ได้กล่าวว่า ความหมายต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเกิด จากการสร้างขึ้นของสังคมมนุษย์ หมายถึง การให้กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เพื่อที่จะกำหนด สร้างความหมายให้กับสิ่งๆ นั้น หรือพฤติกรรมในลักษณะนั้นๆ การให้ได้มาซึ่งความหมายจึงไม่ได้เป็น กลไกที่เกิดขึ้นอย่างโดดๆ โดยไม่ได้มีการเข้ามามีส่วนของกฎเกณฑ์ ระเบียบ จารีตต่างๆ ที่แวดล้อมอยู่ ในทางตรงกันข้าม ถ้าจะเข้าใจพฤติกรรมกระทำของมนุษย์ ก็ต้องทำความเข้าใจกับระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ และจารีต ประเพณี ที่ปฏิบัติในสังคมเป็นตัวกำหนดสร้างความหมายให้กับ พฤติกรรม และการกระทำนั้นๆ มิใช่ดูที่ตัวพฤติกรรมหรือการกระทำตรงๆอย่างเดียวนั้น ในขณะที่ พรพรรณ ดวงรัตน์ (2557: 2) ให้ความหมายของ สัญญะศาสตร์และความหมายที่แปรเปลี่ยนว่า การแปรเปลี่ยนความหมายของสัญญะที่เกิดขึ้นจากการตีความตามบริบทที่แตกต่างกันของสังคม สารสำคัญของบทความนำเสนอให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของสัญญศาสตร์ ปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการตีความหมายสัญญะที่ส่งผลให้เกิดความหมายที่แปรเปลี่ยนไป ผลกระทบที่เกิดขึ้นจาก การตีความหมายสัญญะที่แปรเปลี่ยนไปจากความหมายเดิม และการคาดการณ์ถึงความแปรเปลี่ยนใน การตีความสัญญะ ที่จะส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนในสังคม จึงเห็นได้ว่าเครื่องหมาย ส่วสติกะ ด้วยวิธีการวิเคราะห์และค้นหาความหมายตามแนวคิดเรื่อง “มายาคติ” หมายถึง การอ่าน รูปสัญญะที่ความหมายถูกทำให้ว่างเปล่าว่าเป็นการปล่อยให้ความหมายเป็นไปตามตัวอักษรที่อธิบาย หรือตามที่สังคมส่วนใหญ่เข้าใจ การตีความสัญญะที่เกิดขึ้นนั้น มุ่งเน้นการให้อิสระกับผู้ตีความโดย ไม่ต้องการให้มีสิ่งใดมาเป็นเงื่อนไขของการตีความ

ความหมายนิยามสัญญะทางวัฒนธรรมศาสตร์และความเชื่อ ตามที่ออคิน รพีพัฒน์ (2555: 73-92) ได้กล่าวว่า สัญญะวิทยา (Semiology) ว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบคิดของมนุษย์ ที่อยู่รอบตัว สัญญลักษณ์นั้นได้แก่ ภาษา เครื่องหมาย ฯลฯ หรือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายแทน ของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ สัญญะ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ตัวหมาย (Signifier) คือ สัญญลักษณ์ทางกายภาพ เช่น คำ เส้น ภาพวาด รูปภาพ หรือเสียง 2) ความหมาย (Signified) คือ บริบทภายในใจตัวหมาย มีความหมายแฝงมักจะถูกตีความและสร้างความหมายใหม่ ความหมาย ด้านวัฒนธรรมนั้น ชาร์ล เอฟคายส์ ได้แยกความหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันที่ปรากฏใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยนักวิชาการสำนักต่างๆ ออกเป็นส่วน ศาสตร์เป็นระบบสัญญลักษณ์ระบบหนึ่ง ซึ่งกระทำสถาปนา

อารมณ์และแรงจูงใจ มีอิทธิพลกว้างขวางและคงทนยาวนาน ด้วยการสร้างมโนทัศน์ ระเบียบของชีวิต โดยทั่วไปและทำให้มโนทัศน์นั้นมีแสงสว่างแห่งความจริง จนอารมณ์และแรงจูงใจนั้นดูเหมือนเป็นสิ่งที่จริงและแน่นอน ความเชื่อ นั้นไม่ได้เกิดจากการสรุปปรากฏการณ์ หากเกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงนั้นได้ถึงความเจ็บปวดและความสับสนทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ภูตผีปีศาจ ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ประสบการณ์เหล่านี้เป็นเพียงส่วนสนาม สำหรับการปฏิบัติการความเชื่อเท่านั้น ส่วนของอकिन รพีพัฒน์ (2551: 72-73) ได้อ้างถึง ทฤษฎีวิวัฒนาการของเกียร์ซ (Greetz) ว่ามีสองมิติดังนี้ 1) มิติที่เกี่ยวกับภววิทยา (Ontology) ว่าเป็นโลกทัศน์ค่านิยม และคุณสมบัติอื่นๆ ของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่น 2) มิติที่เกี่ยวกับญาณวิทยา (Epistemology) ที่ได้รับการสืบทอดกันมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ เป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับการสืบทอดกันมาและแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ซึ่งผู้คนใช้ในการติดต่อสื่อสารเก็บรักษาไว้และพัฒนา เพื่อสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทัศนคติที่มีต่อชีวิต

โรล็องด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes, 1967) ได้สนใจศึกษาสัญลักษณ์ประเภท ความหมายโดยนัย (Connotative Meaning) เนื่องจากมองว่าเป็นความหมายที่มีความสำคัญอย่างแท้จริงในแง่ของการรับรู้ และความหมายโดยนัยนี้ยังสามารถอธิบายไปได้อีกหลายแนวคิด ซึ่งความหมายในขั้นนี้จะเป็นการตีความหมายในระดับที่มีปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยซึ่ง ไม่ได้เกิดจากตัวของสัญลักษณ์เอง เป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์กระทบกับความรู้สึกรหรืออารมณ์ของผู้ใช้และคุณค่าทางวัฒนธรรมของเขา ซึ่งสัญลักษณ์ในขั้นนี้จะทำหน้าที่ 2 ประการ คือ ถ่ายทอดความหมายโดยนัยแฝง และถ่ายทอดความหมายในลักษณะมายาคติ (Myths) ซึ่ง Barthes เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด บิดเบือนฐานะการเป็นสัญลักษณ์ของสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องของธรรมชาติเป็นสิ่งปกติธรรมดาหรือเป็นสิ่งที่มิพบทบาท ความคุ้นชิน

สำหรับ กาญจนา แก้วเทพ (2547: 105-108) อธิบายว่า ทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) เป็นทฤษฎีที่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคำว่า สัญลักษณ์ (Sign) คำว่า “Sign” ในภาษาอังกฤษมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “to semion” สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมาย (Meaning) แทนของจริงตัวจริง (Object) ในตัวบท (text) และในบริบท (Context) สิ่งที่น่ามาเป็นสัญลักษณ์นั้น อาจเป็นวัตถุสิ่งของรูปภาพหรือสิ่งอื่นๆ แต่สัญลักษณ์ที่เป็นที่รู้จักที่สุดคือภาษา Language แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์วิทยาเริ่มต้นที่ DeSaussure ผู้เป็นนักภาษาศาสตร์ชาวสวิสและ C.Peirce นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน DeSaussure เสนอว่า นอกเหนือจากภาษาแล้วมีระบบสัญลักษณ์รูปแบบอื่นๆ ที่สามารถจะแสดงความหมายและความคิดของผู้ส่งสารได้ เช่น สัญลักษณ์อาหาร สัญลักษณ์จราจร ฯลฯ นั่นคือทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถสื่อความหมายได้ถือเป็นสัญลักษณ์ C.Peirce เสนอว่า เนื่องจากสัญลักษณ์หนึ่งจะมีองค์ประกอบได้ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวหมายและตัวหมายถึง (Signified) เช่น เมื่อเรายกมือขึ้นพนมมือระหว่างอก (Signifier) การ Signifier และ Signified มี Sign อีก 3 ประเภทเกิดขึ้นคือ 1) Icon หมายถึง เป็นสัญลักษณ์ที่มีรูปร่างหน้าตาคล้ายกับวัตถุมากที่สุด เช่น แผนที่ รูปปั้น รูปวาด โดยการถนอรรหัสของไอคอนเพียงแคเห็นก็สามารถถอดความหมายถึงตัววัตถุได้ง่าย 2) Index หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวพันแบบเป็นเหตุเป็นผลโดยตรงกับสิ่งที่อ้างอิงถึง เช่น ควันไฟหรือรอยเท้าสัตว์ก็จะเชื่อมโยงถึงสัตว์ การถนอรรหัสของอินเด็คส์จึงจำเป็นจะต้องอาศัยเหตุผลเชื่อมโยงเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่าง

Index กับวัตถุจริง และ 3) Symbol หมายถึง เป็นสัญลักษณ์ที่ไม่มี ความหมายเกี่ยวพันเชื่อมโยงอันใดเลยระหว่างตัวสัญลักษณ์กับวัตถุจริง หากแต่ความหมายเกิดจากการตกลงร่วมกันในหมู่ผู้ใช้สัญลักษณ์ เช่น ตัวอักษร ตัวเลขโรมัน หรือ โลโก้ต่างๆ ที่สร้างขึ้นการถอดรหัสจึงจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ใช้สัญลักษณ์จากการที่จะเปลี่ยนการใช้สัญลักษณ์จาก Icon มาเป็น Index หรือ Symbol ได้นั้น ต้องมีเงื่อนไขว่าภายในบริบทสังคมนั้นมีการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะเปลี่ยนนั้นด้วย นอกจากนี้แล้วยังมีการศึกษาสัญลักษณ์ตามที่คณะของ Roland Barthes (1967)

ในขณะที่ กายูจนา แก้วเทพ และคณะ (2542: 34) ได้แบ่งประเภทของความหมายในสัญลักษณ์ทุกอย่างว่ามี 2 ความหมายด้วยกันคือ 1) ความหมายโดยอรรถ (Denotation) นักวิชาการบางท่านระบุศัพท์เป็นไทยว่า ความหมายตรง เป็นตัวหมายถึง (Signified) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างภววิสัย (Objective) เป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรหรือเป็นความหมายที่เข้าใจตรงกันเป็นส่วนใหญ่ และเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป 2) ความหมายโดยนัย (Connotation) หรือ ความหมายแฝง คำว่า ความหมายโดยนัย เป็นตัวหมายถึงที่ประกอบสร้างอย่างตรงกันข้ามกับความหมายโดยอรรถ ได้แก่ ความหมายทางอ้อมที่เกิดจากข้อตกลงของกลุ่มหรือเกิดจากประสบการณ์เฉพาะของบุคคล กล่าวคือ ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็นอัตวิสัย (Subjective) ไม่ว่าจะ เป็นอัตวิสัยในระดับบุคคล เช่น ประสบการณ์ส่วนตัวหรืออารมณ์ความรู้สึกของคนแต่ละคนหรือเป็นวิสัยในระดับสังคมหรือเรียกว่า “ค่านิยมของแต่ละสังคม” Barthes เรียกความหมายโดยนัยนี้ว่าเป็นความหมายชั้นที่สอง (Second Order of Signification) อาจจะสรุปได้ว่า การสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้านเป็นกระบวนการสร้างความหมายร่วมกัน (Shared Meaning) ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้เข้ารหัส กับผู้รับสารกับผู้ถอดรหัส กระบวนการดังกล่าวถูกกำหนดหรือสร้างขึ้นผ่านสิ่งที่เรียกว่า ระบบสัญลักษณ์ (Sign Systems) ซึ่งมีบทบาทในการสร้างความหมายและให้คุณค่าแก่กลุ่มเป้าหมายในบทนี้จะอธิบายถึงการสื่อสารความหมายตามแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์วิทยา

ระบบสังคมและวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง โดยอดิน รพีพัฒน์ (2555: 111-113) ได้อ้างถึงบทความเรื่อง พิธีกรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Ritual and Social Change: A Javanese Example) โดยเกียร์ซ (Greetz) เสนอว่า การที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้นั้นต้องแบ่งแยกระหว่างระบบสังคม (โครงสร้างสังคม) กับอีก 2 ระบบ คือ บุคลิกภาพและวัฒนธรรม ปัญหาที่ทฤษฎีการหน้าที่ไม่สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงได้ ในเรื่องศาสนาได้อ้างถึง เดอร์ไคม์ และโรเบิร์ตสัน-สมิท (William Robertson Smith) นักมานุษยวิทยาสังคม ชาวอังกฤษว่า การที่ความเชื่อและพิธีกรรมส่งเสริมสนับสนุนสัมพันธ์ระหว่างปัจเจก และเน้นพิธีการที่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม หรือนิยามปรัมปราสนับสนุนความแข็งแกร่งของโครงสร้างสังคมของกลุ่มคน ทำให้มันคงที่ยืนอยู่ตลอดไปให้มีการปรับแก้โมทัศน์ทฤษฎีการหน้าที่ คือการแยกวัฒนธรรมออกมาพิจารณาต่างหากจากสังคม วัฒนธรรมเป็นระบบของความหมายและสัญลักษณ์ ซึ่งวางกรอบสำหรับพฤติกรรม การสัมพันธ์ของบุคคล ส่วนระบบสังคมนั้นคือแบบแผนพฤติกรรมความสัมพันธ์นั่นเอง ในระดับหนึ่งมีกรอบของความเชื่อ สัญลักษณ์ที่แสดงออก และค่านิยม ที่แสดงออกซึ่งอารมณ์ของเขา และตัดสินใจและอีกในระดับหนึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปในรูปของพฤติกรรมความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันที่เรียกว่าโครงสร้างสังคม ความแตกต่างระหว่างระบบวัฒนธรรมและระบบสังคม เมื่อเปรียบเทียบวิธีการบูรณาการของแต่ละบทโดยใช้บูรณาการโดยอาศัยตรรกะ-ความหมาย เป็นตรรกะของ

การแสดงออกโดยนัยยะหรือของความหมายและค่านิยม ส่วนบูรณาการโดยใช้เหตุผลการทำงานหน้าที่เป็นแบบระบบของสังคม เป็นสิ่งที่เราพบในสิ่งมีชีวิตซึ่งส่วนต่างๆ มารวมกัน โดยการอ้างเหตุและผล แต่ละส่วนมีหน้าที่ร่วมกันทำให้ระบบดำเนินไปได้ ดังนั้นระบบสังคมและระบบวัฒนธรรมอาจเกิดความแตกต่างไม่สอดคล้องกันได้

อุดมการณ์กับสังคม อคิน รพีพัฒน์ (2555: 114-116) ได้อ้างถึงบทความเรื่อง “อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นระบบวัฒนธรรม” (Ideology as a Cultural System) เกียร์ช สรุปทั่วไปของการวิเคราะห์วัฒนธรรมว่า อารมณ์ความรู้สึกก็ได้รับการสื่อสารผ่านรูปแบบของสัญลักษณ์ เมื่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างอื่นล้นเหลือ อุดมการณ์ต้องเข้ามาช่วย เป็นชุดของความคิดชุดหนึ่งเกี่ยวกับวิถีทางการเมืองที่ได้รับการไตร่ตรองด้วยเหตุผลมาแล้ว เป็นวัฒนธรรมเป็นผลผลิตของความคิดร่วมของคนหลายคนเปรียบอุดมการณ์เสมือนแผนที่ ที่เราใช้เพื่อบอกทางแก่เราในท้องที่หรือภูมิประเทศที่เราไม่คุ้นเคย จากนั้นอุดมการณ์จะมาช่วยเรา ซึ่งอุดมการณ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และอุดมการณ์เป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการร่วมกลุ่มดั้งเดิมเหล่านี้เข้าเป็นรัฐชาติ เช่นเดียวกับ (เรื่องเดียวกัน, 117) ได้กล่าวในบทความเก่าๆ บทหนึ่งของเกียร์ชว่า เราจะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงได้โดยการแยกการวิเคราะห์วัฒนธรรมออกจากวิเคราะห์สังคม ซึ่งจะให้เห็นความแตกต่างหรือความแปลกแยกระหว่างวัฒนธรรมกับระบบสังคม อันจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ ความจริงได้เคยมีการศึกษาปัญหาเรื่องวัฒนธรรมตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาแล้วเรียกว่า “ความล่าช้าของวัฒนธรรม” (culture lag) และอาจมีการศึกษาถึงกรณีที่วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปแต่ระบบสังคมยังล่าช้าอยู่อย่างเดิมได้บ้าง

จากแนวคิดสัญญาวิทยาจะเห็นว่าได้ครอบคลุมหลายสิ่งหลายอย่างในรูปแบบสัญลักษณ์ของความคิดที่ได้รับสืบทอดกันมาสังคมก็เสมือนเกมละครและเอกสารหนังสือที่ต้องมีการจารึกไว้ให้ความหมายได้คงอยู่ ส่วนสัญญาทางวัฒนธรรมศาสตร์และความเชื่อ ซึ่งมีอยู่รอบตัวเราที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายแทนของจริงจนเกิดเป็นความเชื่อ ที่เกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ภูตผีปีศาจ ให้มีความสมดุลทางจิตใจระบบสังคมและระบบวัฒนธรรมอาจเกิดอุดมการณ์กับสังคมที่เป็นระบบวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในบริบทพื้นที่

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538: 4-6) ได้ศึกษา ความเชื่อของชาวชนบทอีสาน พบว่า ความเชื่ออันหลากหลายของชาวอีสาน พุทธศาสนาสอนให้เรารู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ พืช สิ่งของต่างๆ พุทธศาสนาเป็นการแสดงหลักธรรมคำสอนที่เป็นเอกภาพ กับวิถีดำเนินชีวิตในสังคม สถาปนามีศาสตร์และสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน เพราะสภาพภูมิอากาศ และลักษณะการตั้งถิ่นฐานย่อมสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพมีทั้งผู้ประสบความสำเร็จและล้มเหลว ผู้ที่สามารถประกอบอาชีพการงานได้ผลดีโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเรียกว่าหมอ เช่น หมอหมอ คือผู้รอบรู้ทางโหราศาสตร์ หมอว่าน คือผู้รอบรู้ด้านสมุนไพร หมอฝัง คือผู้เชี่ยวชาญด้านหาฝัง หมอสร้าง คือผู้ทำนาทำไร่ทำสวน ผู้มีภูมิปัญญาพื้นบ้านทุกวิชาชีพได้รับการยอมรับยกย่องจากชุมชนเสมอหน้ากันในการยังชีพแบบพึ่งพาธรรมชาติด้วยตนเองของชาวอีสาน เป็นการสร้างความสามัคคี

ในชุมชน ในส่วนของฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์ (2546: 973) ได้เขียนงานวิทยานิพนธ์เรื่อง ความเชื่อเรื่องปูตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกุ้ยบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดสุรินทร์ พบว่าความเชื่อคือกลไกการดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องปูตาตะกวดนั้น ชาวกุ้ยได้ทำให้ความเชื่อเรื่องปูตาตะกวดมีความสำคัญในวิถีชีวิต โดยศึกษาผ่านพิธีกรรมความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงกลไกการดำรงอยู่ของความเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับพระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทดโต/วังหอม) (2550 ข: 4) ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง คุณค่าศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุนาดูน ของชาวอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า คุณค่าศรัทธาและพิธีกรรมการบูชา ได้แก่ การสร้างวิถีชีวิตชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมือง การปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระธาตุที่มั่นคง อีกทั้งยังได้เป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับบอนุสรณ์ บุญชัย (2550: 72-74) ศึกษางานวิจัยเรื่อง ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสาน พบว่า ชาวอีสานมีคติความเชื่อบางอย่างในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกันคือการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่แห้งแล้งมีน้ำน้อย จึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะน้ำฝนที่ตกต้องตามฤดูกาลได้สะท้อนออกมาทางวัฒนธรรมในรูปแบบฮีตสิบสอง ซึ่งผสมผสานการดำเนินชีวิตกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่ออื่นๆ ซึ่งได้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมและศิลปจนเกิดรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสร้างจินตนาการ ในการสื่อความหมายการรับรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสานที่สะท้อนผ่านพิธีกรรมต่างๆ ในท้องถิ่น ในส่วนของกฤตินี ญญฐิตินิสิทธ์ (2553: 13) งานวิจัยเรื่อง พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมสังคมไทย พบว่า คนไทยมีนิสัยที่ชอบเปิดกว้างทางวัฒนธรรม จึงอาจส่งผลให้เกิดการสูญเสียความเป็น อัตลักษณ์ จากการเผยแพร่ของวัฒนธรรมต่างชาติได้โดยง่าย โดยสื่อไทยมีบทบาทสำคัญในการกระจายวัฒนธรรมต่างชาติเข้าสู่ประเทศและจากเมืองสู่ชนบท นอกจากนี้ยังพบสภาวะความเสื่อมถอยจากการปลูกฝังในเรื่องคุณค่าวัฒนธรรมไทย และขาดการเรียนรู้เรื่องจริยธรรมหรือคุณธรรมควบคู่กับบทเรียน

ธีระพงษ์ ทศวัฒน์ (2554 ข: 3) เขียนบทความเรื่อง ระบบความเชื่อเรื่องปรางค์กู๋ กรณีศึกษาบ้านปรางค์กู๋ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า พัฒนาการความเชื่อเรื่องปรางค์กู๋ มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อไปตามกระบวนการทางสังคม เพื่อให้มีความเชื่อถึ่มากขึ้น และการกระจายตัวของความเชื่อทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่นและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ซึ่งพัฒนาการของความเชื่อเรื่องปรางค์กู๋ มีตัวแปรที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงปรางค์กู๋ ในเรื่องของกระบวนการจัดการ เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนรู้สึกหวงแหนและดูแลรักษา ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยการใช้พิธีกรรมเข้ามาเป็นส่วนช่วยหนุนเสริมพลังความเชื่อให้เกิดระบบคุณค่าร่วมกับคนในสังคมให้เกิดเป็นความเชื่อมั่น ศรัทธา และการยอมรับของคนในสังคมต่อปรางค์กู๋ จึงทำให้เกิดพิธีกรรมการบูชาเพื่อเสริมพลังความเชื่อให้เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกับ วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร (2555: 67) ได้เสนอบทความเรื่อง ความสมดุลของการใช้พื้นที่ภายในโบราณสถานกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมกรณีศึกษาสถานประจำโรคยาศาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า พื้นที่ของศาสนสถานประจำโรคยาศาลกลุ่มที่1 พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและตอนกลาง มีการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวลาวเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก มีการกระจายไปอยู่

พื้นที่ต่างๆ โดยรอบพื้นที่ มีการรับวัฒนธรรมเข้าไปมีอิทธิพลเป็นอย่างมากกับการเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อ ในส่วนพื้นที่กลุ่มที่ 2 พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาวลาวที่อพยพเข้ามาใหม่กับกลุ่มชาติพันธุ์เดิมที่อาศัยและมีการผสมผสานของวัฒนธรรมทั้งสองเข้าด้วยกัน มีพื้นที่ปรากฏคัมภีร์ชัยภูมิเป็นหลัก ที่มีการรับเอาวัฒนธรรมลาวเข้าไปอย่างมาก มีการเชื่อมโยงต่อระหว่างพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางและตอนบน ในขณะที่วิยะดา รัตนเพชร (2556: 3-5) ได้ทำ การศึกษางานวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ รื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นโดยคนในชุมชนตำบลกำแพง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า โนนู่หรือกู่ปู่ดำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนกำแพงและชุมชนใกล้เคียงให้ความเคารพนับถือ ซึ่งชาวบ้านพบข่าวสารตามท้องไร่ท้องนา ซากโบราณสถาน และเศษเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก เป็นร่องรอยทางโบราณคดีสมัยลพบุรี ราว 500-700 ปี ที่แสดงว่า หมู่บ้านมีความเก่าแก่มาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านมีการบูชา ทำความเคารพต่อซากโบราณสถาน เรียกว่า กู่ปู่ดำ ให้ความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอาณาเขต มีการจัดพิธีกรรม มีการประกอบพิธีสงฆ์ พระธาตุ ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นประจำทุกปี ชุมชนร่วมกันตกแต่งสถานที่ทำความสะอาด และเตรียมหุงหาอาหารไว้สำหรับเอาไว้วางแก่พ่อกู่ มีการนิมนต์พระมาเพื่อเจริญพระพุทธมนต์ โดยมีพ่อกู่เป็นผู้กล่าวนำในการเลี้ยง อาหารแก่พ่อกู่ ซึ่งพ่อกู่เป็นกลไกหลักในการเชื่อมโยงระหว่างคนกับพ่อกู่ จากนั้นชาวบ้านก็จะนำน้ำอบ น้ำหอม ดอกไม้ สรงห่อพ่อกู่

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร และคณะ (2556: 123) ได้เขียนบทความเรื่อง ประเพณีสงฆ์ความเชื่อท้องถิ่นกับการดำรงอยู่ของโบราณสถานที่ยังคงมหาสารคาม พบว่า ประเพณีสงฆ์จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 หรือเป็นบุญสงฆ์ตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน เป็นการนำเสนอกิจกรรมสงฆ์ โดยผ่านปราสาทหินในจังหวัดมหาสารคาม ทั้ง 3 แห่ง คือกู่บัวมาศ อำเภอบรบือ กู่บ้านเขวาสาน อำเภอนาดูน และกู่สันตริตรัม อำเภอนาดูน ซึ่งทั้งสามแห่งนี้มีประเพณีสงฆ์พร้อมกันเป็นประจำทุกปี โดยผ่านการประกอบพิธีกรรมกันภายในพื้นที่โบราณสถานที่ยังคงอยู่ถึงวัฒนธรรมของคนในแต่ละชุมชน ซึ่งมีคติความเชื่อเหมือนกันในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งอยู่ภายในชุมชนที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ที่ตีระหว่างชุมชนกับโบราณสถานในพื้นที่ชุมชนโดยรอบ ที่อาศัยบริเวณรอบๆ กู่ มีทั้งด้านความเป็นอยู่ วัฒนธรรมความเชื่อ สอดคล้องกับพายุ ภูควังษ์ (2557 ก: 4) ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง คุณค่าของความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาปรากฏแก้วของชาวพุทธ อำเภอกู่แก้ว จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปรากฏแก้ว เป็นปราสาทขอม ประเภทโอโรคยาศาล สร้างในพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในระหว่าง พ.ศ. 1724-1761 เมื่ออาณาจักรขอมเสื่อมลง ลาวล้านช้างก็ขยายอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนอีสาน รวมถึงพื้นที่บริเวณนี้มีการสร้างธาตุเจดีย์อิฐแบบศิลปะกรรมล้านช้าง จำนวน 3 องค์ ทัชชากปราสาทประธานและบรรณาลัย ปรากฏแก้วกลายเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาหลายร้อยปี จนได้รับวิสุคามสีมาในปี พ.ศ. 2467 ชื่อว่า วัดกู่แก้ว ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. 2492 ชาวบ้านได้จัดหาไม้เนื้อแข็งมาก่อสร้างอาคารโถง (ศาลา) จำนวน 1 หลัง ทัชชากธาตุเจดีย์ 2 องค์ จึงคงเหลือเพียงองค์เดียวในปัจจุบัน

สยาม กิ่งเมือง และคณะ (2558 ค: 3) ได้เสนอบทความเรื่อง โอโรคยาศาลประเพณีพิธีกรรมความเชื่อในจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา โอโรคยาศาลทั้งสองแห่งนั้นเป็นพุทธศาสนสถานแบบมหายาน ได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพื่อเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และรักษาโรคให้กับคนในชุมชน โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับพระไภษัชยคุรุ

ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าในคติความเชื่อของพุทธศาสนิกายมหายานคล้ายกับสถานพยาบาลในปัจจุบัน ภายหลังมีกลุ่มคนวัฒนธรรมไทย-ลาว เข้าไปตั้งชุมชนหมู่บ้านใหม่ในพื้นที่บริเวณรอบๆ ไร่คยาศาล จึงใช้เป็นศาสนสถานพุทธแบบเถรวาทและเริ่มมีประเพณีพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ เกิดขึ้นทุกปีทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาความเชื่อและอนุรักษ์โบราณสถานประวัติศาสตร์เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อีกด้วย สำหรับอำเภอบัวระกา (2560: 42) งานวิจัยเรื่อง การจัดการพื้นที่รอบหมู่บ้านห้วยนาไทย พบว่า บ้านห้วยนาไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กับลักษณะกายภาพแบบป่าโคก และบ่อน้ำโบราณ ที่ใช้งานมาตั้งแต่อดีต เชื่อมโยงกับกิจกรรมและวิถีชีวิตของชุมชน เช่น การล่าสัตว์ป่า หาเห็ดโคก การทำเกษตรกรรม แม้พื้นที่จะเปลี่ยนไป แต่ชาวบ้านยังให้ความสำคัญไม่ได้ยึดติดกับสิ่งก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุขนาดใหญ่ แม้เพียงหินก้อนเดียว ชาวบ้านก็ยังคงมีความศรัทธาและยึดถือปฏิบัติพิธีสงฆ์สืบทอดกันมา ถึงแม้พื้นที่จะมีขนาดเล็กและมีเพียงหินก้อนเดียวที่ยังคงเหลือเป็นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ โดยพื้นที่ไม่มีอาคารและโบราณสถานขนาดใหญ่ ที่จะแสดงให้เห็นคนภายนอกได้รับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ แต่หากนับรวมถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาสิ่งแวดล้อมโดยรอบ ที่หล่อหลอมและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมของชุมชนให้มีความแข็งแกร่งในจิตสำนึกของคนในพื้นที่มาตลอดระยะเวลากว่า 100 ปี

กวี รัชชพัลลอรียคุณ (2545: 40) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู พบว่า ตลาดพลูมีผู้อยู่อาศัยอยู่ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทย กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวมอญ และกลุ่มชาวไทยมุสลิม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนได้เกิดขึ้นโดยมีปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ นโยบายของภาครัฐ ประชากร และค่านิยมการศึกษา ปัจจัยทั้ง 3 ประการ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ก่อให้เกิดผลกระทบในหลายๆ ด้าน โดยการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ และเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อคนในสังคม ส่งผลต่อสถาบันครอบครัว และระบบเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ กระทั่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรมด้านต่างๆ ทำให้เกิดการปรับตัวของผู้คนในลักษณะการยอมรับการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับน้อย วิจิตร (2548: 42) ได้วิเคราะห์เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน อำเภอพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งแต่ พ.ศ. 2513-2548 พบว่า ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญมี 4 ด้าน คือ ด้านประชากร ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและการรักษาโรค อีกทั้งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญมี 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการคมนาคมขนส่ง และการสื่อสารที่พัฒนามากขึ้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวและชุมชนลดน้อยลง โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมลดความสำคัญลงเช่นกัน

กฤตนิ ญัฐวุฒิสิริ (2553: 23-24) ได้เขียนงานวิทยานิพนธ์เรื่อง พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมสังคมไทย ผลการศึกษาว่า พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมสังคมไทย ทำให้ได้มาซึ่งข้อค้นพบปัจจัยการเปลี่ยนแปลงในบริบทของวัฒนธรรมโลกรวมถึงรูปแบบและวิวัฒนาการจากการเลื่อนไหล

ทางวัฒนธรรมของโลกที่ผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตและคุณค่าวัฒนธรรมไทย ทั้งได้เรียนรู้กระบวนการปรับตัวเพื่อดำรงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรม ผสานกับความก้าวหน้าของกระแสโลกาภิวัตน์ ข้อค้นพบดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ผลกระทบที่เป็นอุปสรรค และโอกาสของการไหลเวียนเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และระดับสากล ที่นำมาซึ่งการจัดทำข้อเสนอยุทธศาสตร์ทั้งเชิงรับเพื่อลดอุปสรรคและเชิงรุก เพื่อเพิ่มโอกาสในการบริหารจัดการ เพื่อเสริมสร้างรากฐานทางวัฒนธรรมไทยให้เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากทุนทางวัฒนธรรม ในการพัฒนาสังคมไทยอย่างสมดุลยั่งยืน ในขณะที่พรชัย นาคสีทอง (2553: 44) ศึกษาการเปรียบเทียบ พลวัตทางพุทธสังคมและพุทธวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ (พ.ศ.2522–2553) พบว่า เกาะลันตาเป็นแหล่งอาศัยของผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มายาวนาน ทั้งชาวเลไทยมุสลิม ไทยเชื้อสายจีน และไทยพุทธ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ละกลุ่มมีการดำรงวิถีชีวิตตามความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของตนตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน เกาะลันตาเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เมื่อปี พ.ศ. 2522 โดยรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และในปี พ.ศ. 2533 ได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลมี สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่สวยงาม และความหลากหลายทางพุทธสังคมวัฒนธรรม มีคนพื้นถิ่นจำนวนไม่น้อยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชาวประมงเข้าสู่ธุรกิจการท่องเที่ยว และคนต่างท้องถิ่นที่เข้ามาลงทุนประกอบอาชีพ รวมไปถึงมีการรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามาได้ สอดคล้องกับณัฐา คุ่มแก้ววัน (2554: 206) ได้ศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับ วัฒนธรรมต่างชาติพลวัตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนพบว่า มีบริบทชุมชนพลวัตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีผลกระทบต่ออุปสรรคและโอกาสต่อการเปลี่ยนแปลงในทุนทางวัฒนธรรม รวมไปถึงการหาแนวทางสร้างภูมิคุ้มกันในส่วน of วัฒนธรรมต่างชาติ ที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีกระบวนการเรียนรู้ของผู้คนผ่านทางภาษา การใช้เครื่องมือเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพแบบใหม่มีวัฒนธรรม การทำงานธุรกิจต่างชาติที่มีบทบาทในพื้นที่ สำหรับคนต่างชาติดำเนินธุรกิจนายหน้าและบริหารงานแบบตะวันตก มาใช้ในการทำธุรกิจการท่องเที่ยววัฒนธรรม การผลิต การบริโภค และอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และสาธารณูปโภคเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการและมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างเรียบง่ายมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี

ภัทรพร สิริกาญจน (2537: 4) ทำการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับ สัญลักษณ์ในเชิงลึก พบว่า ความเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ที่ถ่ายทอดผ่านหลักคำสอนทางศาสนา เป็นการกำหนดทฤษฎีของสัญลักษณ์ตามศาสตร์ต่างๆ โดยนักวิชาการชาวตะวันตก เอเดรียน สโนดกราส (Adrian Snodgrass) ได้ศึกษาและให้ความหมายของสัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนา ซึ่งมีรากฐานมาจากอินเดียว่า สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมตัวตนกับสิ่งที่ไร้รูปแบบ เชื่อมสิ่งที่เราอธิบายได้กับสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้ ในส่วนของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2551: 1) ทำการศึกษาเรื่อง สัญลักษณ์ของคัลิฟอร์เนีย พบว่า ลักษณะของสิ่งใดๆ ที่กำหนดนิยามทำกันขึ้นเองที่ใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด ซึ่งการกล่าวถึงสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดความรู้อย่างกว้างในระดับต่างๆ จึงหมายถึงลักษณะการสื่อสารด้วยสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรม แทนค่าขึ้นเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและรับรู้ เกิดความเข้าใจร่วมกัน นอกจากนี้สัญลักษณ์ยังมีความแตกต่างจากเครื่องหมาย เช่น เครื่องหมายจราจร ที่เห็นแล้วสามารถ

เข้าใจความหมายได้โดยไม่ต้องแปลความ มีจุดหมายในการสร้างเพื่อให้เกิดความง่ายและรวดเร็วในการสื่อความหมายไม่มีความซับซ้อนเท่ากับสัญลักษณ์ที่ต้องอาศัยประสบการณ์ จินตนาการ และการสัมผัสรับรู้ทางใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายอันลึกซึ้ง ที่แสดงถึงคุณค่าของสัญลักษณ์นั้น เช่นเดียวกับบอคิน รพีพัฒน์ (2551: 1) ได้เขียนบทความเรื่อง สัญลักษณ์ของเกียร์ซ ผลการศึกษาได้ทราบว่า การเป็นตัวแทนถ่ายทอดความหมายให้ปรากฏเป็นรูปธรรม โดยผ่านการสื่อสารที่มีคนในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นผู้กำหนดสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้น การสื่อความหมายให้ครอบคลุมทั้งความเป็นรูปธรรมและนามธรรม ความจริงเหนือประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ จากการศึกษาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยา ได้เชื่อมโยงความหมายของสัญลักษณ์เข้ากับศาสนาและวัฒนธรรม ด้วยแนวคิดที่ว่า การวิเคราะห์ความหมายของวัฒนธรรมคือ การแปลความหมายของสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อเป็นสื่อแทนแนวความคิด เป็นข้อสรุปจากประสบการณ์ที่ทำให้อยู่ในรูปที่มองเห็นได้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตทางสังคมในทุกๆ ด้าน เชื่อมโยงกับระบบสัญลักษณ์ทางศาสนา ซึ่งทำให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาเกิดความเชื่อถือ โดยการแสดงถึงแสงสว่างแห่งความจริงที่กว้างใหญ่กว่าที่เป็นตามธรรมดาทุกวัน

สำหรับ กาญจนนา แก้วเทพ (2551: 263) ศึกษาเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ของกลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า คนจำนวนมากที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม แต่ในการรวมตัวกันนั้นคนที่อยู่ในกลุ่มกลับไม่มีสายสัมพันธ์ระหว่างกันแต่อย่างใด (social bonds) แม้ด้านหนึ่งจะมีคนจำนวนมากรวมอยู่ในเวลาและพื้นที่เดียวกัน แต่คนกลุ่มนี้ก็ไร้รากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งตรงกับบอคิน รพีพัฒน์ (2551: 113) ศึกษาเรื่อง กระบวนการที่ชุมชนมีสยิดบ้านเหนือใช้เพื่อธำรงอัตลักษณ์รวมถึงผลของกระบวนการ ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนเริ่มต้นด้วยการจัดการความรู้ที่เป็นเอกภาพระหว่างความรู้กับความเชื่อ เอกภาพ ช่วยให้เกิดความสอดคล้องระหว่างระบบวัฒนธรรมกับระบบสังคม ซึ่งนำไปสู่การใช้ชีวิตประจำวันที่เป็นตัวของตัวเอง บนฐานของความเชื่อถือศรัทธาที่บุคคลมิไม่ได้ถูกช่วงชิงการนำโดยวิถีอื่นต่างจากความเชื่อทางศาสนาของคนส่วนใหญ่ในปัจจุบันที่ถูกกลบขบเทาในการกำกับวิถีชีวิตประจำวันลงไป แล้วปล่อยให้ความรู้ตามวิถีวัตถุนิยม เข้ามาช่วงชิงการนำไปแทน การแยกส่วนระหว่างความเชื่อ กับความรู้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ที่แปลกแยกขึ้น ที่คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz, 1926-2006) ได้ยกตัวอย่างการตายของเด็กคนหนึ่งในหมู่บ้านหรือกำปง (kampong) มอดโจคูโต ซึ่งเป็นชุมชนในเมืองบนเกาะชวา คนในชุมชนนับถือศาสนาฮินดูแต่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม และจัดพิธีศพตามแบบอิสลาม สิ่งที่เกียร์ซเห็นในกรณีนี้คือ ความล้มเหลวของพิธี ซึ่งเขาคิดว่าเกิดจากความแปลกแยกระหว่างระบบวัฒนธรรมกับระบบสังคม แต่สิ่งที่เกียร์ซอาจมองไม่เห็นคือ ความคับแคบ อ่อนแอ ของระบบวัฒนธรรมหนึ่ง เป็นเหตุให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ระบบวัฒนธรรมนั้นไม่สามารถบูรณาการมิติต่างๆ ในชีวิตเข้าด้วยกันได้ ไม่สามารถสร้างระบบสังคมบนฐานคิดทางวัฒนธรรมของตนเองได้ ทำให้ต้องรับเอาความเชื่ออื่นเข้ามาเป็นระบบสังคม เมื่อผสมกับความเชื่อเดิมจึงเกิดความแปลกแยกขึ้นกลายเป็นอัตลักษณ์ใหม่ที่ร่องรอยของความเชื่อเดิมถูกทิ้งไว้เพียงพื้นผิวบางเบา เพราะระบบวัฒนธรรมเหลือเพียงสัญลักษณ์ที่ล่องลอยไร้รากฐานทางสังคมรองรับ ในส่วนของกาญจนนา แก้วเทพ (2551: 267) ได้ศึกษาวิถีชีวิตมนุษย์กับสังคมมิติเดียว พบว่า วิถีชีวิตทำนองนี้เรียกว่า มนุษย์กับสังคม มิติเดียว (one dimensional man/society) เป็นสังคมแบบที่ทำหน้าที่เพียงธำรงรักษาและสืบทอดสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ ซึ่งจะจบลงที่การเป็นมนุษย์ผู้ผลิตและเสพวัฒนธรรมโดยไม่เหลือสำนักวิพากษ์ และกลายเป็นมนุษย์มิติเดียว

โดยที่สังคมที่มีมนุษย์เหล่านี้ก็อยู่ก็จะกลายเป็นสังคมมิติเดียว (one dimensional society) หมายความว่ามนุษย์เราก็จะมีแต่ความเฉื่อยชายอมจำนนต่อระบบไม่เห็นแก่นสารของชีวิต และที่สำคัญไม่คิดหรือประพุดเกินกว่าที่เป็นอยู่

อคิน รพีพัฒน์ (2551: 73-74) ได้เขียนหนังสือเรื่อง วัฒนธรรมคือความหมาย ขยายความคิดของคลิฟฟอร์ดเกียร์ซ พบว่า เกียร์ซมีความเห็นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ (คล้ายแมงมุม) ที่ห้อยตัวอยู่ในสายใยของความหมายที่ถักทอขึ้น เกียร์ซถือว่าสายใยเหล่านั้นคือทุนวัฒนธรรม ดังนั้น การวิเคราะห์วัฒนธรรมจึงไม่ใช่การวิเคราะห์หากฎเกณฑ์ต่างๆ โดยการทดลองแบบวิทยาศาสตร์กายภาพแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการเสาะหาความหมายและการตีความหมาย เพื่อค้นหาคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรมนั้นๆ นั่น คือทุนวัฒนธรรมที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ความสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการเหมือนเช่นแมงมุมที่เป็นตาข่ายเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงเป้าหมายที่เป็นความต้องการของวัฒนธรรมโดยทุนวัฒนธรรมดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงผูกพันไปตามการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ในยุคสมัยต่างๆ

สำหรับ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2552: 133-134) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า วิวัฒนาการวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐาน สำคัญ 3 ประการ ดังนี้ 1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม 2. การศึกษารูปแบบพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีวัฒนธรรมโดยวิเคราะห์ 3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมของคนในสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเพราะอิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทำให้วิถีการผลิตและสภาพความเป็นอยู่ตลอดจนวัฒนธรรมต่างกันไปด้วย เช่นเดียวกับอมรา พงศาพิชญ์ (2547: 116) ศึกษาเรื่อง บทบาทของพฤติกรรมในการผลิตในสภาพแวดล้อมแต่ละแห่งที่มีต่อวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ผลการศึกษาพบว่า ตามทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) ของ (Clifford Geertz, 1973) คลิฟฟอร์ดเกียร์ซ โดยเสนอแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้ในงานชิ้นสำคัญของเขาที่ชื่อ The Interpretation of Cultures ว่าวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ถักทอขึ้นเป็นสายใยของความหมาย (Web of Significance) และตัวมนุษย์เองก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายใต้ข่ายใยนี้ การวิเคราะห์ข่ายใยของความหมายนี้ มิใช่การแสวงหากฎเกณฑ์ที่ตายตัวแบบการทดลองทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นการ ตีความและแสวงหาความหมายจากสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งนั้น การตีความดังกล่าวเป็นการตีความวัฒนธรรม ที่ถือว่าเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่ถ่ายทอดไปยังสมาชิกของสังคม โดยผ่านการเรียนรู้และสัญลักษณ์ ดังนั้น ในมิติทางวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องนำทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม ซึ่งเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์มาใช้ เกียร์ซได้กล่าวไว้ว่า นักมนุษย์วิทยาต้องตีความทำความเข้าใจข่ายใยของความหมายทางวัฒนธรรมที่มนุษย์แต่ละคนสร้างขึ้น โดยให้ความสนใจในการวิเคราะห์และตีความทางวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมมาจากประสบการณ์การเรียนรู้และการถ่ายทอดปลูกฝังสั่งสมมายาวนาน คลิฟฟอร์ดเกียร์ซ เห็นว่ามนุษย์ที่ปราศจากวัฒนธรรมจะเป็นสัตว์ที่ทำอะไรไม่ได้เลย เพราะมนุษย์ขาดสัญชาตญาณที่จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ในโลกต่างจากสัตว์อื่นๆ ดังนั้นสัญลักษณ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตทางสังคมในทุกๆ ด้าน ไม่มีคนก็ไม่มีวัฒนธรรมและที่สำคัญกว่าคือ ถ้าไม่มีวัฒนธรรมก็ไม่มีมนุษย์

ในทำนองเดียวกับ อคิน รพีพัฒน์ (2551: 78) ได้เขียนหนังสือเรื่อง การศึกษาวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของวัฒนธรรมจำเป็นต้องเข้าถึงทฤษฎีของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆ ก่อน โดยผ่านการตีความที่ได้จากการเก็บข้อมูลโดยคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ให้เห็นว่า การศึกษาวัฒนธรรมสามารถเข้าใจได้ด้วยการเข้าถึงความเป็นตัวตนของวัฒนธรรม เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกและตรรกะวิธีคิดของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ ให้มีความสำคัญกับองค์ความรู้เฉพาะถิ่นและมุมมองเกี่ยวกับความจริงแต่ละวัฒนธรรม ต่างมีคุณค่าและมาตรการตัดสินว่าด้วยความเป็นจริงด้วยตัวของมันเอง ความคิดของมนุษย์เป็นรูปธรรมได้ก็โดยผ่านทางศิลปะ ความซึ้ง ความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมทางศาสนา ภาษาและระบบสัญลักษณ์ทุกระบบความคิดมีเหตุผลในใจของมนุษย์ ซึ่งธรรมชาติได้วางโครงสร้างไว้อย่างเป็นระบบ มนุษย์สามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ รอบตัวได้ ความคิดของมนุษย์เป็นกระบวนการทำงานโดยธรรมชาติ กระบวนการทางระบบความคิดมีเหตุผลในตัวเอง ปราศจากการบงการของร่างกาย ระบบความคิดแสดงออกได้ 2 ทาง คือ ทางภาษา (Verbal Action) และทางการกระทำ (Body Action) ผู้ที่ต้องการสื่อความคิดของตนเองให้ผู้อื่นรับรู้ และเข้าใจต้องจงใจใส่ความหมาย (Encode) เข้าไปในคำพูดหรือการกระทำของตน ผู้ที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ต้องตีความถอดความหมายคำพูดหรือการกระทำของผู้นั้นได้เสนอความคิดและ ผู้รับความคิดจะเข้าใจซึ่งกันและกันได้ต้องเป็นผู้รู้กฎวัฒนธรรมเดียวกัน หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบเดียวกัน ระบบการตีความพฤติกรรมดังกล่าวเรียกว่า ระบบสัญลักษณ์ เป็นการตีความหมายหลายชั้น ตัวแทนความหมายและตัวที่ถูกแทนความหมาย ระบบสัญลักษณ์มาจากกระบวนการคิดของมนุษย์เป็นเชิงนามธรรมลึกซึ้ง และพฤติกรรมต่างๆ ด้านของมนุษย์เป็นระบบสัญลักษณ์ เพราะพฤติกรรมของมนุษย์มาจากกระบวนการคิด

ผลการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องประเภทข้อมูล ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ที่ได้วิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหา พบว่า ความเชื่อทางพุทธศาสนาสอนให้รู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ พืช สิ่งของต่างๆ ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม มีผลต่อการดำเนินชีวิต สภาพภูมิอากาศ การตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านทุกวิชาชีพที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน การพึ่งพาธรรมชาติเป็น การสร้างความสามัคคีในชุมชน (จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2538 : 4-6) ความเชื่อคือกลไกการดำรงอยู่ของปุตตะกวด ชาวภูยได้ทำให้ความเชื่อเรื่องปุตตะกวดมีความสำคัญ โดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงกลไกการดำรงอยู่ของความเชื่อ (ฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์. 2546 : 973) คุณค่าศรัทธาและพิธีกรรมบูชาการสร้างวิถีชีวิตชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็ง เพราะความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระธาตุเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการปฏิบัติธรรม (พระครูสารกิจประยุต. 2550 ข : 3) ชาวอีสานมีคติความเชื่อในการดำรงชีวิต คือการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่แห้งแล้ง มีน้ำน้อยจึงมีความสำคัญโดยเฉพาะน้ำฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล ได้สะท้อนวัฒนธรรมแบบฮัตถิบบสองผ่านพิธีกรรมต่างๆ จนเกิดรูปแบบสัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย การสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี ในการรับรู้ร่วมกัน (อนุสรณ์ บุญชัย. 2550 : 72-74) คนไทยมีการเปิดกว้างทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการสูญเสียความเป็นอัตตลักษณ์ การกระจายวัฒนธรรมต่างชาติเข้าสู่ประเทศจากเมืองสุโขทัย พบสภาวะความเสื่อมถอยขาดการปลูกฝังในเรื่องคุณค่าทางวัฒนธรรมไทย จริยธรรมและคุณธรรม (ภฤตินี ณีภูฏฐุฒิสิริ. 2553 : 23-24) ถือว่าวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อพิธีกรรมและประเพณี มีความเป็นมาตามพุทธกาลที่ได้สืบสาน

กันมาตามช่วงอายุของคน เหมือนกับการเวียนว่ายตายเกิด ที่ได้ถ่ายทอดกันมาทางกรรมพันธุ์ในสังคมไทย เพื่อจะต้องมาพึงพาวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตในรุ่นต่อไปไม่สิ้นสุด

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลประเภทปรากฏการณ์ อโรคยาศาล กู และการสร้างกู พบว่าความเชื่อเรื่องปรากฏการณ์ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการทางสังคม เพื่อทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่นและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ปรากฏการณ์ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยการใช้พิธีกรรมให้เกิดเป็นความเชื่อมีศรัทธาและการยอมรับอโรคยาศาลพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนและตอนกลาง ชาวลาวเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีการรับวัฒนธรรมเข้ามาเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อ ในส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีกลุ่มชาติพันธุ์เดิมที่อาศัย มีการผสมผสานของวัฒนธรรมทั้งสองเข้าด้วยกัน มีพื้นที่ปรากฏการณ์ชัชฎุมิเป็นหลัก โนนกู หรือกูปู่ดำ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนกำกับให้ความเคารพนับถือ มีการพบข่าวสารตามท้องไร่ท้องนา ซากโบราณสถานและเศษเครื่องปั้น ดินเผา สมัยลพบุรี ราว 500-700 ปี ชาวบ้านมีการบูชาปู่ดำ มีการจัดพิธีกรรมมีการประกอบพิธีสงฆ์พระธาตุ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นประจำทุกปี (วิยะดา รัตนเพชร. 2556 : 3-5) ประเพณีสร้างกูบุญสงฆ์ตามฮีตสิบสอง การสร้างกูที่เป็นปราสาทหินในจังหวัดมหาสารคาม ทั้ง 3 แห่ง คือกูบัวมาศ กูบ้านเขวา และกูสันตรัตน์ ซึ่งทั้งสามแห่งมีประเพณีสร้างกูพร้อมกันเป็นประจำทุกปี (วิโรจน์ ชีวาสุธาวาร และคณะ. 2556 : 123) สำหรับปรากฏการณ์แก้ว เป็นปราสาทขอมประเภทอโรคยาศาล ปรากฏการณ์แก้ว เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา (พายุ ภูคำวงศ์. 2557 ก : 4) อโรคยาศาลทั้งสองแห่งเป็นพุทธศาสนสถานแบบมหายาน ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีทางพุทธศาสนา และรักษาโรคให้กับคนในชุมชน อโรคยาศาลจึงใช้เป็นศาสนสถานพุทธมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ เกิดขึ้นทุกปี (สยาม กิ่งเมือง. 2558 ค : 3) กูบ้านห้วยนาไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ กับลักษณะกายภาพแบบป่าโคก และบ่อน้ำโบราณ เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน ชาวบ้านมีความศรัทธาและยึดถือปฏิบัติพิธีสร้างกูสืบทอดกันมาตลอดระยะเวลากว่า 100 ปี (อำภา บัวระภา. 2560 : 42) วัฒนธรรมปรากฏการณ์ อโรคยาศาล กู และการสร้างกูที่เป็นความต้องการของสังคมชุมชนท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรม ในการแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรม

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประเภท พลวัตสังคมและวัฒนธรรมที่ได้วิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหาพบว่า ตลาดพลูมีผู้คนอาศัยอยู่ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทย กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวมอญ และกลุ่มชาวมุสลิม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม คือ นโยบายของภาครัฐประชารคนานิยมและการศึกษา ส่งผลให้ด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเกิดผลกระทบหลายด้านทั้งด้านบวกและลบ ส่งผลต่อสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ (กวี รัชชพลอรียคุณ. 2545 : 40) ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมกับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และการรักษาโรคผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสภาพแวดล้อม ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัว และชุมชนลดน้อยลง โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมลดความสำคัญลงเช่นกัน (น้อย วิจิตร. 2548 : 42) พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมสังคมไทย ทำให้การเปลี่ยนแปลงในบริบทของวัฒนธรรมโลกและคุณค่าวัฒนธรรมไทย ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศ และระดับสากล เพื่อเพิ่มโอกาส

ในการบริหารจัดการ เสริมสร้างรากฐานทางวัฒนธรรมไทยให้เข้มแข็ง ควบคู่กับการใช้ประโยชน์จาก
 ทูทางวัฒนธรรม ในการพัฒนาสังคมไทยอย่างสมดุลยั่งยืน (กฤตินี ญัฏฐาภูมิสิทธิ์. 2553 : 23-24)
 เกาะสันตา มีการดำรงวิถีชีวิตตามความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ ตามสภาพ
 เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คน มีความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากชาวประมงเข้าสู่ธุรกิจ
 การท่องเที่ยว รวมถึงมีการรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามา (พรชัย นาคสีทอง. 2553 : 44) พลวัตและ
 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีผลกระทบต่ออุปสรรคและโอกาสในทูทางวัฒนธรรม รวมไปถึง
 การหาแนวทางสร้างภูมิคุ้มกัน วัฒนธรรมต่างชาติที่มีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
 ผ่านทางภาษา การใช้เทคโนโลยี ในการทำธุรกิจการท่องเที่ยววัฒนธรรมการผลิตการบริโภคและอาหาร
 เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และสาธารณสุขบริโภค มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายมี
 วัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี (ญัฏฐา คุ้มแคว้น. 2554 : 206) ในสังคมประเพณีพิธีกรรมเป็นการรวมพลัง
 ของชุมชนของคนในสังคม เป็นพลวัตที่สร้างความรู้สึกมั่นคงอบอุ่นจะเห็นได้ว่าพลวัตสังคมและวัฒนธรรม
 เป็นหน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรม ที่ช่วยให้มีความสบายใจขึ้นมั่นใจขึ้น

การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประเภทสัญญาวิทยาที่ได้วิเคราะห์ สังเคราะห์
 เนื้อหา พบว่า ความเป็นจริงของธรรมชาติที่ถ่ายทอดผ่านหลักคำสอนทางศาสนา เป็นทฤษฎีของ
 สัญลักษณ์ตามศาสตร์ต่างๆ ความหมายของสัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนา ซึ่งสัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็น
 สะพานทางปัญญา ที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมตัวตนกับสิ่งที่ไร้รูปแบบ เชื่อม
 สิ่งที่เราอธิบายได้กับสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้ ลักษณะของสิ่งใดๆ ที่กำหนดเป็นสัญลักษณ์แทนการสื่อสาร
 ด้วยสิ่งที่สังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับและรับรู้เกิดความเข้าใจร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ
 ในความหมายอันลึกซึ้ง ที่แสดงถึงคุณค่าของสัญลักษณ์นั้นในสังคมและวัฒนธรรม จำเป็นต้องใช้
 สัญลักษณ์เป็นสื่อในการตีความหมายของบริบทได้เชื่อมโยงความหมายของสัญญาวิทยาเข้ากับศาสนาและ
 วัฒนธรรม ว่าการวิเคราะห์ความหมายของสัญญาวิทยาคือการแปลความหมายของสัญลักษณ์ที่มนุษย์
 สร้างขึ้น เพื่อเป็นสื่อแทนแนวความคิดเป็นสิ่งสำหรับการดำเนินชีวิตทางสังคม

สังคมที่มีคนจำนวนมากที่มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม แต่ในการรวมตัวกันนั้นคนที่อยู่ในกลุ่มกลับไม่มี
 สายสัมพันธ์ระหว่างกันแต่อย่างใด แต่คนกลุ่มนี้ก็ไร้รากความสัมพันธ์ระหว่างกัน ความเชื่อทางศาสนา
 ของคนส่วนใหญ่ ถูกลดบทบาทในการกำกับวิถีชีวิตประจำวันลงไป แล้วปล่อยให้ความรู้ตามวิถีวัฒนธรรม
 การแยกส่วนระหว่างความเชื่อกับความรู้ ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ที่แปลกแยกขึ้น โรลิ่งด์ บาร์ตส์ ว่า
 ความล้มเหลวของพิธี เกิดจากความแปลกแยกระหว่างวัฒนธรรมกับระบบสังคม ความคับแคบ อ่อนแอ
 เป็นเหตุให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ระบบวัฒนธรรมไม่สามารถบูรณาการมิติต่างๆ เข้าด้วยกันได้ จึงทำให้วิถี
 ชีวิตมนุษย์สังคมเป็นมิติเดียวเป็นสังคมที่ทำหน้าที่เพียงธำรงรักษาสืบทอดสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ ซึ่งจบ
 ลงที่การเป็นมนุษย์ผู้ผลิต เสพวัฒนธรรม หมายความว่ามนุษย์เราก็จะมีแต่ความเฉื่อยชายอมจำนนต่อ
 ระบบไม่เห็นแก่นสารของชีวิต เกียร์ซมีความเห็นที่ มนุษย์เป็นสัตว์ (คล้ายแมงมุม) ที่ห้อยตัวอยู่ใน
 สายใยของความหมายที่ถักทอขึ้น คือทุนวัฒนธรรม ที่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ชุมชน
 กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สู่อุบัติความสำเร็จตามเป้าหมายที่ต้องการวิวัฒนาการวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยพื้นฐาน
 คือเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมเทคโนโลยีวัฒนธรรมโดยวิเคราะห์และพฤติกรรมวัฒนธรรม
 วิเคราะห์พฤติกรรมและกิจกรรมของคนในสังคม ซึ่งอิทธิพลที่แตกต่างกันทำให้วัฒนธรรมต่างกันไป
 ด้วย Clifford Geertz คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ เสนอว่าวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ถักทอขึ้นเป็น

ข่ายใยของความหมาย (Web of Significance) และตัวมนุษย์เองก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายใต้ข่ายใยนี้ เป็นผลผลิตของมนุษย์ที่ถ่ายทอดไปยังสมาชิกของสังคม โดยผ่านการเรียนรู้และสัญลักษณ์ เนื่องจากวัฒนธรรมมาจากประสบการณ์การเรียนรู้และการถ่ายทอดปลูกฝังสั่งสมมายาวนาน จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตทางสังคมให้ความเห็นว่าวัฒนธรรม สามารถเข้าใจได้ด้วยการเข้าถึงความเป็นตัวตนของวัฒนธรรมเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกและตรรกะวิธีคิดของคนในวัฒนธรรมนั้น โดยผ่านความหลังความศักดิ์สิทธิ์พิธีกรรมภาษาและระบบสัญลักษณ์ ซึ่งความคิดของมนุษย์เป็นกระบวนการทำงานโดยธรรมชาติ ผู้ที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ต้องตีความหรือถอดความหมายคำพูดหรือการกระทำของผู้ให้ได้ ระบบสัญลักษณ์เป็นการตีความหมายหลายชั้นตัวแทนความหมายและตัวที่ถูกแทนความหมายระบบสัญลักษณ์มาจากกระบวนการคิดของมนุษย์ถือได้ว่าวัฒนธรรมของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง อาจมีความแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่งหรือสังคมอื่นๆ จึงไม่สามารถสรุปได้ว่า ทุกคนในสังคมหนึ่งสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เหมือนกันหมดได้ มีแต่ความเป็นหนึ่งเป็นพลวัตหนึ่งเดียวกันเท่านั้นได้

บทที่ 2

บริบทพื้นที่ศึกษา

การศึกษาเรื่อง พลวัตประเพณีสงกรานต์ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษา ดังนี้

1. พื้นที่อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้
2. อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตมหาสารคาม บรบือ ตำบลบัวมาศ
3. บริบทพื้นที่ศึกษา

พื้นที่อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้

พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นดินแดนที่แห้งแล้งผู้คนอยู่อาศัยอย่างทุกข์ยากในถิ่นทุรกันดารแต่ความจริงแล้วทุ่งกุลาร้องไห้ไม่ได้เป็นท้องทุ่งที่มีความแห้งแล้งเท่านั้น เพราะเคยเป็นแอ่งวัฒนธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต มีหลักฐานร่องรอยการตั้งถิ่นฐานสำหรับชุมชนโบราณที่ปรากฏในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จะปรากฏทั้งที่มีคูน้ำคันดินและไม่ปรากฏคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งพบการตั้งถิ่นฐานบริเวณราบลุ่มน้ำท่วมถึง บริเวณลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ ซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่มีผลต่อชีวิตของผู้คนในสมัยโบราณเสมอมา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546: 312) การศึกษาที่ผ่านมาช่วงเวลาที่มีการแพร่กระจายของกลุ่มวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้อย่างหนาแน่นน่าจะจัดอยู่ในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายมีอายุประมาณ 2,500 ปี เป็นต้นมาจนกระทั่งได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นช่วงเวลาที่เกิดการอพยพของคนลาวเวียงได้เคลื่อนเข้ามาสู่ภาคอีสานมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีชาวลาวเวียงที่อพยพมาจากนครจำปาสักและตามมามีด้วยคนส่วย คนกูย และคนเขมร ได้อพยพเข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองมากขึ้นเพียงระยะเวลา 200-300 ปี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546: 3) เปลี่ยนสภาพทุ่งกว้างเกิดเป็นหมู่บ้านกระจายเกือบเต็มทุ่งมีบ้านเมืองที่สำคัญและมีบุคคลสำคัญจากอดีตถึงปัจจุบันมากมายจนนับไม่ถ้วน อย่างเช่น มหาบุรุษทุ่งกุลาร้องไห้เจ้าพ่อศรีนครเตา ซึ่งกลายเป็นผีใหญ่ที่คนทุ่งกุลาร้องไห้ให้ความนับถือเป็นผู้มีอำนาจเหนือท้องถิ่นหรือบ้านเมืองบัวที่รื้อฟื้นความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองบัวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญทำให้เกิดเป็นศูนย์รวม

ไพท ภูธา (2556: 12-15) ได้กล่าวว่า วิถีชีวิตชุมชนแถบทุ่งกุลาร้องไห้มีลักษณะสัมพันธ์กับสภาพทางภูมิศาสตร์ทางกายภาพ สร้างตำนานการอพยพผู้คนสู่การสร้างตัวตนโดยมีวัฒนธรรมของกลุ่มชนเป็นตัวกำหนดกรอบสืบสานรุ่นสู่รุ่น ขับเคลื่อนโดยอาศัยเหตุการณ์ขับเคลื่อนจากฝ่ายในการปรับตัวของชุมชนการกระทำของรัฐจากนโยบายสร้างเอกภาพทางการปกครองระดมเอกลักษณ์ส่วนกลางสู่ส่วนภูมิภาคสู่ชุมชน สภาพทางภูมิศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้หรือทุ่งหลวงที่ชาวบ้านเรียกขานสอดคล้องประสานเหมือนเป็นของชุมชน มีเนื้อที่วัดจากแนวตะวันออกถึงแนวตะวันตก ความยาวประมาณ 130 กิโลเมตร มีความกว้างจากทิศเหนือถึงด้านทิศใต้ ประมาณ 80 กิโลเมตร ประกอบด้วย

จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดศรีสะเกษ สำหรับสุจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 312-313) ได้กล่าวว่า ลักษณะทั่วไปเป็นแอ่งที่เชื่อมโยงจากบริเวณที่ราบพินายเหมือนรูปพัด อันเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ภาคอีสานมีแอ่งโคราชอยู่ตรงกลาง ชายขอบเป็นที่สูงแถบเทือกเขาพนมดงรัก คล้ายกันกระทั่ง ชาวเขมรเรียกบริเวณนี้ว่า ทะเลสาบชั่วคราวอันเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา ที่ว่ายทวนน้ำมาวางไข่จากทะเลสาบเขมร ทะเลสาบเสียมราฐ บริเวณมดลูกของเอเชีย ฟุ้งกระจายให้มีระบบนิเวศที่สร้างแนวไหลของลำน้ำอันประกอบไปด้วยลำน้ำเสียวน้อย ลำน้ำใหญ่ จากลักษณะดังกล่าวฟุ้งกระจายให้ ลำน้ำได้พัดพาดินตะกอนมาทับถมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในส่วนของธวัช ปุณโณทก (2550: 40) การที่ได้ชื่อว่าฟุ้งกระจายให้ มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ชนเผ่ากลาซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยจากเมืองเมาะตะมะ ประเทศพม่า ได้เดินทางมาค้าขายผ่านทุ่งแห่งนี้ปกติแล้วชนเผ่ากลาเป็นชนเผ่าที่มีความอดทนสูงมาก สู้งาน สู้อุต ลม ฝน แต่เมื่อได้เดินทางผ่านทุ่งแห่งนี้ ที่มีพื้นที่กว้างขวางเหลือประมาณ ต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน ไม่พบหมู่บ้านใดๆ เลย น้ำก็ไม่ดื่มต้นไม้ก็ไม่กินจะให้ร่มเงามีแต่ทุ่งหญ้าเต็มไปด้วยหมดพื้นดินก็เป็นทรายเดินทางยากลำบากเหมือนอยู่กลางทะเลทรายทำให้คนพวกนี้ถึงกับร้องไห้ ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า ฟุ้งกระจายให้ ในอดีตฟุ้งกระจายให้ในฤดูแล้ง พื้นที่ส่วนใหญ่จะแห้งแล้งมาก ส่วนในฤดูฝนน้ำจะท่วมทุกปี ใต้พื้นดินลงไปเป็นน้ำเค็มไม่สามารถทำการเกษตรได้ หลังจากที่ได้มีการพัฒนาที่ดินแล้ว ฟุ้งกระจายให้ได้กลายเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่สำคัญของประเทศและกลายเป็นอู่ข้าวอู่น้ำที่มีชื่อเสียงของไทย ในขณะที่สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 313-318) คล้ายกับเทือกเขาพนมดงรักที่มีหินทรายจะเห็นได้จากในช่วงหน้าแล้ง ฟุ้งกระจายให้เป็นที่ราบขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 2 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ถึง 13 อำเภอ 5 จังหวัด ได้แก่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อำเภอปทุมรัตน์ อำเภอเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอโพธิ์ทราย อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอศีลาลาด อำเภอราษีไศล อำเภอ ยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอค้อวัง และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร จนกระทั่งสู่ยุคประวัติศาสตร์

ไพฑูรย์ มีกุล (2531: 62-80) ได้กล่าวถึงพื้นที่และอาณาเขตฟุ้งกระจายให้ มีเนื้อที่ประมาณ 2.1 ล้านไร่ (2,107,690 ไร่) มีความยาววัดจากแนวตะวันออก-ตะวันตก ประมาณ 150 กิโลเมตร ความกว้างที่สุดวัดจากด้านทิศเหนือ-ด้านทิศใต้ ประมาณ 50 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด 12 อำเภอ 79 ตำบล 1,048 หมู่บ้าน เป็นที่นาปลูกข้าวหอมมะลิ 1,266,103 ไร่ ให้ผลผลิตปีละ 4 แสนกว่าตัน เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ 470,961 ไร่ มีวัวควายอยู่ราว 270,000 ตัว มียูคาลิปตัสอยู่ประมาณ 60 ล้านต้น ให้ผลผลิตไม้ปีละ 2 ล้านต้น มีแหล่งโบราณคดี 408 แห่ง มีคนอยู่อาศัยราว 620,000 คน ดังนี้ 1) จังหวัดร้อยเอ็ด มีเนื้อที่ทั้งหมด 986,807 ไร่ ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของอำเภอเกษตรวิสัย 390,600 ไร่ จำนวน 7 ตำบล อำเภอสุวรรณภูมิ 247,000 ไร่ อำเภอปทุมรัตน์ 162,207 ไร่ และอำเภอโพธิ์ทราย 186,600 ไร่ 2) จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งหมด 193,890 ไร่ ได้แก่พื้นที่บางส่วนของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จำนวน 5 ตำบล 3) จังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อที่ทั้งหมด 575,933 ไร่ ได้แก่ พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอท่าตูม 175,593 ไร่จำนวน 2 ตำบล อำเภอชุมพลบุรี 400,400 ไร่จำนวน 7 ตำบล 4) จังหวัดยโสธร พื้นที่บางส่วนของอำเภอมหาชนะชัย 3 ตำบล และอำเภอค้อวัง 3 ตำบล มีเนื้อที่ 64,000 ไร่ 5) จังหวัดศรีสะเกษ พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอราษีไศลจำนวน 10 ตำบล มีเนื้อที่ทั้งหมด 287,000 ไร่ แนวเขตรอบพื้นที่ฟุ้งกระจายให้ สำหรับสุทัศน์ กองทรัพย์ (2552: 20)

ทิศใต้น้ำมูลเป็นเส้นแนวเขตตลอดความยาวของพื้นที่ ทิศเหนือเส้นแนวเขตผ่านอำเภอปทุมรัตน์ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอนองฮี และอำเภอโพนทราย อำเภอเกษตรวิสัย ทิศตะวันตกมีลำน้ำพังงูเป็นเส้นแบ่งแนวเขต และทิศตะวันออกเส้นแนวเขตผ่าน อำเภอรราชสีมา อำเภอศีลาสาท อำเภอชนชัยและอำเภอค้อวัง กุลาหรือพระราชพงศาวดารเรียกว่า ต้องสู้หรือต้องซู้ ได้เข้ามาค้าขายในภาคอีสาน บางคนได้ภรรยาเป็นชาวอีสาน ตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่มใหญ่ตั้ง เช่น กุลาบ้านโดนใหญ่ ตำบลก่อเอ้ อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี กุลาหรือกุลาในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน หมายถึง ชาติดองซู้ และไทยใหญ่ คำว่ากลุ่มกุลาไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นภาษาอีสานหรือพม่า แต่ภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกคนต่างถิ่นว่า กุลา เช่นฝรั่งเรียกว่ากุลาขาว เรียกแขกว่า กุลาดำต้องซู้ เป็นชาวกะเหรี่ยงเผ่ากะโป อาศัยอยู่บนภูเขา ส่วนไทยใหญ่คือ ขานหรือเงี้ยว เอกสารทางราชการมักเรียกชาวกุลาว่าต้องซู้ ชาวกุลาเป็นพ่อค้าหาบเร่ (Itinerant Peddlers) รองจากชาวจีน ชาวกุลาได้เร่ขายสินค้าเช่น ง้าว (ดาบปลายกุด) เครื่องเงิน เครื่องเงิน ชันทองเหลือง เขียนหมาก ผ้าแพร สีย้อมผ้าและซ้อง เร่ร้อนไปตามหมู่บ้าน

สมหมาย ชินนาค (2529: 24) เนื่องจากการเดินทางในสมัยก่อนมีผู้ร้ายชุกชุม จึงมักไปกันเป็นกลุ่มๆ 10-20 คน นำสินค้าเดินทางเร่ขายจากเมืองนั้นไปเมืองนี้ รอนแรมไปตามหมู่บ้าน ค่าไหนนอนนั้น ส่วนมากจะอาศัยนอนตามศาลาวัด เมื่อสินค้าที่นำมาขายหมดก็จะขึ้นไปซื้อสินค้าลงมาขายใหม่ แต่จะไปโดยไม่ให้เสียเที่ยว เพราะเขาจะซื้อสินค้าจากภาคอีสานขึ้นไปขายด้วย เมื่อขายหมดก็จะซื้อสินค้าจากเหนือลงมาขายอีก กลับไปแต่ละครั้งก็ชวนญาติพี่น้องพวกพ้องที่สนิทสนมนำสินค้าตามมาค้าขายด้วย สำหรับ Koizumi, Junko (1992) (จุนโกะ โคอิซุมิ) เขียนไว้ในบทความเรื่องทำไม กุลาถึงร้องไห้ (why the Kula Wept) กล่าวถึงการเข้ามาของชนเผ่ากุลาในปี พ.ศ. 2381 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่3) ใจความว่า “ชาวต้องซู้” (กุลา) จะมาเป็นกลุ่มจากมะละแหม่ง (เกาะลัมเบียง-เมืองมอลเมียนที่ว่าการของมณฑลตะนาวศรี) ผ่านจังหวัดตาก หรือเมืองระแหง มงกุฎแก่นเดียว (2529: 8) การนำสินค้ามาขายระหว่างทางและซื้อช้างซื้อวัวไปยังบ้านเกิดเมืองนอนของตน ช้าง งาช้าง เขาสัตว์ ไหม วัว ควาย เป็นสินค้าที่นิยมในการซื้อขายของกุลา (ต้องซู้) ในแถบนครราชสีมาและลาวเหนือ และเหตุที่ทำให้การค้าขายของชาวกุลาเฟื่องฟูเพราะได้รับอภิสิทธิ์ด้านการค้าตามสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. 2398 เนื่องจากชาวกุลาถือเป็นคนบังคับของอังกฤษ รัฐบาลไทยให้ความสะดวกในการค้าขายตามพันธะสัญญาเบาริง

ในส่วนของ วาโย ตึกประโคน (2552: 55) ได้กล่าวว่า ทุงกุลาร้องไห้ได้เริ่มรับวัฒนธรรมเขมรทวารวดี วัฒนธรรมเขมรสมัยอาณาจักรเจนละ ปรากฏหลักฐานปราสาทแถบทุ่งกุลาร้องไห้ จนกระทั่งถึงวัฒนธรรมทวารวดีลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อาณาจักรล้านช้างได้อพยพสู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้สู่ชุมชน การสร้างวิถีชีวิตชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ชาวกุลาจากประเทศพม่า ชาวเขมรจากประเทศเขมรเริ่มจากการสร้างเมืองสุรินทร์ บ้านตาหยวก สุวรรณภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด เขมรกลุ่มที่สองหลังจากการสร้างปราสาทภาพหายไปจากประวัติศาสตร์ชุมชนชาวگوی สำหรับไพฑูริย์ มีกุล (2531: 62-80) เมื่อเปิดผ่านประวัติศาสตร์การรับรู้ของอาณาจักรไทยช่วงปลายอยุธยาจนกระทั่งร้อยรัดสู่อาณาจักรไทย เกิดการรับรู้ชาวจีนได้เข้ามาสู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ เกิดการสร้างวัฒนธรรมตามกลุ่มชาติพันธุ์ชนชาวพื้นเมืองเขมร ลาว กุลา สร้างตัวตนตามแบบการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งความอุดมสมบูรณ์ เช่น แอ่งแถบทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนชาวจีนนิยมตั้งถิ่นฐานแถบศูนย์กลางค้าเมืองสุวรรณภูมิร้อยเอ็ด โดยมีลักษณะเด่นตามอาชีพชนพื้นเมืองประกอบอาชีพการเกษตรตามแบบบรรพบุรุษที่ได้เคยสร้างมา โดยเริ่มมี

การเปลี่ยนแปลงเมื่อสู่ยุคการค้าเสรี พ.ศ. 2398 สอดคล้องกับพรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (2529: 33) การเชื่อมโยงกันมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันมาตั้งแต่อารยธรรมวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ที่มีอิทธิพลความเชื่อมโยงกันผูกพันกันมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งมีพื้นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยมีวิถีชีวิตของคนทุ่งกุลาร้องไห้ มีความสัมพันธ์กับการจัดตั้งเมือง ภาคอีสาน เริ่มต้นจากเมืองสุวรรณภูมิก่อตั้งสมัยปลายอยุธยา มีการรับรู้ของรัฐไทย (ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) ได้แบ่งอาณาเขตออกเป็นเมืองชนบท (อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น เมืองเกษตรวิสัย เมืองพุทไธสง (อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์) และเมืองพนมไพร (อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด) ทุ่งกุลาร้องไห้มีชุมชนอาศัยอยู่ตามลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล เช่น ลำน้ำพับปลา ลำน้ำเสียว อันเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงสายโลหิตหลัก ถือได้ว่ากลุ่มชนชาวลาวยุคหลังปี พ.ศ. 2443 ได้ถูกเรียกว่า ไทยลาว ที่มีประชากรหลักอยู่ภาคอีสาน ไทยเขมร และไทยกวย สู่ไทยจีน ได้สร้างวิถีชีวิตตามถนนตัด สุทัศน์ กองทรัพย์ (2552: 53) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้ หรือเรียกอีกอย่างว่า ทุ่งหลวง ที่ชาวบ้านเรียกขานสอดคล้องมีเนื้อที่จากแนวตะวันออก ถึงแนวตะวันตก ความยาวประมาณ 130 กิโลเมตร ส่วนความกว้างจากทิศเหนือถึงด้านทิศใต้ความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ที่ประกอบด้วย จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 312) การสร้างวัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ เริ่มต้นจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้พบเครื่องปั้นดินเผาในแถบบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านโนนยาง อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ เมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ในส่วนของธวัช ปุณโณทก (2550: 40) สำหรับแถบทุ่งกุลาร้องไห้ เริ่มมีการอพยพมาจากเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดมหาสารคาม มีความเชื่อและมีวัฒนธรรมกลมกลืนกัน

สำหรับ ธวัช ปุณโณทก (2550: 40-42) วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้มีการจัดกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ได้มีการนำหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญสองประการมาพิจารณาคือภาชนะลักษณะดินเผาและประเพณีการฝังศพเป็นหลัก โดยทั้งนี้กลุ่มวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้มีการจัดแบ่งกลุ่มต่างๆ ดังนี้ 1) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำสงครามหรือกลุ่มวัฒนธรรมบ้านเชียง 2) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน 3) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบนหรือกลุ่มพิมาย 4) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำชีตอนล่างและแม่น้ำมูลตอนกลางหรือกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ 5) กลุ่มชุมชนโบราณลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้แตกต่างกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ เพราะภาชนะดินเผามีลักษณะเฉพาะทั้งในด้านเนื้อดิน การตกแต่ง และหน้าที่การใช้งาน เดิมได้มีนักวิชาการ เช่น รศ. ศรีสักดิ์ วัลลิโถมได้กล่าวถึงลักษณะพิเศษของภาชนะดินเผาที่พบในทุ่งกุลาร้องไห้ว่า “แบบทุ่งกุลา” มีเนื้อดินสีขาว ลักษณะบางผาด้วยอุณหภูมิสูงตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทาน้ำสีแดงบริเวณขอบปากเขียนเป็นเส้นตรงที่ขอบปาก และ ศ. ชาร์ล ไฮแอม ได้ค้นพบภาชนะดินเผาที่มีลักษณะพิเศษที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประวัติศาสตร์ คือภาชนะแบบร้อยเอ็ด (Roi-et ware) ได้พบครั้งแรกที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนเตื่อ บ่อพันขัน ดอนตาพัน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ปัจจุบันเป็นแหล่งโบราณคดีดอนตาพัน อยู่ในเขตอำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด) ซึ่งมีลักษณะพิเศษในด้านการตกแต่งผิวคือผิวภาชนะด้านนอกจะตกแต่งด้วยลายทาบเชือกทำให้เรียบแล้วเขียนทับด้วยสีแดงเป็นแถบ นอกจากภาชนะดินเผาแล้ว วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ยังปรากฏประเพณีการฝังศพที่มีการนำกระดูก

คนตายใส่ลงไปในภาชนะดินเผาและฝังอีกครั้งหนึ่ง เรียกรูปแบบนี้ว่า ประเพณี การฝังศพครั้งที่สอง ซึ่งแบบแผนการฝังศพจะปรากฏมากมายหลายรูปแบบ ดังเช่นภาชนะบรรจุกระดูก ทรงไข่ ทรงกลม และทรงกระบอก ซึ่งล้วนแล้วแต่จะมีฝาปิดเป็นทรงอ่างทรงชามขนาดใหญ่ (คล้ายกระทะ) และฝาปิดเป็น แผ่นดินเผาทรงกลมมีหูหรือด้ามจับและจะพบว่ามีการฝังรวมกันเป็นกลุ่ม ทั้งการวางภาชนะใน แนวนอน และตั้งฉากกับพื้นสำหรับการฝัง โดยการวางภาชนะในแนวนอนนั้นจะพบการวางเรียงต่อกันเป็นแถว (ส่วนปากภาชนะจะต่อกับส่วนก้นภาชนะดินเผาอีกใบหนึ่ง) และแบบพิเศษที่นำภาชนะ ทรงยาวขนาดใหญ่ 2 ใบ มีลักษณะส่วนปากประกบกันมองดูคล้าย “แคปซูล” สำหรับชุมชนโบราณที่ ปรากฏในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จะปรากฏทั้งที่มีคูน้ำคันดินและไม่ปรากฏคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งพบการตั้งถิ่นฐานบริเวณราบลุ่มน้ำท่วมถึง (flood Plain) บริเวณลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ (low terrace) และลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ (Middle terrace) ซึ่งอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำที่มีผลต่อชีวิตของ ผู้คนในสมัยโบราณเสมอมาอีกนัยหนึ่งชุมชนมีสองระยะ คือ ระยะแรกมีการเลือกตั้งถิ่นฐานตามสภาพ 3 รูปแบบ ตามลุ่มน้ำท่วมถึงที่ราบลุ่มและบริเวณที่สูง ช่วงสมัยที่ชุมชนหรือหมู่บ้านมีเครื่องปั้นดินเผา พบมากแถบบ้านเมืองบัวเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านโนนยาง ชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ เมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนบ้านดงพลอย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ จนกระทั่งสู่ยุคประวัติศาสตร์

ในส่วนของ สะอาด ชันอาษา (2537: 32-33) ได้อธิบายว่า ภาคอีสานเริ่มต้นจากเมือง สุวรรณภูมิก่อตั้งสมัยปลายอยุธยา มีการรับรู้ของประเทศไทย (ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) ได้แบ่งอาณาเขต ออกเป็นเมืองชนบท (อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น) เมืองเกษตรวิสัย เมืองพุทไธสง (อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์) และเมืองพนมไพร (อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด) ทุ่งกุลาร้องไห้มีชุมชนอาศัยอยู่ ตามลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล เช่น ลำน้ำพลับพลา ลำน้ำเสียว อันเป็น สายโลหิตผด้อยสู่สายโลหิตหลักถือได้ว่ากลุ่มชนชาวลาวช่วงหลังปี พ.ศ. 2443 ได้ถูกเรียกว่า ไทยลาว ที่มีประชากรหลักอยู่ภาคอีสาน ไทยเขมร และไทยกวย สู่ไทยจีน ได้สร้างวิถีชีวิตตามตนถนัด ในขณะที่สุทัศน์ กองทรัพย์ (2552: 53) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ทุ่งกุลาร้องไห้ หรือเรียกอีกอย่างว่า ทุ่งหลวง ที่ชาวบ้านเรียกขานสอดคล้อง มีเนื้อที่จากแนวตะวันออกถึงแนวตะวันตก ความยาว ประมาณ 130 กิโลเมตร ส่วนความกว้างจากทิศเหนือ ถึงด้านทิศใต้ ความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ที่ประกอบด้วย จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม การสร้าง วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ เริ่มต้นจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้พบเครื่องปั้นดินเผา ในแถบบ้านเมือง บัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บ้านโนนยาง อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และเมืองเตา อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ยึดโยงกันสำหรับแถบ ทุ่งกุลาร้องไห้เริ่มมีการอพยพมาจากเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดมหาสารคาม มีความเชื่อมี วัฒนธรรมกลมกลืนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ไพฑูริย์ มีกุล (2531: 62-80) ได้กล่าวว่า ทุ่งกุลาร้องไห้ได้ใช้ ความเชื่อในทางศาสนามาเป็นตัวตั้ง โดยมีเมืองเตาที่เชิดชูเจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผู้มีอำนาจเหนือ ท้องถิ่นหรือบ้านเมืองบัว ที่รื้อฟื้นความศักดิ์สิทธิ์ของกู๋เมืองบัวเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญทำให้เกิด เป็นศูนย์รวม เช่นเดียวกับศรีศักร วัลลิโภดม (2551: 3) ได้กล่าวถึง ปราสาทและกู๋ที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตในทุ่งกุลาร้องไห้ ดังนี้ 1) ปราสาทบ้านพลวง และปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทที่ ก่อด้วยอิฐขัด หินกรวด และศิลาแลง สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมขอมโบราณ สมัยคลังต่อเนื่องถึง

สมัยบาปวน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 2) ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นปราสาทที่ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย พร้อมด้วยลวดลายฝีมือขอม และมีลักษณะคล้ายกับปราสาทสระกำแพงน้อย ส่วนปราสาทหินเขาพระวิหาร เป็นปราสาทหินแบบขอมที่ใหญ่ที่สุด สร้างในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 พ.ศ.1582 เป็นปราสาทหินที่สร้างบนยอดเขาสูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง 600 เมตร

3) ปราสาทกู่ เป็นปราสาทขอม จังหวัดร้อยเอ็ด สร้างด้วยศิลาแลง เป็นสถาปัตยกรรมแบบบาปวนในลัทธิไศวนิกาย สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในพุทธศตวรรษที่ 18 กู่พระโกนาอยู่ในศิลปะแบบขอมและแบบบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สร้างด้วยศิลาแลง มีอายุในราว พ.ศ. 1560-1630 กู่โพนวิจ เป็นศาสนสถานขอมในศาสนาฮินดู สร้างด้วยศิลาแลง ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ในศิลปะขมาแบบบาปวน (แบบศิลปะขอมสมัยนครวัด) ในส่วนของเกริกฤทธิ์ เชื่อมงคล (2558: 78-81) ได้กล่าวถึงกู่โพนระฆังเป็นศาสนสถานประเภทโรคยาศาล หรือศาสนสถานประจำโรงพยาบาล รูปแบบศิลปะขมาแบบคติพุทธมหายาน สร้างโดยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งราชอาณาจักรขอมโบราณ ในพุทธศตวรรษที่ 18 สร้างด้วยหินศิลาแลง มีอิฐและหินทรายเฉพาะในส่วนที่ต้องรับน้ำหนักและแกะสลักลวดลาย และกู่กาสิงห์สร้างขึ้นในแบบศิลปะขอม แบบบาปวน อายุราว พ.ศ. 1560-1630 เพื่อเป็นเทวสถานอุทิศถวายแด่พระอิศวร เทพเจ้าสูงสุดองค์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ สำหรับสุจิตต์ วงษ์เทศ (2555: 58-60) ได้อธิบายว่าจากนั้นพ.ศ.1700 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้แผ่อำนาจคุมถึงจังหวัดมหาสารคาม ตามลำแม่น้ำชี โดยทางจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ แล้วเข้าเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ผ่านอำเภอปทุมรัตน์ อำเภอกะเทยวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ เรื่อยลงมาถึงอำเภอโพนทราย จังหวัดร้อยเอ็ด จากนั้นผ่านอำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร จนมาถึงลำน้ำชี จังหวัดมหาสารคาม ผ่านมาสู่สันตริตัน อำเภอนาดูน กู่บ้านเขวา อำเภอเมือง ที่เป็นศาสนสถานแบบขอม ยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะเห็นได้ว่าจากหลักฐานด้านปราสาทและกู่ต่างๆ ในทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งเป็นปราสาทและกู่ที่ทรงสร้างด้วยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในพุทธศตวรรษที่ 15-18

อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตมหาสารคาม

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในมหาสารคามที่หมายถึง บริเวณที่เต็มไปด้วยต้นยางใหญ่ (เสมือนไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งในชมพูทวีป ที่พระพุทธเจ้าประสูติ และปรินิพพานใต้ร่มไม้สาละ หรือต้นรัง) แรกตั้งเมือง เมื่อ พ.ศ. 2408 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 4 มีใบบอกเขียนว่า “มหาสารคาม” เป็นคำผูกขึ้นใหม่จากนามเก่าแก่ “บ้านลาดกุดยางใหญ่” มหาสารคาม มีความเป็นมาทั้งของผู้คน และดินแดนอย่างแยกไม่ได้ จากประวัติศาสตร์ภูมิภาคอุษาคเนย์ที่บริเวณผืนแผ่นดินใหญ่ มีชื่อเรียกเก่าแก่มาแต่ยุคดึกดำบรรพ์ว่า “สุวรรณภูมิ” ทั้งนี้ เพราะมหาสารคามเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำโขง-ชี-มูล ทางภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาทั้งของผู้คนและของดินแดนเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิในอุษาคเนย์อย่างแยกออกจากกันไม่ได้เลย 5,000 ปีมาแล้วบรรพชนคนอีสานรวมถึงมหาสารคาม มีหลักแหล่งถาวรเป็นชุมชนหมู่บ้านกระจายทั่วไปทั้งตอนบนและตอนล่างของเทือกเขาภูพาน เช่น บริเวณอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น บริเวณอำเภอโนนสูง อำเภอสูงเนิน และอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา คนพวกนี้รู้จักปลูกข้าวและกินข้าว โดยเฉพาะข้าวเหนียวเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู วัว การทำภาชนะดินเผา หล่อโลหะสำริด เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ มีประเพณีฝังศพ 3,000 ปีมาแล้ว แรกมีชุมชนทำเกลือที่ทำจากน้ำเค็มใต้ผิวดินในเขตบ้านเชียงเหียน

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และการกระจายไปพื้นที่ต่อเนื่อง เช่น ร้อยเอ็ด ฯลฯ ชุมชนทำเกลือ ตั้งหลักแหล่งบนพื้นที่ขอบๆ ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่บริเวณจังหวัดมหาสารคาม-ร้อยเอ็ด แล้วกระจายต่อเนื่องไปโดยรอบทุ่งกุลา

ภาษาชนดินเผาใส่เกลือมีลักษณะพิเศษจึงสมมุติชื่อเรียกว่า วัฒนธรรมทุ่งกุลาร้องไห้ มีส่วนคล้ายคลึงเป็นเครือญาติทางวัฒนธรรมกับผู้คนสองฝั่งโขงในลาว ต่อเนื่องถึงเวียดนาม กวางสี กวางตุ้ง ฯลฯ ช่วงเวลา 3,000 ปีมาแล้วนี้ มีคนภายนอกหลายพวกเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งรอบๆ ทุ่งกุลา คนหลายพวกนี้มาจากที่ต่างๆ กันทุกทิศทางทั้งใกล้-ไกลและทั้งทางบก-ทางทะเล มาทางทิศตะวันออก จากตอนใต้ของจีน เช่น ยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง และเวียดนาม ลาว ผ่านเข้ามาที่ชุมทางสำคัญ คือ บริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี แล้วมีสิ่งติดตัวมาด้วยคือภาษาตระกูลไทย-ลาว ศาสนาผี ประเพณีทำศพขุดกระดูกที่ฝังไว้มาใส่ภาชนะแล้วฝังอีกครั้ง กลองทอง (มโหระทึก) ต้นแบบข้อม-ระฆัง และเทคโนโลยีสำริด คนภายนอกเหล่านี้ เมื่อเข้ามาตั้งหลักแหล่งก็พากันผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์กับคนพื้นเมืองดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ ทำให้มีประชากรเพิ่มขึ้นกว่าเดิมนาน 2,500 ปีมาแล้ว แรกมีชุมชนถลุงเหล็กในเขตมหาสารคาม และพื้นที่ต่อเนื่อง เช่น ร้อยเอ็ด ฯลฯ ชุมชนถลุงเหล็กตั้งหลักแหล่งปะปนอยู่ด้วยกันกับชุมชน ทำเกลือ บนพื้นที่ขอบๆ ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งแต่บริเวณ จังหวัดมหาสารคาม แล้วกระจายต่อเนื่องไปรอบๆ ทุ่งกุลา เหล็กและเกลือมีแหล่งทรัพยากรอุดมสมบูรณ์อยู่ด้วยกันบริเวณทุ่งกุลา จึงมีผู้คนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาถลุงเหล็ก และทำเกลือมีจำนวนมากว่าแต่ก่อน ทำให้มีความเคลื่อนไหวส่งผลให้ชุมชนกระจายเติบโตเป็นบ้านเมืองขนาดเล็ก มหาสารคามและภาคอีสานทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนที่พ่อค้าชมพูทวีป เรียกว่า สุวรรณภูมิ ทำให้ผู้คนทางทุ่งกุลาและอีสานเดินทางไปๆ มาๆ ถึงกันระหว่างลุ่มน้ำโขงกับลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่อยู่ใกล้ทะเลสมุทรวัง 2 ฟาก

หลัง พ.ศ. 500 ศาสนาพราหมณ์-พุทธ ถึงสุวรรณภูมิมหาสารคาม รวมถึงสองฝั่งโขง-ชี-มูล มีคนตั้งหลักแหล่งเป็นบ้านเมืองกระจาย นับถือศาสนาผีที่มีมาแต่เดิม ยกย่องผู้หญิงเป็นใหญ่ในพิธีกรรม ช่วงเวลานั้น ศาสนาพุทธ-พราหมณ์จากลังกาทวีป (ศรีลังกา) และชมพูทวีป (อินเดีย) กำลังแพร่เข้ามาถึงบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาภาคกลาง เริ่มกระจายเข้าสู่ดินแดนภายในสุวรรณภูมิบริเวณอีสานสองฝั่งโขง-ชี-มูล ทำให้มีชุมชนเมืองขนาดใหญ่ขึ้น แล้วจะเติบโตเป็นรัฐเจนละต่อไป คนพื้นเมืองบริเวณสองฝั่งโขงและอีสาน มีเทคโนโลยีก้าวหน้ากว้างขวางทางถลุงโลหะ โดยเฉพาะเหล็ก และรู้จักขุดคุ้ยน้ำลือรอบชุมชนแล้ว แต่แต่งกายเปลือยเปล่า มีเพียงเครื่องปิดหุ้มอวัยวะเพศประดับประดา ร่างกายด้วยใบไม้และขนนก คนพวกนี้นับถือศาสนาผีอยู่ก่อนแล้ว จึงไม่ยอมรับนับถือศาสนาพุทธ-พราหมณ์ที่เข้ามาใหม่ เลยถูกเรียกจากชาวชมพูทวีป (อินเดีย-ลังกา) ว่านาค แล้วมีในนิทานว่าต้องปะทะขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มคนเผยแผ่ศาสนาจากชมพูทวีปกับคนพื้นเมืองที่เรียก ปราบาณ หลัง พ.ศ. 1000 เจนละรัฐแรกสุดในอีสานมหาสารคามเป็นบ้านเมืองมีบางแห่งเติบโตเป็นชุมชนบ้านเมืองขึ้นบริเวณ บ้านเชียงเหียน อำเภอเมือง สืบจากชุมชนดึกดำบรรพ์ 3,000 ปีมาแล้ว ขณะนั้นมีรัฐเจนละแรกสุดในอีสานอยู่บริเวณโขง-ชี-มูล ที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร อำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด ต่อเนื่องถึงมหาสารคาม จากนั้นขยายเครือข่ายกว้างขวางถึงบริเวณแขวงจำปาสักในลาว แล้วแผ่ลงไปถึงทะเลสาบในกัมพูชา ทรัพยากรที่สำคัญของรัฐเจนละที่สร้างความมั่งคั่งคือเหล็กและเกลือ มีแหล่งใหญ่มากอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ สืบเนื่องจากชุมชน 3,000 ปีมาแล้ว รัฐเจนละเติบโตขึ้นจากผู้นำสำคัญ

คนหนึ่งนามว่า จิตรเสนะ อยู่ในตระกูลเสนะ ยกย่องนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธโดยมีศาสนาผีเป็นพื้นฐานดั้งเดิมอยู่ด้วย แต่มีความแตกต่างคือศาสนาพราหมณ์เป็นที่เคารพนับถือของชนชั้นสูง ศาสนาพุทธเป็นที่เคารพนับถือของสามัญชน ส่วนศาสนาผีมีผสมผสานอยู่ในกลุ่มประชากรของรัฐเจนละหลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ชนพื้นเมืองดั้งเดิม คือกลุ่มโนนชัย กลุ่มทุ่งสัมฤทธิ์ และกลุ่มทุ่งกุลา ร่องไห้ รัฐเจนละที่เกิดในอีสานคือประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของอีสานซึ่งร่วมจังหวัดมหาสารคามด้วย ขณะเดียวกันก็เป็นต้นประวัติศาสตร์ของชาวกัมพูชาทั้งหมดที่รวมกันเป็นอาณาจักรขอมแห่งเมืองพระนคร

หลัง พ.ศ.1100 ทวารวดี จากภาคกลางเข้าอีสานถึงมหาสารคาม ปรากฏมีคูน้ำกำแพงเมืองเชียงเหียน อำเภอมือ และเมืองจำปาศรี อำเภอนาคู ตามแบบวัฒนธรรมทวารวดี บริเวณมหาสารคาม ลุ่มน้ำชีและอีสานทั้งหมดค่อยๆ รับวัฒนธรรมทวารวดีที่รุ่งเรืองอยู่ทางที่ราบลุ่มเจ้าพระยา ภาคกลางบริเวณเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี-เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม กับเมืองละโว้ จังหวัดลพบุรี เมืองมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ทำให้ดินแดนอีสานเติบโตแล้วเจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นบ้านเมืองอย่างเต็มที่ เมื่อหลัง พ.ศ. 1100 ต่อมาได้สร้างพระธาตุพนมขึ้นเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนายุคนั้น บ้านเมืองในอีสานไม่ใช้อาณาจักรเดียวกัน แต่แยกกันเป็นรัฐเอกเทศที่มีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติพี่น้องผู้ใหญ่ผู้น้อยอย่างใกล้ชิด และยังไม่พบหลักฐานว่ารัฐนั้นๆ มีชื่ออะไรบ้าง แต่จำแนกเป็นกลุ่มๆ เช่น ร้อยเอ็ด อยู่ในกลุ่มลุ่มน้ำโขง-ชี-มูล หรือเจนละ นับถือพราหมณ์-พุทธ บริเวณจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ โยธธ มุกดาหาร นครพนม ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ที่แม่น้ำชี-มูลไหลมารวมกันแล้วลงสู่แม่น้ำโขงที่อุบลราชธานี นอกจากนั้นยังมีกลุ่มอื่นๆ เช่นกลุ่มสองฝั่งโขง หรือเวียงจันทน์ บริเวณอีสานเหนือ เขตเวียงจันทน์ หนองคาย สกลนคร เป็นบ้านเมืองที่นับถือพุทธศาสนาต่อเนื่องมา มีชื่อในตำนานว่า ศรีโคตรบูร มีศูนย์กลางอยู่เวียงจันทน์ ต่อไปข้างหน้าจะเรียกกลุ่มสยาม

คนพื้นเมืองเริ่มปรับเปลี่ยนหันตั้งในศาสนาผีดั้งเดิมให้เป็นเสมาในพุทธศาสนาแบบทวารวดี ใช้ปักเขตศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่ยอมรับเข้ามาใหม่ ต่อจากนั้นจะสลักเป็นรูปเล่าเรื่องพุทธประวัติและอื่นๆ แล้วเรียกว่า เสมาหิน ซึ่งไม่เคยมีในอินเดีย-ลังกา สิ่งนี้ถือเป็นต้นแบบให้เกิดโบสถ์เสมาที่มีเอวคอดสืบถึงปัจจุบัน เสมาหินเป็นลักษณะเฉพาะของสุวรรณภูมิ มีแหล่งกำเนิดในอีสานและสองฝั่งโขงพบมากในอีสาน นับแต่นี้ไปจะเริ่มมีชุมชนเมืองขนาดใหญ่และศาสนสถานสำคัญเกิดขึ้นบริเวณขอบทุ่งกุลาร่องไห้และริมสองฝั่งโขงที่อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนชุมชนเมืองขนาดใหญ่เหล่านี้จะเติบโตขึ้นเป็นรัฐเอกเทศต่อไปข้างหน้า เช่น เวียงจันทน์ (มีธาตุหลวง) พิมาย (มีปราสาทหินพิมายและพนมรุ้ง) โคตรบูร (มีพระธาตุพนม) ศรีจนาศะ (อยู่ที่เมืองเสมา ที่ อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา) รัฐเหล่านี้ต่างเป็นเอกเทศไม่มีรัฐใดเป็นศูนย์กลางควบคุมเหนือรัฐอื่นๆ แต่ต่างเป็น เครือญาติกันหมด พระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้แบบแผนของศิลปะสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมมีลักษณะประสม คือมีทั้งส่วนที่เป็นท้องถิ่นและส่วนที่รับมาจากที่อื่นๆ เช่น เวียดนาม กัมพูชา และลุ่มน้ำเจ้าพระยา พระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนายุคแรกๆที่แพร่เข้ามาบริเวณลุ่มน้ำโขง พระพุทธศาสนาแสดงอำนาจปราบนาคน และหล่อหลอมให้ชนทุกกลุ่มเหล่าทุกเผ่าพันธุ์ที่นับถือผีต่างกันและมีมากในเขตนี้ เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาองค์เดียวกันจนกลายเป็นพวกเดียวกัน ฉะนั้นพระธาตุพนมจึงเป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ในบริเวณสองฝั่งโขง-ชี-มูล (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2555: 50)

หลัง พ.ศ. 1500 วัฒนธรรมขอม (เขมร) จากทะเลสาบกำพูชาแผ่เข้ามาสู่อีสานถึงมหาสารคาม และโขง-ชี-มูล ขณะเดียวกันการค้าโลกขยายกว้างขวางขึ้น เพราะจีนค้นพบเทคโนโลยีก้าวหน้าทางการเดินเรือทะเลสมุทร ส่งผลให้บริเวณสองฝั่งโขง-ชี-มูล ที่มีทรัพยากรมั่งคั่งมีบ้านเมืองเติบโตแพร่กระจายเต็มไปหมด สุจิตต์ วงษ์เทศ (2555: 54) ได้กล่าวว่า เมื่อวัฒนธรรมขอมแพร่เข้ามาถึงมหาสารคามก็มีปราสาทหินในวัฒนธรรมขอมตั้งแต่วังหลัง พ.ศ. 1500 หลายแห่ง ดังนี้ กุสันตรัตน์ กุ้่น้อย ศาลนางขาว บ้านกุโนนเมือง ตำบลกุสันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม กุ้บ้านสนาม (บ้านสนาม ตำบลเสื่อไ้ก้ก) กุ้บ้านแดง (บ้านแดง ตำบลหนองแสง) อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม กุ้บ้านเขวา (บ้านเขวา) กุ้่น้อย (บ้านหมี่) ตำบลเขวา อำเภอมือเมือง จังหวัดมหาสารคาม กุ้คูขาด บ้านดงหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม กุ้บัวมาศ (บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ) กุ้โคกกุ้ (บ้านโคกกุ้ ตำบลหนองคูขาด) อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ต้นวงศ์กษัตริย์กำพูชาอยู่ลุ่มน้ำมูล เพราะบริเวณต้นน้ำมูลมีเมืองพิมายเป็นศูนย์กลาง ตั้งแต่เขตปราสาทพนมวัน ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง เป็นถิ่นเดิมหรือถิ่นบรรพบุรุษเกี่ยวต้องเป็นเครือญาติของกษัตริย์กำพูชาที่สถาปนาอาณาจักรกำพูชาขึ้นบริเวณทะเลสาบ ทำให้กษัตริย์อาณาจักรกำพูชาขึ้นมาก่อนสร้างปราสาทหินสำคัญๆ ไว้ในอีสาน เช่น ปราสาทพระวิหารในกำพูชา หันหน้าทางอีสาน และมีบันไดทางขึ้นลงยี่นยาวเข้ามาทางจังหวัดศรีสะเกษ เมืองพิมาย มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพิมาย (ปัจจุบันคือ อำเภอมือเมือง จังหวัดนครราชสีมา) อยู่ในกลุ่มต้นลำน้ำมูลเขตอีสานใต้ มีพัฒนาการไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้ว เช่นเดียวกับร้อยเอ็ด นักปราชญ์ส่วนมากเชื่อว่าบริเวณนี้เป็นถิ่นเดิมของราชวงศ์มหิธร ที่ภายหลังไปสถาปนาราชอาณาจักรกำพูชาบริเวณทะเลสาบเขมร กษัตริย์เมืองพิมายเลื่อมใสพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้สร้างปราสาทพิมายขึ้นเป็นพุทธสถาน (วัด) มหายาน เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1600 มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเฉพาะตัวคือ ส่วนบนของปราสาทประธานมีลักษณะเป็นพุ่ม หลังจากนั้นกษัตริย์เขมรแห่งเมืองพระนคร (เข็ววงศ์มหิธรแห่งลุ่มน้ำมูล) ให้ช่างเอาแบบไปสร้างปราสาทนครวัด เป็นปราสาท 5 ยอด อย่างที่เห็นในปัจจุบัน

หลัง พ.ศ. 1700 บริเวณมหาสารคามและสองฝั่งโขง-ชี-มูล อยู่ในอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มหาราชของอาณาจักรกำพูชาที่เรืองอำนาจสูงสุด มีรายชื่อบ้านเมืองบริวารราว 20-30 เมือง (ในจารึกปราสาทพระขรรค์) อยู่รายทางตั้งแต่ทะเลสาบถึงสองฝั่งโขง-ชี-มูล ในอีสานและลาว มีบ้านเล็กเมืองน้อยเรียงรายหนาแน่นตามเส้นทางการค้า เห็นได้จากการกระจายของปราสาทขนาดต่างๆ กันในช่วงเวลานี้ เช่น สองฝั่งน้ำมูลทางศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ นครราชสีมา แล้วเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ ถึงน้ำชีที่มหาสารคาม เห็นได้จาก กุ้สันตรัตน์ อำเภอนาดูน กุ้บ้านเขวา อำเภอมือเมือง ที่เป็นศาสนสถานแบบขอมยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีบรรพชนต้นตระกูลในราชวงศ์มหิธรปุระอยู่บริเวณตอนต้น-กลางลุ่มน้ำมูลทางเมืองพิมาย-พนมรุ้ง แล้วรับพุทธศาสนามหายานจากเมืองพิมายไปประดิษฐาน และเผยแพร่ในอาณาจักรกำพูชาที่เมืองพระนครหลวง (นครธม) ศาสนสถานที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างไว้ตามบ้านเมืองบริวาร มีรูปแบบอย่างเดียวกันเรียกว่า “อโรคยศาล” และ “ธรรมศาลา” ที่ต่อมาคนอีสานเรียกว่า กุ้ถาษี ยังไม่พบหลักฐานว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สันบุญญาบาารมีเมื่อไร แต่มีร่องรอยหลายอย่างระบุสอดคล้องกันว่า ราวหลัง พ.ศ. 1762 บ้านเมืองต่างๆ ที่เคยอยู่ในอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมของเมืองพระนครหลวงต่างแยกเป็นรัฐเอกเทศ พร้อมกับความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาท มีบทบาททางการเมืองแทน

มหายานที่มีมาแต่เดิม อำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จะเริ่มลดความสำคัญลงที่สุดในที่สุดก็ร่วงโรยไป เพราะเส้นทางคมนาคมการค้าเปลี่ยนแปลงและศูนย์กลางอำนาจย้ายไปอยู่ละโว้-อโยธยาศรีรามเทพจะเป็นกรุงศรีอยุธยาต่อไป บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ก่อน พ.ศ. 1700 มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่น รัฐทวารวดีที่ละโว้-ลพบุรีเปลี่ยนราชวงศ์และเปลี่ยนคติจากมหายานเป็นเถรวาท แล้วยกเมืองเมืองอโยธยาศรีรามเทพขึ้นเป็นเมืองราชธานี ขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้เกิดรัฐสุโขทัยขึ้น เพื่อรวบรวมทรัพยากรส่งลงมาให้อโยธยาค้าขายกับนานาประเทศทางทะเล ความผันผวนแปรเปลี่ยนของอำนาจควบคุมเส้นทางการค้าโลกตอนเหนือลุ่มน้ำโขงเขตยูนนาน เป็นแรงผลักดันให้ชนเผ่าชาติพันธุ์ต่างๆ บริเวณสองฝั่งโขง-สาละวิน รวมเผ่าพันธุ์เป็นชนชาติขนาดใหญ่ เช่น ชนชาติที่ใช้ตระกูลภาษาไทย-ลาว แล้วสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมและการค้าลงไปถึงละโว้สุโขทัย กับหลวงพระบาง เวียงจัน จนถึงที่สุดก็มีกำลังมากพอที่จะเข้ายึดครองลุ่มน้ำต่างๆ

ราว พ.ศ. 1800 มหาสารคามและโขง-ชี-มูล ค่อยๆ ร่วงโรยลงเพราะการค้าโลกเปลี่ยนไป และมีการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาการเมืองของรัฐใหญ่ใกล้อ่าวไทย เช่น เมืองพระนครหลวง (กัมพูชา) เมืองอโยธยา-ละโว้ (ประเทศไทย) ประชากรเมืองมหาสารคามกับบ้านเล็กเมืองน้อยรอบๆ พุงกุลา ร่องให้ทยอยเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งอุดมสมบูรณ์แห่งใหม่ หลังจากนั้นพวกเขาและลาวทยอยเข้ามาอยู่แทน ความเคลื่อนไหวเหล่านั้นกระตุ้นให้เกิดบ้านเล็กเมืองน้อยกับรัฐใหม่ๆ ขึ้นมาบนเส้นทางการค้า และบริเวณแหล่งทรัพยากร ช่วงเวลานั้นแรกมีอักษรไทย แล้วแรกมีคนเรียกตัวเองว่า คนไทย อย่างแท้จริงมาตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1700 โดยมีภาษาไทยเป็นภาษากลางทางการค้าแถบลุ่มน้ำโขงกับลุ่มน้ำเจ้าพระยา ขณะนั้นพุทธศาสนาเถรวาทรุ่งเรืองขึ้นจนมีความสำคัญแทนศาสนาพราหมณ์และมหายานที่มีความสำคัญมาแต่เดิม ทั้งนี้เพราะเถรวาทเอื้อประโยชน์ทางการค้าให้แก่พ่อค้ามากกว่าเถรวาทจึงกระตุ้นให้การค้าทางไกลของบ้านเมืองย่านนี้ขยายตัวกว้างขวาง โดยใช้ ภาษาไทยเป็นภาษากลาง ทำให้รัฐทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่เปลี่ยนมานับถือเถรวาทเติบโตมีอำนาจเหนือรัฐทะเลสาบ กัมพูชา ที่ยังนับถือพราหมณ์และมหายาน แล้วกำลังปะทะกับเถรวาทจนอ่อนแอลงปราสาทต่างๆ เช่น ปราสาทวัตภู ปราสาทพระวิหาร ร่วงโรยแล้วจะรกร้างต่อไป เมื่อมีเหตุุ่นวายแล้วไม่มั่งคั่งทางกัมพูชา บรรดาผู้คนดั้งเดิมบริเวณมหาสารคามและโขง-ชี-มูล ก็ค่อยๆ ทยอยเคลื่อนย้ายไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินและทำมาค้าขายย่านอื่นที่มั่งคั่งกว่า เช่น ขึ้นไปทางเหนือตามลำน้ำโขงอยู่เวียงจันลงทางใต้อยู่เมืองพระนครหลวงออกไปทางตะวันตกอยู่เมืองนครราชสีมา บางพวกลงไปอโยธยา-ละโว้ ทั้งหมดนี้ส่งผลให้มีกรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยามแห่งแรก ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา แล้วมีอำนาจควบคุมลุ่มน้ำมูลถึงสองฝั่งโขงต่อไปข้างหน้า ส่วนพวกติดที่อยู่แหล่งเดิมทั้งสองฝั่งโขง-ชี-มูล ต่างเคลื่อนย้ายไปมาหาของป่า คนพวกนี้ส่วนมากพูดภาษาตระกูลมอญเขมร แล้วถูกเรียกจากคนอื่นในสมัยหลังว่า ข่า (ภาษาลาวหมายถึง ขี้ข่า) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง แต่ควบคุมกลุ่มคนทางฝั่งขวาด้วย เช่น ทางอุบลราชธานีและบริเวณต่อเนื่องถึงร้อยเอ็ด มหาสารคาม

อำนาจของเวียงจันทน์ขยายมาถึงเมืองมหาสารคามแล้วรวมหมดบริเวณลุ่มน้ำชี แต่ทางลุ่มน้ำมูลอยู่ในอำนาจทางการเมืองของรัฐอโยธยา-ละโว้ มีเมืองนครราชสีมาเป็นศูนย์กลางที่ไม่อยู่ในวัฒนธรรมลาว (แต่อยู่ในวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น กินข้าวเจ้า ทุ่งโจงกระเบน เล่นเพลงโคราช ปราสาทหินต่างๆ ที่เคยเป็นศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์เมื่อศตวรรษก่อนๆ เช่น ปราสาทวัตภู (ลาว) ปราสาทพระวิหาร (กัมพูชา) ร่วงโรยแล้วรกร้างกลางป่าดง แต่ผู้คนยังมีความทรงจำเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

บางพวกจึงยังจารึกแสวงบุญ แต่บางพวกสัญจรไพร่ไปมาพบโดยบังเอิญเลยบอกเล่ากันสืบมาปากต่อปากตามความเข้าใจของแต่ละกลุ่มคนดังมีจดบันทึกไว้ในเอกสารสมัยหลังๆ บรรดาปราสาทที่อยู่เขตมหาสารคามและทุ่งกุลารัองให้ในสภาพเดียวกัน มหาสารคามอยู่ขอบกระโถงของแอ่งที่ราบสูงนับเป็นเขตสะสม ขนาดด้วยศูนย์รวมกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่างๆ 2 ด้าน คือ ด้านเหนือ มีพระธาตุพนมเป็นศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1000 แม้จะร่วงโรยบางยุคสมัยแต่ไม่เคยร้างผู้คน ซ้ำจะยังมีความสำคัญมากขึ้นต่อไปข้างหน้า ด้านทิศใต้ มีปราสาทวัดภูจำปาสัก เป็นศูนย์กลางศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1500 แม้จะลดความสำคัญลง แต่ยังมีกลุ่มคนพื้นเมืองเคารพนับถือต่อเนื่องไม่ขาดสาย เพราะเป็นชุมชนทางคมนาคมใหญ่และสำคัญมาก แต่มหาสารคามขณะนั้นเป็นป่าดงอยู่ขอบกระโถงจึงไม่มีหลักแหล่งชุมชนถาวรขนาดใหญ่ระดับเมือง จะมีก็ต่อเมื่อลาวและข่าเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่นๆ เช่น จากศูนย์กลาง 2 แห่ง คือ หลวงพระบางเวียงจันทน์ เช่น กรณีพระครูยอดแก้ว แห่งวัดโพธิ์สะเม็ก หรือยาคุขี้หอม กับเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรหนีลงมา จากเวียงจันทน์ผ่านดินแดนมหาสารคามไปจำปาสัก (ตรงกับแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2231-2245) สถาปนารัฐจำปาสักขึ้นเป็นลาวใต้หลัง พ.ศ. 2200 ลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงข้ามมาฝั่งขวา หักร้างถางพงลงหลักปักฐานทางทุ่งกุลารัองให้แล้วยกบ้านเป็นเมืองจนถึงบริเวณที่จะเป็นมหาสารคามต่อไปข้างหน้า หรือพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่ามหาสารคามตั้งแต่นี้ไปขึ้นอยู่กับพัฒนาการของร้อยเอ็ดต่อไปข้างหน้า พ.ศ. 2300 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ย้ายเมืองท่งไปอยู่บริเวณดงเท่าสาร แล้วยกขึ้นเป็นเมืองชื่อเมืองสุวรรณภูมิ (ปัจจุบันคือ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) มีอาณาเขตถึงมหาสารคาม จะเห็นได้ว่าเมืองมหาสารคาม เป็นเมืองเอกของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีเมืองขึ้น 2 เมือง คือ เมืองวาปีปทุม (อำเภอวาปีปทุม) และเมืองโกสุมพิสัย (อำเภอโกสุมพิสัย) หลังจากนั้นมีการปรับเปลี่ยนระเบียบการปกครองอีกหลายครั้งหลายหนในชื่อต่างๆ กันเพื่อหลีกเลี่ยงการล่าเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ต่อมาปี พ.ศ. 2444 เมืองมหาสารคาม มีผู้อ้างตนเป็นผู้มีบุญหรือผีบุญ ทำนายว่า หินแสด (หินลูกรัง) จะกลายเป็นทองคำ เมื่อถึงวันกำหนดมีลมพายุพัดท้องฟ้ามีนimit ชาวบ้านเลยพากันไปเก็บหินแสดที่เมืองเสลภูมิ (อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด) มาเก็บใส่ไหไว้จำนวนมาก เป็นขบวนการผู้มีบุญเป็นผลของการปฏิรูปการปกครองในแผ่นดินรัชกาลที่ 5 ที่เจ้านายท้องถิ่นไม่พอใจ เพราะถูกลดรอนอำนาจที่เคยมีมาก่อน ต่อมาปี พ.ศ. 2456 มหาสารคาม ขึ้นมณฑลร้อยเอ็ดมี 3 จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และมหาสารคาม

พื้นที่ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีการสงฆ์ ที่มีวัฒนธรรมเชื่อมโยงกันมาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-18 ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันมาตั้งแต่อารยธรรมและวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลารัองให้ ผ่านมาทางภูเกาสิงห์จังหวัดร้อยเอ็ด จากนั้นเข้ามาสู่วัฒนธรรม จังหวัดมหาสารคาม ในเขตอำเภอบรบือ และเข้าสู่ตำบลบัวมาศ โดยมีความเกี่ยวข้องกันกับวัฒนธรรม ที่อิทธิพลความเชื่อมโยงผูกพันกันมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งมีพื้นที่เกี่ยวข้องกันกับวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลารัองให้ โดยมีวิถีชีวิตของคนทุ่งกุลารัองให้ สำหรับสุจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 310-318) ได้กล่าวว่า คนทุ่งกุลารัองให้ เริ่มปรากฏมาตั้งแต่ 135 ล้านปี ต่อมาราว 68-70 ล้านปี เทือกเขาภูพาน ได้แบ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกเป็น 2 ส่วน คือ แอ่งโคราช (Korat basin) และแอ่งสกลนคร (Skolnakhon Basin) ทุ่งกุลารัองให้จึงเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งโคราช อาจเป็นแอ่งน้ำจืดขนาดใหญ่ เห็นได้จากหลักฐานซากดึกดำบรรพ์คือ ซากหอย ชาวบ้านเรียกว่า ซันก

มีกระจายทั่วไปในพื้นที่อำเภอสุวรรณภูมิ และอำเภอเกษตรวิสัย จึงเรียกว่า โพนซันก เช่นเดียวกับ รุ่งเรือง เลิศศิริกุล (2546: 3-8) ได้กล่าวอีกว่า สภาพภูมิประเทศทุ่งกุลาร้องไห้เป็นแบบชายทุ่งจะเป็นที่สูงและค่อยๆ ลาดลงมาจรดพื้นที่ตอนล่าง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ในทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2547: 46-47) ได้กล่าวว่า ราว 3,000 ปี มีการถลุงเหล็กทำเครื่องมือเกือบทั่วไป แหล่งเหล็กและเกลือมีอยู่มากที่สุทรอบๆ ทุ่งกุลาร้องไห้ (ในเขตอีสานใต้) จึงมีคนย้ายถิ่นฐานเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพื่อถลุงเหล็กและต้มเกลือ จึงมีพวกพูดตระกูลภาษาลาว-ไทย อีกพวกหนึ่งมาจากทิศตะวันออกตอนใต้ของจีน เช่น มณฑลกวางสี กวางตุ้ง ปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ในทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ ลาว เขมร กูย (ส่วย) และเยอ กระจายอยู่ตามลุ่มแม่น้ำทั้ง 5 สาย

ในขณะที่ วาโย ตีกประโคน (2552: 55) ได้อธิบายว่า ชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ประกอบด้วย 1) ลาว เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองกลุ่มใหญ่ ย้ายมาจากตอนเหนือและตอนใต้ของประเทศลาว มีภาษาลาวอีสาน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ราบลุ่มน้ำเสียวน้อย ลำเสียวใหญ่ และลำน้ำเตา 2) เขมร เป็นกลุ่มที่กระจายอยู่ที่ราบลุ่มน้ำพลา ที่อยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีบรรพบุรุษเชื้อสายเขมร มีภาษาพูดที่เป็นภาษาเขมรถิ่นไทยหรือเขมรสูง (ขแมร์เลอ) อาศัยหนาแน่นในอำเภอสุวรรณภูมิ บ้านสาหร่าย บ้านตาหยวก เกษตรวิสัย บ้านน้ำอ้อม บ้านโพนเงิน บ้านโพนแท่น ในปัจจุบัน 3) ส่วยหรือกูย อยู่ที่ราบลุ่มน้ำมูล อยู่บริเวณอำเภอสุวรรณภูมิและอำเภอโพนทราย ส่วยภาษาพูดจัดอยู่ในตระกูลภาษามอญ-เขมร (ขแมร์) ตั้งถิ่นฐานบางส่วนในอำเภอราศีไศล 4) เยอ อยู่ที่ราบลุ่มน้ำมูล ภาษาพูดส่วนใหญ่คล้ายกับ กวย แต่เพี้ยนไปจากภาษากวย ที่มีความใกล้ชิดกับภาษาลาว ภาษามอญ-เขมร ในพื้นที่ของอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม 5) ไทยเบ็ง เป็นกลุ่มไทยโคราช ที่อพยพเข้าไปอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้ มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านจานทุ่ง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด 6) จีน เป็นกลุ่มที่มีอาชีพค้าขาย ทุ่งกุลาร้องไห้ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตัวเมืองสำคัญ ของทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ เมืองเกษตรวิสัย อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอชุมพลบุรี อำเภอศรีราไศล และ 7) พ่อค้าหาบเร่ นำสินค้าร้อนร่อยขายจากเมืองนั้นไปเมืองนี้ จากนั้นจึงชวนญาติพี่น้องเข้ามาค้าขายในทุ่งกุลาร้องไห้ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญกับชุมชนประวัติศาสตร์ของทุ่งกุลาร้องไห้

ในกรณีของ อำคา แสงงาม (2554: 56) ได้กล่าวหนึ่งว่า ซึ่งเป็นชุมชนหลักของทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ ชุมชนบ้านบัว ชุมชนบ้านกู่กาสิงห์ ชุมชนบ่อพันขัน ชุมชนบ้านเมืองเตาและชุมชนบ้านไพรขลา มีความเชื่อในการนับถือผี เช่น ผีเรือน ผีนา ผีตาแฮก ผีตาปู่ ผีป่า ฯลฯ และยังมีความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามและพิธีกรรมต่างๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ วาโย ตีกประโคน (2552: 55) ได้กล่าวถึง ประเพณีวัฒนธรรมชุมชนทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ ลาว เขมร ส่วย เยอ ไทยเบ็ง ต่างยึดถึงประเพณีตามฮีต 12 ซึ่งมีทั้งพระพุทธศาสนาและการนับถือผีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับบรรณิย พงศาชลากร (2558: 56) จากนั้นได้เดินทางผ่านเข้ามาในดินแดนส่วนนี้ในพุทธศตวรรษที่ 19 เราจึงได้พบกู่และปราสาทเล็กๆ อยู่ทั่วไปในภาคอีสาน และอยู่ทั่วไปในบริเวณจังหวัดมหาสารคาม เรียงรายกันไป โดยมีการจารึกปราสาทของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โปรดให้สร้างโรคยาศาลาหรือธรรมศาลาที่เป็นโรคยาศาลา หรือกู่ต่างๆ ตั้งแต่สมัยคุปตะตอนปลาย และปาละวะของอินเดีย ที่เป็นศิลปะสมัยทวารวดี รวมไปถึงเทวารูปเครื่องปั้นดินเผาของวัฒนธรรมขอมอยู่ตามพื้นผิวดินทั่วไปในจังหวัดมหาสารคาม มีทั้งหมด 17 กู่ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แผนที่ต่างๆ ในจังหวัดมหาสารคาม

กุที่มีความสำคัญในจังหวัดมหาสารคาม ที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ คู่กันมาตลอด ศาสนสถานที่ปรากฏอยู่จึงมีทั้งแบบพุทธสถานและเทวสถาน ดังนี้

1. กุบ้านแดง เป็นปรางค์แบบขอมก่อด้วยอิฐศิลาแลง ทับหลังเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ฝ้ายมหายาน ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 บ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ประวัติ กุบ้านแดงสร้างด้วยศิลาแลง 3 หลัง ตั้งเรียงตามทิศเหนือ-ใต้อยู่บนฐานเดียวกันปราสาททั้ง 3 หลัง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีทางเข้าด้านหน้าด้านเดียว ด้านอื่นก่อบทึบ ปราสาทประธานหลังกลาง ก่อมุขขนาดเล็กด้านหน้าทับหลังเหนือกรอบประตู ข้างในเป็นทับหลังหินทรายสีแดงสลักภาพรัตนตรัย พุทธศาสนนิเกียมมหายาน คือ รูปพระพุทธรูปนาคปรกประทับนั่งอยู่ตรงกลาง เบื้องซ้ายเป็นรูปพระนางปรัชญาปารมิตา เบื้องขวาเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิตศวร 4 กร และที่ปราสาทสารทบริวารด้านทิศเหนือ พบเสาประดับกรอบประตูหินทรายสีแดง 2 ชั้นสลักรูปฤษีนั่งชันเข่าในท่าโยคาสนะ และยังพบทับหลังสลักรูปพระพุทธรูปยืนปางแสดงธรรม (วิตรรกะ) กลางทับหลัง ส่วนอื่นๆ ของทับหลังยังสลักไม่แล้ว เสร็จโบราณวัตถุที่ขุดพบคือพระพุทธรูปปางนาคปรกหินทรายศิลปะขอมแบบบายน อายุสมัยเมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอมแบบบายนราวพุทธศตวรรษที่ 18 ประโยชน์ใช้สอยสันนิษฐานว่า เป็นปราสาทสรงประจำชุมชน การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และกำหนดขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม 2526 พื้นที่ 4 ไร่ 2 งาน

2. กุสันตรัตน์ การขุดได้พบพระวิฆระโร ทำด้วยศิลาทรายสีเขียวเป็นพระพุทธรูปฝ้ายมหายาน สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 จำนวน 102 แห่ง ราวพุทธศตวรรษที่18 เป็นศิลปะขอม สมัยบายน สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศาสนสถาน (สุคตาลัย) ประจำอำเภอพยาบาล

ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านกู่ ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ประวัติกู่สันตรัตน์เป็นโบราณสถานที่มีลักษณะแบบขอม เป็นสถานที่ที่เรียกว่าโรคยาศาลหรือโรงพยาบาล ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาดูนมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 4 กิโลเมตร กู่สันตรัตน์มีลักษณะเป็นปราสาทแบบขอมๆ ตั้งอยู่บนฐานชั้นเดียวสร้างด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีกำแพงล้อมรอบในกรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทางด้านหน้าปราสาททางทิศตะวันออกเฉียงเหนือมี สระสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง 10 เมตร ยาว 12 เมตร ซึ่งน่าจะหมายถึงบาราย ซึ่งเป็นไปตามคติของขอม (เขมร) ที่ว่าเมื่อมีการสร้างปราสาทหินก็มีการขุดสระหรือบารายกักน้ำไว้ในที่ใกล้เคียงนั้นด้วยทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นด้านหน้าปราสาทมีซุ้มประตูทางเข้าหรือโคปุระก่อด้วยศิลาแลง ส่วนประตูทางเข้านั้น ปรากฏให้เห็นว่ามีแผ่นทับหลังอยู่เหนือประตูกับมีเสาประดับที่กรอบประตูทั้งสองด้าน แผ่นทับหลังและเสาประดับกรอบประตูทำด้วยหินทรายแต่ไม่มีการสลักลายใดๆ ทั้งสิ้น จึงดูคล้ายกับว่าทำยังไม่เสร็จองค์ปราสาทมีลักษณะรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีประตูทาง เข้าอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือทิศใต้ และทิศตะวันตกเป็นประตูหลอก เมื่อพิจารณาเฉพาะองค์ปราสาทแล้วสันนิษฐานได้ว่ากู่สันตรัตน์ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ เพราะทางด้านหน้าตอนบนนั้นมีช่อง วางเว้นไว้ เป็นช่องสามเหลี่ยม ซึ่งส่วนนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์ก็คือหน้าบัน ที่จะทำด้วยหินทรายซึ่งคงต้องสลักลวดลายประกอบด้วย สิ่งสำคัญต่อมาคือแผ่นทับหลัง ที่ตั้งอยู่เหนือกรอบประตูนั้นมีแผ่นหินทรายวางไว้ แต่ยังไม่มีการสลักลวดลายใดๆ ทั้งสิ้น โดยทั่วไปแผ่นทับหลังต้องมีการสลักลายหรือภาพประกอบไว้เสมอ แม้เสาประดับกรอบประตูทั้ง 2 ด้าน ก็มีสลักลายประดับเช่นกัน แต่เสาที่อยู่ติดกรอบประตูทางด้านซ้ายนั้นยังเป็นแท่งหินทรายเรียบๆ อยู่ไม่มีลวดลายใดๆ ทั้งสิ้นคงมีเฉพาะเสาประดับกรอบประตูทางด้านขวาของปราสาทเท่านั้น ที่ได้สลักลายไว้อย่างคร่าวๆ จากลักษณะดังกล่าวจึงเป็นหลักฐาน สันนิษฐาน ได้ว่า ปราสาทองค์นี้ยังสร้างไม่เสร็จ แต่ช่างได้สร้างไปตามแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของขอม คือแม้องค์ปราสาทจะก่อด้วยหินทรายหรือศิลาแลง แต่ส่วนสำคัญทั้ง 3 คือ หน้าบัน ทับหลัง และเสาประดับกรอบประตูต้องทำด้วยหินทรายเสมอ ทั้งนี้เพราะหินทรายมีคุณสมบัติเหมาะกับการแกะสลักในสถาปัตยกรรมหินทราย โดยเฉพาะ อายุสมัย เมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอมยุคแบบบายน ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ประโยชน์ใช้สอยสันนิษฐานว่าเป็นโรคยาศาลาสถานพยาบาลสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 และประกาศขอบเขตที่ดินโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 99 ตอนที่ 155 วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2525 พื้นที่ 5 ไร่ 3 งาน 93 ตารางวา

3. กุ้่น้อย เป็นปราสาทขอมก่อด้วยศิลาแลง ได้ขุดพบรูปพระอิศวร พระนารายณ์ และเศียรเทวรูป ซึ่งทำด้วยศิลาแลงทั้งสิ้น ตั้งอยู่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ประวัติปราสาทกุ้่น้อย ตั้งอยู่ทางทิศใต้สุดของกลุ่มโบราณสถานในเขตเมืองโบราณจำปาศรี มีแผนผังประกอบไปด้วย กำแพงศิลาแลงล้อมรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีซุ้มประตูโคปุระรูปกากบาท ด้านหน้าทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและด้านหลังทางทิศตะวันตก มีปีกคายื่นออกไปทั้งสองข้าง ด้านนอกกำแพงมีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปตัว U ประกบกัน โดยเว้นช่องทางเข้าที่ตรงกลางด้านหน้าและด้านหลังเป็นทางเดินลักษณะเด่นของปราสาทกุ้่น้อยคือ เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมปราสาทเขมรที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานของ “เสาไม้” ปักติดอยู่บนฐานหินศิลาแลงที่จะเป็นรูช่อง แสดงให้เห็นว่า อาคารที่สร้างขึ้น

บนฐานซุ้มประตูโคปุระและอาคารบนฐานศิลาแลงที่ติดอยู่กับปราสาทประธานมีโครงสร้างเป็นเรือนเครื่องไม้ขนาดใหญ่ปราสาทประธานของปราสาทกุ่มน้อย สร้างขึ้นจากหินทรายแดงผสมหินศิลาแลง ยังปรากฏบัวเชิงเรือนธาตุที่แสดงให้เห็นว่าเป็นปราสาทหลังเดี่ยวทรงศิขระ (ลดหลั่น) ตั้งอยู่บนฐานบัวไฟที่เดียวกับอาคารเรือนเครื่องไม้ทางด้านทิศเหนือ ที่อาจใช้เป็นอาคารเพื่อการประกอบพิธีกรรม รูปแบบการเลือกใช้วัสดุหินเพื่อใช้เป็นโครงสร้างปราสาทที่ปราสาทกุ่มน้อยนี้ มีการเลือกหินทรายสีแดงเป็นวัสดุหลัก คล้ายกับที่พบในการสร้างระเบียงคดของปราสาทหินพิมาย ซึ่งการใช้หินทรายแดงที่เป็นหินทรายคุณภาพต่ำ มีการสีกร่อนเปื่อยยุ่ยได้เร็วกว่าหินทรายชนิดอื่นๆ ก็เป็นเหตุผลสำคัญที่อาจทำให้ปราสาทประธานของกุ่มน้อยพังทลายลงอย่างมาก จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ปราสาทกุ่มน้อย ยังได้พบรูปประติมากรรมรูปเทพทวารบาล (นนทิกะศวร) ประติมากรรมรูปพระวิษณุ เศียรทวารบาล ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่นด้วย อายุสมัย เมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอมแบบนครวัด ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ประโยชน์ใช้สอย สันนิษฐานว่าเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดู การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 และประกาศขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 19 ตอนที่ 172 วันที่ 18 พฤศจิกายน 2525 พื้นที่ 8 ไร่ 2 งาน 94 ตารางวา (อุดม บัวศรี, 2546: 49)

4. ปราสาทกุ่มบ้านเขวา (กุ่มหาธาตุ) ตั้งอยู่หมู่ที่ 16 บ้านเขวา ตำบลเขวา อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม ประวัติกุ่มบ้านเขวาหรือ กุ่มมหาธาตุ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านเขวา เป็นปราสาทในรูปแบบของ ปราสาทสุคตาลัยแห่งอโรคยศาลา สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 แผนผังของปราสาทกุ่มบ้านเขวา มีลักษณะตามแบบแผนของปราสาทอโรคยศาลาโดยทั่วไป ประกอบด้วยปราสาทประธาน ก่อด้วยศิลาแลงหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกมีเรือนธาตุยอดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 5X5 เมตร มีมุขก่อยื่นด้านหน้าส่วนบนทำเป็นชั้นลดหลั่นเลียนแบบเรือนธาตุซ้อนกันขึ้นไป 4 ชั้น ปราสาทประธานอาคารบรรณาลัย อยู่ด้านมุขทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตกเป็นอาคารศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 6X7.50 เมตร อาคารซุ้มประตูหรือโคปุระ มีผังรูปกากบาทมีปีกโถงอาคารก่อด้วยศิลาแลงขนาด 10X11 เมตร เพื่อใช้เป็นเส้นทางเข้าสู่ศาสนสถาน ซุ้มประตูหรือโคปุระกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลง ขนาด 25X37 เมตร ก่อเชื่อมต่อจากซุ้มประตูล้อมรอบปราสาทประธานและบรรณาลัย แนวกำแพงแก้ว ก่อนการบูรณะโดยกรมศิลปากร เคยมีผู้มาขุดหาวัตถุโบราณแล้วพบรูปประติมากรรมของ พระพุทธเจ้าโกสัลยไวฑูรยประภาสคู่กับพระชินโรสทั้งสองพระองค์ อันได้แก่ พระศรีสุรยไวโรจนจันทรโรจิ (พระหม้อยาเล็ก) และพระศรีจันทรไวโรจนโรหิณะ (พระหม้อยาใหญ่) พระที่เคยมามีตั้งสำนักสงฆ์อยู่ภายในตัวปราสาทจึงได้จำลองรูปประติมากรรมทั้งสามขึ้นมาใหม่ และนำมาประดิษฐานไว้ในปราสาทประธานมาจนถึงในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 18 ประโยชน์ใช้สอยสันนิษฐานว่าเป็นอโรคยศาลาสถานพยาบาลสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน เล่ม 118 วันที่ 8 เดือน มีนาคม 2478

5. ปราสาทกุ่มน้อยบ้านเขวาสี ตั้งอยู่หมู่ที่ 16 บ้านเขวาสี ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ประวัติทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทกุ่มบ้านเขวาสี ประมาณ 700 เมตร เป็นที่ตั้งปราสาทหินกลางทุ่ง ไม่มีทางรถเข้าจะต้องเดินเท้าผ่านที่นาเข้าไปเท่านั้น ปราสาทกลางทุ่งนี้มีชื่อว่า กุ่มน้อย ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านเขวาสี กุ่มน้อยเป็นปราสาทที่เหลือหลักฐานเพียงฐานอาคารหรือฐานปราสาทก่อสร้างด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 9.40 เมตร ยาว 18.80 เมตร สูงประมาณ 1.80 เมตร บนฐานปราสาทมีแท่นฐานปะติมากรรมหินทรายสภาพชำรุดและแตกหัก เหลือครึ่งแท่นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสทำเป็นฐานบัว ภายในเจาะ มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบสามด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว จึงสันนิษฐานว่าเป็นทางเข้าโบราณสถาน ฐานปราสาทมีร่องรอยของบันไดทางขึ้นสองด้าน ทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก โดยทางด้านทิศตะวันตกเหลือร่องรอยของหลักฐานสมบูรณ์กว่าทางด้านทิศตะวันออก จากสภาพที่หลงเหลืออยู่ทางบันไดทางขึ้นแสดงให้เห็นว่าถูกรื้อทำลาย ซึ่งอาจจะนำหินบางส่วนไปก่อสร้างโบราณสถานปรังก์กุ่มน้อย (กุ่มบ้านเขวาสี) ก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งเป็นอโรคยศาลาเกี่ยวเนื่องกันศาสนาพุทธนิกายมหายาน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18 พื้นปราสาทแบ่งออกเป็นสามตามตำแหน่งที่วางฐานปะติมากรรม แต่ละหลัง มีร่องรอยของการสกัดพื้นเป็นร่องเป็นขอบรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า เพื่อกำหนดตำแหน่งในการวางฐานปะติมากรรม และเป็นการบังคับฐานปะติมากรรมไม่ให้เขยื้อนมีขนาดดังนี้ ร่องรอยการสกัดพื้นด้านหน้าแท่นฐานปะติมากรรมเหลืออยู่ครึ่งแท่น(ก่อนถูกเคลื่อนย้ายมาอยู่ในตำแหน่งปัจจุบัน) องค์ปราสาทประธาน มีขนาด 70X150 เซนติเมตร ปราสาทด้านทิศใต้มีขนาดประมาณ 80X132 เซนติเมตร ปราสาทหลังด้านทิศเหนือ มีการนำหินทรายแผ่นบางๆ มาวางลงบนพื้นปราสาทเพื่อทำปะติมากรรมแทนการสกัดพื้นปราสาท โดยวางเรียงขนานกันเป็นแนวแกนทิศตะวันออกและทิศตะวันตก จำนวนสองแผ่น เรียงตามลำดับดังนี้คือขนาดประมาณ 60X11-3X8 เซนติเมตร และขนาดประมาณ 57X108X10 เซนติเมตร จากการขุดแต่งโบราณสถานพบปริมาณหินหล่นน้อยจึงสันนิษฐานเบื้องต้นว่าโบราณสถานแห่งนี้ มีโครงสร้างปราสาทเป็นไม้ เสารองรับโครงสร้างหลังคาก็น่าจะเป็นเสากลม เนื่องจากลักษณะของหลุมเสาที่พบเป็นรูปทรงกระบอก มีความลึกประมาณ 45-50 เซนติเมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 40-45 เซนติเมตร มีทั้งหมด 18 หลุมเสาส่วนที่ปักลงไปหลุมแล้วน่าจะประกบด้วยก้อนศิลาแลงที่โคนเสาลงบนพื้นปราสาทอีกทีหนึ่ง เพื่อเสริมความมั่นคงแข็งแรงอย่างน้อยเสาต้นละสองก้อน โดยการสกัดก้อนศิลาแลงแต่ละก้อนเป็นครึ่งวงกลมแล้วนำมาประกบโคนเสาก็จะได้เป็นวงกลมตามความโค้งของเสาตัวเอง โดยพบหลักฐานบนพื้นปราสาทหลังทิศใต้ เมื่อนำเสาปักลงไปบนพื้นปราสาทที่ทำด้วยศิลาแลง แล้วน่าจะใช้ทรายละเอียดเทตามลงไปเติมเต็มช่องว่าง ระหว่างเสาไม้และพื้นศิลาแลง เพราะพบทรายละเอียดอยู่ภายในหลุมเสาด้วย

ภายหลังการขุดแต่งโบราณสถานพบร่องรอยหลักฐานตำแหน่งที่ตั้งปะติมากรรมจำนวน 3 ตำแหน่ง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าโบราณสถานกุ่มน้อยแห่งนี้ น่าจะประกอบไปด้วยปราสาท 3 หลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันโดยตำแหน่งที่พบร่องรอยการสกัดพื้นปราสาทแต่ละจุดเป็นตำแหน่งปราสาทแต่ละหลัง โดยมีปราสาทประธานอยู่ตรงกลางตรงกับบันไดทางขึ้นปราสาททั้งสองด้าน โดยทั่วไปปราสาทประธานจะประดิษฐานรูปเคารพแทนองค์พระศิวะ แต่ที่นี้อาจจะเป็นพระหริหระ (พระศิวะและพระนารายณ์แบ่งภาคอยู่ในองค์เดียวกัน) เนื่องจากพบชิ้นส่วนปะติมากรรมที่เป็นศาสตราวุธทั้งสององค์อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ปราสาทหลังทิศเหนือจะประดิษฐานพระนารายณ์ส่วน

ปราสาทหลังทิศใต้จะประดิษฐานพระพรหม ลักษณะแผนผังของปราสาทกุ่มน้อย เป็นปราสาทสามหลัง ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน มีคูน้ำล้อมรอบทั้งสามด้าน มีทางเข้าทางด้านทิศตะวันออก ลักษณะแผนผังเช่นนี้ มีความสอดคล้องกับโบราณสถานแหล่งอื่น อาทิเช่น ปราสาททอง อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นศิลปกรรมแบบบาปวน ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ประกอบกับโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปเคารพ มีลายผ้าถุงและเข็มขัด เป็นต้นก็บ่งบอกว่าร่วมสมัยกับศิลปะคล้ายแบบบาปวนด้วยเช่นเดียวกันอายุสมัย เมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ประโยชน์ใช้สอย สันนิษฐานว่าเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดู ส่วนการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน เล่ม 118 ตอนพิเศษ ลงวันที่ 26 มีนาคม 2544 พื้นที่โบราณสถาน 9 ไร่ 44 ตารางวา

6. ปราสาทกุ่มูชาต ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 หรืออโรคยศาล เป็นเมืองที่มีความสำคัญในสมัย ก่อนมีประวัติศาสตร์ มีอารยธรรมเข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 17 ปราสาทกุ่มูชาต ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านโคกเครือ ตำบลดงยาง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ประวัติไม่สามารถทราบถึงรายละเอียดได้มากนัก เพราะโบราณสถานแห่งนี้ถูกทำลายจนไม่เหลือสภาพแล้ว ก้อนศิลาแลงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันซึ่งเหลืออยู่เพียงส่วนน้อยนั้น ถูกเคลื่อนย้ายมาจากตำแหน่งเดิมและก้อนศิลาแลงที่ใช้ในการก่อสร้างกุ่มูชาตส่วนใหญ่ ราษฎรในบริเวณนั้นได้ช่วยกันขนไปทุบเพื่อใช้ในการเตรียมพื้นวัดโคกเครือ บ้านโคกเครือ ตำบลดงยาง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม สภาพปัจจุบันของกุ่มูชาต สันสภาพตั้งอยู่ทุ่งนามีเพียงศิลาแลงเพียงไม่กี่ก้อน พื้นที่ของกุ่มูชาตบ้านเรียกดอนปู่ตาทางด้านทิศใต้ มีหนองน้ำเรียกว่าหนองคูชาต ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าเคยมีชาวบ้านบางคนเคยมาขุดกุ่มูชาตแห่งนี้เพื่อหาสมบัติแต่ไม่เจอ เจอเพียงแค่ม้าเหี่ยวและเครื่องใช้ของคนในสมัยก่อนเท่านั้น อายุสมัยประโยชน์ใช้สอยการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน

7. ศาลานางขาว เป็นจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ 6 พ.ศ. 1623-1650 เพื่อเป็นที่พักอาศัยของชาวเขมร ปราสาทกุ่มูศาลานางขาว ตั้งอยู่หมู่ 2 บ้านกุ่มู ตำบลกุ่มูสันตริตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ประวัติเป็นศาสนสถานศิลาแลง ประกอบด้วย ฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางด้านทิศใต้ มีซุ้มประตูหรือโคปุระรูปกากบาทด้านทิศตะวันออกของตัวอาคาร ด้านหลังอาคารพบใบเสมาศิลาแลง ตรงกลางสลักรูปสลูปลกลางใบจากการขุดแต่งโบราณสถานศาลานางขาวในปี พ.ศ. 2514 ได้พบศิลาจารึก 1 หลักเขียนด้วยอักษรขอมโบราณ ภาษาเขมร กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 มีเนื้อหา กล่าวว่า พระบาทบรมโกวัญยบ (พระเจ้าชัยวรมันที่ 6) มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาพวกข้าราชการผู้มีนามว่า ราชปติวรมัน 3 คน จารึกสุพรรณบัฏ เพื่อนำไปเก็บรักษาไว้ในกัมมรเตงชคต หรือเทวสถาน เมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ประโยชน์ใช้สอยสถานการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน เล่มที่ 121 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

8. กุโนนพระบ้านคะค เป็นศาสนสถานแบบขอม ลักษณะเป็นกลุ่มของอาคาร สร้างขึ้นในช่วงหลังวัฒนธรรมขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เคารพบูชาของคนในชุมชน ปราสาทกุโนนพระบ้านคะค ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านคะค ตำบลวังแสง อำเภอแกลง จังหวัดมหาสารคาม ประวัติโบราณสถานดอนกุโนนพระ เป็นศาสนสถานแบบขอม ลักษณะเป็นกลุ่มของอาคาร จำนวน

3 หลัง ตั้งเรียงตามแนวทิศเหนือ-ใต้ โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อาคารหลังกลางมีขนาดใหญ่กว่าอาคาร 2 หลัง สภาพปัจจุบัน (หลังการขุดแต่ง) พบแต่เพียงส่วนฐานของอาคาร จากรูปแบบของตัวโบราณสถานสันนิษฐานว่า คงจะเป็นโบราณสถานประเภทที่เรียกกันว่าปราสาทสรุก (ปราสาทชุมชน) ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาศาสนาพราหมณ์ เพื่อใช้เป็นที่เคารพบูชาของคนในชุมชน จะมีขนาดค่อนข้างเล็กและมีรูปแบบไม่ตายตัวแน่นอน กล่าวคือ มีทั้งที่เป็นกลุ่มอาคาร หรือเป็นอาคารเดี่ยวๆ ล้อมรอบด้วยกำแพงหรือคูน้ำและอาจจะมีสระน้ำอยู่ใกล้ๆ โบราณสถานดอนกุโนนพระ สร้างขึ้นในช่วงหลังวัฒนธรรมขอม คือ ราวๆ พุทธศตวรรษที่ 16-17 เนื่องจากศิลาแลงเป็นวัสดุที่นิยมนำมาใช้ในศิลปะสมัยหลังๆ ของขอม จากการขุดค้นพบศิลาแลง หรือเรียกว่ากุเจดีย์ แทนศิวลึงค์ เป็นหลักฐานที่สำคัญแสดงให้เห็นว่าเป็นแหล่งโบราณสถานอันเก่าแก่และเคยขุดพบพระพุทธรูปโบราณล้ำค่าหลายองค์ สภาพปัจจุบันของโบราณสถานดอนกุโนนพระ เป็นซากสิ่งก่อสร้างขึ้นด้วยศิลาแลงก้อนใหญ่ ปัจจุบันพบชิ้นส่วนวัสดุและแท่นฐานรูปเคารพวางเรียงกันอยู่ด้านหลัง และมีการสร้างศาลาคอนกรีตเสริมเหล็กโปร่ง ชั้นเดียวที่ขุดอยู่บนแนวซากโบราณสถานนี้ และยังมีสระน้ำล้อมรอบ มีการก่อสร้างสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กข้ามสระน้ำด้านทิศตะวันตก บริเวณโดยรอบของเนินเป็นป่าที่บึง และมีการก่อสร้างอาคาร (สำนักสงฆ์) ด้านทิศใต้และถนนลูกรังโดยรอบสระน้ำ

โบราณสถานดอนกุโนนพระ เป็นสถานที่ซึ่งชาวบ้านในเขตอำเภอแกดำให้ความเคารพนับถือเป็นอันมาก โดยเชื่อกันว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ ที่พร้อมจะแสดงให้เห็นเมื่อถูกลบลู่ ภายในสถานที่แห่งนี้มีเรื่องเล่าอยู่เรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ นั่นคือ “พระทองคำ” ชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงหลายคนพูดเหมือนกันว่า พระทองคำมีอยู่จริง และหลายต่อหลายคนก็ได้เคยเห็นมาแล้วด้วย ประวัติความเป็นมาของพระทองคำ จากการสอบถามไม่มีผู้ใดทราบแน่ชัด ทราบเพียงว่าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง มีสีทองเหลืองอร่าม ผู้ที่พบเป็นคนแรก คือกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่มาจากจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งพาช้างเร่ร่อนหากิน และได้มาหยุดพักแรมบริเวณโบราณสถาน ระหว่างที่หยุดพักนั้น ช้างเชือกหนึ่งได้เดินตรงไปยังต้นเปลือย (ตะแบก) ขนาดใหญ่ จากนั้นก็หยุดยืนอยู่หน้าต้นไม้ต้นนั้น และได้ขวงวงเข้าไปในโพรงต้นไม้ หยิบเอาพระพุทธรูปที่อยู่ด้านในออกมาให้กับความวุ่นวาย ความวุ่นวายได้ปรึกษากันและได้นำพระพุทธรูปองค์นั้นไปไว้ที่เดิม ต่อมาชาวบ้านที่มาอาศัยอยู่บริเวณนั้น (กลุ่มคนรุ่นแรกๆ ที่มาก่อตั้งบ้านขอนแก่น) ได้มาพบพระดังกล่าว และได้ประสบกับเหตุอัศจรรย์ต่างๆ จากพระพุทธรูปองค์นี้ ชาวบ้านเล่าว่า เคยมีคนนำมิดไปลองขุดที่ส่วนพระขงษ์ (หน้าแข้ง) ของพระพุทธรูป เพราะอยากรู้ว่าทำด้วยทองทั้งหมดหรือเปล่า ปรากฏว่าในวันรุ่งขึ้น คนๆ นั้นก็มีบาดแผลในตำแหน่งเดียวกับที่ไปขุดผิวพระ โดยไม่ทราบสาเหตุ ไปหาหมอรักษาก็ไม่หาย จนในที่สุดได้ไปกราบขอขมา กับพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว แผลที่เกิดขึ้นจึงได้หายไปอย่างน่าประหลาด อีกเหตุการณ์หนึ่งที่ชาวบ้านได้พบก็คือ เคยมีคนเข้าไปล่าสัตว์ (ยิงนกหรือตกปลา) เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าธรรมชาติและมีสัตว์อยู่มาก แต่เมื่อใดก็ตามที่พยายามจะยิงสัตว์ ก็ต้องแปลกใจไปตามๆ กัน เพราะปืนจะยิงไม่ออก หรือไม่ก็ด้ามไม่สามารถยิงอะไรได้ เหตุการณ์ดังกล่าว ชาวบ้านรู้สึกเกรงกลัวในสถานที่ และต่อมาได้มีพระเข้ามาอาศัยอยู่ พื้นที่บริเวณโบราณสถานจึงได้กลายเป็นเขตอภัยทาน (ห้ามล่าสัตว์) ไปโดยปริยาย จากความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติในโบราณสถาน และเรื่องเล่าซึ่งตอกย้ำให้เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์นั้น ทำให้เกิดประเพณีอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวโบราณสถาน นั่นคือประเพณีการสงฆ์ โดยจะเริ่มพิธีในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือนหก

ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชาของทุกปี มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปตัว U ขนาดใหญ่มีทางเข้าด้านเดียวด้านทิศตะวันออก อายุสมัยเมื่อพิจารณาจากแผนผัง ของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 ประโยชน์ใช้สอย สันนิษฐานว่าเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน

9. ปราสาทกู่แก้ว (กู่คูขาด) สร้างในสมัยทวารวดีตอนปลายถึงต้นของสมัยขอม ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 ปราสาทกู่แก้ว (กู่คูขาด) ตั้งอยู่ที่วัดกู่แก้ว บ้านดอนหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ประวัติปราสาทกู่แก้ว หรือกู่คูขาด มีลักษณะเป็นเนินดินทับถม มีต้นไม้และวัชพืชปกคลุมโดยรอบ มีชิ้นส่วนของศิลาแลงและอิฐกระจัดกระจายทั่วเนิน ในปัจจุบันมีการสร้างรูปพระพุทธรูปปูนซีเมนต์สมัยใหม่ไว้ตรงหน้าเนินทางทิศตะวันออก ลักษณะของปราสาทกู่คูขาด เป็นปราสาทอิฐหลังเดี่ยว บนฐานศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยม มีคูน้ำรูปตัวยูล้อมรอบ คูน้ำทางทิศใต้ถูกถมทับ สร้างเป็นอุโบสถของวัดอยู่ด้านบนตัวเรือนธาตุปราสาทได้พังทลายลงมาทั้งหมด แต่ก็ยังมีร่องรอยของการเรียงอิฐในส่วนที่เป็นผนังให้เห็นอยู่เล็กน้อย อายุสมัยเมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478

10. กู่มีถิลา เป็นสถูปโบราณ เป็นซากโบราณสถานศิลปะขอมราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ปราสาทกู่มีถิลา ตั้งอยู่วัดกู่มีถิลา หมู่ที่ 1 บ้านหนองตาไก่ ตำบลหนองทุ่ม อำเภอวาปีปทุม ประวัติกู่มีถิลา ในอดีตเคยเป็นเนินดินที่มีร่องรอยของศิลาแลงและอิฐกระจัดกระจาย แต่ในปัจจุบันถูกไถเปลี่ยนสภาพไปจนทั้งหมดแล้ว จากร่องรอยหลักฐานที่เหลืออยู่ ทั้งชิ้นส่วนศิลาแลงอิฐที่มีอยู่เพียงเล็กน้อย และสระน้ำที่มีร่องรอยการกรูขบที่หน้าปราสาท ปราสาทกู่มีถิลา อาจเป็นปราสาทอิฐหลังเดี่ยวบนฐานศิลาแลง การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน

11. ปราสาทกู่บ้านโต้น เป็นอาคารศิลาแลง ศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 เพื่อเป็นปราสาทสรงประจำชุมชน ปราสาทกู่บ้านโต้น ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านโต้น ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ประวัติตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน เดิมมีศิลาแลงหล่นตามเนินดิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนสภาพไปแล้วกลายเป็นที่นาของราษฎรเนื่องจากได้มีการนำศิลาแลงไปสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่และมีการปรับพื้นที่เดิมทำให้ไม่เหลือร่องรอยเดิมในปัจจุบัน ศิลาแลงบางส่วนถูกนำมาสร้างบันไดที่วัดบ้านโศกและยังเหลือบางส่วนให้เห็น

12. ปราสาทกู่บ้านภารอ่อน สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 เพื่อเป็นศาสนสถานประจำชุมชน ปราสาทกู่บ้านภารอ่อน ตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย หมู่ที่ 3 บ้านภารอ่อน ตำบลภารอ่อน อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ประวัติปรากฏประธานซึ่งเหลือสภาพเหลือเพียงส่วนฐานที่สร้างด้วยศิลาแลงลักษณะเป็นฐาน 2 ชั้น ฐานฐานเฉียงตั้งอยู่บนฐานแผ่อีก 1 ชั้น (รวม 3 ชั้น) ฐานอาคารโดยรวมมีความกว้าง 5.90 เมตร ความยาว 8.54 เมตร และสูง 1.0 เมตร เฉพาะฐานอาคารส่วนที่เป็นครรภคฤหะ มีความกว้าง 5.90 เมตร ยาว 5.90 เมตร และส่วนฐานอาคารที่เป็นมุขหน้าก่อยื่นออกไป 2.55 เมตร ความกว้าง (ในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้) 3.25 เมตร ส่วนเรือนฐานสร้างด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานเฉียงหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออก สภาพชำรุดพังทลายมากเหลือเฉพาะส่วนล่างของเรือนธาตุเพียงชั้น 2 ตัวเรือนธาตุค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีห้องครรภคฤหะอยู่ภายในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ขนาดกว้าง 1.80 เมตร ยาว 2.50 เมตร ผนังด้านนอกของห้องครรภคฤหะลักษณะที่บตันยกเว้นด้านหน้าทางทิศตะวันออก ทำเป็นประตูทางเข้า ส่วนบริเวณกึ่งกลางผนังด้านทิศเหนือ ทิศใต้และทิศตะวันตก พบลักษณะของการก่อศิลาแลงยื่นออกมาในลักษณะเป็นซุ้มทิศ ซึ่งภายในซุ้มมีร่องรอยการสกัดศิลาแลงคล้ายเป็นประตูหลอกหลงเหลืออยู่บางส่วน บริเวณด้านนอกก่อศิลาแลงย่อมุม มุขหน้าของปราสาทก่อยื่นออกไปทางทิศตะวันออก 2.55 เมตร ขนาดกว้าง 3.75 เมตร และสูงโดยเฉลี่ย 70.0 เมตร นอกจากนี้มีมุมอาคาร (ห้องครรภคฤหะภายใน) ทั้ง 4 ทิศ พบลักษณะของการสกัดศิลาแลงเป็นหลุมค่อนข้างกลมลึกลงไปในส่วนฐาน จำนวน 4 หลุม นอกจากนี้ตำแหน่งมุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของมุมหน้ายังพบลักษณะของการสกัดศิลาแลงค่อนข้างกลมลึกลงไปในส่วนฐานอีก 1 หลุม อายุสมัยจากลักษณะรูปแบบและหลักฐานที่พบจากการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดีสามารถกำหนดอายุสมัยโดยสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ประโยชน์ใช้สอยศาสนสถานประจำชุมชน การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียน

13. ปราสาทกุ่มบ้านกุ่ม (กูโนนฮัง) เป็นสถาปัตยกรรมศิลปะขอม สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 เพื่อเป็นปราสาทสรุกระจำชุมชน ปราสาทกุ่มบ้านกุ่ม (กูโนนฮัง) ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านกุ่ม ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ประวัติเป็นอาคารศิลาแลง สันนิษฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สภาพพังทลาย ไม่ปรากฏชิ้นส่วนหินโครงสร้างของยอดปราสาทด้านบนให้เห็น ตัวปราสาทในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในอาคารวิหารที่สร้างขึ้นใหม่ ลักษณะของอาคารอาจไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในรูปแบบปราสาทที่มีเรือนยอด แต่อาจถูกสร้างในรูปแบบของครมณพล สำหรับการบำเพ็ญพรตของนักบวช หลังคาด้านบนเป็นเรือนเครื่องไม้ เดิมปราสาทหลังนี้มีสภาพเป็นเนินดิน มีสระน้ำสองข้างขนานทางทิศเหนือชื่อสระสิม สระทางด้านทิศใต้ชื่อสระกุ่ม ต่อมาได้มีการขุดพบพระพุทธรูปนาคปรกจึงมีการสร้างอาคารครอบไว้ที่เดิม อายุสมัยเมื่อพิจารณาจากแผนผังของอาคารแล้วสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ประโยชน์ใช้สอยสันนิษฐานว่า เป็นปราสาทสรุกระจำชุมชน การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนพิเศษ 129 ง วันที่ 26 ธันวาคม 2545

14. ปราสาทกุ่มป่าโพธิ์ เป็นสถาปัตยกรรมศิลปะขอม สร้างด้วยศิลาแลงและอิฐดินเผา ปราสาทกุ่มป่าโพธิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6,7,10 บ้านสว่าง, บ้านป่าโพธิ์, บ้านป่าจิก (พื้นที่ร่วม) ตำบลนาภู อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ประวัติลักษณะทั่วไปของกุ่มป่าโพธิ์เป็นสถาปัตยกรรมศิลปะขอม ปรากฏเป็นเนินดินสูงกว่าพื้นที่โดยรอบ มีทางเข้าทางด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันมีสภาพพังทลายมีศิลาแลงและอิฐดินเผาหล่นกระจายทั่วเนินดิน มีการตั้งศาลประจำหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีกรรมประจำปี และทุกวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 จะมีการประกอบพิธีกรรมทุกปี ชาวบ้านเล่าว่าตั้งแต่ตอนเด็กผู้ใหญ่เคยเล่าให้ฟังว่า มีคนจะมาลักรอบขุดโบราณสถานแต่ก็ต้องกลับไปมือเปล่าเพราะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้เกิดภัยต่างๆ การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

15. กุ่มบ้านสนาม โบราณสถานศิลาแลง สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 สมัยวัฒนธรรมเขมร ปราสาทกุ่มบ้านสนาม (วัดกุ่มสุนทราราม) ตั้งอยู่บ้านสนาม ตำบลเสือโก้ก อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ประวัติวัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2387 วัดนี้ครั้งแรกสร้างบริเวณทิศใต้ของวัดปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2495 พระครูสุนทรสาธุกิจ ได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้นใหม่ ชาวบ้านเรียกว่ากุ่มบ้านสนาม เพราะมีกุ่ม

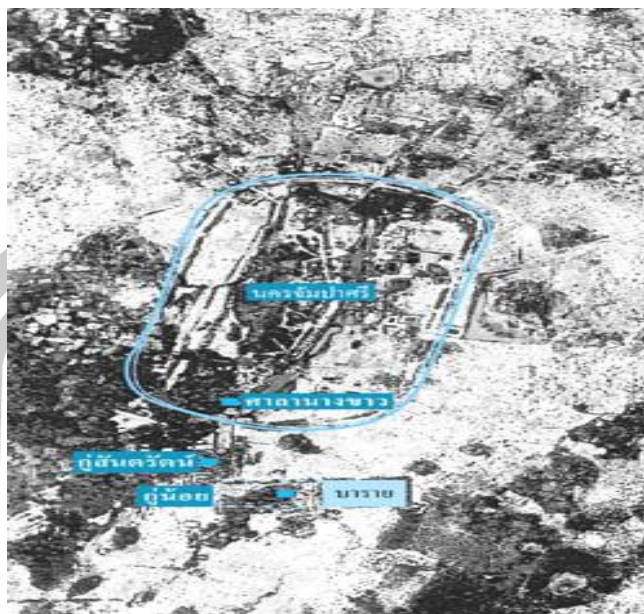
หรือโบราณสถานศิลาแลงอยู่ในบริเวณวัด ช่วงเวลานั้นมีวัด 2 วัด คือวัดบ้านสนาม กับวัดกุสุมาลย์ จึงตกลงย้ายวัดบ้านสนามมารวมกับวัดกุสุมาลย์ โดยตั้งชื่อว่า วัดกุสุมาลย์ โดยตั้งชื่อว่า วัดกุสุมาลย์ โบราณสถานศิลาแลง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกัน ตามแผนผังเดิมปรากฏว่ามีแนวคูน้ำรูปเกือกม้า ล้อมรอบแนวกำแพงแก้วอีกชั้นหนึ่ง ปัจจุบันไม่เห็นแนวคูน้ำแล้ว ส่วนโบราณสถานภายในกำแพงแก้ว นั้น เข้าใจว่าคงเป็นปราสาทศิลาแลงตามรูปแบบโบราณสถานในสมัยวัฒนธรรมเขมร แต่ไม่สามารถ กำหนดรูปทรงได้เนื่องจากทางวัดได้ก่อสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ครอบทับไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 แล้ว ส่วนโบราณสถานที่ยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี เนื่องจากทางวัดได้ซ่อมแซมและรักษาสภาพเดิมไว้ โดยก่อปูนทรงโค้งปิดทับส่วนบนแนวกำแพงแก้วตลอดแนวทั้งสี่ด้าน การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ประกาศขึ้นทะเบียนในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478

16. ปราสาทกุสุมาลย์ เป็นปราสาทสร้างด้วยศิลาแลง ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ปราสาทกุสุมาลย์ ตั้งอยู่ในเขตวัดดอนกุสุมาลย์ บ้านโคกกุ ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ประวัติปราสาทกุสุมาลย์ ปรากฏเป็นฐานอาคารศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบใกล้เคียงกันเป็นเนินชุมชนโบราณในยุควัฒนธรรมเขมร เป็นชุมชนใหญ่พอสมควร ด้วยมีการก่อสร้างศาสนสถานไว้ในชุมชนด้วยและกำลังจะได้รับการขุดแต่งเพื่อขึ้นทะเบียน โบราณสถานของกรมศิลปากร เคยมีการขุดพบภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาแบบน้ำเคลือบสีน้ำตาลดำ ทรงไหเต่าช้าง ไหรูปช้างมีคันที่ เครื่องประดับสำริดบนเนินดินที่ตั้งชุมชนโบราณ ปราสาทกุสุมาลย์ อาจจะเป็นปราสาทอิฐหลังเดียวบนฐานศิลาแลงอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 องค์ประกอบรากฐาน โบราณสถานสถานศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7x5.8 เมตร อายุสมัยเมื่อพิจารณาจากแผนผัง ของอาคารแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 16 การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ยังไม่มีการประกาศขึ้นทะเบียน (วรรณัย พงศชลากร. 2558 : 57-58)

17. กุบัวมาศ เป็นศาสนสถานศิลาแลง สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

ถือได้ว่า จังหวัดมหาสารคาม มีการค้นพบโบราณสถานที่บ่งบอกถึงความสำคัญของ พื้นที่ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน กุจึงถือว่าบริเวณพื้นที่ตั้งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็น พื้นที่สำหรับทำกิจกรรมทางสังคมของคนในชุมชนที่อยู่รอบๆ ความผูกพันของกุกับวิถีชีวิตของชาว จังหวัดมหาสารคาม ได้ขยายเชื่อมโยงเข้ามาสู่อุตสาหกรรม ชาวบ้านให้ความเคารพและนับถือพิธีการสงฆ์ ในอำเภอบรบือโดยมีความเชื่อมโยงตามเมืองโบราณจังหวัดมหาสารคาม (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 เมืองโบราณจังหวัดมหาสารคาม

อำเภอบรบือ มีการขุดค้นพบคู ที่แสดงถึงความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่มีโบราณสถานที่สำคัญ มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในอำเภอบรบือ ให้เคารพนับถือ และเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมทางสังคมของในชุมชนที่โยงเรื่องราวเข้าไปสู่พิธีกรรมสงฆ์ เป็นปราสาทที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในด้านเป็นที่ประดิษฐานเทพที่สำคัญมิได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักอาศัย ที่มีคติความเชื่อในด้านการบูชาเทพพระศิวะ ยังเป็นศาสนสถานประจำโรคยาศาลหรือโรงพยาบาล เป็นสถานที่ประดิษฐานเทพแห่งการรักษาพยาบาล เพื่อเป็นการรักษาในด้านจิตใจและยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนทั่วไป สามารถเข้าถึงเทพเจ้า เพื่อขอพรหรือเป็นสถานที่เชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับสวรรค์ (วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร, 2556: 157)

ในการค้นพบคูในอำเภอบรบือ เป็นโบราณสถานที่มีการทำพิธีการสงฆ์ ที่มีความเชื่อมโยงกับกุ่มบวมาศ มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ประกอบด้วย 1) กุ่มบ้านห้วยนาไทย ได้ขุดพบโบราณวัตถุหลายชิ้นในบริเวณใต้ต้นไม้ใหญ่ที่คล้ายกับกุ่มบวมาศคือ พระนารายณ์ เป็นโบราณวัตถุที่อยู่ในสมัยทวารวดีและสมัยขอม (อำภา บัระภา, 2560: 1864) โดยสร้างขึ้นปลายสมัยทวารวดี ถึงช่วงต้นที่ได้รับอิทธิพลมาจากขอม ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546: 34-46) 2) กุ่มสามพันค่า เป็นอาคารศิลาแลง รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นโบราณสถานในยุควัฒนธรรมเขมร มีการขุดพบภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาแบบน้ำเคลือบสีน้ำตาลดำ เป็นปราสาทบนฐานศิลาแลงอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นชุมชนโบราณตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ และมีการอยู่อาศัยหลังช่วงวัฒนธรรมลพบุรี เป็นชุมชนใหญ่ ได้รับการขุดแต่งเพื่อขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร (สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น, 2548: 98) (ภาพที่ 3)

ภาพโดยสำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น (2548)

ภาพที่ 3 กุ๋มสามพันค่า

กุ๋มบัวมาศ

กุ๋มบัวมาศ ตั้งอยู่ที่บ้านกกกอก หมู่ที่ 5 ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งโบราณสถาน อยู่ที่ตำแหน่งเส้นรุ้งที่ 15 องศา 53 ลิปดา 75 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 103 องศา 12 ลิปดา 47 พิลิปดาตะวันออก หรือที่ตำแหน่งพิกัดกริด 48 PTC 086580, สภากษัตริย์วิทยาเป็นที่ราบลอนลูกคลื่นเนินดินสลับกับทุ่งราบตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช สูงกว่าระดับน้ำทะเล 150 เมตร ดินเป็นดินปนทรายปะปนกับดินเกลือ (ดินเค็ม) (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 1) ที่เป็นศาสนสถานศิลาแลง มีกำแพงศิลาแลง ล้อมรอบ ภายในมีปราสาทประธาน ด้านบนเป็นอิฐ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ด้านทิศตะวันตก มีร่องรอยคล้ายโคปุระแต่หักพังมาก ด้านทิศตะวันออกหักพังมากจนเห็นเพียงแนวศิลาแลง มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบภายในบริเวณของกำแพงแก้ว ยังมีอาคารบรรณาลัย ก่อด้วยหินศิลาแลง ขนาด 4X6 เมตร มีลักษณะเป็นปราสาทอิฐหลังเดียว ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลง ด้านทิศเหนือติดกันมีร่องรอยของฐานอาคารรูปจัตุรัส ขนาดประมาณ 5X5 เมตร บนพื้นด้านบนตรงกลางมีร่องรอยของฐานรูปเคารพฝังอยู่ที่พื้น สร้างขึ้นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 16 ในรูปแบบของปราสาทอิฐหลังเดียว มีอาคารไม้ใช้ในการประกอบพิธีกรรมอยู่ทางข้างทิศเหนือ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ได้มีการเปลี่ยนแปลงกุ๋มบัวมาศ จากคติไศวะนิกาย มาเป็นศาสนสถาน ในคติวัชรยานตันตระ ใช้ประโยชน์เป็นปราสาทสุคตาลัยแห่ง อโรคยศาลมีการเปลี่ยนแปลงตัวกำแพงและซุ้มประตูโคปุระเดิมรวมทั้งยังมีการสร้างอาคารบรรณาลัยขึ้นใหม่ที่มุมตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทอโรคยศาล ไม่ปรากฏพื้นที่ชุมชนโบราณอยู่โดยรอบ (นราสีหิ์ บุญล้อม, 2543: 2)

สภาพทั่วไปกู๋บัวมาศ

กู๋บัวมาศ เมืองค์ประกอบเป็นศาสนสถานศิลาแลง มีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบภายในมีปราสาทประธาน ด้านบนเป็นอิฐซึ่งสร้างขึ้นในสมัยหลัง ด้านทิศตะวันตกมีร่องรอยคล้ายโคปุระแต่หักพังมาก ด้านทิศตะวันออกหักพังมากจนเห็นเพียงแนวศิลาแลงมีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบโบราณสถานอีกชั้นหนึ่ง กู๋บัวมาศเป็นศาสนสถานในช่วงอายุสมัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอมสมัยปาปวน-นครวัด (ภาพที่ 4) และกู๋บัวมาศในปัจจุบัน (ภาพที่ 5)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4 กู๋บัวมาศปัจจุบัน

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 5 สภาพกู๋บัวมาศปัจจุบัน

กู๋บัวมาศ สภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่ อยู่กลางพื้นที่ราบลุ่ม ที่เป็นทุ่งนาด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปตัว U ส่วนด้านทิศตะวันออก เป็นแนวทางเดินเข้ากุ๋โดย คูน้ำไม่เชื่อมต่อกัน มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 30 เมตร ยาว 40 เมตร (ภาพที่ 6) มีลักษณะ เป็นศาสนสถานที่ก่อด้วยศิลาแลง ประกอบด้วยปราสาทประธาน ตั้งอยู่ตรงกลางมีประตูทางเข้า (โคปุระ) (ภาพที่ 7) เข้าสู่โบราณสถานทางด้านทิศตะวันออก ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้มีวิหาร (บรรณาลัย) หันหน้าเข้าหาปราสาทประธาน คือหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ 8) ทางด้านหลังของอาคาร ประธาน มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โบราณสถานทั้งหมดตั้งอยู่ภายในแนวกำแพงแก้วล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง เป็นที่ราบลูกคลื่นประกอบด้วยเนินดินสลับกับทุ่งราบ เป็นลักษณะอิฐบนฐานบัวสร้างด้วยหินศิลาแลง 4 ชั้น ปราสาทประธานเป็นปราสาทอิฐบนฐานหินแลง ส่วนฐานมีขนาด 6.50 X 6.50 เมตร (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 11-23) เป็นการสร้าง ด้วยหินศิลาแลง 4 ชั้น และเห็นเพียงหินศิลาแลงอยู่เหนือพื้นดินเพียง 2 ชั้น หินศิลาแลงก่อเรียงเป็น ฐานบัว ทางด้านหน้าก่อยื่นออกไปเพื่อเป็นบันไดทางขึ้น ทางด้านทิศเหนือมีแนวฐานหินทรายแดงก่อ เชื่อมออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 5X5 เมตร ปราสาทประธานเหนือจากส่วนฐานขึ้นไป เป็น ส่วนเรือนธาตุสภาพของอิฐแตกหัก พังทลายลงมามาก แต่ยังเห็นร่องรอยการก่อหินเพิ่มมุมจากมุม หลักออกไปอีกด้านละสองมุม ด้านหน้าทางทิศตะวันออก ถึงจะพังทลายมากแต่ยังคงเหลือกรอบ ประตูบางส่วนให้เห็นเป็นทางเข้าออกสำคัญเพียงด้านเดียว ส่วนอีก 3 ด้าน ก่อเรียงเป็นประตูหลอก เหนือจากชั้นเรือนธาตุขึ้นไปไม่เหลือหลักฐานที่ชัดเจนให้เห็น ส่วนพื้นที่ภายในปราสาทประธาน ยังคง เหลือหลักฐานให้เห็นบางส่วน เป็นพื้นหินแลงและบางส่วนถูกรบกวนจากการลักลอบขุด เช่นเดียวกับ ผนังบางส่วนของด้านทิศเหนือ ซึ่งถูกเจาะทะลุเป็นช่องขนาดใหญ่ ความสูงของปราสาทประธานหลัง การขุดแต่งอยู่ที่ประมาณ 2.50 เมตร (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 24-25)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 6 กู๋บัวมาศลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 7 ห้องโถงอยู่กลางโคปุระ

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 8 ห้องโถงหันหน้าทางด้านทิศตะวันตก

โคปุระ เป็นประตูทางเข้าคูบัวมาศ ก่อสร้างเป็นรูปกากบาท 7X8 เมตร มีห้องโถงอยู่กลางโคปุระเป็นรูปกากบาทเช่นกัน (ภาพที่ 9) เหลือหลักฐานหินแลงอยู่ 4-5 ชั้น ความสูงประมาณ 1.50 เมตร พื้นภายในโคปุระปูด้วยหินศิลาแลง ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีแนวกำแพงแก้ว

สร้างซักปึกกาออกจากโคปุระ (ภาพที่ 10) อาคารด้านทิศตะวันตกก่อเรียงหินแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 4x7 เมตร หลักฐานปัจจุบันสูงประมาณ 2.50 เมตร ทางด้านนอกก่อเป็นผนังทึบ ส่วนทางด้านใน มีประตูทางเข้าสู่ห้องภายใน ซึ่งปูพื้นด้วยอิฐและมีร่องรอยน้ำมนต์ต่อเย็นจากภายในให้ไหลออกไปทางช่องด้านทิศตะวันตก (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 11-12)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 9 โคปุระหรือซุ้มประตูทางเข้า

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 10 แนวกำแพงแก้วรอบกุ

ส่วนแนวกำแพง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 20x26 เมตร ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดเอียงและพังลงเกือบทุกด้าน แนวกำแพงแก้วก่อสร้างด้วยหินแลง เป็นวัตถุหลักมีหินทรายแดงเสริมบางตำแหน่ง พบมากทางด้านทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงแก้วมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ใช้อิฐในการก่อสร้างสภาพหลังการขุดแต่ง ไม่มีด้านใดที่คงเหลือหลักฐานครบถ้วนสมบูรณ์ แต่จากการขุดแต่งได้พบหลักฐานหินหล่นที่เป็นส่วนยอดบนของแนวกำแพงแก้ว ซึ่งคาดว่าจะนำมาเสริมสภาพแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้ขนาดของกำแพงแก้ว ส่วนฐานล่างเป็นฐานเขียง ก่อเรียงด้วยอิฐแลงชั้นเดียวขนาดกว้าง 1.80 เมตร สูง 0.20 เมตร เหนือฐานเขียงเป็นฐานบัวก่อเรียงด้วยหินศิลาแลง 1-2 ชั้น โดยสลักหินรูปบัวขนาดฐานบัวกว้าง 1.40 เมตร สูง 0.50 เมตร เหนือจากฐานบัวเป็นชั้นผนังกำแพงสูงประมาณ 1.50 เมตร เหนือผนังขึ้นไปเป็นฐานบัวบนขนาดกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ส่วนยอดสุดนั้น พบหลักฐานหินหล่นเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม มีขอบสันสี่เหลี่ยมที่ส่วนยอด ส่วนล่างเขาเป็นร่องแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้ (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 11)

การขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย (ภาพที่ 11) ประทับยืนมี 4 กรขนาดความสูง 80 เซนติเมตร พบจากการขุดแต่งอาคารด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน เป็นชิ้นส่วนต่างๆ แตกหักรวมอยู่ใกล้ๆ กัน และสามารถนำมาต่อประกอบกันได้ พระนารายณ์ ครองผ้าถุงสั้น ด้านหน้าชายผ้า 2 ชั้นอยู่ตรงกลาง ด้านล่างศิระครองมงกุฎ หรือกระบี่หน้า ยอดกลางศิระแหลม พระหัตถ์ข้างขวาหักหายไป พระหัตถ์ขวาล่างถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวาบน น่าจะถือดอกบัว อายุสมัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศิลปะขอมราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 สมัยบาปวน-นครวัด ประโยชน์ใช้สอยสันนิษฐานว่า เป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดู ที่มีความเจริญรุ่งเรือง อยู่ในวัฒนธรรมขอมเช่นกัน (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 19-23)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 11 ประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย

ตรีมูรติ มาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง รูปแบบทั้งสาม หรือรูปแบบของพระผู้เป็นเจ้าของ ทั้งสามพระองค์ อันประกอบไปด้วย พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ เป็นหลักสำคัญในศาสนาฮินดู หากมองตามหลักปรัชญาสามารถหมายถึงพระผู้สร้างพระผู้รักษาและพระผู้ทำลายหรือสามารถเปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่าเกิดขึ้นคงอยู่และดับไป สำหรับพระวิษณุ แปลว่า พระผู้แผ่พานไปทุกอณู มวลของจักรวาล ส่วนพระนารายณ์ แปลว่า ผู้อยู่ในน้ำ ประทับยืนแวดล้อมด้วยบริวารถืออาวุธ 4 ประการ คือจักร สังข์ คทา และธรรณีหรือดอกบัว ทรงสวมกิริมังกูฏ ซึ่งเป็นหมวกทรงกระบอกของ กษัตริย์ เนื่องจากทรงมีหน้าที่ดูแลโลก ดังนั้น พระองค์จึงเทียบได้กับกษัตริย์ของจักรวาลกิริมังกูฏ (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 11-23)

กุ่มบัวมาศ ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 122 วันที่ 22 กันยายน 2548 โดยมีพื้นที่ประมาณ 27 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา (สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น, 2548: 111-113) ถือได้ว่ากุ่มบัวมาศสร้างขึ้นเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูที่มีขนาดเล็กประจำชุมชน โดยมีเทพประจำ คือพระนารายณ์ คอยทำหน้าที่ปกป้องรักษาประชาชนจากสิ่งชั่วร้ายต่างๆ จึงกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความหมายและความสำคัญต่อชุมชนตำบลบัวมาศ เพราะเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ หรือเป็นศูนย์รวมของชุมชนตำบลบัวมาศและชุมชนใกล้เคียงที่ให้ความเคารพนับถือนับว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ รวมไปถึงในหลายๆ ด้าน โดยสามารถสะท้อนถึงคติความเชื่อ ผ่านพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน รวมไปถึงความเป็นอยู่ ความเชื่อตามวัฒนธรรมประเพณี ที่ชุมชนยอมรับนับถือและรวมถึงการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน มีความเชื่อต่อองค์พระนารายณ์ ที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกุ่มบัวมาศ ช่วยลดบันดาลให้คนในหมู่บ้านมีสุขภาพที่แข็งแรง ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ไม่เป็นโรคร้ายอันตรายทั้งหลาย และยังเป็นการขอให้สัตว์เลี้ยง ไม่เป็นโรคร้าย โรคระบาด รวมไปถึง การเสริมสร้างขวัญกำลังใจ ให้กับชาวบ้านมีความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะรวมถึงการรักษาโบราณสถานให้คงอยู่ และพิธีกรรมการสงฆ์ให้คู่กับชาวบ้านต่อไป

บริบทพื้นที่ศึกษา

สภาพทั่วไปของตำบลบัวมาศ

1. ประวัติตำบลบัวมาศ

ปี พ.ศ. 2440 ตามตำนานที่คนเฒ่าคนแก่เล่ากันมา แสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ในอดีตมีลูกควายประหลาดอยู่ตัวหนึ่ง มีรูปร่างใหญ่โตผิดกว่าควายทั้งปวง นิสัยดุร้าย ขวิดควายพ่อควายแม่ และควายตัวอื่นๆ อีก และขวิดผู้คน เป็นควายทรพี ได้วิ่งมาจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ ได้ทำความเสียหายตามสวนไร่นา และทำร้ายผู้คนตามรายทาง ชาวบ้านจำเป็นต้องตามไล่ฆ่า โดยใช้ปืน ดาบ หอก แหวน หลาว จนมาถึงบ้านกำพี้ ได้มีหนองบัวปรากฏอยู่เบื้องหน้า ชาวบ้านจึงได้บดดินปั้นขึ้นใหม่ ต่อมาสถานที่แห่งนี้ เรียกว่า บ้านบดมาศ ซึ่งหมายถึง การบดดินปั้นที่ใช้มาดเป็นส่วนผสม ต่อมาจึงได้เปลี่ยนเป็น บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ ในปัจจุบัน ส่วนลูกควายทรพี ได้วิ่งหนีไปทางทิศตะวันออก และหายไปโดยไม่มีใครพบเห็นอีกเลย แสง ปัดคำ ยังกล่าวอีกว่า เป็นการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ เล่าแบบมุขปาฐะที่เล่าต่อๆ กันมายาวนาน เป็นประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของตำบลบัวมาศ ที่ได้สืบสานกันมา ซึ่งสอดคล้องกับงาน อภัย (2557: 77-88) คนในชุมชนตำบลบัวมาศ ส่วนมากได้อพยพถิ่นฐานมาจากเมืองศรีภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิ) จังหวัดร้อยเอ็ด ในส่วนของ

เวทย์ นาหนองขาม (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ตำบลบัวมาศ มีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่อดีต มีพื้นที่เป็นเขตแดนติดต่อกับนครจำปาศรี (อำเภอนาดูน) ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่โบราณที่เป็นแหล่งเรียนรู้ และศึกษาข้อมูลในด้านประวัติศาสตร์ และยังมีโบราณสถานที่เป็นสัญลักษณ์ทางโบราณคดีที่สำคัญ การประกอบอาชีพ ความเชื่อพิธีกรรมต่างๆ ของบรรพบุรุษ เป็นโบราณสถานที่ชุมชนให้ความเคารพสักการะ มีประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่เกี่ยวข้องกับการสงฆ์ กู้บัวมาศถือว่าเป็นประเพณี และพิธีกรรมที่สำคัญ โดยมีคำขวัญประจำตำบลบัวมาศว่า “ลำน้ำเสียว ชุ่มฉ่ำ วัฒนธรรมปรางค์กู่ เชิดชูคุณธรรม เลิศล้ำสินค้าโอท็อป”

2. ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลบัวมาศ เป็นหนึ่งใน 15 ตำบล อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากที่ว่าการอำเภอบรบือ มาทางทิศเหนือ 26 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 23 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 14,375 ไร่ มีพื้นที่ตั้งชุมชนกับหมู่บ้าน 1,355 ไร่ พื้นที่ทำเกษตร 12,599 ไร่ พื้นที่สาธารณประโยชน์ 286 ไร่ พื้นที่อื่น 135 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลยาง	อำเภอบรบือ
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลนาข่า	อำเภอลำทะเมนชัย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลแคน	อำเภอลำทะเมนชัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลโนนราศี	อำเภอบรบือ

การคมนาคม ระหว่างตำบลถึงตัวอำเภอ มีถนนลาดยาง จำนวน 2 สาย คือ สายที่ 1 ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 2063 บรบือ-ลำทะเมนชัย ผ่านตำบลหนองจิก หนองม่วงยาง ระยะทาง 18 กิโลเมตร ถึงสามแยกโรงเรียนยางวิทยาคม เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงชนบท ผ่านตำบลยาง ระยะทาง 7 กิโลเมตร ถึงที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ สายที่ 2 แยกจากทางหลวงหมายเลข 2063 ที่สี่แยกบ้านเขว้าน้อย ห่างจากสี่แยกอำเภอบรบือ 12.5 กิโลเมตร เลี้ยวขวาเข้าทางหลวงชนบท ผ่านตำบลหนองม่วง ระยะทาง 10 กิโลเมตร ถึงหน้าวัดบ้านหนองแวง เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงชนบท เส้นหนองแวง-หนองฮี ระยะทาง 2 กิโลเมตร ถึงที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ (องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ, 2561: 12)

3. ลักษณะภูมิประเทศ

ภูมิประเทศทั่วไปของตำบลบัวมาศ มีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนตื้น และเป็นพื้นที่ราบ ลุ่มสลับกันไป มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 150-200 เมตร พื้นที่สูงจะอยู่ทางทิศตะวันตกค่อยๆ ลาดสู่ทิศตะวันออกโดยสังเกตจากการไหลของน้ำ มีลำน้ำเสียวไหลผ่านด้านทิศเหนือของตำบลและเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างตำบลบัวมาศกับตำบลหนองม่วงและตำบลยาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นา มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนอง บึง ลำห้วยตามธรรมชาติ แหล่งน้ำธรรมชาติของตำบลบัวมาศ บางแห่งมีสภาพดินเหนียวไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ใช้ตลอดปีส่วนใหญ่ประชาชนจะใช้ประโยชน์ในหน้าแล้งเพื่อเพาะปลูกพืชผักในฤดูแล้งได้มีการปลูกพืชใช้พื้นที่ในตำบลปลูกข้าวเป็นหลักเนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มพื้นที่ดอนมีน้อยไม่เหมาะสมในการปลูกพืชไร่ พื้นที่ราบเหมาะสำหรับการทำนา เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวเหนียว บริเวณที่ราบสูงเหมาะสำหรับการทำไร่ เช่น ทำไร่มันสำปะหลัง (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 1)เป็นที่ราบลอนลูกคลื่น ประกอบด้วยเนินดินสลับกับทุ่งราบตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราชอยู่เหนือจากระดับน้ำทะเลประมาณ 150

เมตรลักษณะดินเป็นดินปนทรายปะปนกับดินเหนียวดินเค็ม ลักษณะภูมิอากาศเป็นอากาศมรสุมแบบทุ่งหญ้าสะวันนาสลับกับอากาศร้อนและแห้งแล้ง ฤดูหนาวอากาศหนาวเย็น ฤดูร้อนอากาศร้อนจัด มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยน้อยระยะที่ฝนตกชุกจะอยู่ในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคมแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีอยู่หลายแห่งในชุมชนมีปริมาณน้ำมากตลอดปีเพียงพอในการอุปโภคบริโภค สำหรับบุญทุ่ม หารสุโพธิ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ถ้าตกปีที่มีปริมาณน้ำฝนมากๆ ก็จะท่วมข้าวชานาทำให้ชานาได้รับความเดือดร้อนจากภัยน้ำท่วม

4. ประชากร

ตำบลบัวมาศ มีประชากรทั้งหมด 3,401 คน แยกเป็นเพศชาย 1,664 คน เพศหญิง 1,737 คน มีจำนวนครัวเรือน 954 ครัวเรือน มีหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน และแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 หมู่บ้าน สามารถแยกรายละเอียดจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้าน (ประดิษฐ์ คำทอง, (2560: สัมภาษณ์) ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านภายในตำบลบัวมาศ

หมู่	ชื่อบ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากร		รวม
			ชาย	หญิง	
1	บัวมาศ	75	159	133	292
2	บัวมาศ	117	226	226	452
3	หนองแวง	116	170	186	356
4	หนองตุ	133	196	218	414
5	กกกอก	97	159	166	325
6	ทุ่งสว่าง	89	183	196	379
7	อุทัยทิศ	119	187	196	383
8	โนนทัน	104	214	249	463
9	ไทยเจริญ	95	170	167	337
รวม		954	1,664	1,737	3,401

ที่มา: สำนักทะเบียนอำเภอศรีบุญเรือง วันที่ 18 พฤษภาคม 2561

5. อาหาร

ชุมชนตำบลบัวมาศจะรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักรองลงมาคือข้าวเจ้า อาหารเครื่องจิ้ม เช่น แจ่วบอง ปั่นนานาชนิด ปั่นเขียด ปั่นกบ ปั่นปลา ปั่นปู ต้มปลา ต้มไก่ เป็นต้น ตามที่ได้สัมภาษณ์สอบถามคนในชุมชนพ่อน้อย ชีชา (2560: สัมภาษณ์) พบว่า ในงานเทศกาลสำคัญ ของชาวตำบลบัวมาศจะมีอาหารพิเศษเพื่อต้อนรับญาติพี่น้องที่มาร่วมงาน เช่น ลาบหมู ลาบไก่ ลาบปลา ลาบวัว ก้อยกุ้ง ก้อยเนื้อ และแกงประเภทต่างๆ ส่วนประเภทตำ เช่น ส้มตำมะละกอ ประเภทอ่อม

เช่น อ่อมหอย อ่อมไก่ อ่อมเนื้อ เป็นต้น เป็นอาหารพื้นบ้านที่คนในชุมชนรับประทานเป็นอาหารแบบเรียบง่าย

6. สุขภาพ

คนในชุมชนตำบลบัวมาศมีสุขภาพที่แข็งแรงสังเกตได้จากการทำนาหรือการไปรับจ้างทั่วไป เช่น งานก่อสร้างต่อเติมตามบ้านเรือนต่างๆ แต่จะมีพบปัญหาสุขภาพกับผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันต่ำ โรคเก๊า โรคไขมันอุดตัน ส่วนที่ร้ายแรงที่สุด คือ โรคมะเร็ง จากที่สอบถามผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบัวมาศ นายชวิทย์ แก้วมนตรี (2560: สัมภาษณ์) พบว่าคนในชุมชนตำบลบัวมาศส่วนมากจะเป็นโรคเบาหวานมากที่สุดรองลงมาคือโรคความดันต่ำ และสามารถแยกออกตามจำนวนประชากรที่ป่วยได้ ดังนี้ 1) โรคเบาหวาน จำนวน 89 คน 2) สตรีตั้งครรภ์ จำนวน 18 คน 3) โรคความดันต่ำ จำนวน 70 คน 4) ผู้สูงอายุ จำนวน 380 คน 5) ผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง จำนวน 47 คน 6) ผู้ป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ จำนวน 4 คน 7) ผู้พิการ จำนวน 3 คน

7. เกษตร

สำหรับพื้นที่สูงจะอยู่ทางทิศตะวันตก ค่อยๆ ลาดสู่ทิศตะวันออก โดยสังเกตจากการไหลของน้ำ มีลำน้ำเสียวไหลผ่าน ด้านทิศเหนือของตำบล และเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างตำบลบัวมาศกับตำบลหนองม่วงและตำบลยาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาและมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น หนองบึง ลำห้วย ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำธรรมชาติของบางแห่งมีสภาพตื้นเขิน ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ใช้ตลอดปี ส่วนใหญ่ประชาชนจะใช้ประโยชน์พื้นที่ปลูกข้าวเป็นหลัก เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มไม่เหมาะสมในการปลูกพืชไร่ ส่วนหน้าแล้ง ได้ปลูกพืชหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวบ้าน ที่เป็นเกษตรกรมีการปลูกพืชบริเวณรอบๆ ที่มีแหล่งน้ำ เช่น ข้าวโพด ถั่ว พืชผัก ยังมีการเพาะเห็ดฟางจากกากมันสำปะหลัง และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สำหรับรายได้ส่วนใหญ่มาจากการขายผลผลิตจากข้าวจะได้มากได้น้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี เพราะเป็นพื้นที่ต้องอาศัยน้ำฝนในการทำ การเกษตรในการเพาะปลูกข้าว ส่วนสภาพทั่วไปของตำบลบัวมาศเป็นพื้นที่ราบ และที่ราบลุ่ม พื้นที่ด้านตะวันตกและด้านตะวันออกเป็นที่ราบสูง (สงัด จันทะพัต, 2560: สัมภาษณ์)

ตำบลบัวมาศมีเศรษฐกิจแบบพึ่งพาอาศัยกันแบบพึ่งกันเอง อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการประกอบอาชีพ มีอาชีพส่วนตัว รับจ้าง ผสมผสานกับใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเรียนรู้และประกอบอาชีพ เศรษฐกิจของชุมชนที่ทำกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตามช่วงระยะเวลาของแต่ละเดือน ดังนี้ 1) เดือนมกราคม-เมษายน ได้แก่ ปลูกข้าวโพด, เลี้ยงโค กระบือ, ทอเสื่อ, เพาะเห็ดฟาง, เลี้ยงไก่, เลี้ยงเป็ด, และรับจ้างทั่วไป 2) เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ชุมชนได้เตรียมการลงนาการปรับที่นา ไถกลบฟาง เพื่อพร้อมในการทำนา และมีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์เสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้พอกับรายจ่ายของครอบครัว เช่น เลี้ยงจิ้งหรีด, เลี้ยงกบ, ทอเสื่อ, เลี้ยงไหมขาย หรือรับจ้างทั่วไป 4) เดือนกันยายน มีการจ้างงานที่ชุมชนได้รายได้ในช่วงเดือนนี้มาก 5) เดือนตุลาคม-ธันวาคม เป็นช่วงการเก็บเกี่ยวข้าว และมีการปลูกพืชเสริมหลังการเก็บเกี่ยว เช่น ปลูกผัก, ปลูกข้าวโพด, ปลูกถั่ว, และเลี้ยงโค, กระบือ, และยังรับจ้างเกี่ยวข้าวตามหมู่บ้านต่างๆ ยังมีอาชีพที่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนมีรายได้ การกระจายรายได้ให้กับชุมชนเพิ่มขึ้น ได้แก่กลุ่มทอผ้าไหม ทอเสื่อ กลุ่มทำหมวก และไม้กวาดดอกหญ้า (วิเชียร ปัดคำ, 2560: สัมภาษณ์)

กลุ่มจักสานทำหมวกพลาสติก ในอดีตจะนำเอาวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวันที่หลากหลาย การนำไม้ไผ่ประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือน รวมทั้งการนำมาใช้ในงานพิธีกรรมต่างๆ เมื่อเสร็จจากการทำนาชาวบ้านจะจักสานเครื่องใช้ต่างๆ ไว้ใช้ในครัวเรือน เช่นตระกร้า กระติบข้าว, หวด, หมวก, เป็นต้น (วิเชียร บัดคำ, 2560: สัมภาษณ์) สำหรับการทำหมวก ได้สืบทอดมาหลายชั่วอายุคนทำมาจากไม้ไผ่ ใบจาก ใบตาล ไม้ไผ่ชาวบ้านเรียกไม้ไผ่บ้าน ตัดเอาความยาวคอกเศษๆ ผ่าเป็นซีกบางๆ แล้วนำมาเหลาให้บางและเรียบที่สุด เพื่อนำมาถักเข้าด้วยกัน จำนวน 7 เส้น ได้ความยาวประมาณ 13 เมตร เพื่อทำหมวกขนาดใหญ่ และประมาณ 8 เมตร เพื่อทำหมวกเล็ก แต่ปัจจุบันไม้ไผ่ซึ่งเริ่มหายาก และขึ้นตอน ในการทำยุ่งยากมาก จึงมีการพัฒนานำเอาวัตถุดิบที่เป็นพลาสติกหลากสีมาผลิตเป็นหมวกจำหน่ายในปัจจุบัน กลุ่มอาชีพสานหมวกบ้านไทยเจริญ ได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2546 (ประดิษฐ์ คำกอง, 2560: สัมภาษณ์) ในการจัดตั้งกลุ่มได้มีสมาชิกจำนวน 42 คน เป็นการระดมหุ้นคนละ 100 บาท และยังได้รับการสนับสนุนเงินทุนเข้ากลุ่มจากองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ โดยกลุ่มมีทุน 32,280 บาท เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมทางตะวันตกเข้ามาเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของคนในชนบท ทำให้การผลิตเป็นเรื่องยุ่งยาก ส่วนราชการจึงเห็นความสำคัญของอาชีพในชุมชน จึงได้จัดทำโครงสร้างการสืบสานถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อไป และให้เป็นอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนและเพื่อให้อนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำหมวก กลุ่มมีการอบรมพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีการพัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เช่น สี ขนาด รูปแบบ ให้สวยงามตามความต้องการของลูกค้า โดยได้รับรางวัลมาตรฐาน ดังนี้

1. ได้เข้ารับการคัดสรร ปี 2546 ระดับ 3 ดาว
2. ได้เข้ารับการคัดสรร ปี 2547 ระดับ 2 ดาว
3. ได้เข้ารับการคัดสรร ปี 2553 ระดับ 2 ดาว

กลุ่มทำไม้กวาดดอกหญ้า ของชุมชนบ้านอุทัยทิศ หมู่ที่ 4 เป็นการร่วมกลุ่มของชุมชน สอดคล้องกับบรรจง ดวงศรี (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การจัดตั้งกลุ่มสมาชิก จำนวน 32 คน โดยการระดมหุ้นคนละ 100 บาท ส่วนหนึ่งได้ทำสัญญากู้เงินกับกองทุนหมู่บ้าน และได้รับทุนสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ในการก่อสร้างศูนย์อาชีพการทำไม้กวาดดอกหญ้า เป็นสินค้า OTOP ในตำบลบัวมาศ ได้มีการตัดตั้งขึ้นทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ในวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ยังได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 2 ดาว ในปี พ.ศ. 2547 และในปี พ.ศ. 2553

8. ประเพณีวัฒนธรรม

ชุมชนตำบลบัวมาศ ประชาชนส่วนใหญ่ ร้อยละ 99% นับถือศาสนาพุทธ และมีการรักษาอารังประเพณีวัฒนธรรมตามบุญ 12 เดือน ชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้านให้ความสำคัญกับเรื่องประเพณีวัฒนธรรมมาก จะยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงรุ่นปัจจุบัน โดยชุมชนแต่ละหมู่บ้านจัดกิจกรรมประเพณีจะใช้พื้นที่วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมหรือประกอบพิธีกรรม เช่น วัดป่าชัยมงคล บ้านกกกอก หมู่ที่ 5, วัดบ้านหนองตุ-อุทัยทิศ บ้านอุทัยทิศ หมู่ที่ 7, วัดสว่างโนนทันบัวมาศ บ้านบัวมาศ หมู่ที่ 1, วัดบ้านหนองแวง บ้านไทยเจริญ หมู่ที่ 9, และวัดป่าหนองตุ-หนองแวง ตั้งอยู่พื้นที่สาธารณะ บ้านหนองแวง หมู่ที่ 3, บ้านหนองตุ หมู่ที่ 4 กาลเวลาเปลี่ยนจึงทำให้บางบุญหายไปและส่วนที่ยังคงเหลืออยู่รักษาไว้ ได้แก่ บุญข้าวจี่ บุญพระเวส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าฮะ บุญเข้าพรรษา

บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาทุกประเพณี (เสถียร ปัดคำ, 2560: สัมภาษณ์) ส่วนบุญที่หายไปนั้น ได้แก่ บุญเข้ากรรม และบุญคุณลาน ประเพณีที่ปรากฏอยู่ในแต่บุญจะนับเอาแบบจันทรคติบางหรือขึ้นอยู่กับราชนิยมชาวบ้านคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ตามที่ได้สอบถามผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน พบว่า ชุมชนให้ความสำคัญกับประเพณีสงกรานต์เป็นอย่างมากตรงกับประเพณีสงกรานต์ เพราะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนให้ความเคารพเป็นอย่างมาก รองลงมาคือประเพณีบุญข้าวจี บุญพระเวส บุญบั้งไฟ บุญช้อชะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน ชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้านจะยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ได้สอบถามเจ้าอาวาสวัดหนองแวง พระอธิการทองสา จันทสาลี (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บ้านหนองแวง มีหมู่ที่ 3,6,9 ได้พร้อมกันจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ มีขบวนแห่บั้งไฟที่สวยงาม และมีการแข่งขัน ขบวนบั้งไฟมีการฟ้อนรำของคนในชุมชนทำให้ชุมชนมีความสามัคคีในหมู่คณะเป็นรักษาประเพณี วัฒนธรรมไว้ให้คนรุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติกันต่อไป และในส่วนของบ้านหนองตุ๊กเหมือนตามที่สอบถาม เจ้าอาวาสวัดหนองตุ พระอธิการสรายุทธ กนต์สาลี (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บ้านหนองตุ มี 2 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 4,7 ได้จัดงานประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีตามฮีตครอง ของชุมชนและก็เพื่อขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เป็นการแจ่มเตือนหรือบอกกล่าวให้พญาแถน ทราบว่าถึงเวลาลงทำนาของชุมชนแล้ว ชุมชนมีความเชื่อเรื่องเล่าตำนานพญาแถนจึงได้ร่วมกันจัดงาน ประเพณีบุญบั้งไฟขึ้น โดยมีผู้ใหญ่แต่ละหมู่บ้านเป็นหัวหน้าในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟและเป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมตามฮีตครองของชุมชนสืบต่อไป

ในส่วนของชุมชนบ้านบัวมาศทั้ง 4 หมู่บ้านมี หมู่ที่ 1,2,5,8 ตามที่ได้สอบถามพ่อจ๋า (พ่อเฒ่าจ๋า) เปี่ยม พรอินทร์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า พอถึงเดือนหกออกใหม่ชุมชน ทั้งสี่หมู่บ้านจะทำบุญเบิกบ้านหรือเลี้ยงดอนปู่ตา จะได้ไปแจ้งข่าวกับผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านได้ ประชาสัมพันธ์บอกคนในชุมชนว่า วันพุธแรกของเดือนหกตอนเช้าจะทำบุญเลี้ยงดอนปู่ตา ให้ชาวบ้านเตรียมข้าวปลาอาหารไปถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ พร้อมเตรียม เหล้า ไก่ หมากพลู บุหรี่ กล้วยาคา และบั้งไฟ ที่ใช้ในการจุดทวยดอนปู่ตา สิ่งของเหล่านี้เป็นเครื่องสังเวยต่อดอนปู่ตาที่ ชุมชนยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะดอนปู่ตาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือปกป้อง สิ่งที่ไม่ดีหรือสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาภายในหมู่บ้านที่คนในชุมชนให้ความเคารพความศรัทธามาตั้งแต่ อดีต และอีกประเพณีหนึ่งคือบุญปากท่อที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติกันมาเหมือนกับดอนปู่ตา แต่จะทำในวันพุธสัปดาห์ที่สองต่อกับบุญดอนปู่ตา ชุมชนมีความเชื่อความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในชุมชน เป็นอย่างมาก ดอนปู่ตาจะตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่ที่ 5 ส่วนบุญปากท่อจะอยู่ทางด้าน ทิศตะวันออกของหมู่บ้านหมู่ที่ 1 เป็นประเพณีที่ชุมชนสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่ชุมชน ยังรักษาประเพณีอันดีงามของชุมชนไว้ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดประเพณีต่อไป นอกจากนี้ที่ชุมชนยัง รักษาประเพณีดังที่ได้กล่าวไว้แล้วเบื้องต้นถือได้ว่าชุมชนยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่คนในชุมชน ตำบลบัวมาศปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ฮีต 12

ประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมของชาวอีสานแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันบางพื้นที่ก็เหมือนกันในเรื่องของประเพณีวัฒนธรรมและพิธีกรรมในส่วนของภาคอีสานที่นิยมทำกันคือบุญฮีตสิบสองตามจันทรคติของชาวอีสาน ในส่วนของชุมชนตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จะทำบุญกันตามฮีตสิบสอง หรือบุญ 12 เดือน ที่ชาวบ้านยังคงรักษาประเพณีฮีตสิบสองถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตเพื่อรักษาประเพณีอันดีงามให้ลูกหลานได้สืบทอดโดยมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ดังต่อไปนี้

1. บุญเข้ากรรม เป็นพิธีเข้าปริวาสกรรมของพระสงฆ์ เพื่อชำระมลทินที่ได้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย หรือต้องอาบัติสังฆาทิเสส ชาวบ้านก็ไปร่วมบำเพ็ญบุญแด่พระสงฆ์ด้วย ซึ่งไม่สอดคล้องกับสังข์ จันทะพัต (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญเข้ากรรมของพระภิกษุในชุมชนตำบลบัวมาศ จะไม่นิยมทำกัน โดยเลือกทำบุญขึ้นปีใหม่แทน จะร่วมกันทำบุญที่วัดในหมู่บ้านของตนหรือที่บ้าน เพราะลูกหลานที่ไปทำงานที่ต่างจังหวัดได้โอกาสกลับมาบ้านเกิดของตนเอง การทำบุญขึ้นปีใหม่ที่ชาวบ้านทำกันประจำ คือบุญแจกข้าว หรือบุญอุทิศไปให้แก่ญาติที่ตายไปแล้ว ครอบครัวของผู้ตาย หรือเครือญาติพี่น้องจะพร้อมกันทำบุญแจกข้าว และก็มีงานบวชด้วย ถ้ามีลูกหลานบวชก็จะจัดงานบวชก่อนหนึ่งวัน เพื่อจะอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติที่ตายไป ส่วนมากนิยมทำเหมือนกันทุกหมู่บ้าน

2. บุญคุณลาน โดยเมื่อทำนาเสร็จนำข้าวขึ้นยุ้งแล้ว ถึงเดือนยี่ก็ประกอบพิธีสู่ขวัญข้าว เมื่อเสร็จพิธีก็นำข้าวเปลือกปากยุ้ง คือข้าวเปลือกที่ตกจากยุ้งเป็นปฐมฤกษ์ ไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัดแล้วจึงเริ่มบริโภคข้าวในยุ้งต่อไป จึงจะเป็นมงคล ซึ่งไม่สอดคล้องกับพ่อแสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญคุณลานหรือบุญกุ่มข้าวใหญ่ชุมชนจะไม่นิยมทำกัน แต่ชาวบ้านจะทำกันเป็นบุญแจกข้าวหรือบุญอุทิศไปให้แก่ผู้ตายจะทำเหมือนกันกับบุญเดือนอ้าย เพราะชาวบ้านจะมีเวลาว่างในเดือนนี้ พร้อมกันกับญาติพี่น้องรวมกัน หรือความพร้อมเพรียงกัน ในหมู่คณะญาติ จะนิยมทำกันเหมือนกันทุกหมู่บ้าน

3. บุญข้าวจี นิยมทำกันในเดือนสามชาวบ้านจะตื่นแต่เช้า นำข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนขนาดเท่ากำมือโดยประมาณ นำไปย่างหรือจี้ แล้วทาด้วยไข่ไก่หรือไข่เป็ดที่ตีเข้ากันแล้ว หลักจากนั้นนำไปย่างไฟอีกครั้ง เพื่อให้ไข่และข้าวสุกเกรียม นำมาใส่ใส่ด้วยก้อนน้ำอ้อยบ แล้วนำไปถวายสังฆทานที่วัด ซึ่งสอดคล้องกับนายเสถียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญข้าวจีในเดือน 3 หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จชาวบ้านก็จะร่วมกันทำบุญข้าวจีขึ้นประจำทุกหมู่บ้าน เป็นประเพณีวัฒนธรรมทำกันในวันมาฆบูชา วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ถือตามประเพณีทางจันทรคติ และตรงกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่งชาวบ้านเชื่อว่า จะได้อานิสงส์มากในการทำบุญ บุญข้าวจีจึงนิยมทำเหมือนกันทุกหมู่บ้าน

4. บุญพระเวส เป็นพิธีบำเพ็ญบุญมาหาชาติ ชาวบ้านจะเตรียมภัตตาหารออกไปถวายสังฆทานที่วัด หลังจากนั้นก็จัดภัณฑ์เทศน์ออกไปถวายพระภิกษุสงฆ์ สามเณร และฟังเทศน์เรื่องเวสสันดร ซึ่งสอดคล้องกับจักรี แสนรัตน์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญพระเวสจะจัดทำกันในเดือน 4 ชาวบ้านจะมีการทำบุญพระเวสอยู่สองหมู่บ้าน คือบ้านโนนทัน และบ้านหนองแวง ที่ยังคงรักษาประเพณีบุญพระเวสไว้เป็นประจำทุกปี ส่วนของหมู่บ้านอื่นก็ได้ไปนิมนต์พระสงฆ์มารับภัณฑ์เทศ

ร่วมกันเอาบุญมหาชาติ มีความเชื่อว่า ถ้าได้ฟังเทศน์มหาชาติจบวันเดียว จะได้อันสงส์มาก ทำให้ชีวิตมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง มีแต่ความสุข ครอบครัวยูเย้นเป็นสุขถ้วนหน้าและยังทำให้สังคมาชาวบ้านมีความสามัคคีกันในหมู่คณะเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม และบำรุงพระพุทธศาสนาไปด้วย

5. บุญสงกรานต์ เป็นบุญที่ชาวบ้านจะนำน้ำหอมไปสรงพระพุทธรูป เจดีย์สมณพราหมณ์ คนเฒ่าคนแก่ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลถึงดวงวิญญาณของบุคคลที่ตายไปแล้ว เช่นเดียวกับประเพณีผู้ค้ำกอง (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญสงกรานต์เป็นประเพณีวัฒนธรรมของคนอีสานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยังเป็นวันปีใหม่ของไทยส่วนชาวบ้านตำบลบัวมาศ ทั้ง 9 หมู่บ้าน จะทำกันที่หมู่บ้านของตน ในวันสงกรานต์เป็นวันรวมญาติที่ลูกหลานกลับบ้านเกิด เพื่อจะมารดน้ำขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ และสรงน้ำพุทธรูปพร้อมกับพระสงฆ์ เป็นการได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปหาญาติผู้ล่วงลับ ส่วนบุญสงกรานต์บัวมาศ คืองานประจำปีที่ได้จัดขึ้นทุกปี ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นประเพณีทั้งตำบลบัวมาศ โดยมีทั้ง 9 หมู่บ้าน ได้เข้าร่วมกันจัดงานกับตำบลบัวมาศ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมให้คงอยู่ตลอดไป และเพื่อแสดงออกถึงความป็นอัตลักษณ์ของชาวตำบลบัวมาศ ที่ได้ระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องลูกหลานยังได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทิต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้อันเชิญรูปปั้นพระนารายณ์มาให้พี่น้องชาวตำบลบัวมาศ และตำบลใกล้เคียงได้ร่วมทำบุญสงกรานต์ และยังคงรักษาไว้ตลอด

6. บุญบั้งไฟ เป็นบุญที่สนุกสนาน และชาวบ้านแสดงภูมิปัญญามากที่สุด การทำบุญบั้งไฟ โดยทำบั้งไฟ แห่บั้งไฟแล้วจุดบั้งไฟ การจัดบั้งไฟถือว่าเป็นการถวายแด่น ซึ่งเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในสรวงสวรรค์ เมื่อแถนเห็นบั้งไฟแล้วก็จะให้ฝนตกลงมา มนุษย์จึงได้ดำนาและทำมาหากิน ซึ่งสอดคล้องกับอ่อนสี ภูริบ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญเบิกบ้าน คือบุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะเอาบุญเบิกบ้านแทนบุญหรือเรียกว่า บุญตอนปู่ตา ส่วนของบุญตอนปู่ตาจะทำกันในเดือน 6 เพื่อจะบอกแก่ผีปู่ตาที่ปกป้องรักษาบ้านก่อนจะลงทำนา และเพื่อเสี่ยงทายว่าฝนทำปีนี้จะดีหรือไม่ และคน สัตว์ต่างๆ จะอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่ จากนั้นก็มาร่วมกันทำบุญเบิกบ้านที่ตอนปู่ตา โดยผ่านพ่อจ่าเป็นผู้นำพาในทางพิธีกรรม และก็การจุดบั้งไฟ 3 บั้ง เพื่อจะเสี่ยงทาย บอกให้ผีปู่ตาเห็นว่า ชาวบ้านได้มาร่วมกันทำบุญเบิกบ้าน โดยพร้อมกัน ส่วนมากมี 4 หมู่บ้านที่ทำบุญนี้ได้แก่ หมู่ 1, หมู่ 2, หมู่ 5, และหมู่ 8 ส่วนของหมู่ 3, หมู่ 4, หมู่ 6, หมู่ 7, และหมู่ 9 เป็นการทำบุญบั้งไฟ เป็นประจำทุกปี และยังคงรักษาประเพณีบุญบั้งไฟไว้ตลอด

7. บุญซำฮะ ในเดือนเจ็ดนี้ชาวอีสานจะพากันทำบุญไล่เสียดัจญโรไล่อัปมงคลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ จึงเรียกบุญชนิดนี้ว่า บุญเดือน 7 ซึ่งสอดคล้องกับชาตรี พลสีนา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญเดือนเจ็ด เป็นการทำบุญแต่ละหมู่บ้าน เพื่อปิดเป่าสิ่งที่ไม่ดีออกจากหมู่บ้าน ประเพณีนี้ทำกันทั้ง 9 หมู่บ้าน โดยมีการทำกันในทุกวันอังคาร ชาวบ้านมีการเตรียมงานอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ฝ้ายผูกแขน หินแฮ ทราย หญ้าคา เป็นต้น จะเอามารวมกันที่กลางหมู่บ้าน ช่วงตอนเช้า นิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วก็นิมนต์พระสงฆ์หว่านหินแฮรอบๆ หมู่บ้าน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเรือนประเพณีนี้จะทำกันอยู่ทุกปีมิได้ขาด

8. บุญเข้าพรรษา เป็นวันอาสาฬหบูชา ชาวบ้านนำเทียนพรรษาและผ้าอาบน้ำฝนไปถวายพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ตามวัดต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับบุญจวน อภัย (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เป็นประเพณีที่พระสงฆ์จะต้องอยู่จำพรรษา เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยและไตรสิกขา คือศีล

สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์อยู่จำพรรษาในอาวาสแห่งเดียวตลอด 3 เดือน ซึ่งเป็นบัพัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้พระภิกษุอยู่จำพรรษาตลอด 3 เดือน ส่วนของชาวบ้านก็จะนำอาหารมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งผ้าอาบน้ำฝน ดอกไม้ รูปเทียน สบง จีวร เป็นต้น ในช่วงตอนเช้าชาวบ้านก็ได้ถือโอกาสมารักษาศีลแปด ตลอดทั้ง 3 เดือน และยังได้รับฟังพระธรรมเทศนาตลอดสามเดือน หรือตลอดพรรษา ชาวบ้านตำบลบัวมาศทำเป็นประจำอยู่ทุกปีมิได้ขาด

9. บุญข้าวประดับดิน เป็นเดือนในพรรษากาล ถึงวันแรม 14 ค่ำ เป็นวันที่เปรตขึ้นมารับส่วนบุญในเมืองมนุษย์ ญาติพี่น้องที่มีชีวิตอยู่จึงนำอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ไปให้เปรตญาติทั้งหลาย โดยวางไว้ตามต้นไม้ กำแพง ใบหญ้า เนินดิน ซึ่งสอดคล้องกับสมจิตร แสงกล้า (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เมื่อถึงวันแรม 13-14 ค่ำ เดือน 9 ญาติโยมจัดเตรียมอาหารหวานคาว และหมากพลู บุหรี่ไว้ แบ่งเป็น 2 ส่วนแรกก็นำมาถวายพระสงฆ์ที่วัดและส่วนที่สองก็อุทิศไปให้แก่ญาติที่ตายไปจากนั้นชาวบ้านจะนำไปวางไว้ใต้ต้นไม้ กำแพง บุญข้าวประดับดินนี้ชาวบ้านตำบลบัวมาศทำอยู่ทุกปีมิได้ขาด

10. บุญข้าวสาก เมื่อถึงวันเพ็ญกลางเดือนสิบ ชาวบ้านจะนำข้าวสาก (สลาก) หรือห่อข้าวใหญ่ไปถวายสังฆทาน และอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย และนำข้าวสากหรือห่อข้าวน้อยสำหรับผีไปห้อยไว้ตามต้นไม้ ต้นเสา หรือเจดีย์ แล้วตีกลองและโพงบอกสัญญาณให้เปรตมารับอาหารจากห่อข้าวนั้น ซึ่งสอดคล้องกับบุญท่อม หารสุโพธิ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญข้าวสาก เมื่อถึงวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 10 ญาติโยมพากันจัดอาหารคาวหวาน และหมากพลูบุหรี่ไว้ พอรุ่งเช้าขึ้นชาวบ้านพากันออกไปวัดทำบุญตักบาตร เมื่อพร้อมกันแล้วหัวหน้าก็นำว่ากล่าวสลากภัตเสร็จแล้วให้ญาติโยมจับถูกพระสงฆ์องค์ไหน ก็ได้นำเครื่องบริวารมาถวายเป็นการเฉพาะ เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปหาญาติที่ตายไป พอเสร็จพิธีจากวัดก็นำข้าวสากไปไว้ที่หัวนาไร่นาของตน เพื่อจะให้ผีนาที่ดูแลรักษาไร่นาของตนได้กินด้วยเป็นการตอบแทนบุญคุณของพระแม่โพสพ ที่ให้ข้าวน้ำแก่ชาวบ้านจึงเป็นประเพณีที่ทำกันทุกปีมิได้ขาดจะทำเหมือนกันทุกหมู่บ้าน

11. บุญออกพรรษา ในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด ตอนเย็นชาวบ้านประกอบพิธีได้นำมันคือนำดอกไม้ รูป เทียน ไปบูชาพระรัตนตรัย ตอนเช้าถวายสังฆทานในวันออกพรรษาปวารณา ซึ่งสอดคล้องกับสวย ฮ้อยทอง (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บุญออกพรรษา จัดกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นวันที่พระสงฆ์จะได้ปวารณาออกพรรษา เป็นวันที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ โดยชาวบ้านก็ได้ร่วมกันทำบุญในวันออกพรรษา โดยมีความเชื่อว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเปิดสามโลกคือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรก เพื่อจะไม่ให้มนุษย์ทำความชั่ว ส่วนของชาวบ้านก็ได้ร่วมกันทำบุญตักบาตร บุญนี้ชาวบ้านทำกันมิได้ขาดจะทำเหมือนกันทุกหมู่บ้าน

12. บุญกฐิน เมื่อถึงเดือนสิบสอง เป็นเดือนทำยถุฝน เป็นฤดูถวายกฐิน ภิกษุจำพรรษาครบ 3 เดือนแล้ว จะได้รับสิทธิกรานกฐินจึงมีถวายผ้ากฐินในฤดูนี้ ซึ่งสอดคล้องกับปัญญา ลาระคร (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การทำบุญกฐิน มีระยะเวลา 1 เดือน เริ่มวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันเพ็ญ เดือน 12 เป็นบุญกฐินที่ชาวบ้านจะได้ร่วมกันทำบุญกฐินทอดถวายวัดในเขตหมู่บ้านของตน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก เพราะบุญกฐินเป็นบุญที่ชาวบ้านได้จัดทำขึ้นเพื่อไปถวายพระสงฆ์ที่วัด โดยใช้ผ้าสามผืนที่นำมาทอดถวาย เพื่อจะให้พระสงฆ์ได้ใช้เปลี่ยนสลับกัน บุญนี้ชาวบ้านได้กระทำทุกปีมิได้ขาดและทำเหมือนกันทุกหมู่บ้าน สามารถแยกออกได้เป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ 2 ปฏิทินประเพณีวัฒนธรรมสิบสองเดือนในชุมชนตำบลบัวมาศที่ปฏิบัติและไม่ปฏิบัติ

ลำดับ ฮีต 12 เดือน	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	หมู่ 6	หมู่ 7	หมู่ 8	หมู่ 9
ปรีวาสงคราม	●	●	●	●	●	●	●	●	●
บุญคุณลาน	●	●	●	●	●	●	●	●	●
บุญข้าวจี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญพะเวส	✓	✓	✓	●	✓	✓	●	✓	✓
บุญสงกรานต์	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญบั้งไฟ	●	●	✓	✓	●	✓	✓	●	✓
บุญซำฮะ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญเข้าพรรษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญข้าวประดับ ดิน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญข้าวสาก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญออกพรรษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
บุญกฐิน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ที่มา : สาย เหลาริน (2560: สัมภาษณ์)

เครื่องหมายแสดงสัญลักษณ์ แสดงการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติฮีตสิบสองของชุมชนตำบลบัวมาศทั้ง 9 หมู่บ้าน

- หมายถึง ไม่ปฏิบัติ
- ✓ หมายถึง ปฏิบัติ

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า ประเพณีในแต่ละเดือนของชุมชนตำบลบัวมาศมีการปรับให้สอดคล้องกับพื้นที่ของตนเอง เพื่อให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกันที่คนในชุมชนจะมาพร้อมกันเพื่อปรารภณาให้พิธีกรรมที่มีความสำคัญยิ่งในชุมชนของพวกเขา ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลเหล่านี้เป็นเอกสารในการศึกษาในบทต่อไป

บทที่ 3

กุ๋บัวมาศ : ความหมายความสำคัญที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ

การศึกษาเรื่อง พลวัตประเพณีสร้างกุ๋บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษาความหมายและความสำคัญของกุ๋บัวมาศที่มีต่อชุมชน ดังนี้

1. ด้านภูมิทัศน์พื้นที่
2. ด้านวิถีชีวิตชุมชน
3. ด้านความเชื่อ
4. ด้านพิธีกรรม
5. ด้านพิธีบวงสรวง

ด้านภูมิทัศน์พื้นที่

ภูมิทัศน์พื้นที่กุ๋บัวมาศ แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

1. ช่วงที่หนึ่ง บริบทดั้งเดิมกับความสำคัญในอดีตกุ๋บัวมาศแต่เดิม (สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543: 1-2) ได้ศึกษาความเป็นมาของกุ๋บัวมาศว่าเป็นเทวาลัยศาสนาในลัทธิฮินดูขนาดเล็กประจำชุมชน ภายในประดิษฐานศิวลึงค์ ตัวแทนพระศิวะ (ปราสาทประธาน) โดยมีเทพองค์รองคือ พระนารายณ์ ประดิษฐานทางด้านทิศเหนือ องค์เทวาลัยทำหน้าที่เปรียบเสมือนปราสาทอันเป็นที่ประทับขององค์เทพเจ้า มีอายุในช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 16-17 ในช่วงสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สมัยบาปวน-นครวัด ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่พบตามคตินิยมในพุทธศาสนานิกายมหายานอยู่หลายแห่ง เช่น กุ๋บ้านแดง อำเภอลำทะเมนชัย กุ๋สันตรัตน์ กุ๋ศาลนางขาว อำเภอนาดูน กุ๋บัวมาศ อำเภอบรบือ และกุ๋บ้านเขวาสี อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม กุ๋ทั้งหมดนั้นเป็นการสร้างขึ้นในลักษณะที่เป็นไปตามตามคติความเชื่อในพุทธศาสนานิกายมหายาน มีทั้งพระอารามที่สร้างขึ้นตามคติตรีภยหรือรัตนตรัยมหายาน ที่สร้างขึ้นตามคติอโรคยศาลและที่สร้างขึ้นตามคติธรรม

ศาลากุ๋บัวมาศในอดีตมีสภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่อยู่กลางพื้นที่ราบลุ่มที่เป็นทุ่งนาปกคลุมด้วยวัชพืชและต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นหนาแน่น ประกอบด้วย ต้นมะขาม ต้นตะโก ไม้เลื้อย และหญ้าต่างๆ ทางด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันตก มีร่องรอยของคูน้ำล้อมรอบ มีปริมาณน้ำอยู่ในคูไม่มากนัก ส่วนด้านทิศตะวันตก ถัดออกไปมีแนวถนนที่ตัดจากหมู่บ้านมาสิ้นสุดทางที่กุ๋บัวมาศ และพื้นที่รอบๆ กุ๋บัวมาศเป็นทุ่งนาซึ่งเกษตรกรยังคงใช้พื้นที่ในการทำนา และมีถนนทางเดินเข้ากุ๋บัวมาศ คูน้ำไม่เชื่อมต่อกันกับกุ๋บัวมาศ มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 30 เมตร ยาว 40 เมตร มีลักษณะเป็นศาสนสถานที่ถูกด้วยศิลาแลงประกอบด้วย ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางมีประตูทางเข้า (โคปุระ) ส่วนบริเวณกุ๋บัวมาศ ทางด้านทิศตะวันออก ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีวิหาร (บรรณาลัย) หันหน้าเข้าหาปราสาทประธานคือ หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตก ทางด้านหลังของอาคารประธาน มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กุ๋บัวมาศทั้งหมดตั้งอยู่ภายในแนวกำแพงแก้ว ซึ่งมีคูน้ำรูปตัว U ล้อมรอบ

อีกชั้นหนึ่ง เป็นที่ราบลูกคลื่น ประกอบด้วยเนินดินสลับกับทุ่งราบตั้งอยู่ที่ราบสูงโคราชอยู่เหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 150 เมตร มีลักษณะดินเป็นดินปนทรายปะปนกับดินเกลือ (ดินเค็ม) สำหรับกู่บัวมาศในอดีต (ภาพที่ 12)

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 12 กู่บัวมาศในอดีต (ปี พ.ศ. 2543)

โดยกล่าวถึงประวัติศาสตร์เริ่มแรกของการสร้างกู่ จ้างง อภัย (2557: 1) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของการสร้างกู่บัวมาศว่า เริ่มจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงสถาปนาลัทธิเทวราชา คือ ยกฐานะกษัตริย์ให้เป็นเทพเจ้าหรือเทวราชา (Deva-Raja) เป็นกษัตริย์สูงสุดจึงเป็นการปูพื้นฐานระบบเทวราชาให้อาณาจักรอื่นๆ เอาเป็นแบบอย่าง รวมถึงสยามของเราก็รับระบบนี้มาใช้ด้วยเช่นกัน ระบบเทวราชานี้มีส่วนทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทในราชสำนัก ในฐานะผู้เชี่ยวชาญศิลปศาสตร์ต่างๆ และประกอบพิธีราชาภิเษกให้กับกษัตริย์ ในส่วนของวิโรจน์ ชีวาสุขถาวร (2556: 173-174) ได้กล่าวถึงการสร้างกู่ในภาคอีสานว่า ตำแหน่งการสร้างอโรคยาศาลเพื่อเป็นสถานที่รักษาพยาบาลของชุมชนโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พบว่า ตำแหน่งที่ตั้งจะมีความสัมพันธ์กับหัวเมืองหรือชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลายาวนาน และมักจะตั้งในพื้นที่นอกเมืองที่อยู่ระหว่างเส้นทางสัญจรหลัก เพื่อความสะดวกในการเข้าถึง ส่วนสาเหตุที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสถาปนาอโรคยาศาลทั่วพระราชอาณาจักร นัยยะหนึ่งคือ พระองค์ทรงกำลังบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ในโลกให้พ้นทุกข์ตามคติความเชื่อของพุทธศาสนาและมหายาน หรือนัยยะหนึ่งคือ เป็นกุศโลบายเพื่อการสร้างความมั่นคงของราชอาณาจักร เพราะการรักษาโรคถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ส่วนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอโรคยาศาลส่วนใหญ่

จะมีรูปแบบที่ใกล้เคียงกันแต่จะมีความแตกต่างกันบ้างตรงรายละเอียดปลีกย่อย เช่น พลับพลา
ด้านหน้า เป็นต้น อโรคยาศาลเป็นศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อ
ทางพุทธศาสนาหายานและมีการประดิษฐานตาม ตำแหน่งต่างๆ ประกอบไปด้วย ปราสาทประธาน
ประดิษฐานพระโฆษชัยคุรุ (พระวัชรธร) พระองค์เปรียบดั่งหม้อ (พระศากยมุนีพุทธ) ผู้ให้ยา
(พระธรรม) แก่ผู้ป่วย (สรรพสัตว์ทั้งหลาย) และมีเทพชั้นรองขนาดทั้ง 2 พระองค์คือ พระโพธิสัตว์
สุรยไวโรจนจันทร์โรจิ และพระโพธิสัตว์จันทร์ไวโรจนโรหิณีศะ อาคารบรรณาลัยตั้งอยู่ทางด้าน
ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน ประดิษฐานพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เพื่อประทานพรแก่
ผู้ที่มาสักการะ พระวัชรปาณีทรงครุฑเทพแห่งแสงสว่างตัวแทนแห่งการเกิด และพระยมทรงกระบือ
เทพแห่งความตาย โคปุระทางเข้าด้านตะวันออกเพียงหลังเดียวเป็นสถานที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวร ผู้ที่ทรงเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา และเป็นเทพที่ปกปักรักษาให้ปลอดภัย
ทั้งปวง สระน้ำประจำศาสนสถานขนาดเล็กสร้างขึ้นเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่เชื่อว่า
เป็นน้ำอมฤต หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ ส่วนอาคารอื่นๆ เช่น เรือนนอน บ้านพัก เจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล
เรือนปรุง และเรือนเก็บยา จึงมีความเชื่อมโยงกับกুবัวมาศก่อนการชุดแต่ง และกুবัวมาศหลังการชุดแต่ง
(ภาพที่ 13)

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 13 กুবัวมาศก่อนการชุดแต่ง (ปี พ.ศ. 2543)

จึงเชื่อได้ว่าความเชื่อมโยงแต่ละกู่ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง
กับการสร้างกู่เพื่อเป็นอโรคยาศาลศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานเป็นการสร้างความมั่นคงของ
ราชอาณาจักร เพราะการรักษาโรคถือเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งต้องม
ความยึดโยงกับชุมชนตำบลบัวมาศ เพราะชุมชนบัวมาศมีอาชีพหลักคือการทำนานอกจากนั้นก็จะมี

การเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชผักสวนครัวปลูกพืชไร่เลี้ยงไหมทอผ้าและทำงานรับจ้างทั่วไปซึ่งสอดคล้องกับสมควร ตะโคตร (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวว่า ชาวบ้านบัวมาศในบริเวณรอบหมู่บ้านใช้ทำมาหากินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะหมู่บ้านมาศมีสระน้ำรอบล้อมหมู่บ้านชุมชนจึงได้พากันหาอยู่หากินตามสระน้ำ หนองน้ำ หรือตามลำคลอง เช่น หาปลา หาปู กบ หอย และอีกหลายๆ อย่างที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันสระน้ำรอบหมู่บ้านก็เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชนอีกด้วย เช่นเดียวกับช่วย ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า พื้นที่หมู่บ้านมาศในอดีตมีสภาพเป็นเนินดินสูงมีต้นไม้ขึ้นเต็มไปหมดมีหญ้าและวัชพืชเป็นสถานที่หาอยู่หากินของชุมชนเป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ บริเวณหมู่บ้านมาศมีก้อนหินศิลาแลงตกอยู่บนพื้นดินเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่ไปเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ก็ได้ไปนั่งก้อนศิลาแลงเพื่อพักผ่อนและนั่งเล่น ตามวิถีชีวิตของคนเลี้ยงสัตว์อาจจะทำให้หมู่บ้านมาศเป็นสถานที่ธรรมดาในครั้งอดีตเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้นแต่ชุมชนก็ให้ความเคารพความศรัทธาความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในบริเวณหมู่บ้าน ในส่วนของบริเวณรอบนอกหมู่บ้านมาศ ชุมชนก็ยังประกอบอาชีพการทำนาเป็นหลัก เพราะชาวบ้านมาศได้ทำนาปีหรือปีละครั้ง ตามสภาพดินอากาศที่อยู่รอบๆ หมู่บ้านมาศเป็นพื้นที่ดินเค็ม ชุมชนทำนาไม่ค่อยจะได้ข้าวมากตามที่ต้องการ เพราะพื้นที่ทำนาเป็นดินเค็มมาก จึงต้องมีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ คือการรับจ้างทั่วไป ทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัวต่อไป ในขณะที่สมควร ตะโคตร (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวเพิ่มว่า หมู่บ้านมาศมีพื้นที่ทางกายภาพทางด้านทิศตะวันตก ติดกับบ้านหนองตุ หมู่ที่ 4 ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ติดกับ บ้านหนองแวง หมู่ที่ 3, 6 และ 9 ด้านทิศใต้และทิศตะวันออก ติดกับบ้านบัวมาศ หมู่ที่ 1,2,5, และ 8 ด้านเหนือ ติดกับบริเวณที่ทำนาของชุมชนและด้านทิศตะวันออก ติดกับบริเวณที่ทำนาของชุมชนโดยมีความห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร

การเปลี่ยนแปลงบริบทของศาสนสถานในปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไปภายหลังวัฒนธรรมขอมเริ่มเสื่อมลงในพื้นที่พุทธศตวรรษที่ 21 อิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านช้างเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากขึ้น ทำให้ศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมบางส่วนเริ่มเสื่อมลงไปอย่างช้าๆ บางแห่งถูกทิ้งร้างเหลือเพียงซากปรักหักพัง บางส่วนยังหลงเหลือเพียงกองหินที่ขาดการดูแล แต่พบว่ายังมีหลายพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญกับศาสนสถานดั้งเดิมในชุมชนอยู่ มีการสร้างตำนานเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนสถาน เช่น พ่อปู่ เจ้าพ่อปรังค์กู เพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในเขตพื้นที่โบราณสถานมีการร่ำเริงก่อกว้อต่อศาสนสถาน

จากการศึกษาภูมิทัศน์พื้นที่หมู่บ้านมาศในช่วงแรก แสดงให้เห็นถึงภูมิทัศน์ในพื้นที่ว่าเป็นสภาพที่มีการปรับแต่งให้มีสภาพที่ดีขึ้น เนื่องจากสภาพโดยส่วนมากหักพังหลายลงมาและบางส่วนยังถูกลักลอบมาขุดหาวัตถุุมงคล ส่วนผนังบางส่วนยังถูกเจาะเป็นช่องขนาดใหญ่ ตัวอาคารทรุดเอียงและหลุดออกจากแนวเดิมส่วนหลังคาไม่เหลือหลักฐานให้เห็น ทั้งหมดนี้ล้วนเกิดจากสภาพภูมิทัศน์ที่ไม่ได้มีการพัฒนาปรับปรุงจึงทำให้หมู่บ้านมาศไม่สามารถศึกษาข้อมูลและเรื่องราวของโบราณสถานได้ชัดเจนมากขึ้น รวมทั้งความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมของอาณาจักรขอมในอดีต ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในภูมิทัศน์การขุดแต่งช่วงที่สองต่อไป

2. ช่วงที่สอง (การบูรณะหมู่บ้านมาศ) ปี พ.ศ. 2543 หมู่บ้านมาศได้ปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่หมู่บ้านมาศได้ทำการขุดแต่งขุดค้นบูรณะและปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่หมู่บ้านมาศ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543: 11-12) ได้ศึกษาและขุดแต่งด้านโบราณคดี

ประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูล และเรื่องราวของกุ่มบัวมาศได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องราวของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ซึ่งมีเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมของอาณาจักรขอมในอดีต มีความเกี่ยวข้องกับขุดม เขยกีวงศ์ (2552: 26-30) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมขอมว่าเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมไทยหลายประการภาษาเขียนหรือตัวอักษร เรื่องราวของชาติขอมหรือกุ่มพู อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พระเจ้ายโศวรมันที่ 1 ได้สร้างราชธานี เมืองยโศธรปุระ ชาวกุ่มพูซาเรียกว่า เมืองพระนคร คือราชธานี จากนั้นเข้าสู่อาณาจักรพูนัน ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 จากนั้นพระเจ้ายโศวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์ ในพุทธศตวรรษที่ 14 พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1345-1393) ราชอาณาจักรขอมได้แตกแยกออกตั้งต้นขึ้นเป็นอิสระ ในพ.ศ. 1393 พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 ทรงรวบรวมดินแดนเข้าไว้ในอาณาจักรขอม พระเจ้ายโศวรมันขึ้นครองราชย์เมืองทริลาลัย เช่นเดียวกับที่พระเจ้าอินทรวรมัน ได้ทรงสร้างปราสาทพระโค ขึ้นเป็นศาสนสถานแห่งแรก เพื่ออุทิศถวายแด่บรรพบุรุษของพระองค์

พุทธศตวรรษที่ 15-16 (เรื่องเดียวกัน, 40-296) พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1471 ได้มีการสร้างศาสนสถานที่สำคัญ 2 แห่ง ในเมืองพระนครคือ ปราสาทปักษีจำกรง เพื่ออุทิศถวายแด่พระราชาบิดาและมารดา และปราสาทกระวาน สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1464 เพื่อแสดงว่ามีบุคคลร่ำรวยเป็นผู้สร้าง จากนั้นใน พ.ศ. 1720 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงสร้างศาสนสถานและวัดต่างๆ ทั่วประเทศกุ่มพูซา ศาสนสถานแห่งแรกคือ ปราสาทบันทายภูฎี (บันทายกเด็ย) ต่อมาคือ ปราสาทตาพรหมสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1729 และกลุ่มปราสาทพระขรรค์ใน พ.ศ. 1734 นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานและวัดที่มีความสำคัญรองลงมาอีก เช่น ปราสาทตาเนยโกรลโค บันทายไพร และปราสาทตาสม ยังได้สร้างเมืองพระนครหลวง เป็นศาสนสถานแห่งใหม่คือ ปราสาทบายน ซึ่งสร้างขึ้นในตอนปลายรัชกาล ซึ่งสร้างเพื่อถวายอุทิศให้พระบิดาและมารดาของพระองค์ จากนั้นในพุทธศตวรรษที่ 18-19 พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ก็เสด็จขึ้นครองราชย์ วัฒนธรรมขอมได้เข้าสู่ดินแดนที่ราบสูงโคราชในพุทธศตวรรษที่ 14-15 จากหลักฐานเกี่ยวกับอายุของเมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา หลักฐานส่วนใหญ่ที่พบเป็นวัดในพุทธศาสนาแบบทวารวดี ที่วัดพระธรรมจักรเสมาราม ตั้งอยู่ใกล้กำแพงเมืองเสมา อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่มีคูกำแพงล้อมรอบ ภายในเมืองมีซากโบราณ มีซากเทวาลัย ก่อด้วยหินทรายและอิฐเหลืออยู่จำนวนมาก ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของขอมคือ เมืองพิมาย ปราสาทหินพิมาย ซึ่งหมายถึง พระวิมาลย์อันเป็นเทพเจ้าแห่งจักรวาลที่ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง คือ ปราสาทใหญ่ ปราสาทพรหมทัต และปราสาทหินแดง จากนั้นเข้าสู่วัฒนธรรมขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขตเขมรสูง หมู่บ้านโนนชัยแดนจังหวัดยโสธร และจังหวัดสุรินทร์ ตามลำแม่น้ำมูล ซึ่งยาวเข้ามาถึงจังหวัดนครราชสีมา ได้พบเทวาลัยซึ่งมีอายุในพุทธศตวรรษที่ 15 หลายแห่ง โนนกู่ (ปราสาทหิน) ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหลักสร้างด้วยหินทราย เมือง (ปราสาทหินเมืองแขก) บ้านกุดหิน ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ตัวปราสาทสร้างด้วยหินทรงผสมอิฐ กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นปราสาทก่อด้วยอิฐปนหิน กู่โพนระฆัง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปราสาทประธานก่อด้วยอิฐศิลา รวมทั้งกู่โพนวิจ กู่กระโดน กู่พระโกนา ปราสาทกู่ ปราสาทหินกอง ปราสาทหินบ้านเบ็ญ และกู่สันตรัตน์ จากนั้นจึงมีความเชื่อมโยงเข้ามาถึงกู่ในตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ความเป็นมาของอารยธรรมและวัฒนธรรมของกูในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงก่อให้เกิดชนบทรรมนิยมประเพณี ศิลปะโบราณคดี และประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงเกี่ยวข้งกันมาเป็นเวลายาวนานหลายปีกับกูบัวมาศ ปี พ.ศ. 2543 กูบัวมาศเริ่มปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่กูบัวมาศได้ทำการขุดแต่งขุดค้นบูรณะและปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่กูบัวมาศ โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543: 11-12) ได้กล่าวว่า จะได้ศึกษาทำข้อมูลในด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์ เรื่องราวของกูบัวมาศได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องราวของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ซึ่งมีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับความสำเร็จรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมขอมในอดีต ก่อให้เกิดชนบทรรมนิยมประเพณีศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ร่วมกันมาเป็นเวลายาวนานหลายปี ลักษณะกูบัวมาศตั้งอยู่ที่ราบสูงกลางทุ่งนา ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ 1 กิโลเมตร มีรูปลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้าง 30 เมตร ความยาว 40 เมตร มีแนวหินแลงเป็นร่องรอยของสิ่งก่อสร้างมีสิ่งสำคัญประกอบด้วย

1. สระน้ำเป็นคูน้ำรอบกูบัวมาศมีความยาว 30 เมตร ความกว้าง 10 เมตร ความลึก 2 เมตร อยู่ภายนอกกำแพง มีน้ำขังตลอดปี

2. แนวกำแพง แผนผังโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 20X26 เมตร ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดเอียงและพังลงเกือบทุกด้าน แนวกำแพงแก้วก่อสร้างด้วยหินแลงเป็นวัตถุหลัก มีหินทรายแดงเสริมบางตำแหน่งพบมากทางด้านทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงแก้ว มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือใช้อิฐในการก่อสร้าง สภาพหลังการขุดแต่งไม่มีด้านใดที่คงเหลือหลักฐานครบถ้วนสมบูรณ์ แต่จากการขุดแต่งได้พบหลักฐานหินหล่นที่เป็นส่วนยอดบนของแนวกำแพงแก้ว ซึ่งคาดว่าจะนำมาเสริมสภาพแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้ ขนาดของกำแพงแก้ว ส่วนฐานล่างเป็นฐานเขียงก่อเรียงด้วยหินแลงชั้นเดียวขนาดกว้าง 1.80 เมตร สูง 0.20 เมตร ฐานเขียงเป็นฐานบัวก่อเรียงด้วยหินแลง 1-2 ชั้น โดยสลักหินรูปบัว ขนาดฐานบัวกว้าง 1.40 เมตร สูง 0.50 เมตร ฐานจากฐานบัวเป็นชั้นผนังกำแพงสูงประมาณ 1.50 เมตร ผนังชั้นขึ้นไปเป็นฐานบัวบนขนาดกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ส่วนยอดสุดนั้นพบหลักฐานหินหล่นเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมมีขอบสันสี่เหลี่ยมที่ส่วนยอด ส่วนล่างนั้นเซาะเป็นร่องแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้

3. โคปุระ เป็นประตูทางเข้าสู่โบราณสถาน ก่อสร้างเป็นรูปกากบาท 7X8 เมตร มีห้องโถงอยู่กลางโคปุระเป็นรูปกากบาทเช่นกัน เหลือหลักฐานหินแลงอยู่ 4-5 ชั้น ความสูงประมาณ 1.50 เมตร ผนังภายในโคปุระปูด้วยหินแลง ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีแนวกำแพงแก้วสร้างซีกปีกกาออกจากโคปุระอาคารด้านทิศตะวันตก ก่อเรียงหินแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4X7 เมตร หลักฐานปัจจุบันสูงประมาณ 2.50 เมตร ทางด้านนอกก่อเป็นผนังทึบ ส่วนทางด้านในมีประตูทางเข้าสู่ห้องภายในซึ่งปูพื้นด้วยอิฐและมีร่องรอยน้ำมดต่อยื่นจากภายในให้ไหลออกไปทางช่องด้านทิศตะวันตกเป็นแนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันออก มีแนวกำแพงด้านทิศใต้ มีแนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันตก ส่วนตรงกลางเนินโบราณสถาน มีร่องรอยของกลุ่มอิฐวางเรียงซ้อนกัน เป็นเนินสูงกว้างเนินดินปกติและทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของกลุ่มอิฐมีแนวหินแลงซ้อนกันอยู่ เป็นกรอบสี่เหลี่ยมร่องรอยของโบราณสถานที่คงเหลือหลักฐานอยู่มากที่สุด

4. ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐบนฐานบัวสร้างด้วยหินแลง 4 ชั้น ปราสาทประธานเป็นปราสาทอิฐบนฐานหินแลง ส่วนฐานมีขนาด 6.50X6.50 เมตร สร้างด้วยหินแลง 4 ชั้น แต่ระดับพื้นดินการใช้งานจริง หินแลงอยู่เหนือพื้นดินเพียง 2 ชั้น หินแลงก่อเรียงเป็นฐานบัว ทางด้านหน้าก่อยื่นออกไปเพื่อเป็นบันไดทางขึ้น ทางด้านทิศเหนือมีแนวฐานหินแลงก่อเชื่อมออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 5X5 เมตร ปราสาทประธานเนื่องจากส่วนฐานขึ้นไปเป็นส่วนเรือนธาตุ สภาพของอิฐแตกหักพังทลายลงมามาก แต่ยังเห็นร่องรอยการก่อหินเพิ่มมุมจากมุมหลักออกไปอีกด้านละสองมุม ด้านหน้าทางทิศตะวันออก แม้จะพังทลายมาก แต่ยังคงเหลือกรอบประตูบางส่วนให้เห็นเป็นทางเข้าออกสำคัญเพียงด้านเดียว ส่วนอีก 3 ด้าน ก่อเรียงเป็นประตูหลอก เนื่องจากชั้นเรือนธาตุขึ้นไปไม่เหลือหลักฐานที่ชัดเจนให้เห็นส่วนพื้นภายใน ปราสาทประธานยังคงเหลือหลักฐานให้เห็นบางส่วนเป็นพื้นหินแลง และบางส่วนถูกรบกวนจากการลักลอบขุด เช่นเดียวกับผนังบางส่วนทางด้านทิศเหนือ ซึ่งถูกเจาะทะลุเป็นช่องขนาดใหญ่ ความสูงของปราสาทประธานหลังการขุดแต่งอยู่ที่ประมาณ 2.50 เมตร

5. โบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ พระนารายณ์ (พระวิษณุ) ประติมากรรมรูปพระนารายณ์ หินทรายประทับยืน 4 กร สูง 80 เซนติเมตร ครองผ้านุ่งสั้น ด้านหน้าชายผ้าสองชั้น อยู่ตรงกลางด้านล่าง ศีรษะครองมงกุฎหรือกระบังหน้า ยอดกลางศีรษะแหลม พระหัตถ์ขวามือหักหายไป พระหัตถ์ขวามือล่างถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา สภาพชำรุด กระบังหน้าหักหายไปเป็นบางส่วน พระอุระและพระนาภีแตกกระเทาะต่อไว้เป็นบางส่วน พระหัตถ์ทั้งสองข้าง พระขงค์ซ้าย พระศอกและข้อพระบาททั้งสองข้างหักต่อไว้เป็นฝีมือช่างสมัยปาปวน-นครวัด ราวประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-18 วิหารหรือบรรณาลัย แผงผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4X6 เมตร และยังมีเครื่องใช้สอยสมัยโบราณอีกหลายรายการ เช่น ชั้นสำริด หรือทองเหลือง ชั้น พานสำริด เงินรางทำจากทองแดง แหวน ไหเนื้อหินแกร่ง เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดิน โลหะเหล็กเป็นแท่ง และอีกหลายอย่าง จากการขุดแต่งบริเวณส่วนต่อเชื่อมอาคารด้านทิศเหนือใกล้ปราสาทประธาน แต่เดิมพบเป็นชิ้นส่วนต่างๆ แตกหักรวมอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กันสามารถนำมาประกอบกันได้ลักษณะ ครองผ้านุ่งสั้น ด้านหน้าชายผ้าสองชั้นอยู่ตรงกลาง ด้านล่างศีรษะครองมงกุฎหรือกระบังหน้ายอดกลางศีรษะแหลม พระหัตถ์ข้างขวามือเหลือเพียงส่วนพระกร วัตถุที่ถือในพระหัตถ์หายไป พระหัตถ์ขวามือล่างถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวามือถือดอกบัว (ภาพที่ 14-15) เมื่อนำมาประกอบกันแล้วได้รูปประติมากรรมพระนารายณ์

พูน ปณ ทิโต ชเว

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 14 การขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย (ปี พ.ศ. 2543)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 15 ประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย ปี พ.ศ. 2561

ประติมากรรมพระนารายณ์หิทราย อยู่ในศิลปะขอมในสมัยบาปวน-นครวัด อายุประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 16-17 ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 จังหวัดขอนแก่น

ในส่วนของแนวกำแพง สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543: 11-12) ได้กล่าวว่า ในการเรียงประกอบชิ้นส่วนโบราณสถานภายหลังการเทคานคอนกรีตฐานล่างแล้ว ได้นำในส่วนที่รื้อมาวางเรียงประกอบกลับสู่ตำแหน่งเดิม โดยใช้ฟูกไม้หนุนเสริมให้ได้ระดับและปรับแต่งแนวให้ตรง โดยระหว่างการวางเรียงได้ใช้ผังหนังรื้อและภาพถ่ายมาเป็นตัวควบคุมการทำงานตลอดเวลา เพื่อตรวจสอบและพิจารณาถึงสภาพก่อนการบูรณะว่า มีการเคลื่อนตัวของหินการหลุดตัวของหินโบราณสถานแต่ละจุดว่าเป็นอย่างไร ในกรณีของหินโบราณสถานที่ไม่ได้มีการรื้อได้ทำการจัดและปรับแต่งแนวให้ตรง โดยมีการขยับหินเพื่อนำดินที่อุดแทรกตามช่องว่างระหว่างหินออกไป จากนั้นจึงนำหินกลับคืนสู่ตำแหน่งเดิม (ภาพที่ 16) ส่วนกำแพงด้านทิศเหนือในปัจจุบัน พ.ศ. 2561 (ภาพที่ 17)

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 16 การวางเรียงแนวกำแพงหินกลับสู่ตำแหน่งเดิม ปี พ.ศ. 2543

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 17 กำแพงด้านทิศเหนือ ปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561

เช่นเดียวกับ สัจด์ จันทะพัฑ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นหนึ่งในคนงานที่ขุดค้นปรับภูมิทัศน์กุบัวมาศ ได้กล่าวว่า การติดตั้งวัสดุหินเป็นวัสดุหินส่วนที่ขาดหายไปหรือหินที่แตกหักชำรุดเสียหาย ได้จัดหาหินใหม่มาเสริมตามขนาด และตำแหน่งก่อนเดิม โดยจะกระทำเฉพาะตำแหน่งที่มีความจำเป็นในการรับน้ำหนักจากวัสดุส่วนบน ที่จะรับถ่ายน้ำหนักลงสู่ตำแหน่งที่ขาดหายไป วัสดุที่เป็นหินหล่นที่หลุดร่วงมาจากโบราณสถาน และได้ถูกเคลื่อนย้ายออกไปนอกกำแพง ได้ทำการทดลองประกอบเพื่อหาตำแหน่งที่มาของหินนั้นๆ และนำมาวางเรียงไว้ที่เดิม ในโบราณสถานส่วนที่เป็นอิฐได้แก่ ปราสาทประธานแนวกำแพงบางส่วนได้ทำการบูรณะ และเสริมความมั่นคง โดยนำวัสดุอิฐใหม่มาเปลี่ยนทดแทนอิฐเก่าที่ชำรุดแตกหักและบางส่วนที่มีการพังทลายลงมามาก ได้ก่ออิฐเสริมขึ้นโดยยึดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของโบราณสถานที่มีอยู่เดิมเป็นหลัก (ภาพที่ 18) ส่วนห้องโถงกลางหันหน้าทิศตะวันตกในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561 (ภาพที่ 19)

พูน ปรณ ทัต ชีเว

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 18 การติดตั้งวัสดุหินใหม่ทดแทนหินเก่าที่ชำรุด ปี พ.ศ. 2543

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 19 ห้องโถงกลางหันหน้าทิศตะวันตกปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561

วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การนำหินศิลาแลงมาเสริมทับในส่วนที่ขาดหายไปให้เต็มในท้องโถงเพื่อให้เป็นรูปแบบเดิม เป็นการบูรณะจัดเรียงก้อนหินศิลาแลงให้เข้าสู่ตำแหน่งเดิม ในกรณีของช่วย ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ในการขุดค้นปรับสภาพภูมิทัศน์เกี่ยวกับสระน้ำรอบกุ๋บัวมาศ มีความกว้างวัดจากขอบสระน้ำด้านบนทั้ง 2 ข้างขนาด 30 เมตร ลึกจากผิวดินหลังจากแนวกำแพงประมาณ 2 เมตร ขอบสระน้ำลักษณะลาดเอียงทำมุมประมาณ 30-45 องศา ขอบสระด้านในห่างจากแนวกำแพงประมาณ 5 เมตร ขอบสระด้านนอกไม่พบหลักฐานการปรับถมเป็นคันดิน ลักษณะที่พบเป็นขอบคันที่มีความสูงมากกว่าด้านในเพียงเล็กน้อย จึงทำการขุดลอกสระน้ำตามรูปแบบ และนำดินที่ได้จากการขุดไปปรับถมพื้นที่รอบนอกของแนวโบราณสถาน โดยบดอัดแน่นให้ทั่ว และมีระบบการระบายน้ำ ภายในโบราณสถานมีการติดตั้งท่อลอดใต้กำแพงระบายน้ำออกมาลงที่สระน้ำ (ภาพที่ 20)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 20 สระน้ำรอบกุ๋บัวมาศปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561

ในส่วนของ เสถียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ด้วยรูปแบบต้องมีการปลูกหญ้าและต้นไม้ หลังจากเสร็จสิ้นงานบูรณะโบราณสถาน และขุดสระน้ำรอบโบราณสถานแล้ว ได้ทำการปรับแต่งผิวดินทั้งภายในและภายนอกให้เรียบมีความลาดเอียงเล็กน้อยเพื่อระบายน้ำลงสระน้ำ จากนั้นก็ดำเนินการปลูกหญ้านวลน้อยทั่วบริเวณภายในโบราณสถาน นำต้นไม้มาปลูกที่ด้านนอกริมขอบสระน้ำเพื่อทดแทนต้นไม้บางส่วนที่ถูกตัดทิ้งไปในระหว่างงานบูรณะ (ภาพที่ 21)

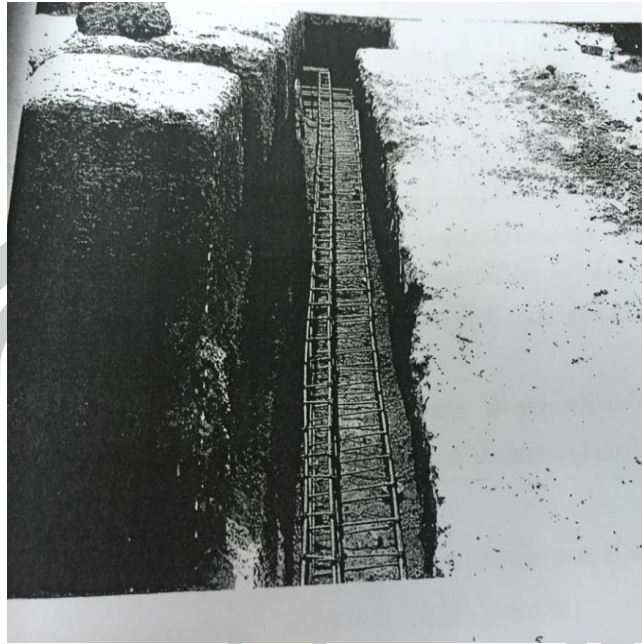

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 21 การปลูกหญ้าและต้นไม้ในบริเวณกู่บัวมาศ

ในการขุดแต่งภูมิทัศน์ช่วงที่สอง วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) หนึ่งในคนงานที่ขุดค้นปรับภูมิทัศน์พื้นที่กู่บัวมาศ ได้กล่าวว่า ในการเสริมความมั่นคงของฐาน มีการนำเหล็กมาเสริมพร้อมมีการเทคอนกรีต เพื่อเพิ่มความแข็งแรงของโบราณสถาน ภายหลังจากการทำผังหิน จิ้งรี้อและถอนวัสดุจากโบราณสถาน ตามรูปแบบการบูรณะแล้ว จากนั้นได้ทำการขุดดินบริเวณฐานล่างสุดของโบราณสถานแต่ละจุดโดยขุดเป็นร่อง กว้างขนาด 40 เซนติเมตร ลึกขนาด 40 เซนติเมตร บริเวณภายนอกของส่วนฐาน จากนั้นติดตั้งไม้แบบ และเหล็กโครงสร้างคาน พร้อมกับเทคอนกรีตเป็นโครงสร้างคานรูปตัวแอล (L) ขนาดความสูง 40 เซนติเมตร ส่วนล่างกว้าง 40 เซนติเมตร ส่วนบนกว้าง 20 เซนติเมตร (ภาพที่ 22) ส่วนแนวกำแพงรอบกู่บัวมาศในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561 (ภาพที่ 23)

พูน ปณ ทิโต ชีเว

ภาพโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

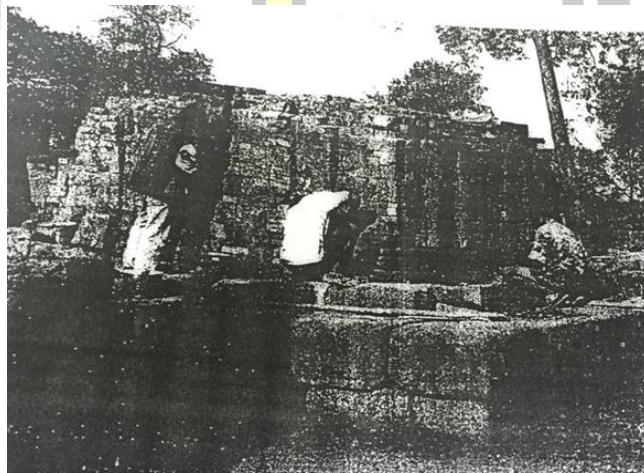
ภาพที่ 22 การวางโครงสร้างเหล็กเสริมความมั่นคงฐานกำแพง ปี พ.ศ. 2543

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 23 แนวกำแพงรอบคูบัวมาศปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561

รูปแบบสถาปัตยกรรมกุ่มัวมาคมีปราสาทประธาน ฐานสร้างด้วยศิลาแลง เรือนธาตุก่อด้วยอิฐด้านทิศเหนือของปราสาทประธานมีฐานอาคารพลับพลา ที่สันนิษฐานว่ารองรับโครงสร้างไม้เพื่อประดิษฐานรูปเคารพพระนารายณ์ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานมีอาคารบรรณาลัย มีแนวกำแพงแก้วล้อมรอบมีโคปุระ ด้านทิศตะวันออกเป็นทางเข้าออกหลักภายนอกมีสระน้ำรูปเกือบมัลล้อมรอบ ประวัติการสร้างจากรูปแบบสถาปัตยกรรม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-17 ร่วมสมัยบาปวนตอนปลายถึงต้นสมัยนครวัด (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 11-12) การบูรณะเสริมความมั่นคงปราสาทประธาน ปี พ.ศ.2543 (ภาพที่ 24) ส่วนปราสาทประธานในปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561 (ภาพที่ 25)

ภาพถ่ายโดยกรมศิลปากรที่ 7 ขอนแก่น (2543)

ภาพที่ 24 บูรณะเสริมความมั่นคงปราสาทประธาน ปี พ.ศ. 2543

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 25 ปราสาทประธานปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561

เทคนิควิธีการก่อสร้าง ก่อนการก่อสร้างได้มีการนำดินทรายและดินเหนียวปนทราย เนื้อละเอียดมาถมปรับบดอัดพื้นที่ให้สูงขึ้นกว่าระดับพื้นดินเดิมเพราะสภาพดินนั้นเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงชั้นดินหนาประมาณ 50 เซนติเมตร และบริเวณใกล้เคียงกับฐานรากสิ่งก่อสร้าง ได้นำดินทรายเนื้อละเอียดสีแดงมาถมปรับบดอัดรับการก่อสร้างเมื่อวางฐานรากรวมทั้งก่อสร้างเสร็จสิ้นจึงได้นำดินเหนียวปนทรายเนื้อละเอียดมาถมบดอัดอีกครั้งหนึ่งเป็นชั้นหนาประมาณ 20 เซนติเมตร และผิวบนของดินชั้นนี้จะบดอัดด้วยเศษหินแลงเป็นชั้นบางๆ เนื้อขึ้นมาเป็นชั้นดินที่ถูกบดอัดเพื่อเป็นพื้นดินการใช้งานเป็นดินร่วนบดอัดรวมอยู่กับเศษอิฐแตกหักขนาดเล็กและเศษเม็ดหินแลงเป็นชั้นหนาประมาณ 20 เซนติเมตร โบราณสถานทั้งหมดใช้หินแลงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างและมีหินทรายสีแดงและอิฐเป็นส่วนประกอบในหลายๆ ตำแหน่ง โดยเฉพาะปราสาทประธานที่มีอิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างตัวอาคารชั้นเรือนธาตุ มีลักษณะการเรียงหินมีทั้งการใช้หินที่มีผิวหน้าเรียบวางซ้อนกันหรือชนกัน โดยใช้ลักษณะการวางซ้อนแบบเหลี่ยมสลับคล้ายกับการก่ออิฐ เพื่อเป็นการถ่ายน้ำหนักจากชั้นบนลงสู่ชั้นล่าง และมีเทคนิคการเรียงหินแบบหนึ่ง คือ การตอกแต่งหินรอบๆ หรือเป็นร่องลึกเพื่อนำหินมาวางซ้อนเป็นการเรียงหินลักษณะคล้ายการทำป่าหรือเข้าเตื่อยแบบสถาปัตยกรรมเครื่องไม้ (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น, 2543: 18)

ภูมิทัศน์พื้นที่กู่บัวมาศ พ่อช่วย ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวอีกว่า ตั้งแต่อดีตกู่บัวมาศมีเนื้อที่ทั้งหมด 27 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงพื้นที่กู่บัวมาศที่ใช้จัดงานประเพณีสงกรานต์ ประมาณ 7 ไร่ ทำให้พื้นที่ไม่เพียงพอกับผู้คนที่เข้ามาร่วมงานเป็นจำนวนมาก เพราะได้เอาพื้นที่ไปสร้างศาลาอเนกประสงค์ สร้างห้องน้ำ สร้างกำแพงรอบล้อมกู่บัวมาศ ทางด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตกและด้านทิศตะวันออก ยังเหลือทางด้านทิศใต้ ที่ไม่มีการสร้างกำแพงรอบกู่ จึงทำให้สถานที่คับแคบไม่เหมาะสมกับการจัดงาน ทำให้เกิดความไม่สะดวกกับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ การสัญจรของผู้คนที่มาท่องเที่ยวลำบากมากไม่มีพื้นที่จอดรถ หรือยานพาหนะ

ผู้วิจัยได้ร่วมสนทนากับนายก รองนายก และเลขานุการ องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ โดยเฉพาะวิรัตน์ ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า การขยายบริเวณพื้นที่กู่บัวมาศ ให้สถานที่กว้างมากกว่าเดิม โดยขยายออกไปทางด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก เพื่อให้เพียงพอต่อการจัดงานประเพณีสงกรานต์ในปีต่อไป ในส่วนของ วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การขอเวียงคืนที่ดินถ้ามีการเวียงคืนแล้ว จะได้พื้นที่กู่ทั้งหมดหรือไม่ หรือก็ให้ชาวบ้านใช้ที่ทำกินประมาณครึ่งหนึ่งจะได้หรือไม่ อันนี้เป็นประเด็นที่น่าคิด ก็ฝากให้นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ นำไปปรึกษากัน สำหรับช่วย ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ด้านธรรมชาติ ได้เสนอต่อคณะจัดงานประเพณีสงกรานต์ว่า ควรปลูกต้นไม้ให้มากกว่านี้ เพราะในช่วงเดือนเมษายนจะเป็นช่วงฤดูร้อน ผู้คนที่เดินทางมาเที่ยวชมโบราณสถานกู่บัวมาศก็จะได้พักผ่อนตามร่มไม้ ปัจจุบันนี้พบว่า ต้นไม้ที่ปลูกในบริเวณกู่บัวมาศมีน้อยมากทำให้ผู้ที่มาเที่ยวชมไม่มีที่อยู่ที่อาศัย พื้นที่กู่บัวมาศอยู่กลางทุ่งนา ส่วนกู่บัวมาศจะตั้งอยู่บริเวณที่สูงกว่าที่นาถ้าฝนตกมากปีที่มีน้ำมาก ทำให้น้ำไหลเข้าบริเวณกู่ เห็นได้จากเมื่อปี พ.ศ. 2559 เกิดภาวะน้ำท่วม น้ำได้ไหลเข้ามาภายในบริเวณกู่เป็นจำนวนมากและทำให้ที่นาอยู่บริเวณรอบๆ กู่บัวมาศได้รับผลกระทบเกิดความเสียหายให้กับชาวนาจากภาวะน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2559 (ภาพที่ 26)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 26 ภาวะน้ำท่วม ปี พ.ศ. 2559

ด้านวิถีชีวิตชุมชน

คำว่า “วิถีชีวิต” ในราชบัณฑิตยสถาน (2525: 54) ได้ให้ความหมายของคำว่า วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิต การอยู่อาศัยของกลุ่มคนได้ประกอบอาชีพทำมาหากินตามสภาพแวดล้อมผูกพันกัน และมีกฎระเบียบที่ตกทอดมาควบคุม หรือสรุปไว้ว่าการศึกษาวิถีชีวิตชุมชน ทั้งถิ่นในสภาวะต่างๆ สามารถศึกษาจากด้านการตั้งถิ่นฐาน ด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องตามแนวคิดของอนุสรณ์ บุญชัย (2550: 72-74) ได้กล่าวว่า ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสาน มีคติความเชื่อบางอย่างในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกันคือ การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ภาคอีสานเป็นภูมิภาคที่แห้งแล้ง มีน้ำน้อย จึงมีความสำคัญโดยเฉพาะน้ำฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล ได้สะท้อนออกมาทางวัฒนธรรมในรูปแบบฮีตสิบสอง ซึ่งผสมผสานการดำเนินชีวิตกับความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่ออื่นๆ ซึ่งได้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และศิลปะจนเกิดรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสร้างจินตนาการ ในการสื่อความหมายการรับรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีในภาคอีสานที่สะท้อนผ่านพิธีกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นของชุมชนนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับช่วยช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนบัวมาศ ส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยมีศูนย์รวมของชุมชน คือ ศาสนสถาน เช่น วัด ศาลปู่ตา และกุ่มบัวมาศ ที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี การละเล่น ความเชื่อ อันเนื่องมาจากการการนับถือศาสนา และความเชื่อดั้งเดิม มีทั้งการนับถือผีสางเทวดา เพราะชุมชนบ้านบัวมาศ มีองค์ประกอบทางด้านสังคม วัฒนธรรม และประเพณี ตลอดจนมีความเชื่อถือ ความศรัทธาในพระพุทธรูป รวมทั้งพิธีกรรมการไหว้ศาลปู่ตาและประเพณีสงกรานต์ กุ่มบัวมาศที่มีวิถีชีวิตของคนในชุมชนตำบลบัวมาศ ดังนี้

1. ด้านความเป็นอยู่ของชุมชนตำบลบัวมาศอยู่กันอย่างแบบเรียบง่ายหากินตามธรรมชาติมีแหล่งน้ำ หนองน้ำ บึงคลอง เป็นต้น วิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนตำบลบัวมาศ ใช้ชีวิตเหมือนคนอีสานทั่วไปเป็นครอบครัวใหญ่ ภายในครอบครัวประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัว และสมาชิกในครอบครัว เมื่ออยู่ร่วมกันหลายๆ ครอบครัว จึงกลายเป็นชุมชนเป็นหมู่บ้านต่อไปเรื่อยๆ จนถึงตำบล เมื่ออยู่ร่วมกันมีจำนวนมากขึ้น จึงต้องมีผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านคอยดูแลทุกข์สุขของชุมชน ให้ความช่วยเหลือกับลูกบ้าน เมื่อยามมีภัยอันตรายต่างๆ รวมไปถึงชุมชนมีการปฏิบัติดีถือถือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษาเป็นนิสัยของชุมชนชอบทำบุญมีจิตใจเมตตา กรุณา ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รวมไปถึงประเพณีวัฒนธรรมตามฮีตสิบสองของชุมชนที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตการทำนาของชุมชนหรือเวลาไม่มีงานทำของชุมชนจะทอเสื่อไว้ใช้ (ภาพที่ 27) ในครอบครัวหรือบางครั้งก็ขายมีรายได้เสริมเข้ามา

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 27 การทอเสื่อหรือสาด

มีความสอดคล้องกับ น้อย ชีชา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เป็นคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำพาในด้านศาสนพิธีในชุมชนตำบลบัวมาศ ได้พูดถึงชุมชนตำบลบัวมาศว่า มีวิถีชีวิตของคนในชุมชนใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายตามประสาคนอีสานทั่วไปอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ อาหารการกินของคนในชุมชนบัวมาศ กินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก เพราะมีอาชีพการทำนาเป็นหลัก และยังมี การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรอง หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวก็ปลูกผักสวนครัวเป็นอาชีพเสริม มีการทำมาหากินตามธรรมชาติสภาพแวดล้อมตามปัจจัยดินฟ้าและอากาศ ส่วนใหญ่มีกิจกรรมตามพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนาตามค่านิยมของชุมชน ซึ่งเรียกในภาษาท้องถิ่นว่า ฮีตคอง ในขณะที่เหวย นาหนองขาม

(2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชาวตำบลบัวมาศอยู่ร่วมกันเป็นเครือญาติเป็นพี่เป็นน้องมีความเคารพต่อกันมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกันในยามลำบาก เวลาเป็นการเป็นงานเทศกาลอะไรก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชนของเราเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีกัน

2. ด้านการตั้งบ้านเรือนและการสร้างบ้าน ในชุมชนตำบลบัวมาศ ในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนอีสานมักเลือกทำเลที่เอื้อต่อการยังชีพ มีแหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก อาจเป็นหนองน้ำใหญ่หรือห้วยหรือลำน้ำที่แยกสาขาจากแม่น้ำใหญ่ที่มีน้ำเฉพาะฤดูฝนส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มสามารถทำนาเลี้ยงสัตว์ได้ในบางฤดู เท่านั้นบริเวณที่ดอนเป็นโคกหรือที่สูงน้ำท่วมไม่ถึงสามารถทำไร่และมีทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์มีทั้งที่เป็นดอน ชื่อหมู่บ้านมักขึ้นต้นด้วยคำว่า (หนอง และโนน) เช่น หนองตุ หนองแวง หนองบัว หนองโนนทัน เป็นทำเลที่ใช้ปลูกพืชไร่และสามารถหาของป่าได้สะดวก มีลำธารไหลผ่านเมื่ออพยพมาอยู่กันมากเข้าก็กลายเป็นหมู่บ้านบริเวณที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะในการทำนาข้าว และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ในหน้าแล้ง ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่บริเวณขอบหรือแนวของที่ราบติดกับชายป่า แต่น้ำท่วมไม่ถึงในหน้าฝน บางพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า ป่าบุงป่าทาม เป็นต้นบริเวณป่าละเมาะมักเป็นที่สาธารณะสามารถใช้เลี้ยงสัตว์และหาของป่าเป็นอาหารได้ ตลอดจนมีสัตว์เล็กสัตว์น้อยที่นำมาเป็นอาหารยังชีพ รวมทั้งสมุนไพรใช้รักษาโรคการเลือกภูมิประเทศอันดับแรกต้องพิจารณาสถานที่ที่จะสร้างเรือนก่อน โดยต้องเลือกเอาสถานที่ปลอดภัย ไม่มีหลุมบ่อ ไม่มีจอมปลวก ไม่มีหลุมผี ไม่มีต่อไม้ใหญ่ และต้องดูความสูงต่ำ ลาดเอียงของพื้นดินว่าลาดเอียงไปทางทิศใดและจะเป็นมงคลหรือไม่ การตั้งหมู่บ้านในเขตภาคอีสานจะเห็นได้ว่ามีหลักสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ ต้องเลือกทำเลที่ประกอบด้วยน้ำเพื่อการยังชีพและประกอบกรเกษตรกรรม เพื่อการปลูกข้าว (ข้าวเหนียว) เป็นอาหารหลัก ส่วนโนนเพื่อการสร้างบ้านแปงเมืองที่น้ำท่วมไม่ถึง ในชุมชนครั้งอดีตมีการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้เพราะเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายตามธรรมชาตินิยมสร้างเป็นชั้นเดียว ต่อมาเมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลง สังคมเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ชุมชนต้องปรับสภาพตามกระแสสังคมจึงนิยมทำบ้าน หรือสร้างบ้านเป็นสองชั้นชั้นแรกเป็นไม้ชั้นสองเป็นปูนหรือก็ต่อเติมเป็นสองชั้นบาง ซึ่งสอดคล้องกับประหยัด แก้วทองมี (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ลักษณะโครงสร้างบ้านของชุมชนเป็นบ้านทรงไทยอีสานโบราณมีสองชั้น ชั้นบนก่อสร้างด้วยไม้ ส่วนชั้นล่างก่อสร้างด้วยอิฐฉาบปูน หรือเรียกอีกอย่างได้ว่า บ้านครึ่งไม้ครึ่งปูน คนแก่ในชุมชนแต่ละหมู่บ้านจะไม่นิยมขึ้นอยู่ชั้นบนเนื่องจากมีอายุมากแล้ว ส่วนมากจะนิยมอยู่เฉพาะชั้นล่างเท่านั้น ในขณะที่ทองสุข มูลวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้พูดถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนว่า คนในชุมชนแต่ละหมู่บ้านจะอยู่แบบครอบครัว มีพ่อแม่ลูกและหลาน ส่วนใหญ่จะอยู่เฉพาะพ่อแม่ ส่วนลูกสาว ลูกชายจะไปทำงานที่ต่างจังหวัด เพื่อไปหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว บางครอบครัวก็เลี้ยงหลานและเลี้ยงโคกระบือ ส่วนในเวลาว่างก็ทอเสื่อ ทอผ้าไหม มีการปลูกผักสวนครัวไว้เก็บกิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนตำบลบัวมาศ ที่ประกอบกิจการอย่างนี้มาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นย่า รุ่นตา รุ่นยาย จนมาถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับปัญญา แสงคำ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ได้กล่าวว่า สภาพทั่วไปของชุมชนเป็นการอยู่อาศัยร่วมกันเป็นกลุ่มเครือญาติจะสร้างบ้านอยู่ร่วมกันเฉพาะเครือญาติไม่ห่างจากกันมากในหมู่บ้านจะมีคนเฒ่าคนแก่อยู่บ้านเป็นประจำจะคอยดูแลบ้านและเลี้ยงหลานบ้าง ทอเสื่อบ้าง ปลูกผักสวนครัวเลี้ยงโคกระบือบ้าง ลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดก็กลับมาปลูกข้าว แต่สมัยนี้ได้พัฒนาไปมากชุมชนจึงใช้รถไฟในการหว่านข้าวทำนาแคว้นเดียวก็เสร็จ ไม่เหมือนกับสมัยก่อน ต้องใช้แรงงานจากโคกระบือ ในการไถหว่านปลูกข้าว จึงทำให้ชุมชนได้รับความสะดวกสบายรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

3. ด้านการทำมาหากิน ชุมชนหาอยู่หากินตามหนองน้ำ คลองน้ำ บึงและลำธารจะใช้ชีวิตอย่างน้อยอยู่เป็นประจำในการทำมาหากินของชุมชนและก็เมื่อเมื่อตะวันค่าคล้อยใกล้ที่จะลับฟ้า ชาวบ้านต่างพากันเลิกจากงานนาเพื่อที่จะเดินทางกลับบ้านเพื่อประกอบอาหารที่จะเป็นมื้อเย็นของค่าคืนนี้บางคนก็ก้มๆ เงยๆ เพื่อหาสิ่งที่สามารถนำมาประกอบอาหารได้ที่มีอยู่ตามทุ่งนา เช่น ปลา กบ เขียด หรือแม้แต่หอยซึ่งหาได้ตามท้องทุ่งนาเป็นภาพบรรยากาศที่คุ้นเคยและชินตาของชาวอีสาน เป็นจำนวนมากเพราะ ชีวิตชาวอีสานการทำนาคืออาชีพหลัก แหล่งน้ำ ไร่นา ลำคลอง คือแหล่งอาหารชั้นเลิศของคนอีสานในฤดูฝนเป็นค่าอีสานที่พูดอยู่บ่อยๆ คือ (พ่อกำลังหาปลา แม่กำลังเก็บผัก) เพื่อทำอาหารในค่าคืนนี้อาจจะเป็นเมนูที่แสนจะอร่อยสำหรับคนอีสานบ้านนาอย่างเรา นอกจากปลาที่หาตามห้วยน้ำลำคลองแล้วยังมีเมนูอื่นๆ ที่คนอีสานชอบมากคือรับประทานเนื้อวัว การใช้ชีวิตที่คนอีสานดำรงชีวิตมาตั้งแต่สมัยโบราณอาหารการกินอาจจะมีหลากหลาย แต่ที่สุดแล้วในบางสิ่งบางอย่างของอาหารอีสานล้วนแต่คืออัตลักษณ์ความเป็นอยู่ คือสิ่งที่สืบทอดกันมา คนอีสานเป็นคนที่ยกง่ายหากินตามธรรมชาตินั้นก็มีความสุขที่คนอีสานมีมาแต่โบราณกาล

ซึ่งสอดคล้องกับ รัฐจวน อภัย (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 ได้กล่าวว่า สภาพชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพาการทำนา ต้องอาศัยน้ำฝน พึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ และทรัพยากรทางธรรมชาติในท้องถิ่นซึ่งผันแปรไปตามฤดูกาล มีการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช และรับจ้างทั่วไป ชาวบ้านทำงานหนักด้วยคิดว่า อดทนหนักเอาเบาสุ่ มีการช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ภายในชุมชนถือได้ว่า เป็นวิถีชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยกันเหมือนครอบครัวเดียวกัน เช่นเดียวกับอุทัย ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การทำมาหากินในวิถีชีวิตของชาวนาว่า ชุมชนพึ่งพาอาชีพการทำนาคืออาชีพหลัก ผู้มีที่น่าน้อยก็แค่ได้ผลผลิตเก็บไว้กินเก็บจะไม่ถึงตลอดปี ส่วนผู้ที่มีนาก็ได้นำข้าวไปแบ่งขายมีเงินเก็บทุกปีอาหารการกินก็อาศัยตามธรรมชาติ มี กบ เขียด ปู ปลา หอย ไข่มดแดง เป็นต้น ถ้าถึงช่วงฤดูหน้าฝนก็ออกหาจับ กบ ปลา แต่ถ้าในช่วงหน้าแล้ง ก็หาปลาตามหนองน้ำ หรือบางวันไม่มีก็ซื้อจากพ่อค้าแม่ค้าขายของตามท้องตลาดเพื่อเลี้ยงคนในครอบครัว ในส่วนของน้อย โครตสมบัติ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชุมชนของเรามีอาชีพการทำนาคือหลัก มาตั้งแต่อดีตจนมาถึงปัจจุบัน ส่วนอาชีพเสริมคือ การปลูกผักสวนครัวไว้กินเองและบางส่วนไว้ขาย เช่น ปลูกข้าวโพด ถั่วฝักยาว ผักกาด มีการเพาะเห็ดฟาง ส่วนอาหารการกินของคนในชุมชนบัวมาศ กินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนอาหารเป็นอาหารอีสานทั่วไป อาทิเช่น ต้มปลา ต้มไก่บ้าน ป่นปลา ปลาร้าบอง อ่อมกบเขียด ส้มตำมะละกอ ทั้งนี้ชุมชนยังยึดหลักการทำมาหากิน ตามสภาพแวดล้อมตามสภาพดินฟ้าอากาศอีกด้วย นอกจากนี้จี้รี แสนรัตน์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชุมชนตำบลบัวมาศ เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก มีประชากรน้อยที่สุดแต่บริเวณรอบๆ ที่ตั้งหมู่บ้าน เป็นที่สูงเป็นเนินอยู่เหนือระดับน้ำมาก เวลาน้ำท่วมก็ไม่สามารถที่จะท่วมได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่สูง อาชีพหลักๆ ของชุมชนก็คือ การทำนาปีละครั้ง ชุมชนตำบลบัวมาศจะปลูกข้าวเหนียวเป็นหลัก เพื่อเอาไว้บริโภค รองลงมาปลูกข้าวเจ้า เพื่อเอาไว้บริโภคและจำหน่ายบางส่วน เช่นเดียวกับอนูวัฒน์ มูลวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า ชุมชนตำบลบัวมาศแต่ละหมู่บ้านมีอาชีพเหมือนกันคือการทำนา (ภาพที่ 28) เพราะว่าตำบลบัวมาศเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ ปลูกข้าวได้ผลผลิตมากและดี ทำให้ตำบลบัวมาศขึ้นชื่อในเรื่องการปลูกข้าวทำนา เป็นที่ต้องการของพ่อค้า นายทุนที่เข้ามาซื้อข้าวจากชุมชนเพื่อนำไปจำหน่ายอีกทอดหนึ่ง

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 28 การปลูกข้าวหรือดำนาในชุมชน

ด้านความเชื่อ

คำว่า “ความเชื่อ” คือ การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผล หรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่า วันเวลาการโคจรของดวงดาว จะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็มีความยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนได้จริง ได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสงฆ์ นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหล่านี้ ความเชื่อจึงเป็นไปตามแนวคิดของธวัช ปุณโณทก (2550: 43) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อคือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดี หรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้ เรียกว่าความเชื่อ ฉะนั้น ความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทต่างๆ เช่นเดียวกับงานวิจัยของจากรุวรรณ ธรรมวัตร (2538: 4-6) ได้ศึกษาถึงความเชื่อว่า ความเชื่อของชาวชนบทอีสานมีความเชื่ออันหลากหลาย พุทธศาสนาสอนให้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ พืช สิ่งของต่างๆ พุทธศาสนายังเป็นการแสดงหลักธรรมคำสอนที่เป็นเอกภาพกับวิถีดำเนินชีวิตในสังคมสภาพภูมิศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน เพราะสภาพภูมิอากาศ และลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ย่อมสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพมีทั้งผู้ประสบความสำเร็จและล้มเหลว

ผู้ที่สามารถประกอบอาชีพการงานได้ผลดีโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเรียกว่าหมอ เช่น หมอหมอคือ ผู้รอบรู้ทางโหราศาสตร์ หมอวานคือ ผู้รอบรู้ด้านสมุนไพร หมอสร้างคือ ผู้ทำนาทำไร่ทำสวน ผู้มีภูมิปัญญาพื้นบ้านทุกวิชาชีพได้รับการยอมรับการยกย่องจากชุมชนเสมอหน้ากัน ในการยังชีพแบบพึ่งพาธรรมชาติด้วยตนเองของชาวอีสาน เป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชน จึงส่งผลต่อความเชื่อของชาวตำบลบัวมาศในการดำเนินชีวิต ความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษกล่าวคือ ความเชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติ และความเชื่อในการครองเรือน ความเชื่อในการทำมาหาเลี้ยงชีพในชุมชนตำบลบัวมาศ มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ 1 แห่ง คือ กุ๋บบัวมาศ ที่ชุมชนให้ความเคารพ ความศรัทธา ความนับถือ โดยมีเรื่องเล่าสืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับพ่อโส สีขาว (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้นำในด้านศาสนพิธีในชุมชน ได้กล่าวว่า ชุมชนตำบลบัวมาศมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่สองที่คือ ดอนปู่ตาและกุ๋บบัวมาศ แต่ก่อนชุมชนจะให้ความสำคัญกับดอนปู่ตาเป็นพิเศษ เพราะดอนปู่ตาอยู่ใกล้หมู่บ้าน ส่วนกุ๋บบัวมาศจะอยู่ห่างออกไปเป็นหนึ่งกิโลเมตร หากชุมชนมีปัญหาเรื่องทุกข์ร้อนใจก็ได้ไปกราบไหว้บูชาต่อดอนปู่ตาให้ช่วยเหลือ พอถึงเดือน 6 ชุมชนก็จะพากันเข้าบุญเลี้ยงดอนปู่ ในตอนเช้าให้ชุมชนเตรียม กล้วยาคา ไก่ เหล้า อาหารคาวหวาน หมากพลุบุหรี และบั้งไฟ เป็นต้น โดยพิธีกรรมนี้จะผ่านพ่อเฒ่าเจ้าเป็นศูนย์กลางในการติดต่อกับผีปู่ตา เช่นเดียวกับเปี่ยม พรอินทร์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นพ่อเฒ่าเจ้าหรือเจ้าประจำหมู่บ้าน ได้พูดถึงดอนปู่ตาและกุ๋บบัวมาศว่า ความเชื่อของชุมชนที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในตำบลบัวมาศ แต่ก่อนชุมชนให้ความนับถือมาก สำหรับดอนปู่ตาที่ตั้งอยู่พื้นที่สาธารณะชุมชนเป็นป่ามีต้นไม้ขึ้นหนาแน่น คนในชุมชนก็ให้ความยำเกรงให้ความเคารพนับถือต่อกันจากกุ๋บบัวมาศ ดอนปู่ตาจะปกป้องรักษาชุมชนไม่ให้สิ่งที่ไม่ดีเข้ามาภายในชุมชน เช่น ผีसाง นางไม้ อสูรกาย เปรต และสิ่งต่างๆ พอถึงเดือนหกออกใหม่ เจ้าก็จะบอกเตือนชาวบ้านให้มาร่วมกันทำบุญเลี้ยงดอนปู่ตา สำหรับบุญทุ่มมหาสุโพธิ์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในชุมชนมีกุ๋บบัวมาศและดอนปู่ตา เวลามีภัยอันตรายจากสิ่งชั่วร้าย เช่น ผีกระสือ เปรต อสูรกาย และภัยจากธรรมชาติต่างๆ เช่น พายุ ลม ฝน เป็นต้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสองสถานที่ก็ช่วยเหลือปัดเป่าทุกข์โศกให้กับชุมชนของเรา และท่านก็ช่วยได้จริงๆ เช่นเดียวกับชาตรี พลสีนา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในตำบลบัวมาศมีอยู่สองที่ คือ ดอนปู่ตาและกุ๋บบัวมาศ ที่ชุมชนมีการขนานเป็นการอ้อนวอนขอหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยหรือขอพรจากเทพให้ช่วยตนเองและครอบครัวใน

ตามแนวความคิดของ กฤษ เหลือละมัย (2547: 30) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของปรากฏการณ์ โดยความเชื่อของคนในสังคมอีสานส่วนใหญ่แล้วมักจะเชื่อว่าปรากฏการณ์เป็นสถานที่สำคัญในอดีตได้กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นผู้สร้างเอาไว้เพื่อเป็นสถานที่ให้ผู้คนได้พักอาศัยระหว่างการเดินทาง และยังเป็นสถานที่รักษาผู้ป่วยที่จากการเดินทาง ที่ได้รับไข้ หรือโรคร้ายจากป่าเขาตามจุดต่างๆ ในภาคอีสาน ที่จะเห็นได้อย่างมากมายในปัจจุบันความหมาย และความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของคนในสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ตามยุคสมัย บทบาทดั้งเดิมของปรากฏการณ์จึงมีการเปลี่ยนแปลงความหมายไปด้วย เพราะความเชื่อของคนในสังคมเกิดการสะสมสั่งสมและเปลี่ยนแปลงไปทำให้ ปรากฏการณ์ในปัจจุบันถูกให้ความหมายว่าเป็นความเชื่อเรื่องผี เทพเทวดาคู่ครองชุมชน สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ผู้คนได้เข้ามากราบไหว้สักการบูชา หรือขอพรจากพ่อใหญ่กู๋ ซึ่งตามความเชื่อ นั้นเป็นผู้ที่ปกป้องรักษาปรากฏการณ์ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในสังคม เป็นแรงผลักดันในด้านของ

จิตใจของคนในสังคม ก่อนที่จะกระทำการใดๆ ก็ตามในชีวิต เมื่อมีการมากราบไหว้สักการะขอพรแล้ว จะเป็นการเพิ่มความมั่นใจในการดำรงชีวิตของผู้คน ปรากฏการณ์ในปัจจุบันจึงมีบทบาทในเรื่องของการให้พลังในการดำเนินชีวิตของผู้คน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมมากกว่าเป็นสถานที่รักษาโรคเหมือนในอดีตที่กล่าวมา ปัจจุบันเราสามารถพบเห็นปรากฏการณ์ได้อย่างมากมายในภาคอีสาน เริ่มต้นจากจังหวัดนครราชสีมาตลอดจนถึงตอนกลางของภาคอีสาน ที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงจะเห็นถึงร่องรอยของอารยธรรมขอมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนอีสาน เช่น ปราสาทหิน เจดีย์ ปรากฏ พระธาตุ ซึ่งสอดคล้องกับพระอิศการภูมิทร์ สุกกิจใจ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสว่างโนนทันบัวมาศ ได้กล่าวถึงว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในตำบลบัวมาศของเราก็มีกู่บัวมาศและดอนปู่ตาที่เราเคารพและศรัทธามาช้านาน ตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นย่า ท่านสามารถช่วยเราได้แทบทุกเรื่อง ใครเดือดร้อนเรื่องใดก็มาขอพรจากกู่บัวมาศหรือดอนปู่ เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนส่วนมากก็มักจะสำเร็จและกู่บัวมาศกับดอนปู่ยังเป็นที่พักทางจิตใจปกป้องรักษาภัยพิบัติให้กับชุมชนของเราด้วยดีมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องลม ฝน พายุ ท่านสามารถช่วยปิดเป่าภัยอันตรายจากสิ่งเหล่านี้ด้วยดีมาตลอด เช่นเดียวกับเหวย นาหนองขาม (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 ได้กล่าวว่า มีความเชื่อต่อกู่บัวมาศว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษา ซึ่งความเชื่อของคนในชุมชนเราเชื่อว่กู่บัวมาศเป็นผู้ปกป้องรักษาชุมชนแห่งนี้ ปกป้องจากสิ่งไม่ดี สิ่งชั่วร้าย ไม่ให้เข้ามาภายในตำบล ถ้าใครมีความเคารพก็จะได้ดีมีชัย ถ้าใครลบหลู่ไม่กราบไหว้ไม่ศรัทธาก็จะมีอันเป็นไปได้รับความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและครอบครัว ดังนั้นสถานที่ดังกล่าว จึงเป็นสถานที่ยำเกรง เป็นที่เคารพและศรัทธาของคนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

โดยเฉพาะของ ประดิษฐ์ คำกอง (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 9 ได้พูดถึงกู่บัวมาศว่า เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนไปแล้ว ปัจจุบันเราอาศัยกู่บัวมาศเป็นแสงส่องนำทางชีวิต อ้าปาก ส้มตาได้ ก็นึกถึงแต่กู่บัวมาศ ไปไหน ที่ใด ก็นึกถึงกู่บัวมาศ หรือองค์พระนารายณ์ เวลาขึ้นรถลงเรือก็อธิษฐานให้ท่านตามไปคุ้มครอง ตลอดหากเรานึกถึงท่านคราวใดก็รู้สึกมีกำลังใจปลอดภัยในการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับทองจันทร์ คนคง (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ได้กล่าวว่า มีกู่บัวมาศที่อยู่ในชุมชนบัวมาศให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และได้ปฏิบัติตามฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ ที่ได้ปฏิบัติกันสืบมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบัน และคนในชุมชนบัวมาศยังมีประเพณีเพิ่มเติมที่นับถือปฏิบัติสืบต่อกันมาคือ พิธีบวงสรวงกู่บัวมาศ ซึ่งมีความสอดคล้องกับชัยรัตน์ พรอินทร์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นกำนันตำบลบัวมาศ ได้พูดถึงในเรื่องศักดิ์สิทธิ์ว่า ความเชื่อที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ พิธีกรรมสรวงกู่บัวมาศในวังงาน ชาวบ้านจะให้ความสำคัญ เพื่อจะได้ร่วมในพิธีกรรม เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าทำให้ตนได้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะเกิดความดีเหมือนตัวเองได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้น หรือเพื่อชมการแสดงต่างๆ ในพิธีกรรม ได้ดูการรำบวงสรวงต่อองค์พระนารายณ์ นอกจากกู่แล้วยังมีดอนปู่ตาที่ชุมชนปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นรุ่นปู่ รุ่นย่า จนมาถึงปัจจุบัน ในส่วนของสำลี พันธวัช (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า พิธีกรรมสรวงกู่บัวมาศหลังจากที่มีการตั้งชุมชนบริเวณโดยรอบกู่บัวมาศ ก็ได้เริ่มมีการจัดงานสรวงน้ำกู่บัวมาศ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 มีกลุ่มชนในพื้นที่และตำบลใกล้เคียงได้เข้ามาร่วมพิธีกรรมสรวงกู่ ในขณะที่พระอิศการสรายุทธ กนต์สิโล (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองตุ ได้กล่าวว่า ความเชื่อของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึง

ปัจจุบันก็มีประเพณีวัฒนธรรมฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ชุมชนได้กระทำและอนุรักษ์ประเพณีของคนอีสาน ท่านก็ได้พูดอีกว่า มีกู่บัวมาศและดอนปู่ตาที่ชุมชนให้ความเคารพ ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในส่วนของปู่ คุณแสน (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ทุกครั้งที่ชุมชนมีความเดือนร้อน ต้องการสิ่งใดก็มักจะมากราบไหว้ต่อกู่บัวมาศหรือต่อพระนารายณ์ เพื่อให้ท่านได้ช่วยเหลือ สมัยก่อนชุมชนก็ไปกราบไหว้บูชาดอนปู่ตาขอพรให้ท่านช่วยเหลือในยามเดือนร้อน สัมฤทธิ์ผลทุกคน

ทั้งสองสิ่งนี้ล้วนมีความเชื่อและความสำคัญกับคนชุมชนตำบลบัวมาศเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อศึกษาโดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ความนับถือและความเชื่อถึงแม้ว่ายุคสมัยเกิดการเปลี่ยนแปลงไปรัฐไทยได้เอาความเชื่อในการรวมประเทศและแนวคิดของศาสนาพุทธเข้ามายังภาคอีสาน แต่ในปัจจุบันทำให้เห็น มุมมองที่แปลกใหม่ว่า การก่อเกิดการผสมผสานของวัฒนธรรมความเชื่อทั้งสองได้อย่างลงตัวกันไม่ก่อเกิดความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสองนี้ แต่ความเชื่อดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ภายในสังคมอย่างไม่ขาดหายถึงแม้ว่าในบางพื้นที่อาจจะถูกกลืนกลายไปบ้างแต่ก็ยังคงให้เห็นถึงร่องรอยการเปลี่ยนแปลงไปดังเช่นในพื้นที่กรณศึกษาหมู่บ้าน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

จึงถือได้ว่า ความเชื่อที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสรุปได้ ดังนี้

- 1) ด้านความเชื่อ เพราะชุมชนมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาคุ้มครองชุมชนจากสิ่งชั่วร้ายที่มองไม่เห็นตัวตน ตั้งแต่อดีตในการเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน จะเลือกจากภูมิประเทศสำคัญ คือ น้ำ เพื่อการยังชีพและประกอบกิจการเกษตรกรรม พื้นที่ทำนา เพื่อการปลูกข้าว และพื้นที่โนน เพื่อการสร้างบ้านที่น้ำท่วมไม่ถึง
- 2) ด้านธรรมชาติความเชื่อในธรรมชาติ คือความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับชุมชนบัวมาศมาตั้งแต่กำเนิดบัวมาศ
- 3) ความเชื่อด้าน ผีसाง เทวดา ที่รักษาคุ้มครองหมู่บ้านจากสิ่งชั่วร้ายที่มองไม่เห็นตัวตน และ
- 4) ด้านประเพณีวัฒนธรรม ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ของชาวตำบลบัวมาศ มีการสร้างความกลมกลืนให้สอดคล้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมส่งผลให้แบบแผนการดำรงชีพและรูปแบบวัฒนธรรมของผู้คนในอดีตไม่ซับซ้อนมาก เป็นการแสดงออกของชุมชนถึงความสามัคคีกันในหมู่คณะ การทำบุญนั้น เพื่อบ่งบอกถึงการตอบแทนบุญคุณทวดทวดของชุมชนที่มีต่อผีปู่ตาและกู่บัวมาศ จึงกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนที่ยึดถึงปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านพิธีกรรม

พิธีกรรม หรือ ศาสนพิธี หมายถึง การบูชา แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆที่ปฏิบัติในทางศาสนา การแสดงพิธีกรรมที่ยอมรับเป็นบรรทัดฐานร่วมกัน การบูชาเทวดาด้วยเครื่องสังเวย และดอกไม้ธูปเทียน เพื่อที่จะบูชาเทพเทวดา หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความเชื่อต่อสถานที่นั้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของราชบัณฑิตยสถาน (2542: 314) ให้ความหมายว่า พิธีกรรม หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียม ประเพณี ให้กระทำ และเพื่อให้มีความซ่ง สงคมแบบดั้งเดิมจึงมักถือว่าพิธีกรรม ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดของอุทัย หิรัญโต (2526: 97) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่างๆ หรือหมายถึง พฤติกรรมทางสังคมอันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม กฎหมาย หรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยม หรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีการ ในส่วนของพิธีกรรม

สรองก์บัวมาศ ที่ได้ไปกราบไหว้บูชาด้วยจิตใจที่อ่อนน้อมถ่อมตน และได้สัญญาไว้ต่อสถานที่นั้นจัดเป็น พิธีกรรมที่คนในชุมชน หรือสังคมจัดขึ้น เพื่อช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้กับผู้คนที่เข้าร่วมพิธี และ ร่วมกันรำลึกถึงสิ่งที่มองไม่เห็น พร้อมกับโมโนภาพ หรือถึงผลที่จะได้รับในขณะนั้น และภายภาคหน้า ซึ่งสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เพราะพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับชุมชนมาตั้งแต่เกิดจนถึง วันตาย เช่น แต่งงาน งานบวช ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และอีกหลายๆ อย่าง ล้วนเป็นพิธีกรรมที่พัฒนาขึ้น ในท้องถิ่นคือ พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรม และประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี คุณประโยชน์ของพิธีกรรมมีคุณค่าทางจิตใจประเพณีดั้งเดิม เป็นของตนทุกคนพากันเคารพนับถือ ตกมาในสมัยนี้ ประเพณีโบราณไทยอีสานบางอย่างถูกแก้ไข เปลี่ยนแปลงตามกาลเทศะ มีบางอย่างต้องเพิ่มเติมเข้ามาใหม่ด้วยถือว่ามีความสำคัญและจำเป็น เพื่อให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้ความเคารพกัน นับถือกัน จึงทำ พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เป็นการส่งเสริม วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน และเป็นการสะสมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับวิรัตน์ ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมว่า พิธีกรรมและ บุญประเพณีในตำบลบัวมาศ มีการจัดพิธีต่างๆ มาตั้งแต่อดีต โดยบุญประเพณีในตำบลบัวมาศ ก็มี การจัดขึ้นตามบุญประเพณีและฮีตสิบสอง เช่น บุญงานบวช บุญงานแต่งงาน บุญขึ้นบ้านใหม่ บุญสงกรานต์ และบุญปีใหม่ที่ชุมชนได้จัดขึ้นตามหลักของพระพุทธศาสนา

สำหรับ ชัยรัตน์ พรอินทร์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นกำนันตำบลบัวมาศ ได้พูดถึงใน เรื่องประเพณีของตำบลบัวมาศว่า เป็นการจัดงานตามเป็งบ้าน หรือเรียกว่าตามบุญประเพณีของ ชุมชน โดยงานที่สำคัญที่จัดขึ้นก็เป็นงานตามฮีต และบุญตามหมู่บ้านได้จัดขึ้น เช่น บุญสุดขวัญ บุญผูกข้อต่อแขน ส่วนบุญที่สำคัญก็จะเป็นบุญสงกรานต์และบุญบ้าน เช่นเดียวกับอรุณย์ แห้วจันทา (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 ได้พูดถึงบุญที่มีในชุมชนตำบลบัวมาศ ที่ได้จัด ขึ้นมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ เพราะได้ทำตามกันมาตลอด ส่วนบุญที่จะจัดขึ้นเป็นประเพณี พิธีกรรมเก่ามา เป็นการได้เข้าร่วมพิธีต่างๆ ได้แก่ บุญปีใหม่ที่จัดขึ้นมาให้ลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดได้กลับ มาบ้าน อยู่กับครอบครัว มีการจัดรวมกันเพื่อมาทำบุญกันอยู่ในวัด มีการตักบาตร ฟังพระเทศน์รับพร ถือเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้มีกิจกรรมในการทำบุญร่วมกันมาทุกปี ในขณะที่สำลี พันธวัช (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลบัวมาศ ได้กล่าวถึงบุญประเพณีที่ได้จัดขึ้นในชุมชนว่า การจัดงาน ชุมชนจัดเป็นประเพณีที่พากันทำมาตลอด และก็มีความสัมพันธ์ต่อกัน เพราะประเพณีถือว่าเป็นสิ่งที่ รวมความศรัทธาจากชุมชนในตำบลบัวมาศ พิธีกรรมแต่ละอย่างต้องมีจิตใจที่สงบนิ่งระลึกถึงใน พิธีกรรมนั้น เช่น ประเพณีวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้น ซึ่งล้วนแล้วทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีความผูกพันกัน สามัคคีกัน เช่นเดียวกับอ่อนสี ภูรับ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมที่ชุมชนได้จัดขึ้นว่า ประเพณีพิธีกรรมในชุมชนเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะผู้คนที่มาชุมนุมต่างก็ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ หรือแม้แต่พิธีกรรมในเรื่องฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนของชุมชนที่จัดขึ้นก็ตาม เช่นเดียวกับ น้อย สีชา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า พิธีกรรมต่างๆ ล้วนมีความศักดิ์สิทธิ์ทั้งนั้น ยิ่งเป็นพิธีที่ชุมชน ตำบลบัวมาศให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ให้ความนับถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนมาถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้พูดถึงประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ว่า บุญที่มี

ความเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนมาตั้งแต่เกิดจนมาถึงปัจจุบันนั้น มีความผูกพันกันเริ่มตั้งแต่อดีต เช่น ประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ทุกบุญล้วนมีพิธีกรรมทั้งนั้น ในขณะที่แสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า กิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นล้วนเป็นพิธีกรรมทั้งนั้น เช่น ประเพณีฮีตสิบสองรวมไปถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ชุมชนยอมรับเป็นแบบแผนปฏิบัติกันมา คนในชุมชนที่ไปทำงานที่ไหนก็กับมาร่วมพิธีกรรมต่างในชุมชน เพราะประเพณีที่ชุมชนให้ความเคารพ นับถือ มีการแต่งกายสวยงาม สุภาพเรียบร้อยเข้าร่วมพิธี

จึงถือได้ว่า ประเพณีและการทำบุญของชุมชนตำบลบัวมาศ โดยมีประเพณีที่สำคัญกับชุมชนเป็นอย่างมากคือ 1) ประเพณีปีใหม่ ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีออกพรรษา ประเพณีแต่งงาน รวมไปถึงการสูตรขวัญของคนในชุมชนตำบลบัวมาศ การทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสอง ชุมชนให้ความสำคัญในบุญทั้งสิบสองเดือน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดรักความสามัคคี และถือว่าเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันจัดบุญตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง 2) พิธีกรรมสงฆ์บัวมาศ เพื่อทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ของชุมชน ซึ่งเกี่ยวกับการจัดการระเบียบพฤติกรรมของบุคคล ระบบโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ อันเป็นประโยชน์ต่อการฝึกส่วนต่างๆ ของชุมชนและสังคมอย่างเป็นเอกภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขของผู้คนในและการธำรงรักษาร่วมกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม 3) พิธีกรรมความสัมพันธ์ด้านบุคคล ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านบัวมาศมากมีคุณค่า และความสัมพันธ์ทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย 4) พิธีกรรมด้านความสัมพันธ์ ด้านครอบครัว พิธีกรรมสงฆ์ช่วยให้สมาชิกในครอบครัวเกิดความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้อาวุโส มีความเคารพเชื่อฟัง ผู้หลักผู้ใหญ่ โดยเป็นผลจากการถ่ายทอดพิธีกรรมสงฆ์ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษที่สร้างบ้านแปงเมืองไว้ให้ลูกหลาน 5) พิธีกรรมสงฆ์ความสัมพันธ์ด้านสังคมทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของบุคคลในชุมชน เกิดระเบียบทางสังคม เกิดความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวกัน ทำให้สังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อน พิธีกรรมสงฆ์ เป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญของหมู่บ้านตำบลบัวมาศ ซึ่งชาวบ้านถือว่า เป็นที่พึ่งพิงวิญญูญาณของบรรพบุรุษ เป็นผู้ให้ความคุ้มครอง ป้องกันภัยพิบัติทั้งปวง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ยังสามารถป้องกันชาวบ้านมิให้ประพฤติปฏิบัติผิด ครรลองครองธรรม สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนี้พิธีกรรมสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงปัจจุบันมีส่วนสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชนทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักสำนึกรักและหวงแหนบ้านเกิดตนเอง 6) พิธีกรรมก่อนเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูกข้าว ชาวชุมชนตำบลบัวมาศ เป็นชุมชนเกษตรกรก่อนจะลงทำนาจะมีการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะภูบัวมาศ หรือต่อองค์พระนารายณ์ ผ่านพิธีกรรมสงฆ์ โดยการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภค และประกอบอาชีพ ไม่มีแมลงหรือศัตรูพืชที่ทำให้ต้นข้าวเสียหาย ขอให้ได้ผลผลิตมีคุณภาพดี มีปริมาณเยอะเมื่อได้ผลผลิตทางการเกษตรคุณภาพดี และมีปริมาณมากก็จะสามารถจำหน่ายได้ราคาดี ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในวันในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมจะมีการออกร้านค้ามากมาย โดยจะเป็นคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มรัฐวิสาหกิจชุมชนทำให้เกิดการหมุนเวียนเศรษฐกิจในชุมชน ประเพณีสงฆ์ในปัจจุบันยังได้รับการส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมหรือชมการรำบวงสรวงต่อภูบัวมาศ

ด้านพิธีบนบาน

การบนบานตามแนวคิดของราชบัณฑิตยสถาน (2542: 318) ได้ให้ความหมายของการบนบานว่า หมายถึง การขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยโดยให้คำมั่นว่าจะให้สิ่งตอบแทน หรือทำตามสัญญาเมื่อเป็นผลสำเร็จในการบน การไปขอพรหรือการไปบนบานใดๆ ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปวงเทพเทวา และดวงจิตวิญญาณที่มีฤทธิ์นั้น เป็นเรื่องที่คนหลายคนนิยม เรื่องที่สำคัญก็คือ พลังจิต เพราะพลังจิตที่กล้าแกร่งมีสมาธิเป็นหนึ่งเดียวนั้นคือ แรงแสงมหาศาลที่จะนำแรงสัจจะอธิษฐานในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ได้ผลตามที่มุ่งหวัง เช่นเดียวกับแสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า สำหรับความเชื่อของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อพิธีกรรมสงฆ์ภู่วมาศ คนรุ่นใหม่ได้รับการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ความสำคัญของการประกอบพิธีกรรมนี้ จากพ่อแม่และผู้เฒ่า ผู้แก่ ในหมู่บ้าน คนรุ่นใหม่ทุกคนในหมู่บ้านให้ความเคารพ ยำเกรง ในพิธีกรรมสงฆ์ภู่วมาศ เช่นเดียวกับคนรุ่นเก่าเหมือนกัน จะเห็นได้จากคนหนุ่มสาวที่จะไปทำงานต่างถิ่นก็มักจะมาบนหรือ (บ่า) บอกกล่าวต่อพ่อใหญ่ภู่วมาศ หรือพระนารายณ์เสมอ ในส่วนของการบนนั้นก็จะมีผู้เฒ่า หรือคนที่ชุมชนนับถือไว้ใจ เพื่อติดต่อสื่อสารกับองค์เทพพระนารายณ์ หรือจะไปด้วยตัวเองก็ยิ่งดีมาก การไปบนบานนั้นไม่จำกัดวันและเวลาไปได้ทุกวัน การบนบานหรือบ่าจะต้องเตรียมขันธ 5 รูปเทียน น้ำดื่ม 2 ขวด ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะประสบความสำเร็จ ทำมาค้าขายขึ้น มีความเจริญในหน้าที่การงาน หรือหากประสบปัญหาที่มักจะสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ให้ลุล่วงโดยง่าย พิธีกรรมสงฆ์ภู่วมาศ จึงยังมีความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านภู่วมาศต่อคนทุกรุ่นทุกสมัย เช่นเดียวกับชาตรีพล สีนา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การบนบานในชุมชนตำบลภู่วมาศ มีอยู่สองสถานที่คือ ดอนปู่ตา และภู่วมาศ ทั้งสองสถานที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนในชุมชนชอบไปบนบานต่อภู่วมาศเป็นพิเศษ เช่น ไปบนให้ลูกชายลูกสาวให้สอบติดราชการตำรวจและอีกหลายอย่าง

ในส่วนของ จักรี แสนรัตน์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 ได้กล่าวว่า การบนลูกชายได้ไปสอบหลายแห่งไม่เคยติดสักที ครั้งได้ยินถึงความศักดิ์สิทธิ์ของภู่วมาศ ที่ได้เล่าต่อๆ กันมา เลยตัดสินใจมาบนให้ลูกชายสอบติดตำรวจ เมื่อถึงวันประกาศผลเป็นที่น่าอัศจรรย์เมื่อทราบว่าลูกสอบติดตำรวจ ยอมรับว่าท่านศักดิ์สิทธิ์จริงๆ เช่นเดียวสวย ฮ้อยทอง (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวว่า เครื่องบนบานภู่วมาศมี ขันธ 5 รูปเทียน น้ำดื่ม 2 ขวด ส่วนดอนปู่ตา ใช้ดอกไม้ รูปเทียน ขันธ 5 ได้นำของต่างๆ ไปบนบานไม่ให้ลูกชายที่ติดทหารแล้วบอกกล่าวบนบานให้พ่อใหญ่ช่วยคุ้มครองให้ลูกชายไม่ต้องออกนอกพื้นที่ ในระหว่างอยู่ในค่ายทหารลูกชายก็ไม่เคยออกนอกพื้นที่สักครั้ง ในส่วนของปัญญา ลารคร (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวว่า ได้ไปบนบานว่าลูกสาวจะสอบรับราชการครู จึงได้ไปบนบานต่อพ่อใหญ่ให้ดลบันดาลสอบติดข้าราชการครู เมื่อทราบว่าลูกสาวสอบติดข้าราชการครูแล้ว จึงได้จ้างภพยนตร์มาฉายที่ภู่วมาศไว้ นอกจากนี้มอญ ดินถวัลย์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวถึงการบนบานว่า ตนมีการเดินทางไปค้าขายต่างจังหวัดเป็นประจำ จึงได้ไปบนบานต่อภู่วมาศให้ค้าขายดีตลอด เมื่อไปค้าขายแล้วรู้สึกค้าขายได้ดีมาก ในวันงานประเพณีสงฆ์ภู่วมาศก็กลับมาแก้บน ตามที่ตนบนไว้ได้จ้างภพยนตร์มาฉายที่ภู่วมาศหนึ่งคืนสำหรับประเสริฐ พันวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้พูดถึงภู่วมาศว่า ตนมีความเชื่อต่อพระนารายณ์ที่อยู่ภู่วมาศมาก เพราะตนเคยมาบนบานเหมือนกัน ตอนที่ป่วยหนักจึงได้มาอ้อนวอนต่อภู่วมาศให้ดลบันดาลให้หายจากการเจ็บป่วยในครั้งนั้น ถ้าหายจะเอาภพยนตร์มาฉายให้ 7 คืน

จากนั้นต่อมาก็เกิดปาฏิหาริย์โรคที่เคยเป็นได้หายจากการเจ็บป่วย จึงได้เอาหนังภาพยนตร์มาฉาย แก้มบนทันที

ในขณะที่ ปู่ คุณแสน (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวว่า การบนบานหรือ การบำทุกครั้งที่ชุมชนมีความเดือนร้อนไม่สบายใจ มีความกังวลใจ ก็ต้องมาบนบานกับพระนารายณ์ อยู่เสมอ ไม่ว่าจะคนในชุมชนหรือนอกชุมชนก็มาบน หรือขอสิ่งต่างๆ ที่ตนอยากได้ เช่น ขอหวย ขอบุตร ขอในการขายที่ดิน ขอให้สุขภาพแข็งแรง ล้วนแต่ทำให้คนที่มาขอประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ ซึ่งสอดคล้องกับบุญจวน อภัย (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวว่า การบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มี ต่อภู่วมาศ เพราะเคยได้ไปบนขอลูกกับองค์พระนารายณ์ เพราะได้แต่งงานกันมาหลายปีไม่มีบุตรจึง ได้ตัดสินใจไปขอบุตรกับพระนารายณ์ ปรากฏว่าได้บุตรตามที่บนบานไว้จริงๆ เช่นเดียวกับวิรัตน์ ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นชาวบ้าน ได้กล่าวว่า การบนบานเหมือนกับตนก็เคยไปบนบาน ขอมีบุตรเหมือนกัน เพราะได้แต่งงานกันมาหลายปีไม่มีบุตร ก็เคยไปบนขอบุตรกับพระนารายณ์ที่ ภู่วมาศ ปรากฏว่าประสบผลสำเร็จจริงๆ ได้บุตรแฝด นอกจากนี้เหวย นาหนองขาม (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ได้มาบนบานเหมือนกัน เพราะตนก็เคยไปบนบานในช่วงที่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล โดยขอให้พ่อใหญ่คู่ช่วยให้ปลอดภัยจากโรคร้าย ถ้าหายจะนำภาพยนตร์มาฉายให้หนึ่งคืน ปรากฏว่า ประสบผลสำเร็จจริงๆ ในขณะที่สมจิตร แสงกล้า (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้ทำความสะอาดที่ บริเวณภู่วมาศ ได้กล่าวว่า การไปบนบานของผู้คนในชุมชน นอกชุมชน ไกลไกลเดินทางเข้ามา บนบาน บ้างก็ขอให้ลูกสอบติดราชการ เช่น สอบครู หมอ ตำรวจ พยาบาล บนบานขอบุตร ขอหวย ค้าขาย และการเจ็บป่วยแทบจะทุกเรื่องจะต้องมาบนบานกันในสถานที่แห่งนี้เป็นประจำ

ส่วนในพิธีการแก้มบนบาน (หรือบ่า) สำลี พันธุ์วงศ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชาวตำบลภู่วมาศจะให้ความสำคัญกับความเชื่อในเรื่องนี้มากหากบนบานสิ่งใดไว้ก็ต้องกระทำตามนั้น ถือเป็นสัจจะวาจา และส่วนใหญ่เมื่อบนบานได้ตามความปรารถนาแล้ว ชาวบ้านที่มาบนบานจะมา แก้มบนตามที่ตนได้บอกต่อพ่อใหญ่คู่หรือองค์เทพพระนารายณ์ ผู้ดูแลภู่วมาศยังกล่าวต่อว่า โดยจะ แก้มบนได้ทุกวัน หรือบางคนก็จะมาแก้มบนในวันประกอบพิธีกรรมสงฆ์ภู่วมาศ คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี การแก้มบนของชาวบ้านคือ การจ้างภาพยนตร์มาฉายให้พ่อใหญ่คู่ดู เรื่องที่ฉายเรื่องแรกต้อง เป็นภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีอินเดียเท่านั้น ส่วนเรื่องที่สองก็แล้วแต่เจ้าภาพที่จะฉาย และอีก สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือผลไม้ 9 อย่าง เช่น ส้ม สับปะรด ชมพู กัลยง อุ่น แก้วมังกร ลูกพลับ สาลี่ และ มะพร้าว หรือบางท่านใช้รูปปั้น ทหาร พยาบาล ม้า ช้าง พวงมาลัย ก็ได้ตามที่นำมาถวาย (ภาพที่ 29)

พูน ปณ ทัต ชีเว

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 29 เครื่องแก้งบ้านรูปปั้นต่างๆ

สำหรับผลไม้ 9 อย่าง ที่ชาวบ้านนิยมนำมาเป็นเครื่องแก้งบ้าน ซึ่งมีความหมายที่เป็นมงคลของผลไม้ 9 อย่าง ดังนี้ 1) สับปะรด เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้เกิดความรักใคร่รอบรู้ในสิ่งต่างๆ สายตากว้างไกล สามารถดูแลลูกหลานได้อย่างทั่วถึง เหมือนสับปะรดที่มีดวงตารอบตัว 2) กล้วย เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้เวลาเราทำกิจการ ทำอะไรก็ประสบความสำเร็จง่ายๆ เหมือนที่คนเราชอบพูดติดปากว่า กล้วยๆ ง่ายเหมือนปอกกล้วยเข้าปาก 3) แอปเปิ้ล เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ 4) มะม่วง เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้มีสติปัญญาดี 5) ส้ม เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้เกิดความโชคดี ประสบแต่โชคดี ร่ำรวยเงินทอง เพิ่มมงคลให้กับตนเองและครอบครัว 6) องุ่น เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน 7) แก้วมังกร เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง มีอำนาจ วาสนา 8) ทับทิม เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำให้ไม่มีเรื่องขัดแย้งภายในครอบครัว ภายในหมู่บ้าน 9) มะพร้าว เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้แทนจิตใจที่ใสสะอาดบริสุทธิ์

ในส่วนของผลไม้ที่ห้ามนำมาเป็นเครื่องแก้งบ้าน ได้แก่ 1) พุทรา เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ จะทำให้ดีในช่วงแรกๆ ช่วงหลังๆ เริ่มซำๆ 2) มังคุด เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำอะไรแล้วไม่ดีเท่าที่ควร กุดๆ ด่วนๆ 3) น้อยหน่า เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำอะไรแล้วมักมีอุปสรรคอยู่เสมอ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และ 4) ละมุด เชื่อว่า การถวายผลไม้ชนิดนี้ ทำอะไรแล้วไม่โดดเด่น ปิดๆ ซ่อนๆ

จากที่ได้ศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลบัวมาศมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ต้องการพึ่งกุ่มบัวมาศและดอนปู่ตา ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์และสรุปได้ ดังนี้ 1) ด้านความเป็นอยู่ของชุมชนที่มีความเชื่อต่อกุ่มบัวมาศหรือต่อองค์พระนารายณ์ การบูชาวิญญานบรรพบุรุษ พิธีกรรมการสงฆ์ จึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น อันถือว่ามีประโยชน์ต่อบุคคลสังคมชุมชนและอยู่เคียงคู่กับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านบัวมาศอย่างยาวนานได้นั้น ย่อมแสดงว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และคุณค่าอย่างแน่นอน และพิธีกรรมก็เปรียบเสมือนรั้วที่ล้อมคนในชุมชนให้เข้ามารวมกันไว้เป็นหมู่เป็นพวก เพื่อไม่ให้กระจัดกระจายกันไป เพราะหากต่างคนต่างทำคนละทิศคนละทาง ก็ไม่อาจจะรวมตัวกันเป็นปึกแผ่นและเกิดความรักความสามัคคีกันได้ 2) ด้านการศึกษาชุมชนตำบลบัวมาศ เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กอยู่ห่างจากตัวอำเภอมากทำให้การสัญจรไปมาลำบากพ่อแม่ที่ส่งเสียลูกเรียนหนังสือให้จบชั้นสูงๆ จบแล้วจะได้มีงานทำที่ดีเพื่อจะได้เลี้ยงดูพ่อแม่และครอบครัว เมื่อเรียนจบแล้วก็ต้องมีการสอบเข้าทำงานตามสถานที่ต่างๆ ทำให้พ่อแม่ต้องเดือดร้อนกังวลใจไม่สบายใจจึงทำให้ต้องมีที่พึ่งทางจิตใจ นอกจากวัดแล้ว ยังมีสถานที่หนึ่งคือ กุ่มบัวมาศหรือองค์เทพพระนารายณ์ ต้องมีการไปอ่อนวอนขอร้องให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย โดยให้คำมั่นว่าจะให้สิ่งตอบแทนหรือทำตามสัญญา เมื่อเป็นผลสำเร็จในการบวบ พ่อแม่ก็ต้องไปบวบบานให้ลูกสอบติด หรือมีหน้าที่การงานที่ดี เพื่อจะได้มาเลี้ยงดูพ่อแม่ จึงเป็นสาเหตุของการบวบบานเกิดขึ้นกับกุ่มบัวมาศ หรือองค์พระนารายณ์ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จึงถือได้ว่า กุ่มบัวมาศมีความหมายความสำคัญต่อชุมชนตำบลบัวมาศเป็นอย่างมาก ซึ่งชุมชนมีความผูกพันกับโบราณสถานกุ่มบัวมาศมาตั้งแต่อดีตจนมาถึงปัจจุบันรวมถึงด้านวิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านตำบลบัวมาศ ด้านความเชื่อ ด้านบริบทพื้นที่ ด้านพิธีกรรมสงฆ์กุ่มบัวมาศ การบูชา เคารพกราบไหว้และด้านการบวบบาน โดยชุมชนให้ความสำคัญกับกุ่มบัวมาศ ที่ช่วยปกป้องรักษาชุมชนจากสิ่งที่ไม่ดี สิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาภายในชุมชน เช่น ผีสาวนางไม้ เปรต ปอบ อสุรกาย จากพายุ เป็นต้น ตั้งแต่การตั้งชุมชนการเริ่มต้นของประวัติศาสตร์มนุษย์ได้ทำการประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้บวงสรวงเทพฟ้าดินและความเชื่อเกี่ยวกับภุมตผีปีศาจ วิญญานบรรพบุรุษ พิธีกรรมการสงฆ์ จึงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น ถือว่ามีประโยชน์ต่อบุคคล สังคม ชุมชนและอยู่เคียงคู่กับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านบัวมาศอย่างยาวนานได้นั้น ย่อมแสดงว่า เป็นสิ่งที่มีประโยชน์และคุณค่าอย่างแน่นอน และพิธีกรรมก็เปรียบเสมือนรั้วที่ล้อมรอบคนในชุมชนให้เข้ามารวมกันไว้ เป็นหมู่เป็นพวกเดียวกันเพื่อไม่ให้กระจัดกระจายกันไป เพราะหากต่างคนต่างทำคนละทิศคนละทางก็ไม่อาจจะรวมกันเป็นปึกแผ่นและเกิดความรักสามัคคีกันได้ในหมู่คณะ

พูน ปณ ทิโต ชิว

พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ

การศึกษาเรื่อง พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษา ดังนี้

1. ความเป็นมาประเพณีสงฆ์บัวมาศ
2. ประเพณีสงฆ์บัวมาศในอดีต
3. ประเพณีสงฆ์บัวมาศในปัจจุบัน
4. พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ
5. แนวทางการจัดการประเพณีสงฆ์บัวมาศ

ความเป็นมาประเพณีสงฆ์บัวมาศ

กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ได้เริ่มแพร่วัฒนธรรมเข้ามาในอีสานตอนบน ประมาณปีพุทธศักราช 1900 มีความสอดคล้องกับรุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2548: 62) ได้ศึกษาไว้ว่า กู๋ที่มีการสร้างขึ้นเพื่อเป็นประเพณีสงฆ์ ดังนี้ คือ 1) สร้างขึ้นตามคติเทวราชา 2) สร้างขึ้นภายใต้คติบูชาบรรพบุรุษ และผู้วายชนม์ 3) สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน 4) สร้างขึ้นเพื่อเป็นอโรคยศาลหรือศาสนสถานประจำโรงพยาบาลและธรรมศาลา หรือศาสนสถานประจำที่พักของคนเดินทาง จนเกิดเป็นขั้นตอนพิธีกรรมความเชื่อสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ตามธรรมเนียมภาคอีสาน เกิดเป็นประเพณีการสงฆ์ได้เกิดขึ้นกับชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งมีความเชื่อความศรัทธาต่อกู๋บัวมาศให้ความเคารพนับถือจึงได้มองเห็นความสำคัญของกู๋บัวมาศคนในชุมชนเรียกว่า ปรางค์กู๋บัวมาศ มาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นย่าจนมาถึงปัจจุบัน ชาวบ้านเริ่มมีการพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้สอดคล้องเชื่อมโยงกับพิธีสงฆ์น้ำกู๋บัวมาศ ซึ่งตรงกับพ่อสำลี พันวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งอดีตกำนันตำบลบัวมาศและมีความสัมพันธ์กับชุมชนมาจนอายุ 78 ปีแล้ว ได้กล่าวว่า เริ่มแรกปี พ.ศ. 2435 มีพระครูบวรธรรมโชติ (หลวงพ่อกุหลาบ) ซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างโนนพันบัวมาศ ได้มองเห็นความสำคัญของกู๋บัวมาศ จึงได้นำพาญาติโยมในชุมชนตำบลบัวมาศจัดพิธีสงฆ์น้ำกู๋บัวมาศในบริเวณพื้นที่กำแพงแก้วกู๋บัวมาศ วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ก่อนวันงานหนึ่งวันให้ชาวบ้านออกไปเตรียมสถานที่ มีการถางป่า ถางหญ้าาร้าง ทำความสะอาด เช่นเดียวกับพ่อน้อย ชีชา (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นเฒ่าคนแก่มีความสัมพันธ์กับชุมชนมาจนอายุ 85 ปี ได้กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2544 ได้มีหน่วยราชการได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดประเพณีการสงฆ์ ได้ร่วมในการจัดทำศาลเพียงตาสองชั้น โดยทำจากไม้ไผ่นำมาสานกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วก็ตั้งไว้มีความสูงในระดับสายตา พอที่จะวางองค์พระอุปัชฌาย์ และเครื่องบริวารต่างๆ และก็ตั้งเรียงกันหินศิลาแลงเป็นชั้นๆ มีอยู่สามชั้น ส่วนของชั้นบนสุดได้บูชาขาวก่อนแล้วค่อยนำองค์พระพุทธรูปมาประดิษฐานที่ก้อนหินศิลาแลง และมีการก่อกองทรายปั้นให้เป็นรูปพระเข้ รูปเต่า และตบประทาย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์และมีอายุยืน มีการนำเอาฝ้าย (ด้ายสีขาว) ไปพันรอบๆ ปรางค์กู๋บัวมาศ เมื่อถึงเดือนเมษายนของทุกปี เป็นวันจัด

ประเพณีสงฆ์บัวมาศ ซึ่งตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านได้นิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพุทธมนต์ และฉันภัตตาหารเพลที่กุ้งบัวมาศ หลังจากที่ชาวบ้านได้มาครบแล้ว เมื่อถึงเวลาประมาณ 10.00 น. มัคทายกก็ได้เริ่มพิธีกรรม โดยการกล่าวคำบูชาขอมาต่อกุ้งบัวมาศ ไหว้พระรับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดพระปริตรจบ จึงได้ถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์อนุโมทนาต่อด้วยประพรมน้ำพุทธมนต์ แก่ชาวบ้านและผู้มาร่วมงาน จากนั้นพระครูบวรธรรมโชติ (หลวงพ่อหล้า) พร้อมด้วยพระสงฆ์ได้นำพา ญาติโยมสงฆ์อ่างค์พระพุทธรูปที่วางไว้บนก้อนหินศิลาแลง เสร็จจากนั้นชาวบ้านก็ได้ร่วมกันสร้างน้ำ พระสงฆ์และรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน หลังจากนั้นก็เป็นการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ส่วนชาวบ้าน ที่ได้มางานก็ได้ร่วมกันเล่นน้ำสาดน้ำกันในวันสงกรานต์ เป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านจึงได้พากันแยกย้าย กลับกลับบ้านของตน จึงทำให้รู้ถึงความเป็นมาของพิธีสงฆ์บัวมาศ เพราะชาวบ้านได้ยึดเอาสถานที่ ประสงค์กุ้งบัวมาศเป็นสถานที่จัดงานประเพณีสงกรานต์มาจัดที่ประสงค์กุ้งบัวมาศ ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “บุญสงฆ์บัวมาศหรือประเพณีสงฆ์บัวมาศ” จนมาถึงปัจจุบัน

จึงถือได้ว่าสิ่งเหล่านี้เมื่อชาวบ้านที่ทราบว่ามีชุมชนที่ตนเองอยู่มีโบราณสถานที่เรียกว่า กุ้งบัวมาศ เพื่อความอยู่ดีมีสุขไม่มีเภทภัยต่างๆ เข้ามารังควาญจึงพากันมาประกอบพิธีกรรมตามแบบอย่างที่เคย เลี้ยงผีปู่ตามาใช้ ครั้งแรกที่ชาวบ้านเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ๆ ประสงค์กุ้งแห่งนี้จะปกคลุมไปด้วยต้นไม้ต่างๆ ไม่มีใครกล้าเข้าไป พอถึงช่วงเวลาจะถึงพิธีสงฆ์บัวมาศชาวบ้านจะพากันมาทำความสะอาดบริเวณ ประสงค์กุ้ง จึงได้กำหนดให้วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 นำพระลงสงฆ์บัวมาศ วันที่ 13 เมษายน เป็นวันสงกรานต์พุทธแรกของเดือน 6 เลี้ยงผีปู่ตา ส่วนเดือน 7 สวดมนต์ทำบุญที่บือบ้าน หรือมเหศักดิ์หลักเมือง

ประเพณีสงฆ์บัวมาศในอดีต

ประเพณีสงฆ์บัวมาศเป็นประเพณีของชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน สมัยขอม โดยกุ้งบัวมาศมีพิธีสงฆ์เกิดจากความเชื่อว่าโบราณสถานมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาคุ้มครอง โบราณสถานเหล่านี้ ชุมชนกุ้งบัวมาศและชาวบ้าน จึงมีความศรัทธาความเคารพบูชาในโบราณสถาน และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในความเห็นของสยาม กิ่งเมือง (2558: 65) ได้กล่าวว่า ความเชื่อเป็นการผสมผสานเรื่องพุทธศาสนากับผีบรรพบุรุษผีเจ้าที่สิ่งๆ ทำให้พิธีสงฆ์บัวมาศ มีความแตกต่างออกไปจากงานวันตรุษสงกรานต์คือ ความเชื่อเกี่ยวกับผีसाงเทวดา ผีเจ้าของพื้นที่ของกุ้งบัวมาศเป็นสิ่งที่บ่งบอกเพื่อให้ปกป้องคุ้มครองตนและให้ชุมชนอยู่ด้วยความปลอดภัยและมีความสุข โดยมีความเชื่อที่กุ้งบัวมาศองค์นี้พระยาขอมเป็นผู้สร้างเอาไว้ ดังนั้นจึงทำให้กุ้งบัวมาศเป็น ศูนย์รวมความเชื่อของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับพ่อแสง บัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การจัดพิธีสงฆ์บัวมาศ จึงเป็นการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาโบราณสถานกุ้งบัวมาศ โดยมีความเชื่อว่า หากปฏิบัติตามพิธีกรรมแล้วจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล คนในชุมชนมีสุขภาพแข็งแรงและอยู่ดี มีสุขคนในชุมชนตำบลบัวมาศมีศักยภาพด้านสังคมมีโครงสร้างความเป็นเครือญาติที่แน่นแฟ้น เนื่องจากชุมชนตำบลบัวมาศเป็นชุมชนที่ไม่ค่อยมีปัญหาความขัดแย้งรุนแรง เพราะมีความสัมพันธ์ ทางเครือญาติกันและสามารถทำความเข้าใจกันได้ เมื่อมีกิจกรรมงานบุญหรืองานต่างๆ เพื่อส่วนรวม ของคนในชุมชนก็สามารถช่วยงานกันได้จนสำเร็จด้วยดี

ครั้งในอดีตตำบลบัวมาศ น้อย ชีชา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เป็นตำบลที่มีขนาดใหญ่ มีหลายหมู่บ้านมีศูนย์กลางของชุมชนคือ บ้าน วัด โรงเรียน และกุ้งบัวมาศ ซึ่งชุมชนมีวัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจ

และมีกุ่มบัวมากที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีสงกรานต์เกิดขึ้น โดยมีหลวงพ่อบุญธรรมโชติ เป็นผู้นำพาญาติโยมในชุมชนตำบลบัวมาศ มีการทำบุญสงกรานต์กุ่มบัวมาศที่ชุมชนเรียกกันว่า บุญกุ่มหรือ บุญกุ่มบ้านเฮา สมัยนั้นมีหลวงพ่อบุญธรรมโชติ ได้กำหนดวันและเวลาตามจันทรคติ ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ให้ชุมชนถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เมื่อถึงเวลาให้มารวมกันที่กุ่มบัวมาศ ซึ่งสอดคล้องกับสำลีสันต (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านในด้านพิธีกรรม ได้กล่าวว่า ประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ เริ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435-2542 เป็นระยะเวลา 107 ปี บุญสงกรานต์กุ่มบัวมาศ ในครั้งอดีตหลังจากที่มีการตั้งชุมชนบริเวณโดยรอบ โดยมีกลุ่มชนหรือชุมชนตำบลบัวมาศทั้งหมดในพื้นที่และใกล้เคียงได้มองเห็นความสำคัญของกุ่มบัวมาศมากยิ่งขึ้นจึงได้กำหนดวันที่จะประกอบพิธีกรรมขึ้นที่กุ่มบัวมาศ คือกำหนดเอาวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกๆ ปี โดยมีกลุ่มชนโดยทั่วไปจัดข้าวปลาอาหาร คาวหวาน พร้อมทั้งบั้งไฟมาพบกันที่กุ่มบัวมาศ มีดอกไม้ ธูปเทียน น้ำอบ น้ำหอม ต้องมีกำหนดว่ากลุ่มชนที่มานั้นต้องมาให้ถึงกุ่มบัวมาศก่อน 09.00 น. เมื่อกลุ่มชนมาพร้อมกันแล้วจะเริ่มพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบลงแล้ว ถวายเพลแด่พระสงฆ์เสร็จแล้วกรวดน้ำรับพร พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่กลุ่มผู้มาร่วมงานในพิธี จากนั้นกลุ่มชนทั้งหมดจะนำน้ำอบน้ำหอม มาสรงแด่พระสงฆ์ ต่อจากนั้นจึงเอาน้ำอบน้ำหอมไปสรงที่องค์พระพุทธรูปที่วางไว้ก่อนหินศิลาแลงที่วางอยู่ตรงกลางกุ่มบัวมาศ เสร็จแล้วจึงนำมารดสรงคนเฒ่าคนแก่ เพื่อขอพรให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดทั้งปี

เช่นเดียวกับ แสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การนำบั้งไฟที่จุดเสี่ยงทายจะมีจำนวน 3 บั้ง มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เสี่ยงทายขอฟ้าฝน ขอความสุขความเจริญของกลุ่มชน และเสี่ยงทายของสัตว์เลี้ยงไม่มีโรคภัยต่างๆ กลุ่มชนจะมาพร้อมเพียงกันเองมีการเตรียม น้ำอบน้ำหอม ข้าวปลาอาหาร เครื่องดื่มเครื่องใช้ทุกอย่างจะหากันมาเอง กลุ่มชนที่มาร่วมงานจะเดินมาตามเส้นทางลัดทุ่งนา มาที่บริเวณกุ่มบัวมาศ แต่ก่อนชุมชนตำบลบัวมาศมีขนาดใหญ่ ประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านยาง บ้านแดง บ้านห้วย บ้านบกพร้าว บ้านม่วง บ้านชีเหล็ก บ้านดงมัน บ้านหนองตุ และบ้านหนองแวง หมู่บ้านเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของตำบลบัวมาศทั้งหมดในครั้งอดีต ในทำนองเดียวกันกับแสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบในพิธีสงกรานต์กุ่มบัวมาศในอดีต เพื่อใช้ในพิธีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ ได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียน น้ำหอม หมากพลูบุหรี อาหารคาวหวาน และบั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทายฟ้าฝน ในส่วนของพิธีกรรมทางศาสนาได้นิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเพลเป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านก็แยกย้ายกันกลับบ้านโดยมีคนเฒ่าคนแก่รวมกับผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านประสานงานกันช่วยบอกลูกบ้านว่า เราจะเอาบุญสงกรานต์กุ่มบัวมาศให้พากันเตรียมข้าวปลาอาหารมีดอกไม้ ธูปเทียน น้ำอบน้ำหอมไปด้วยเพื่อไปสรงน้ำกุ่มบัวมาศ ในส่วนของน้อย สีชา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวอีกว่า กุ่มบัวมาศในอดีตว่า ถ้าตรงกับปีที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางพืชพันธุ์ธัญญาหาร ข้าวปลาอาหารก็จะเอาบุญพระเวสโดยใช้บริเวณพื้นที่กุ่มบัวมาศเป็นสถานที่จำลอง เป็นสระน้ำโบกกรณีหรือเขาคีรีวงกต ที่มีตำนานมาตั้งแต่อดีตในเรื่องของพระเวสสันดรชาดก ชาวบ้านบัวมาศได้ว่าจ้างลิเกในสมัยนั้นมาแสดงที่กุ่มบัวมาศ 1 คืน ตอนเช้าก็มีขบวนแห่ ช้าง ม้า ต้นกัณฑ์หลอนและแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองไปวัดสว่างโนนทันบัวมาศ ส่วนประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศในอดีตเริ่มแรก สามารถแยกออกเป็นช่วงได้ ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง (คนในชุมชนเป็นผู้จัดประเพณีสงกรานต์) ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยประมาณปี พ.ศ. 2435 ซึ่งการจัดพิธีสงกรานต์จัดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ซึ่งสอดคล้องกับสำลี พันวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลบัวมาศได้กล่าวว่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีสง เทวดา มีความศรัทธาเคารพบูชาในบริเวณปรangkู่บัวมาศตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยการเขียนแจ้วันจัดงานบนกระดาษแล้วม้วนใส่ในกระบอกไม้ไผ่ส่งไปตามหมู่บ้านต่างๆ โดยการเดินหรือขี่เกวียนไปยังหมู่บ้านต่างๆ ตามชุมชนใกล้เคียง และชุมชนบัวมาศ มีความเชื่อความศรัทธาในพิธีสงกรานต์เช่นเดียวกัน พิธีกรรมในวันงานประเพณีสงกรานต์จะมีการก่อกองทรายปั้นเป็นรูปพระเข้า รูปเต่า เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์อายุยืน มีการนำเอาฝ้าย (ด้ายสีขาว) ไปพันรอบๆ ปรangkู่บัวมาศ ในทำนองเดียวกันกับแสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนา มีอายุ 76 ปี ได้กล่าวว่า ในส่วนของผู้นำด้านพิธีกรรมมีการกล่าวสัการบูชาขอมาปรangkู่บัวมาศ ต่อจากนั้นก็ไหว้พระรับศีล อาราธนาพระสงฆ์สวดพระปริตรจบ จากนั้นถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์อนุโมทนา และประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้แก่ชุมชนบัวมาศผู้เข้าร่วมงานพิธีสงกรานต์ (ภาพที่ 30)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 30 พิธีสงกรานต์ ปี พ.ศ. 2540

จากนั้น หลวงพ่อพระครูบรรณวิจิตร พร้อมด้วยพระสงฆ์ได้สร้างน้ำกู่บัวมาศ โดยจะสร้างน้ำลงที่พระพุทธรูปที่วางไว้บนก้อนหินศิลาแลงขนาดใหญ่ที่อยู่ตรงกลางกู่บัวมาศ หลังจากนั้นก็ชุมชนได้ร่วมกันสร้างน้ำกู่บัวมาศ มีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย 3 บั้ง มีการละเล่นกิจกรรมของชุมชน เช่น การเป่าแคน ตีตี่พิน สรงน้ำคนเฒ่าคนแก่ และสาดน้ำเล่นน้ำกันของชุมชน (ภาพที่ 31)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 31 การสร้งน้ำคนเต่าคนแก่ ปี พ.ศ. 2544

เช่นเดียวกับ แสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ผู้นำด้านพิธีกรรมต้องเป็น มักทายกในสมัยนั้นคือ (พ่อน้อย พันวงษ์, พ่อนวล แสนโคตร, พ่อม้วน คุณแสน และพ่อคำหนา ดีพรม (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) โดยชุมชนมีความเชื่อว่าเป็นการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาปรางค์ กู้บัวมาศ และเป็นการบูชาพระภูมิเจ้าที่ของหมู่บ้าน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลคนในชุมชนมี สุขภาพร่างกายแข็งแรงและอยู่ดีมีสุขส่วนองค์ประกอบพิธีกรรมสร้งกูบัวมาศในอดีต แยกได้ดังนี้ 1) ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ โดยมีความเชื่อว่า แสงถึงความเคารพ ความอ่อนน้อม 2) หมาก 5 คำ ยาสูบ 5 ม้วน ซึ่งเป็นของใช้ประจำของคนสมัยก่อน 3) น้ำหอม เพื่อแสดงถึงน้ำที่บริสุทธิ์ 4) ศาลเพียงตา หมายถึง ทำจากวัสดุไม้ไผ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมความสูงระดับสายตา และ 5) บั้งไฟ เพื่อใช้จุดเสียงทายขอฟ้าฝน จึงสอดคล้องกับสำลี พันวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า เมื่อเสร็จจากขั้นตอนการประกอบ พิธีกรรมสร้งกูบัวมาศแล้ว จึงมีการจุดบั้งไฟเสียงทาย 3 บั้ง ในสมัยก่อนแต่เดิมบั้งไฟที่นำมาจุดเสียงทาย ในพิธีกรรมชาวบ้านบัวมาศจะรวมกลุ่มกันทำขึ้นมาเอง โดยจากการรับบริจาคเพื่อจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ ส่วนปัจจุบันไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำบั้งไฟ ทำให้ต้องซื้อบั้งไฟที่ประกอบสำเร็จรูปจากพ่อคำมา ใช้เพื่อการเสียงทายแทน โดยมีความหมายในการจุดบั้งไฟเสียงทาย ดังนี้ บั้งที่ 1) จุดเพื่อเสียงทาย เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของการทำนา ถ้าบั้งไฟขึ้นสูง ผลการเสียงทายว่า ในปีนี้มีฝนตกต้องตาม ฤดูกาลดี ฝนไม่แล้ง น้ำไม่ท่วม ไม่มีศัตรูพืชเข้ามารบกวน ผลผลิตทางการเกษตรจะอุดมสมบูรณ์ข้าวกล้า เจริญงอกงามดีจะได้ผลผลิตเต็มที่ ถ้าบั้งไฟจุดไม่ขึ้นหรือแตก ผลการเสียงทายว่า ปีนี้ฝนจะแล้งข้าวกล้า ในนาจะเสียหาย ไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร ส่วนบั้งที่ 2) จุดเพื่อเสียงทายเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงทั้งหลาย เช่น วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ หรือสัตว์เลี้ยงต่างๆ รวมไปถึงเกี่ยวกับโรคระบาดต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น ถ้าบั้งไฟ

ขึ้นสูง ผลการเสี่ยงทายว่า สัตว์เลี้ยงจะเลี้ยงง่ายเลี้ยงเชื่องไม่มีการลักขโมยสัตว์เลี้ยงกัน ไม่มีโรคระบาดเกิดขึ้น ถ้าบั้งไฟแตกหรือจุดไม่ขึ้น ผลการเสี่ยงทายว่า สัตว์เลี้ยงจะดุร้าย มีการลักขโมย จะเกิดการเกิดโรคระบาด สำหรับบั้งที่ 3) เป็นบั้งไฟบ้านเมือง จุดเพื่อเสี่ยงทายความดีความสงบสุขของคนในชุมชน ซึ่งถ้าบั้งไฟจุดขึ้นสูง ผลการเสี่ยงทายว่า หมู่บ้านจะมีความสุขมีความสามัคคี ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่ถ้าหากบั้งไฟแตก หรือจุดไม่ขึ้น ผลการเสี่ยงทายว่าหมู่บ้านจะมีเรื่องราวไม่สงบสุข โดยผู้ที่อ่านคำเสี่ยงทายจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสงฆ์ ในส่วนของน้อย ชีวา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ผลการเสี่ยงทายบั้งไฟยังรวมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ข้าว ปลา อาหาร ที่จะมีการจัดทำบุญกุ๋บวมาศในปีถัดไปด้วย เป็นความเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาโบราณสถานของกุ๋บวมาศทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล คนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงอยู่ดีมีสุขไปด้วย

ในส่วนของกิจกรรมสงฆ์กุ๋บวมาศในครั้งอดีต สำลี พันวงษ์ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า กิจกรรมสงฆ์กุ๋บวมาศในครั้งอดีต ได้จัดขึ้นตามปู่ย่าตายายคนเฒ่าคนแก่ ดังนี้ 1) กล่าวคำบูชาและขอขมาต่อกุ๋บวมาศ 2) ไหว้พระรับศีล 3) พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ 4) จุดบั้งไฟเสี่ยงทาย 5) สรงน้ำคนเฒ่าคนแก่ และ 6) หมอลำคู่หรือหมอลำกลอน เช่นเดียวกับแสง ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การจัดงานประเพณีสงฆ์กุ๋บวมาศจากอดีตถึงปี พ.ศ. 2542 จะจัดแบบดั้งเดิมเหมือนดังที่บรรพบุรุษในชุมชนเคยยึดถือปฏิบัติกันมา คนที่เข้ามาร่วมงานต่างก็มีความรู้สึกได้ร่วมว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณีสงฆ์กุ๋บวมาศ เพราะได้เข้ามามีบทบาทในการปฏิบัติยึดถือตามบรรพบุรุษ มีการเป่าแคน ดัดพิณ การละเล่นตามภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เพื่อให้บรรยากาศของงานประเพณีสงฆ์กุ๋บวมาศ มีความครึกครื้นในขณะที่ผู้คนเดินสรงน้ำกุ๋บวมาศไปด้วย

ช่วงที่สอง (การบูรณะกุ๋บวมาศ) ปี พ.ศ. 2543 ประเพณีสงฆ์กุ๋บวมาศก็ได้หยุดลง เพราะสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น ได้ทำการขุดแต่งขุดค้นบูรณะปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่กุ๋บวมาศ เพื่อให้ได้ข้อมูลการศึกษาด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์และเรื่องราวของกุ๋บวมาศได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องราวของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมอาณาจักรขอมในอดีตก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์ร่วมกันมาเป็นเวลายาวนาน สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543 : 1-12) ได้กล่าวถึงพื้นที่กุ๋บวมาศว่า กุ๋บวมาศมีรูปลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างขนาด 30 เมตร ความยาว 40 เมตร มีแนวหินแล่งเป็นร่องรอยของสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ แนวกำแพงและโคปุระด้านทิศเหนือ แนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันออก แนวกำแพงด้านทิศใต้ แนวกำแพงและโคปุระด้านทิศตะวันตก ตรงกลางเนินโบราณสถานมีร่องรอยของกลุ่มอิฐวางเรียงซ้อนกันเป็นเนินสูงกว่าเนินดินปกติ และทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกลุ่มอิฐ มีแนวหินแล่งซ้อนกันอยู่เป็นกรอบสี่เหลี่ยม ร่องรอยของโบราณสถานที่ยังเหลือหลักฐานอยู่มากที่สุด และมีการเสริมหินศิลาแล่งเป็นบางจุด แนวกำแพงแผนผังโดยรวมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 20X26 เมตร ส่วนใหญ่มีสภาพทรุดเอียง และพังลงเกือบทุกด้าน ส่วนแนวกำแพงแก้วก่อสร้างด้วยหินแล่งเป็นวัตถุหลัก มีหินทรายแดงเสริมบางตำแหน่ง พบมากทางด้านทิศใต้ ส่วนแนวกำแพงแก้วมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือใช้อิฐในการก่อสร้างสภาพหลังการขุดแต่ง ไม่มีด้านใดที่ยังเหลือหลักฐานครบถ้วนสมบูรณ์ แต่จากการขุดแต่งได้พบหลักฐานหินหล่นที่เป็นส่วนยอดบนของแนวกำแพงแก้ว ซึ่งคาดว่าจะนำมาเสริมสภาพแนวกำแพงแก้ว ให้สมบูรณ์ได้ขนาด

ของกำแพงแก้ว ฐานล่างเป็นฐานเขียงก่อเรียงด้วยอิฐแลงชั้นเดียวขนาดกว้าง 1.80 เมตร สูง 0.20 เมตร ฐานเขียง เป็นฐานบัวก่อเรียงด้วยหินแลง 1-2 ชั้น โดยสลักหินรูปบัวขนาดฐานบัวกว้าง 1.40 เมตร สูง 0.50 เมตร เนื่องจากฐานบัวเป็นชั้นผนังกำแพงสูงประมาณ 1.50 เมตร ผนังผนังขึ้นไปเป็นฐานบัวบน ขนาดกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ส่วนยอดสุดนั้นพบหลักฐานหินหล่นเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม มีขอบสันสี่เหลี่ยม ที่ส่วนยอดส่วนล่างเขาเป็นร่องแนวกำแพงแก้วให้สมบูรณ์ได้

ในส่วนอาคารด้านทิศตะวันตก สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น (2543: 1-12) ได้กล่าวว่า ในการก่อเรียงหินแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 4X7 เมตร หลักฐานปัจจุบันสูงประมาณ 2.50 เมตร ทางด้านนอกก่อเป็นผนังทึบ ส่วนกำแพงด้านทิศเหนือ มีการเสริมหินศิลาแลงเข้าไปเป็นบางจุด กำแพงด้านทิศตะวันตก และทิศใต้ ยังเหลือสภาพที่ไม่สมบูรณ์ แต่ก็สามารถนำมาเรียงเข้าด้วยกันได้เป็นกำแพงแก้วที่สมบูรณ์ กุ๋บัวมาศพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก เช่น ประติมากรรมพระนารายณ์หินทรายขนาดความสูง 80 เซนติเมตร ประทับยืนมีสี่กร ซึ่งสอดคล้องกับ วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นคนงานในการขุดค้นปรับภูมิทัศน์พื้นที่กุ๋บัวมาศ ได้กล่าวว่า จากการขุดแต่งบริเวณส่วนต่อเชื่อมอาคารด้านทิศเหนือใกล้ปราสาทประธาน แต่เดิมพบเป็นชั้นส่วนต่างๆ แตกหักรวมอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กัน สามารถนำมาประกอบกันได้ลักษณะครองผ้านุ่งสั้น ด้านหน้าชายผ้าสองชั้นอยู่ตรงกลาง ด้านล่างศีรษะครองมงกุฎ หรือกระบังหน้ายอดกลางศีรษะแหลม พระหัตถ์ข้างขวาบนเหลือเพียงส่วนพระกร วัตถุที่ถือในพระหัตถ์หายไป พระหัตถ์ขวาล่างถือก้อนธรรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวาล่างถือดอกบัว อยู่ในศิลปะขอมในสมัยบาปวน-นครวัด อายุประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 16-17 ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดขอนแก่น หลังจากที่ทำการขุดแต่งขุดค้นปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่กุ๋บัวมาศช่วงเดือนเมษายนใช้ระยะเวลา 1 เดือนเสร็จสิ้น จากนั้นกุ๋บัวมาศได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 122 ตอนพิเศษ 98 ง ราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 22 เดือนกันยายน พ.ศ. 2548 มีพื้นที่ประมาณ 27 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา

ประเพณีสงฆ์กุ๋บัวมาศในปัจจุบัน

ช่วงที่สาม หลังจากที่มีการบูรณะกุ๋บัวมาศเสร็จสิ้นแล้ว ปีพ.ศ. 2544 ถึงปัจจุบัน เริ่มจัดงานประเพณีสงฆ์กุ๋บัวมาศ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของวิโรจน์ ชีวาสุขถาวร (2556: 134) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสงฆ์กุ๋บัวมาศว่า กุ๋บัวมาศจะมีการนำรูปเคารพองค์พระนารายณ์ที่ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น มาประดิษฐานไว้บริเวณพลับพลาด้านทิศเหนือ ข้างปราสาทประธาน โดยจะมีการสร้างบุษบกจำลอง เพื่อทำการประดิษฐานองค์พระนารายณ์องค์จริงเป็นการชั่วคราว (ภาพที่ 32)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 32 พระนารายณ์องค์จริง ปี พ.ศ. 2561

โดยจะเริ่มมีการจัดขบวนแห่องค์พระนารายณ์รอบภูบัวมาศ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองผู้ประกอบพิธีจะเชิญพราหมณ์ จากราชสำนักมาประกอบพิธีกรรม ภายในพื้นที่กำแพงแก้ว ภายในมีการตั้งเครื่องไหว้ต่างๆ โดยมีผู้ร่วมพิธีหนุ่มสาวเข้ามาภายในกำแพงแก้ว ประธานในพิธีจะทำการไหว้บวงสรวงและสร้งน้ำต่อจากพราหมณ์ จากนั้นจึงให้ประชาชนทั่วไปเข้าสร้งน้ำ โดยจะมีการนำรูปเคารพพระศิวะ พระพิฆเนตร ศิวลึงค์ เข้าร่วมในพิธีกรรมร่วมกับพระนารายณ์องค์จำลอง (ภาพที่ 33)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 33 พระนารายณ์องค์จำลอง ปี พ.ศ. 2561

ในการเข้าร่วมในพิธีโดยจะให้สร่งน้ำเฉพาะองค์จำลองเท่านั้น ส่วนองค์จริงจะถวายเพียงเฉพาะดอกไม้ เพื่อป้องกันโบราณวัตถุเสียหาย กิจกรรมการสร่งน้ำกุ่มบัวมาศจะดำเนินไปถึงช่วงเย็นของวันทำพิธี จึงถือเป็นการเสร็จสิ้นพิธีสร่งกุ่มบัวมาศ โดยรอบพื้นที่จะมีการออกร้านค้าต่างๆ มากมาย ซึ่งสอดคล้องกับวิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวอีกว่า การจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศ ในปี พ.ศ. 2544 ได้มีนายอำเภวยุ ปะติเส (อดีตตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) เป็นผู้นำร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ และนายตั้ง ช่างหล่อ ซึ่งเป็นอดีตนายกองกิจการบริหารส่วนตำบลบัวมาศคนแรก ได้มองเห็นความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่เป็นโบราณสถานมาตั้งแต่อดีต จึงได้ร่วมกันจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศขึ้นเป็นครั้งแรก ได้ร่วมกันหางบประมาณในการจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศ โดยกำหนดเอาวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ระยะเวลาการจัดงาน 3 วัน 3 คืน อย่างยิ่งใหญ่มีพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ เช่น การบวงสรวง รำบวงสรวง การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ระบบแสง สี เสียง มีการจับสลากทางบัตรรางวัลใหญ่ และมหรสพสมโภชตลอดคืน ในช่วงตอนเช้าทำบุญตักบาตร ถือได้ว่าเป็นช่วงที่สำคัญของชุมชนอีกครั้ง ที่มีการจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศ โดยเฉพาะบริเวณกุ่มบัวมาศได้ชุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทรายทำให้ชุมชนมีความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพนับถือ กราบไหว้บูชา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของคนในชุมชนมากยิ่งขึ้น มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นผู้สร้างเอาไว้ในปีต่อไปในงานจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศ ได้มอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ เป็นผู้ดูแลในการจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับวิรัตน์ ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นนายกองกิจการบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า ข้อจำกัดของชุมชนในการจัดงานประเพณีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศในช่วงที่ผ่านมา เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 81 มีใจความว่า รัฐต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ หน่วยงานของรัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริม สนับสนุน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นผลทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีโอกาสเข้ามาร่วมในการสนับสนุนการจัดงานประเพณีท้องถิ่นของชุมชน โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ร่วมกับฝ่ายปกครอง โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ได้มีการกำหนดให้ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ในช่วงเดือนเมษายน ให้มีการจัดงานขึ้น 2 คืน 3 วัน โดยให้การสนับสนุนทั้งด้านการจัดการกิจกรรม และงบประมาณในการจัดงานกิจกรรมที่ทำในวันงานพิธีสร่งกุ่มบัวมาศ มีความบันเทิงจากการร่วมกันจัดงานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศซึ่งมีพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น การแห่เทวรูปพระนารายณ์รอบตำบลและตำบลใกล้เคียง ภายในงานมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พิธีบวงสรวง พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ ฉันทัดดาหารเพล พิธีรำบวงสรวง จุดบั้งไฟเสี่ยงทาย การบูชาเทวรูปพระนารายณ์ มีกิจกรรมต่างๆ และมีมหรสพสมโภชตลอดคืน ส่วนตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรเป็นอันเสร็จพิธีการสร่งกุ่ม

เช่นเดียวกับ พ่อจารย์ไส สีขาว (2560: สัมภาษณ์) มีอายุ 80 ปี ซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่คนหนึ่งเป็นผู้นำพาในทางด้านพิธีกรรม ได้กล่าวว่า งานประเพณีสร่งกุ่มบัวมาศ งานในวันแรกจะเริ่มแห่องค์ประติมากรรมพระนารายณ์รอบตำบลและตำบลใกล้เคียงในตำบลบัวมาศ เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชาเทวรูปและมีการสร่งน้ำเทวรูปพระนารายณ์องค์จำลอง เพื่อให้ประชาชนขอพรความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว จากนั้นก็มีการแห่องค์ประติมากรรมพระนารายณ์ลงไปที่บริเวณโบราณสถานกุ่มบัวมาศ เพื่อที่จะได้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีบวงสรวง รำบวงสรวง และมี

การจุดบั้งไฟทวยต่อองค์พระนารายณ์ และจุดบั้งไฟเสียงทวย เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของดินฟ้าอากาศว่า น้ำจะดีไหม พืชผลทางการเกษตรจะดีไหม ชาวบ้านและสัตว์จะอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่ และแสดงถึงความสามัคคีของคนในชุมชนด้วย ซึ่งสอดคล้องกับวิรัตน์ ช่างหล่อ (2561: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า จากการประชุมกับส่วนภาครัฐ และกลุ่มผู้นำหมู่บ้านในตำบลบัวมาศ ได้มีมติกำหนดการจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศในปี พ.ศ. 2561

ซึ่งตรงกับวันศุกร์ที่ 30 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 เป็นวันเพ็ญขึ้น 14 ค่ำ เดือน 5 โดยมีกำหนดการ ดังนี้

- เวลา 08.00 น. เดินทางไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น เพื่อไปอันเชิญองค์พระนารายณ์มาประกอบพิธีทางศาสนา
- เวลา 13.00 น. แห่เทวรูปองค์พระนารายณ์รอบตำบลและตำบลใกล้เคียง ภายในตำบลบัวมาศ
- เวลา 17.00 น. อันเชิญเทวรูปองค์พระนารายณ์ประดิษฐานที่แท่นบุษบกจำลอง

ส่วนวันเสาร์ที่ 31 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน โดยมีกำหนดการ ดังนี้

- เวลา 08.30 น. นายองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศกล่าวรายงานต่อประธานในพิธี
- เวลา 09.00 น. ประธานในพิธีกล่าวเปิดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศ
- เวลา 09.30 น. พิธีบวงสรวง
- เวลา 10.30 น. พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์
- เวลา 11.00 น. ถวายเพล พระสงฆ์ฉันภัตตาหาร
- เวลา 11.30 น. พิธีรำบวงสรวงบัวมาศ
- เวลา 12.30 น. พิธีจุดบั้งไฟเสียงทวย
- เวลา 12.30 น. เปิดให้ประชาชนชาวบ้านที่ไปร่วมงาน ได้กราบไหว้บูชาและร่วมสร้างน้ำเทวรูปองค์พระนารายณ์องค์จำลอง
- เวลา 21.00 น. ชมมหรสพสมโภชตลอดคืน

สำหรับวันอาทิตย์ที่ 1 เดือนเมษายน พ.ศ. 2561 ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 โดยมีกำหนดการดังนี้

- เวลา 07.00 น. ทำบุญตักบาตรตอนเช้า
- เวลา 08.00 น. อันเชิญเทวรูปพระนารายณ์กับคันทันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น เป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับพิธีพราหมณ์บวงสรวง ได้เชิญมาจากสำนักพระราชวังกรุงเทพมหานคร เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ในส่วนของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้นิมนต์พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ และฉันภัตตาหารเพล โดยมีเครื่องบวงสรวง (ภาพที่ 34) ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมสงกรานต์บัวมาศในปัจจุบัน ประกอบด้วย 1) ดอกไม้ พวงมาลัย ดอกดาวเรือง 2) รูป เทียน จีบหมากพลู บุหรี่ และฉัตรเงิน ฉัตรทอง

3) ผลไม้ 9 ชนิด และขนมหวาน 4) บายศรี 1 ชุด 5) คีวลิงค์ และ 6) เทวรูปจำลองพระนารายณ์ (ภาพที่ 35)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 34 เครื่องบวงสรวง

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 35 เทวรูปพระนารายณ์จำลองและองค์จริง

วิรัตน์ ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า องค์พระนารายณ์องค์จริงเหลือเพียงแค่พระหัตถ์ข้างขวาบนเพียงส่วนพระกร วัตถุที่ถือในพระหัตถ์หายไป พระหัตถ์ขวาล่างถือก้อนธรณี พระหัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ พระหัตถ์ซ้ายล่างถือคทา ส่วนพระหัตถ์ขวาบนถือดอกบัว ในส่วนขององค์จำลองพระนารายณ์มีการประดิษฐ์สร้างให้เต็มเหมือนองค์จริงโดยได้ทำพระหัตถ์ข้างขวาบนถือจักรที่หายไปให้เต็ม (ภาพที่ 36)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 36 พระนารายณ์ได้ทำพระหัตถ์ข้างขวาบนถือจักรที่หายไปให้สมบูรณ์

สำหรับพิธีรำบวงสรวง หรือมีชื่อว่า “การรำกุ่มบัวมาศ เจ็ดจำคู่ฟ้าแผ่นดินอีสาน” โดยมีการใช้นางรำ จำนวน 30-50 คน การแสดงแต่ละชุดแยกออกได้เป็น 3 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 เป็นพิธีรำบวงสรวง ที่เล่าถึงความเป็นมาบริบททั่วไปของกุ่มบัวมาศ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พบในบริเวณกุ่มบัวมาศ เช่น พระเจ้าไภสัชยไวฑูรยประภาสยุค 1 ชุด นาฏลีลา ศรัทธาบริมต่อกุ่มบัวมาศ (ภาพที่ 37)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 37 พิธีรำบวงสรวง ปี พ.ศ. 2561

ชุดที่ 2 เป็นพิธีรำบวงสรวง ที่กล่าวถึงพระนารายณ์ที่ชุดค้นพบในศาสนสถาน และเป็นสัญลักษณ์การบูชาของชาวบ้าน เชื่อมถึงประวัติบาริที่พระนารายณ์ได้ช่วยเหลือชาวมนุษยโลก คือ การกวนเกษียรสมุทร เป็นรำที่แสดงถึง นาฏลีลา นาคราชและระบำอัปสร่า เป็นสิ่งพิเศษที่เกิดขึ้นจากการกวนเกษียรสมุทร (ภาพที่ 38)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 38 พิธีรำบวงสรวง ปี พ.ศ. 2561

ชุดที่ 3 เป็นพิธีรำบวงสรวง ที่กล่าวถึงพลังความศรัทธา ความเป็นอยู่การดำเนินชีวิต และบารมีของกู่บัวมาศ ที่มีต่อชาวตำบลบัวมาศ และชาวจังหวัดมหาสารคาม จนทำให้เกิดเป็น ประเพณีการสรงกู่บัวมาศมาจนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 39)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 39 พิธีรำบวงสรวง กล่าวถึงพลังความศรัทธาความเป็นอยู่การดำเนินชีวิต และบารมี
ของกู่บัวมาศ ปี พ.ศ. 2561

พิธีรำบวงสรวงจะมีการเปลี่ยนแปลงตามนักการเมืองท้องถิ่นในแต่ละปีและมติที่ประชุมของ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและฝ่ายการปกครองร่วมกับชาวบ้านในที่ประชุม ซึ่งในการรำบวงสรวงจะ มีการเปลี่ยนแปลงแต่ละปี เช่น นางรำจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม, โรงเรียนนาเชือกพิทยาสรรค์ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม, โรงเรียนบ้านบัวมาศ โรงเรียนบ้านหนองแวง-หนองตุ

การจุดบั้งไฟหรือบั้งไฟเสี่ยงทาย จะใช้จุดเพียง 3 บั้งเท่านั้น เพื่อขอฝน เพื่อขอความสุข ความเจริญของคนในชุมชน และเพื่อสัตว์เลี้ยงในชุมชน นอกจากนั้นก็เป็นการจุดแข่งขัน (ภาพที่ 40)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 40 การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ปี พ.ศ. 2561

พิธีทำบุญตักบาตรในตอนเช้าของชุมชนตำบลบัวมาศ พร้อมกันที่ศาลาอเนกประสงค์ โดยการนำของนายกองค้การบริหารส่วนตำบล และกำนัน ตำบลบัวมาศ พร้อมกับชุมชน ในการจัดงาน ประเพณีสงกรานต์บัวมาศ (ภาพที่ 41)

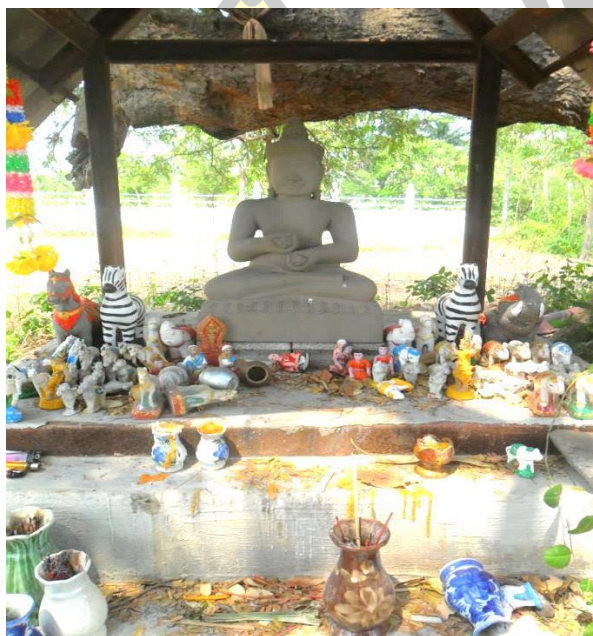

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 41 พิธีทำบุญตักบาตรตอนเช้า ปี พ.ศ. 2561

หลังจากการจัดงานประเพณีสงกรานต์เสร็จสิ้น ฝ่ายปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้อำนวยความสะดวกพระนารายณ์ไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 จังหวัดขอนแก่น ตามเดิม

วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) กล่าวอีกว่า ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในบริเวณ กุ๋บัวมาศจะมีศาลาขนาดเล็กตั้งอยู่ใต้ต้นมะขาม มีรูปปั้นพระโพธิสัตว์โฆษชัยสุดตประจำอยู่ที่ศาลา โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นที่สักการบูชากราบไหว้ของชุมชน ถ้ามีความเจ็บป่วยไข้ก็จะไปกราบไหว้ขอพรจากท่านให้หายจากโรคร้ายอันตรายทั้งหลาย (ภาพที่ 42)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 42 รูปปั้นพระโพธิสัตว์โฆษชัยสุดต ปี พ.ศ. 2561

ภายในงานประเพณีสงกรานต์ นายวิรัตน์ ช่างหล่อ (2561: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ในพิธีกรรมได้มีการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้มาร่วมทำบุญประเพณีการสงกรานต์เป็นประจำทุกปี (ภาพที่ 43)

พูน ปณ ทิโต ชีเว

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 43 ป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศ ปี พ.ศ. 2561

ภายในงาน วิเชียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวอีกว่า ยังมีผู้ใจบุญนำข้าวปลา อาหาร น้ำดื่ม ขนม ของหวาน มาร่วมกันออกโรงทานเพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานประเพณีสงกรานต์ได้รับประทาน บุญจากการออกโรงทานร่วมกัน เพราะบึงบัวมาศอยู่ห่างจากหมู่บ้าน ระยะทาง 1 กิโลเมตร ซึ่งภายในบึง ไม่มีร้านค้า ร้านอาหาร ผู้ที่มาร่วมงานต้องอาศัยอาหารจากโรงทานที่ผู้ใจบุญร่วมกันจัดทำ (ภาพที่ 44)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 44 การจัดทำโรงทานของชุมชน ปี พ.ศ. 2561

ภายในงานยังได้มีการจัดกิจกรรมอย่างสนุกสนาน พ่อน้อย ชีชา (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชาวบ้านหรือลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัดก็จะกลับมาร่วมงานและจัดทำโรงทานเป็นประจำทุกปี ยังมีกิจกรรมร้านสอยดาว ที่ประชาชนร่วมกับชุมชนในตำบลบัวมาศ ได้บริจาคมาให้เพื่อนำมาจัดเป็นของรางวัลให้กับผู้ที่มาทำบุญกับกู๋ โดยมีของรางวัลแต่ละอย่างมากมาย แต่แต่ละปีไม่เหมือนกัน แล้วแต่ผู้ที่เขาของมาบริจาคให้เป็นรางวัล แต่ขาดไม่ได้จำพวก พัดลม หม้อ แก้ว สบู่ ยาสีฟัน ขนม ฯลฯ ปีไหนมีคนใจบุญมาบริจาคก็เป็นรางวัลใหญ่ เช่น ตู้เย็น ทีวี หม้อหุงข้าว จักรยาน หรือไปถึงสร้อยทองคำ แหวนทองคำ เป็นต้น ชาวบ้านมีความเชื่อในทางพุทธศาสนาว่าจะได้บุญมากในการให้ทาน (ภาพที่ 45)

ภาพโดยวิจัย

ภาพที่ 45 กิจกรรมร้านสอยดาว ปี พ.ศ. 2561

พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ

กู๋บัวมาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความหมายและความสำคัญต่อชุมชนตำบลบัวมาศเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นที่เคารพสักการบูชาของคนในชุมชน เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อขอพรในสิ่งที่ดีๆ เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เพื่อขอพรให้คนและสัตว์เลี้ยง อยู่่าพบภัยอันตรายทั้งหลาย ก็เพราะได้รับการคุ้มครองจากองค์พ่อใหญ่กู๋ที่ชุมชนเรียกกัน และช่วยปกป้องรักษาจากสิ่งที่ไม่ดี หรือสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาภายในตำบล เช่น ผีชั่วร้าย ลมพายุ ฝนฟ้า อันตรายต่างๆ เป็นต้น จนมาถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานเมื่อปี พ.ศ. 2544 หลังจากการบูรณะเสร็จ ได้มีการประชุมกัน เพื่อจะจัดงานประเพณีสงฆ์บัวมาศขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ในอดีตที่ประชุมได้ตกลงกันจัดงานประเพณีสงฆ์บัวมาศมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีสงฆ์บัวมาศได้จัดมาแล้วเป็นระยะเวลา 16 ปี และสิ่งสำคัญที่สุดเพื่อรักษาเอาไว้

ซึ่งโบราณสถานอันล้ำค่าให้อยู่คู่กับพวกเราต่อไป ชุมชนตำบลบัวมาศก็ภูมิใจที่เราในวันนั้นและพวกเราก็กี่สืบทอดอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมมาถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมสงกรานต์ถือว่า มีความหมายและความสำคัญกับชุมชนเป็นอย่างมากเพราะว่าในวันงานชาวบ้านให้ความสำคัญ เพื่อจะได้ร่วมในพิธีกรรมชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าได้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะเกิดความสุขที่ดี เหมือนตัวเองมีส่วนร่วมในพิธี เป็นความเชื่อของชุมชนที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมนั้นหรืออีกอย่างเพื่อชมการแสดงต่างๆ ในพิธีกรรมได้ชมการรำบวงสรวงเพื่อถวายต่อองค์พระนารายณ์เป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อโบราณสถานที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เพื่อขอพรความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว มีการจัดตั้งทำโรงทาน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมงานพิธีกรรมประเพณีสงกรานต์ได้รับประทานอาหาร เนื่องจากโบราณสถานบัวมาศอยู่ห่างจากหมู่บ้าน ไม่มีร้านค้า ร้านอาหาร สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านวิถีชีวิตความเชื่อ การขนาน พิธีกรรมและประเพณีวัฒนธรรม ทำให้ชุมชนมีความรักความสามัคคีในชุมชน รวมไปถึงการอนุรักษ์โบราณสถาน ให้คงอยู่และเป็นการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป พลวัตประเพณีสงกรานต์บัวมาศเกิดจากคนในชุมชนตำบลบัวมาศมีส่วนร่วม คณะกรรมการจัดงานโดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ และผู้นำในชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้าน ร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศ เพื่อให้มีความเป็นพลวัตประเพณีสงกรานต์ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีประเพณีสงกรานต์บัวมาศให้สอดคล้องกับพื้นที่ในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

1. พลวัตด้านภูมิทัศน์ บัวมาศสถานที่ปัจจุบันมีขนาดจำกัด สงัด จันทะพัต (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า บริเวณพื้นที่รอบๆ บัวมาศ เป็นทุ่งนาซึ่งชุมชนบริเวณรอบบัวมาศก็ยังคงใช้พื้นที่ในการทำนา และมีถนนทางเดินเข้าบัวมาศ มีคูน้ำรอบๆ บัวมาศ ในครั้งอดีตบริเวณรอบบัวมาศชุมชนที่อยู่อาศัยในระแวกนั้นก็เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ทำมาหากินกันตามวิถีชีวิตปกติของชุมชน เพราะในบริเวณบัวมาศมีสระน้ำล้อมรอบๆ ได้มีสัตว์นานาชนิดมาอยู่อาศัยในบริเวณนี้ เพราะมีสระน้ำในนี้ เช่น กบ ปลา กุ้ง หอย ฯลฯ ชุมชนจึงได้หาอยู่หากินตามหนองน้ำบางสระน้ำบาง เป็นต้นชีวิตของชุมชนตำบลบัวมาศผูกพันกับบัวมาศมาตั้งแต่บรรพบุรุษรุ่นปู่รุ่นย่าจนมาถึงรุ่นปัจจุบันซึ่งสอดคล้องกับสมควร ตะโคตร (2560: สัมภาษณ์) เป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน ได้กล่าวว่า ชาวบ้านบัวมาศในบริเวณรอบๆ บัวมาศ ทำมาหากินตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะบัวมาศมีสระน้ำล้อมรอบๆ ชุมชนจึงได้พากันทำมาหากินตามสระน้ำ หนองน้ำ หรือตามลำคลอง เช่น หาปลา หาปู กบ หอย และอีกหลายๆ อย่าง ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่นเดียวกับพ่อช่วย ช่างหล่อ (2560: สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นอดีตกำนันตำบลบัวมาศ ได้กล่าวว่า พื้นที่บริเวณบัวมาศทางด้านทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านหนองตุ่มมีหมู่ที่ 4,7 ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับหมู่บ้านหนองแวง มีหมู่ที่ 3,6,9 ส่วนด้านทิศใต้ติดกับหมู่ที่ 1,2,5,8 และด้านทิศเหนือติดกับตำบลยาง โดยมีลำน้ำเสียวแบ่งเขตแดนระหว่างตำบลบัวมาศและตำบลยาง ในครั้งอดีตบัวมาศมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง 30 เมตร ยาว 40 เมตร มีลักษณะเป็นศาสนสถาน ที่ก่อด้วยศิลาแลง ประกอบด้วยประสาทรประธาน ตั้งอยู่ตรงกลางมีประตูทางเข้า (โคปุระ) ทางเดียว ประกอบด้วยกับกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไปทำให้บัวมาศในอดีตเป็นเพียงแค่กองดินขนาดใหญ่ที่อยู่ตรงกลางและรอบๆ ก็มีกำแพงล้อมรอบอยู่พอได้รู้ถึงแนวเขตแนวกำแพง ประกอบด้วยเนินดินสลักกับทุ่งราบตั้งอยู่ที่ราบสูงโคราช อยู่เหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 150 เมตร มีลักษณะดินเป็นดินปนทราย ปะปนกับดินเกลือ (ดินเค็ม) มีลักษณะภูมิอากาศ เป็นอากาศมรสุม แบบทุ่งหญ้าสะวันนา

กับอากาศร้อนและแห้งแล้ง ฤดูหนาวอากาศหนาวเย็น ฤดูร้อนอากาศร้อนจัด มีปริมาณน้ำฝน โดยเฉลี่ย มีฝนน้อยระยะที่ฝนตกชุกจะอยู่ในช่วงเดือนกันยายน ถึงตุลาคม แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีอยู่หลายแห่ง ในชุมชนมีปริมาณน้ำมากตลอดปี เช่น หนองบัวหนองโนนทัน หนองแวง และฝายเก็บน้ำหนองตุที่มี ขนาดใหญ่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคอาชีพหลักของชุมชนที่อยู่ในบริเวณรอบกุ่มบัวมาศ ในส่วนของ สมควร ทามาตร (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ชุมชนที่อยู่บริเวณรอบกุ่มบัวมาศ มีอาชีพหลักคือ การทำนา นอกจากนั้นก็จะมีการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกพืชไร่ เลี้ยงไหมทอผ้า และทำงาน รับจ้างทั่วไป บริเวณกุ่มบัวมาศมีก้อนหินศิลาแลงตกอยู่บนพื้นดินมากมายตามกาลเวลาที่ร่วงโรยไป ได้มี ดินถมทับก้อนหินศิลาแลงบางส่วน และยังมีเหลือสภาพที่คนในชุมชนได้ไปนั่งเล่นเลี้ยงสัตว์บาง เป็นที่ พักผ่อนของชุมชนในเวลาลงทำนาบาง ซึ่งสอดคล้องกับเสถียร ปัดคำ (2560: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า มีชาวบ้านได้เข้าไปลักลอกขุดหาวัตถุมงคลหาสมบัติบาง ทำให้สภาพกุ่มบัวมาศได้รับความเสียหาย โดยการลักลอกขุดของชาวบ้าน แต่ก็มีเรื่องเล่าว่าผู้คนที่ได้เข้าไปลักลอกขุดหาวัตถุมงคล ตกตอนกลางคืน จะฝันไม่ดีเนื่องจากได้เอาสิ่งของที่อยู๋ภายในบริเวณกุ่มออกไป ทำให้พ่อใหญ่กุ่มไม่พอใจก็เลยไปเข้าฝัน ให้เอาของมาคืนที่เดิม เป็นเรื่องเล่าแบบตำนานของชาวบ้านที่เล่าต่อๆ กันมาจึงทำให้สถานที่กุ่มบัวมาศ มีความสำคัญกับชุมชนเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่ากุ่มบัวมาศในครั้งอดีต ของชุมชนจะมองเป็นแค่ธรรมดาไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ชุมชนก็ให้ความเคารพความศรัทธาความเชื่อต่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู๋ภายในบริเวณกุ่ม ภูมิทัศน์พื้นที่กุ่มเริ่มมีการสร้างศาลาอเนกประสงค์ สร้างห้องน้ำ มี กำแพงรอบล้อมกุ่มบัวมาศจึงทำให้สถานที่คับแคบ ไม่เหมาะสมกับการจัดงาน ทำให้เกิดความไม่สะดวก กับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ การสัญจรของผู้คนที่มาท่องเที่ยวลำบากมากไม่มีที่จอดรถหรือยานพาหนะ จึงให้เกิดเปลี่ยนแปลงการขับเคลื่อนไปสู่การขยายบริเวณพื้นที่กุ่มบัวมาศให้กว้างขวางมากกว่าเดิม โดยขยายออกไปทางด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก เพราะพื้นที่ปัจจุบันเป็นของชาวนาที่อยู่ รอบๆ กุ่มบัวมาศ ที่สามารถให้พื้นที่เพียงพอต่อการจัดงานประเพณีสงกรานต์ได้ (ภาพที่ 46)

ภาพโดยผู้วิจัย

2. พลวัตด้านประเพณีสงฆ์ภู่วมาศ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินงาน โดยการให้ทุกฝ่ายมีการจัดประชุมร่วมกันในส่วนที่รับผิดชอบที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนด วัน เวลา สถานที่ กิจกรรม พิธีกรรม การเตรียมงานและมอบหมายงานหน้าที่ โดยให้องค์การบริหารส่วนตำบลภู่วมาศ เป็นประธาน ในการจัดงานผู้นำชุมชนเป็นกรรมการรับผิดชอบด้านรักษาความสงบเรียบร้อย ภายในงานชุมชนร่วมกันรับผิดชอบสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ ตลอดจนเสร็จงาน ส่วนกรรมการฝ่ายสงฆ์ รับผิดชอบ ด้านพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมอื่นๆ หลังจากประชุมกำหนดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ เริ่มดำเนินงานติดป้ายประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงและผู้สนใจมาเที่ยวชมงานประเพณีภู่วมาศ เมื่อถึงวันจัดงาน คณะกรรมการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ทำหน้าที่ของตนเอง พิธีบวงสรวงเป็นพิธีที่สำคัญที่สุด ในการจัดงานจึงต้องมีความละเอียดถี่ถ้วนตระหนักถึงแรงศรัทธาของชุมชน และผู้แะเวียน การเปลี่ยนแปลงในพิธีสงฆ์ภู่วมาศ จึงควรให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าร่วมพิธี และพิธีบวงสรวงพระนารายณ์อย่างแท้จริงโดยพร้อมเพียง ซึ่งจากเดิมพิธีสงฆ์ภู่วมาศจะกระทำได้เฉพาะพราหมณ์ ผู้นำพิธีเท่านั้น (ภาพที่ 47)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 47 พลวัตด้านประเพณีสงฆ์ภู่วมาศ ปี พ.ศ. 2544

3. พลวัตด้านพิธีกรรม จากเดิมเริ่มจากการแห่พระนารายณ์เข้ามาประดิษฐานที่ภู่วมาศ และพราหมณ์เริ่มทำพิธีกรรมจนเสร็จ จากนั้นมีการรำบวงสรวง การแสดง เป็นอันเสร็จพิธี จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงข้อตกลงร่วมกันว่า ต้องมีการเพิ่มวันจัดงานที่เคยจัด 2 คืน 3 วัน พร้อมขยายเวลาในการประกอบพิธีบวงสรวงให้มากขึ้นและให้มีกิจกรรมประกอบพิธีที่หลากหลายให้ผู้เข้าร่วมได้ร่วมพิธีกรรมอย่างเต็มแรงศรัทธาให้มีการแสดงบวงสรวงเพิ่มขึ้นอีก เพื่อดึงดูดความสนใจ

ให้มีมหรสพที่นำมาแสดงในการบวงสรวงสมโภชและให้มีการเปลี่ยนแปลงจากการจัดการแสดงให้มีการแสดงในกลางวันและทั้งในกลางคืน พร้อมให้เพิ่มการเปลี่ยนแปลงการจัดงานให้เป็นกำหนดการจัดงาน 3 คืน 4 วัน และการเปลี่ยนแปลงอีกอย่างคือ เมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงกุ่มบัวมาศ วันสุดท้ายหรือวันที่สี่ต้องให้มีการจัดทำพิธีทำบุญตักบาตรและทำพิธีปิดงานอย่างเป็นทางการ (ภาพที่ 48)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 48 พลวัตด้านพิธีกรรม ปี พ.ศ. 2559

4. พลวัตด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในประเพณีสงกรานต์ กุ่มบัวมาศ ต้องให้นักท่องเที่ยวมีกิจกรรม และการละเล่นประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน มีการจัดหาสินค้า เพื่อนำมาจัดการแสดงและจำหน่ายในพิธีสงกรานต์ กุ่มบัวมาศ ให้เป็นสินค้าที่เกิดจากความสามารถด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น หรือกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน เช่น กลุ่มทำหมวก กลุ่มทำไม้กวาด กลุ่มทอผ้าไหม และกลุ่มเลี้ยงโคกระบือ เพื่อนำมาจัดการแสดงสินค้า พร้อมกับจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึง เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานหรือประชาชนจากพื้นที่อื่นและผู้มาเที่ยวชมได้มาชมและซื้อไปเป็นของที่ระลึกได้ (ภาพที่ 49)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 49 พลวัตด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2559 (กลุ่มทำไม้กวาด)

เพื่อแสดงให้เห็นว่า พลวัตประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศ ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการขับเคลื่อนที่มีความเป็นไปได้ที่ทำให้ประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศได้ดำเนินงานได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมมีระยะเวลาที่ยาวนานในการจัดงานประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีความสำคัญต่อชุมชนบวมาศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะต้องมีความเชื่อมโยงกับพิธีกรรมการสงกรานต์กับพื้นที่อื่น ทั้งนี้เพราะประเพณีการสงกรานต์มีความเชื่อมโยงกันมาตามความเชื่อของคนในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระและเป็นเอกเทศ แต่ต้องมีร่องรอยหรือได้อาศัยพลวัตประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศ นำมาใช้ในลักษณะที่ทำให้บริบทของบวมาศมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบันด้วย

จากการศึกษาพลวัตประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศ ผู้วิจัยได้ศึกษา พบว่า ประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศ จากการวิเคราะห์เนื้อหา ได้ดังนี้ 1) ประเพณีสงกรานต์บ้านบวมาศ หมายถึง ประเพณีสงกรานต์ได้กำหนดขึ้นในเดือน 5 ซึ่งตรงกับบุญสงกรานต์ของชาวบ้านตำบลบวมาศได้จัดงานอย่างยิ่งใหญ่ โดยใช้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่บวมาศเป็นสถานที่จัดงาน การสงกรานต์แต่เดิมสงกรานต์เฉพาะพระพุทธรูป แต่ปัจจุบันสงกรานต์มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นองค์เทพพระนารายณ์จำลองแทน โดยชาวบ้านจะเตรียมน้ำอบน้ำหอม ดอกไม้ ธูปเทียน ไปสงกรานต์องค์เทพพระนารายณ์ โดยการสรงควรงลงที่องค์พระนารายณ์เท่านั้น แล้วก็ตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากองค์เทพพระนารายณ์ 2) การสงกรานต์บ้านบวมาศ เป็นการสงกรานต์เพื่อให้ได้บุญทำให้จิตใจเบิกบาน เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ ให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองพร้อมกับครอบครัวให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ปลอดภัยจากอันตรายทั้งหลาย และเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานบวมาศให้คงอยู่ตลอดไป 3) ในการสงกรานต์บ้านบวมาศ เพราะชุมชนมีความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในบริเวณบวมาศ และเป็นการฟื้นฟูชีวิตให้แก่ซากโบราณสถานประเพณีที่จัดขึ้น

นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับโบราณสถานที่ตั้งตระหง่านอยู่ในชุมชน ทำให้เกิดความสำนึก ความรักและหวงแหน รักษาอนุรักษ์โบราณสถานให้คงอยู่ทั้งกายภาพและจิตวิญญาณของโบราณสถาน ชุมชนเกิดความเคารพต่อโบราณสถานเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนเกิดความยำเกรงไม่กล้าที่จะทำสิ่งที่ไม่ดี เท่ากับเป็นการช่วยอนุรักษ์โบราณสถานให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป เป็นการต่อลมหายใจให้กับโบราณสถานได้ทำหน้าที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจต่อเนื่องจากอดีตจนมาถึงปัจจุบัน อันเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานให้กับเรามีชีวิตอีกครั้ง เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านประวัติศาสตร์ชุมชน โดยจะเห็นได้จากผู้เข้าร่วมงานนั้นจะเป็นคนทุกเพศทุกวัย และมีเด็กหรือเยาวชนถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม อันเป็นการสร้างจิตสำนึกในด้านอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ส่งผลให้คนรุ่นใหม่เกิดความตระหนักให้ความสำคัญกับโบราณสถานคู่บัวมาศของชุมชนในแง่จิตวิญญาณ

แนวทางการจัดการประเพณีสงกรานต์คู่บัวมาศ

จากการศึกษาพลวัตประเพณีสงกรานต์คู่บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีแนวทางการจัดการประเพณีสงกรานต์คู่บัวมาศ สามารถแยกออกเป็นด้านๆ ดังนี้

1 แนวทางการจัดการประเพณีสงกรานต์คู่บัวมาศ เริ่มจากการดำเนินจัดประชุมทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนด วัน เวลา สถานที่ กิจกรรม พิธีกรรม การเตรียมงานและมอบหมายงานหน้าที่ โดยให้องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศเป็นประธานในการจัดงานผู้นำชุมชนเป็นกรรมการรับผิดชอบด้านรักษาความสงบเรียบร้อยภายในงาน ชุมชนร่วมกันรับผิดชอบสิ่งแวดล้อมอาคารสถานที่ ตลอดจนเสร็จงาน กรรมการฝ่ายสงฆ์รับผิดชอบด้านพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมอื่นๆ หลังจากประชุมกำหนดการ ฝ่ายประชาสัมพันธ์เริ่มดำเนินงานติดป้ายโฆษณาออกติดประกาศประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงและผู้สนใจมาเที่ยวชมงานประเพณีคู่บัวมาศบูชาดอกไม้ ธูปเทียน และเข้าร่วมพิธีกรรม เมื่อถึงวันจัดงานคณะกรรมการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ทำหน้าที่ของตนเอง พิธีบวงสรวงเป็นพิธีที่สำคัญที่สุดในการจัดงานจึงต้องมีความละเอียดถี่ถ้วนตระหนักถึงแรงศรัทธาของชุมชนและผู้แหวะเวียน พิธีสงกรานต์คู่บัวมาศจึงควรให้ประชาชนทั่วไป ทุกคนได้เข้าร่วมพิธีและบวงสรวงพระนารายณ์อย่างแท้จริงและพร้อมเพรียง ซึ่งจากเดิมพิธีสงกรานต์คู่บัวมาศจะกระทำเฉพาะพราหมณ์ผู้นำพิธีเท่านั้น ประชาชนทั่วไปได้ทำพิธีกรรมตามหลังข้อเสนอแนะแนวทางควรให้ทุกฝ่ายประกอบพิธีบวงสรวงไปพร้อมกันเพื่อความภาคภูมิใจของผู้มาร่วมงาน

2 แนวทางการจัดการด้านการขนาน องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศร่วมกับฝ่ายปกครองได้มีการประชุมกันในการจัดตั้งกองทุนคู่บัวมาศขึ้นเพื่อเป็นกองทุนในการจัดงานประเพณีสงกรานต์คู่บัวมาศในปีต่อไปและรวมไปถึงการเก็บ เช่น การฉายภาพยนตร์ ในการเก็บต้องมีการเสียค่าไฟหรือบำรุงคู่บัวมาศคืนละสามร้อยบาท และก็มีจัดการกับสิ่งของที่นำมาเก็บมีการจัดเป็นระเบียบโดยให้วางสิ่งของไว้รอบตัวปราสาท เพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามโดยแยกสิ่งของเป็นสัดส่วน

3 แนวทางการจัดการด้านพิธีกรรม จากเดิมการประกอบพิธีกรรมสงกรานต์คู่บัวมาศเริ่มจากการแห่พระนารายณ์เข้ามาประดิษฐานที่คู่บัวมาศ และพราหมณ์เริ่มทำพิธีกรรมจนเสร็จจากนั้นนางรำบวงสรวงทำการแสดงเป็นอันเสร็จพิธี ผู้ร่วมสนทนาได้เสนอแนวทางขยายเวลาในการประกอบพิธีบวงสรวงให้มากขึ้นจากเดิม และให้มีกิจกรรมประกอบพิธีที่หลากหลาย ให้ผู้เข้าร่วมได้ร่วมพิธีกรรม

อย่างเต็มแรงศรัทธา ให้มีการแสดงบวงสรวงเพิ่มอีก เพื่อดึงดูดความสนใจยิ่งขึ้น มหรสพที่นำมาแสดง บวงสรวงสมโภชควรจัดแสดงทั้งกลางวันและกลางคืน และเพิ่มจากเดิมเป็น 3 คืน 4 วัน เมื่อเสร็จพิธี บวงสรวงกุ่มบัวมาศวันต่อมาควรจัดทำพิธีทำบุญตักบาตรและทำพิธีปิดงานอย่างเป็นทางการ

4 แนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจชุมชน มีแนวทางการจัดการและ ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ควรเพิ่มเติมกิจกรรม พิธีกรรมการละเล่นประเพณีท้องถิ่น การแสดงการสมโภช และการจับรางวัล ส่วนด้านเศรษฐกิจควร ได้รับความร่วมมือจากชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในการจัดทำสินค้า เพื่อนำมาจัดการแสดงในงาน สรงกุ่มบัวมาศ ที่เป็นสินค้าที่เกิดจากความสามารถด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น หรือกลุ่มเศรษฐกิจ ชุมชน เช่น กลุ่มทำหมวก กลุ่มทำไม้กวาด กลุ่มทอผ้าไหม และกลุ่มเลี้ยงโคกระบือ ในการจัดการแสดง สินค้า เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนควรประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงเพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้มาเที่ยวชม

5 แนวทางการจัดการด้านภูมิทัศน์ กุ่มบัวมาศสถานที่ปัจจุบันเป็นสถานที่ขนาดจำกัด ได้มี การสร้างศาลาอเนกประสงค์เพื่อใช้จัดกิจกรรมต่างๆ ในงานประเพณีสรงกุ่มบัวมาศ ได้มีการสร้างห้องน้ำ เพื่อให้ผู้คนที่มาเที่ยวชมได้ใช้กัน และได้มีการสร้างกำแพงรอบล้อมกุ่มบัวมาศในด้านทิศตะวันตก ทิศตะวันออกและทิศใต้ เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์เลี้ยงเข้าไปภายในบริเวณกุ่มบัวมาศ ปัจจุบันกลายเป็น สถานที่คับแคบไม่เหมาะสมกับการจัดงานทำให้เกิดความไม่สะดวกกับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ การสัญจรของผู้คนที่มาท่องเที่ยวลำบากมากไม่มีที่จอดรถหรือยานพาหนะ ผู้ร่วมสนทนาจึงเสนอ แนวทางการขยายบริเวณพื้นที่กุ่มบัวมาศสถานที่ให้กว้างขวางมากกว่าเดิม โดยมีการขยายออกไป ทางด้านทิศเหนือทิศใต้และทิศตะวันออก เพื่อให้เพียงพอต่อการจัดงานประเพณีสรงกุ่มบัวมาศ

สรุปได้ว่าประเพณีสรงกุ่มบัวมาศถือเป็นกิจกรรมที่จะสามารถเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เกิด การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ความเป็นมาที่มีกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว เข้ามา ในอีสานตอนบน จนถึงประเพณีการสรงกุ่มบัวมาศในอดีตที่เป็นประเพณีของชุมชนตำบลบัวมาศ จากนั้นมีการเปลี่ยนแปลงประเพณีสรงกุ่มบัวมาศในปัจจุบันที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน จากนั้นเป็นพลวัตรประเพณีสรงกุ่มบัวมาศในปัจจุบันที่มีความหมายและความสำคัญต่อ ชุมชนตำบลบัวมาศในด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เป็นการสร้างให้โบราณสถานกลับมามีชีวิต อีกครั้งจะช่วยสร้างให้โบราณสถานสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ชาวบ้านในพื้นที่รู้ถึงความสำคัญ และมีความเข้าใจด้านประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในโบราณสถานอย่างทอ้งแท้ คนในชุมชนสามารถอยู่กับ โบราณสถานได้อย่างสมดุล และรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกด้วย เพื่อเป็นการปรับตัวของ ชุมชนให้เข้ากับยุคสังคมสมัยใหม่ ทำให้เห็นว่าชุมชนมีความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับคน คนกับผี และคนกับธรรมชาติ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง พลวัตประเพณีสงฆ์บ้านบวมาศ ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บ้านบวมาศ ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้นำแนวคิดพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมและแนวคิดสัญวิทยา นำมาเป็นแนวคิดวิเคราะห์ ในการศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บ้านบวมาศ โดยนำเสนอข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

1. สรุป
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะ

สรุปผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง พลวัตประเพณีสงฆ์บ้านบวมาศ ตำบลบวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า

1. **บริบทพื้นที่ตำบลบวมาศ** ประกอบด้วยได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านบวมาศ, หมู่ที่ 2 บ้านบวมาศ หมู่ที่ 3 บ้านหนองแวง, หมู่ที่ 4 บ้านหนองตุ, หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก, หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งสว่าง, หมู่ที่ 7 บ้านอุทัยทิศ, หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน, หมู่ที่ 9 บ้านไทยเจริญ และยังประกอบด้วยวัดในตำบลบวมาศ ที่ได้เข้าร่วมพิธีสงฆ์ บ้านบวมาศ ดังนี้ วัดป่าชัยมงคล บ้านกกกอก หมู่ที่ 5, วัดบ้านหนองตุ-อุทัยทิศ บ้านอุทัยทิศ หมู่ที่ 7, วัดสว่างโนนทัน บ้านบวมาศ หมู่ที่ 1, วัดบ้านหนองแวง บ้านไทยเจริญ หมู่ที่ 9, และ วัดป่าหนองตุ-หนองแวง บ้านหนองแวง หมู่ที่ 3, บ้านหนองตุ หมู่ที่ 4 และบ้านบวมาศ โดยมีวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านบวมาศ ส่วนใหญ่ทำการเกษตร โดยมีศูนย์รวมของชุมชน คือ ศาสนสถาน วัด ศาลปู่ตา และบ้านบวมาศ ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม มีการนับถือผีสาม เทวดา เป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนตำบลบวมาศ ที่อยู่กันอย่างแบบเรียบง่ายหากินตามธรรมชาติตามแหล่งน้ำ หนองน้ำ บึงคลอง ซึ่งอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่ ภายในชุมชนมีผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านคอยดูแลทุกข์สุขของชาวบ้านในชุมชน มีการปฏิบัติยึดถือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นบุญร่วมกันวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา นอกจากนี้ชุมชนยังได้ทอเสื่อไว้ใช้ไว้ขาย ส่วนอาหารการกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนการตั้งบ้านเรือนและการสร้างบ้าน การตั้งบ้านเรือนตั้งบริเวณที่ดอนเป็นโคกหรือที่สูง น้ำท่วมไม่ถึง การสร้างบ้านเรือนจะสร้างด้วยไม้ เพราะเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายตามธรรมเนียมสร้างเป็นชั้นเดียว ต่อมาจึงนิยมสร้างบ้านเป็นสองชั้น ชั้นแรกเป็นไม้ ส่วนชั้นสองเป็นปูนอยู่ร่วมกันเฉพาะเครือญาติ ในการทำมาหากิน โดยอาศัยหนองน้ำ คลองน้ำ บึง ลำธารน้ำ หาดปลา กบ เขียด หอย นำมาประกอบอาหารได้ ชีวิตของชุมชนที่ต้องอาศัยน้ำฝนในการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์

ในส่วนของการประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนได้มีการจัดพิธีต่างๆ มาตั้งแต่อดีต โดยบุญประเพณีได้มีการจัดขึ้นตามบุญประเพณีฮีตสิบสอง บุญงานบวช บุญงานแต่งงาน บุญขึ้นบ้านใหม่ บุญสงกรานต์ และบุญปีใหม่ ที่ชุมชนได้จัดขึ้นตามหลักของพระพุทธศาสนา เป็นการจัดงานตามเปิงบ้าน

เป็นบุญได้จัดขึ้นตามประเพณี เช่น บุญงานแต่ง บุญสูตรขวัญ บุญผูกข้อต่อแขน บุญเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้นล้วนเป็นพิธีกรรมทั้งนั้น รวมไปถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ชุมชนยอมรับเป็นแบบแผนปฏิบัติกันมาคนในชุมชนมีการแต่งกายสวยงามสุภาพเรียบร้อยเข้าร่วมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนรวมถึงกุ๋บบัวมาศเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน

2. พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ประกอบด้วย

ความเป็นมาประเพณีสงฆ์บัวมาศตามธรรมเนียมภาคอีสานในช่วงปี พ.ศ. 2435 โดยมีพระครูบรรพตธรรมโชติ (หลวงพ่อหล้า) ซึ่งเป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดสว่างโนนหันบ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ ได้มองเห็นความสำคัญของกุ๋บบัวมาศ ได้นำพาญาติโยมจัดพิธีสงฆ์บัวมาศ ในพื้นที่กำแพงกุ๋บบัวมาศ ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ชาวบ้านช่วยเตรียมสถานที่ ถางป่า ถางหญ้า ทำความสะอาด ได้จัดทำศาลเพียงตาสองชั้น เพื่อใช้วางองค์พระอุปัชฌาย์ และเครื่องบริวารต่างๆ ชาวบ้านได้เรียงก้อนหินศิลาแลงเป็นชั้นๆ สามชั้น ชั้นบนปูผ้าขาว แล้วนำองค์พระพุทธรูปมาประดิษฐาน มีการก่อกองทรายเป็นรูปพระเขี้ยว รูปเต่า และตบประทาย ได้นำเอาฝ้ายขาวพันรอบๆ ปรากฏกุ๋บบัวมาศ ถึงวันงานชาวบ้านได้นิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเพล เมื่อได้เวลา 10.00 น. ประธานพิธีเริ่มพิธีกรรม โดยการกล่าวคำบูชาขอมาต่อกุ๋บบัวมาศ ไหว้พระรับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดพระปริตรจบ จึงได้ถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์อนุโมทนาเสร็จพิธี พระสงฆ์ปะพรมน้ำพุทธมนต์ให้กับชาวบ้าน และผู้มาร่วมงานจากนั้น พระสงฆ์ได้นำพาญาติโยมสงฆ์บัวมาศ เสร็จแล้วชาวบ้านก็ได้ร่วมกันสงฆ์บัวมาศตามลำดับ จึงได้มารดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นคนในชุมชนหลังจากนั้นเป็นการนำบั้งไฟมาจุดเพื่อเสี่ยงทาย ส่วนชาวบ้านที่ได้มางานก็ได้ร่วมกันเล่นน้ำสาดน้ำกันตามประเพณีวันสงกรานต์ เป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับประเพณีสงฆ์บัวมาศในอดีต ทั้งนี้เพราะกุ๋บบัวมาศเป็นโบราณสถานสมัยขอม กุ๋บบัวมาศจึงมีพิธีสงฆ์ตามความเชื่อโบราณว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาคุ้มครอง ชาวบ้านจึงศรัทธาความเคารพบูชาในโบราณสถาน และยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อในการปฏิบัติตามพิธีกรรมแล้ว ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล คนในชุมชนมีสุขภาพแข็งแรง มีความอยู่ดีมีสุข เมื่อมีกิจกรรมงานบุญหรืองานประเพณีต่างๆ คนในชุมชนช่วยงานจนสำเร็จด้วยดี เพราะตำบลบัวมาศ มีพื้นที่ขนาดใหญ่ มีหมู่บ้าน 9 แห่ง มีบ้าน วัด โรงเรียน และกุ๋บบัวมาศ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และที่สำคัญมีกุ๋บบัวมาศเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนเรียกว่า บุญกุ๋ หรือบุญกุ๋บ้านเฮา ซึ่งประเพณีสงฆ์บัวมาศ เริ่มขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435-2542 นานนับ 107 ปีแล้ว ในการประกอบพิธีกรรมโดยการจัดข้าวปลาอาหารคาวหวาน พร้อมทั้งนำบั้งไฟออกมาสถานที่กุ๋บบัวมาศ พร้อมทั้งดอกไม้ ธูปเทียน น้ำอบน้ำหอม มาถึงก่อน 09.00 น. เมื่อมาพร้อมกันแล้วจึงได้เริ่มพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จนจบ จึงได้ถวายเพลแด่พระสงฆ์ เสร็จแล้วกรวดน้ำรับพร พระสงฆ์ได้สวดชัยมงคลคาถาพร้อมกับปะพรมน้ำมนต์ ให้กับชาวบ้านผู้มาร่วมงานพิธี จากนั้นชาวบ้านได้นำน้ำอบ น้ำหอม มาสรงแด่พระสงฆ์ แล้วจึงไปสรงที่ก้อนหินศิลาแลงที่วางอยู่ตรงกลางกุ๋ เสร็จแล้วจึงนำมาสรงคนเฒ่าคนแก่เพื่อขอพรให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดทั้งปี เสร็จแล้วก็นำบั้งไฟที่จุดเสี่ยงทาย จำนวน 3 บั้ง ไปจุดเพื่อเสี่ยงทายขอฟ้าฝน ขอความสุขความเจริญและสัตว์เลี้ยงไม่มีโรคภัยต่างๆ มีการเตรียมข้าวปลาอาหาร เครื่องดื่ม เครื่องใช้ ที่ทำได้ทุกอย่างมาร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียงกัน

ในส่วนขององค์ประกอบในพิธีสงฆ์บัวมาศในอดีต โดยใช้ดอกไม้ ธูปเทียน น้ำหอม หมากพลู บุหรี่ อาหารคาวหวาน รวมทั้งบั้งไฟในการเสี่ยงทายฟ้าฝน สำหรับพิธีกรรมทางศาสนา ได้นิมนต์พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ และฉันทดาหารเพลเป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านก็แยกย้ายกันกลับหมู่บ้าน โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่รวมกับผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านประสานงานกันช่วยบอกลูกบ้านว่าเราจะเอาบุญสงฆ์บัวมาศ ให้พากันเตรียมข้าวปลาอาหาร มีดอกไม้ ธูปเทียน น้ำอบ น้ำหอม ไปด้วย เพื่อไปสงฆ์บัวมาศ โดยการสงฆ์บัวมาศในอดีต ถ้าตรงกับปีที่มีความอุดมสมบูรณ์ การนำข้าวปลาอาหารไปทำบุญเฉพาะสวด โดยใช้บริเวณพื้นที่บัวมาศเป็นสถานที่จำลอง เป็นสระน้ำโบกธรณีหรือเขาคีรีวงกต ที่มีตำนานมาตั้งแต่อดีตในเรื่องของพระเวสสันดรชาดก ชาวบ้านบัวมาศได้ว่าจำลองในสมัยนั้นมาแสดง 1 คืน ตอนเช้าก็มีขบวนแห่ ช้าง ม้า ยังมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองไปที่วัดสว่างโนนทันบ้านบัวมาศ ในส่วนประเพณีสงฆ์บัวมาศในอดีตเริ่มแรกนั้นก็กำหนดเป็นช่วงที่มีความสำคัญได้ดังนี้

ช่วงที่หนึ่ง (คนในชุมชนเป็นผู้จัดประเพณีสงฆ์) ประเพณีสงฆ์บัวมาศเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยประมาณปี พ.ศ. 2435 ได้มีการจัดพิธีสงฆ์บัวมาศ ที่ได้จัดขึ้นในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ซึ่งวัฒนธรรมหรืออารยธรรมคือ องค์รวมที่ซับซ้อนซึ่งรวมถึงความรู้ ความเชื่อประเพณี ความสามารถ และลักษณะนิสัยอื่นๆ ที่คนได้รับมาในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ชาวบ้านในชุมชนตำบลบัวมาศก็มีความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา เช่นกันและยังมีความศรัทธาเคารพบูชาปรากฏบัวมาศ ตั้งแต่บรรพบุรุษมาได้โดยการเขียนแจ้งวันจัดงานบนกระดาษ ม้วนใส่ในกระบอกไม้ไผ่ โดยการเดินหรือขี่เกวียนไปยังหมู่บ้านต่างๆ เพื่อให้ชุมชนใกล้เคียงและชุมชนบัวมาศได้รับข่าวสาร และกำหนดการในพิธีสงฆ์บัวมาศ พร้อมกันทุกหมู่บ้าน โดยในการทำพิธีกรรมในวันงานประเพณีสงฆ์ ได้มีการก่อกองทรายขึ้นเป็นรูปจระเข้ รูปเต่า ให้เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์และอายุยืน มีการนำเอาฝ้ายสีขาวไปพันรอบๆ ปรากฏบัวมาศ ส่วนผู้นำด้านพิธีกรรมมีการกล่าวสัจการบูชาและขอขมาปรากฏบัวมาศ ต่อจากนั้นก็ไหว้พระรับศีล อาราธนา พระสงฆ์สวดพระปริตรจบ เสร็จแล้วถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์อนุโมทนาและปะพรมน้ำมนต์ให้กับชุมชนบัวมาศและผู้เข้าร่วมงานพิธีสงฆ์ ประเพณีนี้ได้รับสืบทอดกันมาในรูปแบบสัญลักษณ์ เป็นระบบของความคิดที่ได้รับสืบทอดกันมา เพื่อใช้ติดต่อสื่อสารเก็บรักษาไว้และพัฒนาเพื่อสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทักษะที่มีต่อชีวิตต่อชุมชนบัวมาศ

จากนั้นหลวงพ่อบุญธรรมโชติ พร้อมด้วยพระสงฆ์สงฆ์บัวมาศ โดยจะสงฆ์ตรงหินศิลาแลงขนาดใหญ่ที่อยู่ตรงกลางบัวมาศ หลังจากนั้นชุมชนได้ร่วมกันสงฆ์บัวมาศ มีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย 3 บั้ง มีการละเล่นกิจกรรมของชุมชน เช่น การเป่าแคน ตีตี่พิน และสาดน้ำเล่นน้ำกันของชุมชน ที่เป็นเช่นนี้เพราะชุมชนมีความเชื่อว่าเป็นการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาปรากฏบัวมาศ และเป็นการบูชาพระภูมิเจ้าที่ของหมู่บ้าน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล คนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและอยู่ดีมีสุข ทั้งนี้วัฒนธรรมจะทำได้โดยการแยกส่วนแล้ว ต้องมีสร้างกฎที่จะใช้ทั่วไป ต้องมีการสร้างความคุ้นเคยเข้าใจในจินตนาการ (โลกทัศน์) ของชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ผู้มีการกระทำของเขาเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ เพื่อให้สนิทสนมคุ้นเคยกันกับชุมชนนั้น สำหรับองค์ประกอบพิธีกรรมสงฆ์บัวมาศในอดีต ได้มีดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ โดยมีความเชื่อว่าแสดงถึงความเคารพ ความอ่อนน้อม มีหมาก 5 คำ มียาสูบ 5 ม้วน ซึ่งเป็นของใช้ประจำของคนสมัยก่อน มีน้ำหอม เพื่อแสดงถึงน้ำที่บริสุทธิ์ การจัดทำศาลเพียงตา หมายถึง วัสดุที่ทำจากไม้ไผ่เป็นรูปสี่เหลี่ยม

ความสูงระดับสายตา และต้องมีบั้งไฟเพื่อใช้จุดเสียงทายขอฟ้าฝน ในส่วนของกิจกรรมสร้างกุ่มบัวมาศในครั้งอดีต ได้จัดขึ้นตามปู่ยาตายายคนเฒ่าคนแก่ โดยการกล่าวคำบูชาและขอขมาต่อกุ่มบัวมาศ มีการไหว้พระรับศีล จากนั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ มีการจุดบั้งไฟเสียงทาย มีกิจกรรมสร้างน้ำคนเฒ่าคนแก่และตอนกลางคืนมีหมอลำกลอน การจัดงานประเพณีสร้างกุ่มบัวมาศจากอดีตจนถึงปี พ.ศ. 2542 มีการจัดแบบดั้งเดิมตามที่บรรพบุรุษในชุมชนเคยยึดถือปฏิบัติกันมา คนที่เข้ามาร่วมงานต่างก็มีความรู้สึกได้ว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณีสร้างกุ่ม เพราะได้เข้ามาจับบทบาทในการปฏิบัติยึดถือตามบรรพบุรุษ มีการเป่าแคน ดัดพิน การละเล่นตามภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อให้บรรยากาศของงานประเพณีสร้างกุ่ม มีความครึกครื้นในขณะที่ผู้คนเดินสร้างกุ่มบัวมาศไปด้วย ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมเป็นระบบของความหมายและสัญลักษณ์ ซึ่งวางกรอบสำหรับพฤติกรรมความสัมพันธ์ของบุคคล ส่วนระบบสังคมนั้นคือแบบแผนพฤติกรรมความสัมพันธ์นั่นเอง

ช่วงที่สอง (การบูรณะกุ่มบัวมาศ) ปี พ.ศ. 2543 ประเพณีสร้างกุ่มบัวมาศก็ได้หยุดลง เพราะสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น ได้ทำการขุดแต่งขุดค้นบูรณะปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่กุ่มบัวมาศ เพื่อให้ได้ข้อมูลการศึกษาด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์ และเรื่องราวของกุ่มบัวมาศได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องราวของดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือรวมทั้งในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ด้วยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านอารยธรรมของอาณาจักรขอมในอดีต ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์ร่วมกันมาเป็นเวลายาวนาน กุ่มบัวมาศในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการขุดสระน้ำรอบกุ่มบัวมาศ มีความกว้างวัดจากขอบสระน้ำด้านบนทั้ง 2 ข้าง ขนาด 30 เมตร ลึกจากผิวดินหลังจากแนวกำแพงประมาณ 2 เมตร ขอบสระน้ำลักษณะลาดเอียง ทำมุมประมาณ 30-45 องศา ขอบสระด้านในห่างจากแนวกำแพงประมาณ 5 เมตร ขอบสระด้านนอกไม่พบหลักฐานการปรับถมเป็นคันดิน ลักษณะที่พบเป็นขอบคันที่มีความสูงมากกว่าด้านในเพียงเล็กน้อย จึงทำการขุดลอกสระน้ำตามรูปแบบ และนำดินที่ได้จากการขุดไปปรับถมพื้นที่รอบนอกของแนวโบราณสถานโดยบดอัดแน่นให้ทั่ว และมีระบบการระบายน้ำ และภายในโบราณสถานมีการติดตั้งท่อลอดใต้กำแพงระบายน้ำออกมาลงที่สระน้ำ ซึ่งในอดีตสระน้ำนี้ได้ถูกขากดิน ซากพืชได้ทับถมจนไม่เห็นร่องรอยของสระน้ำ ส่วนแนวกำแพง มีการนำเหล็กมาเสริมพร้อมมีการเทคอนกรีต เพื่อเพิ่มความแข็งแรงภายหลังจากการทำผังหิน จึงรื้อและถอนวัสดุจากโบราณสถาน จากนั้นได้ทำการขุดดินบริเวณฐานล่างสุดของแต่ละจุด โดยมีความกว้างขนาด 40 เซนติเมตร ลึกขนาด 40 เซนติเมตร จากนั้นติดตั้งไม้แบบและเหล็กโครงสร้างคาน พร้อมกับเทคอนกรีต เป็นโครงสร้างคานรูปตัวแอล (L) ขนาดความสูง 40 เซนติเมตร ส่วนล่างกว้าง 40 เซนติเมตร ส่วนบนกว้าง 20 เซนติเมตร จากนั้นจึงได้เรียงประกอบชิ้นส่วนภายหลังการเทคานคอนกรีตฐานล่าง มาวางเรียงประกอบกลับสู่ตำแหน่งเดิม โดยใช้ฟูกไม้หนุนเสริมให้ได้ระดับและปรับแต่งแนวให้ตรง โดยระหวางการวางเรียงได้ใช้ผังหินรื้อและภาพถ่ายมาเป็นตัวควบคุมการทำงานตลอดเวลา เพื่อตรวจสอบและพิจารณาถึงสภาพก่อนการบูรณะว่า มีการเคลื่อนตัวของหินการหลุดตัวของหิน โบราณสถานแต่ละจุดว่าเป็นอย่างไร ในกรณีของหินโบราณสถานที่ไม่ได้มีการรื้อ ได้ทำการจัดและปรับแต่งแนวให้ตรง โดยมีการขยับหินเพื่อนำดินที่อุดแทรกตามช่องว่างระหว่างหินออกไป จากนั้นจึงนำหินกลับคืนสู่ตำแหน่งเดิม มีการปลูกหญ้าและต้นไม้ ได้ทำการปรับแต่งผิวดินทั้งภายในและภายนอกให้เรียบ และมีความลาดเอียงเล็กน้อยเพื่อระบายน้ำลงสระน้ำ จากนั้นก็ดำเนินการปลูกหญ้าขนาดเล็กทั่วบริเวณภายในโบราณสถาน และนำ

ต้นไม้มาปลูกที่ด้านนอกริมขอบสระน้ำ เพื่อทดแทนต้นไม้บางส่วนที่ถูกตัดทิ้งไปในระหว่างการบูรณะ หลังการบูรณะเสร็จก็ปลูกหญ้าและต้นไม้ทดแทนที่ตัดทิ้งไป

การใช้เทคนิควิธีการก่อสร้าง ก่อนการก่อสร้างมีการนำดินทรายและดินเหนียวปนทรายเนื้อละเอียดมาถมปรับบดอัดพื้นที่ให้สูงขึ้นกว่าระดับพื้นดินเดิม เพราะสภาพเดิมนั้นเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงชั้นดิน หนาประมาณ 50 เซนติเมตร และบริเวณใกล้เคียงกับฐานรากสิ่งก่อสร้าง ได้นำดินทรายเนื้อละเอียดสีแดงมาถมปรับบดอัดรับการก่อสร้าง เมื่อวางฐานรากรวมทั้งก่อสร้างเสร็จสิ้น จึงได้นำดินเหนียว ดินร่วนเหนียวมาถมบดอัดอีกครั้งหนึ่งเป็นชั้นหนาประมาณ 20 เซนติเมตร และผิวบนของดินชั้นนี้จะบดอัดด้วยเศษหินแลงเป็นชั้นบางๆ เหนือขึ้นมาเป็นชั้นดินที่ถูกบดอัดเพื่อเป็นพื้นดินในการใช้งาน ดินเป็นดินร่วนบดอัดรวมอยู่กับเศษอิฐแตกหักขนาดเล็กและเศษเม็ดหินแลงเป็นชั้นหนาประมาณ 20 เซนติเมตร บริเวณกุ่มบัวมาศทั้งหมดจะใช้หินแลงเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง และมีหินทรายสีแดงและอิฐเป็นส่วนประกอบในหลายๆ ตำแหน่ง โดยเฉพาะปราสาทประธาน ที่มีอิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างตัวอาคารชั้นเรือนธาตุ มีลักษณะการเรียงหินมีทั้งการใช้หินที่มีผิวหน้าเรียบวางซ้อนกัน หรือชนกันโดยใช้ลักษณะการวางซ้อนแบบเหลี่ยมสลับคล้ายกับการก่ออิฐ เพื่อเป็นการถ่ายน้ำหนักจากชั้นบนลงสู่ชั้นล่าง และมีเทคนิคการเรียงหินแบบหนึ่งคือ การตกแต่งหินรอยบ่าหรือเป็นร่องลึกเพื่อนำหินมาวางซ้อนเป็นการเรียงหินลักษณะคล้ายการทำบ่าหรือเข้าเตื่อยแบบสถาปัตยกรรมเครื่องไม้

2.1 ประเพณีสงกรานต์บวมาศในปัจจุบัน

ช่วงที่สาม เป็นช่วงที่หน่วยงานของรัฐบาล ประกอบด้วย นายอำนวยการ ปะติเส (อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังในสมัยนั้น) เป็นผู้นำ และนายตั้ง ช่างหล่อ อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบวมาศคนแรก หลังจากที่มีการบูรณะบวมาศเสร็จสิ้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2544 จึงได้ร่วมกันจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศขึ้นเป็นครั้งแรก ทั้งนี้เพราะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 หมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 81 มีใจความว่า รัฐต้องส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ ให้หน่วยงานของรัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเป็นที่มาของการจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ โดยให้ผู้นำร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบวมาศ ได้ร่วมกันทางงบประมาณในการจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ เป็นครั้งแรกในปีนั้น ซึ่งก็กำหนดวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ได้มีระยะเวลาการจัดงาน 3 วัน 3 คืน มีพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ เช่น การบวงสรวง รำบวงสรวง จุดบั้งไฟเสี่ยงทาย และมีมหรสพสมโภชตลอดคืน ในช่วงตอนเช้าทำบุญตักบาตร ถือได้ว่าเป็นช่วงที่สำคัญของชุมชนอีกครั้งที่มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ โดยเฉพาะบริเวณบวมาศได้ขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์ หินทราย ทำให้ชุมชนมีความเชื่อ ความศรัทธา เคารพนับถือ กราบไหว้บูชา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เป็นผู้สร้างเอาไว้ ในปีต่อไปในงานจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ ได้มอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลบวมาศ เป็นผู้ดูแลในการจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ จนมาถึงปัจจุบัน โดยร่วมกับฝ่ายปกครอง โรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยให้การสนับสนุนทั้งด้านการจัดการกิจกรรม และงบประมาณในการจัดงาน

วันแรกของการจัดงานประเพณีสงกรานต์บวมาศ โดยเริ่มจากการแห่องค์ประติมากรรมพระนารายณ์รอบตำบลบวมาศ และตำบลใกล้เคียง เพื่อให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา ขอพร เพื่อความ

เป็นสิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว และมีการสงฆ์เทวรูปพระนารายณ์องค์จำลอง จากนั้นก็มีการแห่องค์ประติมากรรมพระนารายณ์ลงไปที่บริเวณโบราณสถานกุ๋บัวมาศ เพื่อไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยมีพิธีบวงสรวง ร่ำบวงสรวง ต่อดองค์พระนารายณ์ และมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของดินฟ้า อากาศ ให้มีน้ำดี พืชผลทางการเกษตรดี ชาวบ้านและสัตว์จะอยู่เย็นเป็นสุข และแสดงถึงความสามัคคีของคนในชุมชนด้วย ในปี พ.ศ. 2561 ได้มีกำหนดการจัดงานประเพณีสงฆ์กุ๋บัวมาศขึ้น ซึ่งตรงกับวันศุกร์ที่ 30 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 เป็นวันเพ็ญขึ้น 14 ค่ำ เดือน 5 โดยมีกำหนดการเริ่มตั้งแต่ เวลา 08.00 น. เดินทางไปยังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ของแก่น เพื่อไปอันเชิญองค์พระนารายณ์มาที่กุ๋บัวมาศ จากนั้นเวลา 13.00 น. ตั้งขบวนแห่เทวรูปองค์พระนารายณ์รอบตำบลบัวมาศและตำบลใกล้เคียง แห่ขบวนเสร็จแล้ว ถึงเวลา 17.00 น. จึงได้อันเชิญเทวรูปองค์พระนารายณ์ประดิษฐานที่แท่นบุษบกจำลอง สำหรับวันเสาร์ที่ 31 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 ตรงกับวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 โดยมีกำหนดการ เริ่มตั้งแต่เวลา 08.30 น. นายองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ กล่าวรายงานต่อประธานในพิธี จากนั้นเวลา 09.00 น. ประธานในพิธีกล่าวเปิดงานประเพณีสงฆ์กุ๋บัวมาศ ต่อด้วยเวลา 09.30 น. พิธีบวงสรวง เสร็จแล้วเวลา 10.30 น. พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ ต่อด้วยเวลา 11.00 น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ จากนั้นเวลา 11.30 น. พิธีร่ำบวงสรวงกุ๋บัวมาศ ต่อด้วยเวลา 12.30 น. พิธีจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย เวลา 12.30 น. เปิดให้ชาวบ้านที่ไปร่วมงาน ได้กราบไหว้บูชาเทวรูปองค์พระนารายณ์และร่วมสงฆ์น้ำองค์จำลอง ส่วนตอนกลางคืนเวลา 21.00 น. ชมมหรสพสมโภชตลอดคืน รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ที่ 1 เดือนเมษายน พ.ศ. 2561 ตรงกับวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 โดยมีกำหนดการ เริ่มตอนเช้าเวลา 07.00 น. ทำบุญตักบาตร ต่อด้วยเวลา 08.00 น. อันเชิญเทวรูปพระนารายณ์กลับคืนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น เป็นอันเสร็จพิธี

ในส่วนของพิธีพราหมณ์ในการบวงสรวง ได้มีการเชิญมาจากสำนักพระราชวัง กรุงเทพมหานคร เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ในส่วนของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้มีมนต์พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์ และฉันภัตตาหารเพล โดยมีเครื่องบวงสรวงที่สำคัญ ประกอบด้วย ดอกไม้ พวงมาลัย ดอกดาวเรือง ธูป เทียน จีบ หมากพลู บุหรี่ และฉัตรเงิน ฉัตรทอง ผลไม้ 9 ชนิด ขนมหวาน บายศรี 1 ชุด ศิวลึงค์ และเทวรูป พระนารายณ์จำลอง สำหรับพิธีร่ำบวงสรวง หรือการร่ำกุ๋บัวมาศเจ็ดจำคู้ฟ้า แผ่นดินอีสาน ใช้นางรำ 30-50 คน การแสดงเป็น 3 ชุด ชุดที่ 1) กล่าวถึงความเป็นมาบริบททั่วไป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พบในบริเวณกุ๋บัวมาศ ชุดที่ 2) กล่าวถึงพระนารายณ์ที่ขุดค้นพบในศาสนสถานเป็นที่เคารพสักการบูชา ที่ได้ช่วยเหลือชาวมนุษย์โลกถึง การกวนเกษียรสมุทร ชุดที่ 3) กล่าวถึงพลังความศรัทธา ความเป็นอยู่การดำเนินชีวิตและบารมีของกุ๋บัวมาศที่มีต่อชาวตำบลบัวมาศ และชาวจังหวัดมหาสารคาม จนทำให้เกิดเป็นประเพณีสงฆ์กุ๋บัวมาศมาจนถึงปัจจุบัน ในพิธีร่ำบวงสรวงจะมีการเปลี่ยนแปลงตามนัยการเมืองท้องถิ่นในแต่ละปี และตามมติที่ประชุมขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และฝ่ายการปกครอง ร่วมกับชาวบ้านในที่ประชุม ซึ่งในการร่ำบวงสรวงมีการเปลี่ยนแปลงกันตลอดแต่ละปี เช่น นางรำที่มาร่ำบวงสรวงมาจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, โรงเรียนนาเชือกพิทยาสรรค์ อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม, โรงเรียนบ้านบัวมาศ โรงเรียนบ้านหนองแวง-หนองตุ การจุดบั้งไฟหรือบั้งไฟเสี่ยงทาย จะใช้จุดเพียง 3 บั้งเท่านั้น เพื่อขอฝนเพื่อขอความสุขความเจริญของคนในชุมชน และเพื่อสัตว์เลี้ยงในชุมชน นอกจากนั้นก็เป็นการจัดบั้งไฟเพื่อแข่งขัน จากนั้นได้มีพิธีทำบุญตักบาตรในตอนเช้าของชุมชนตำบลบัวมาศ พร้อมกันที่ศาลาอเนกประสงค์

โดยการนำของนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และกำนัน ตำบลบัวมาศ พร้อมกับชุมชนในการจัดงาน ประเพณีสงกรานต์บัวมาศ

โดยเฉพาะพลวัตประเพณีสงกรานต์บัวมาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความหมายและความสำคัญต่อชุมชนตำบลบัวมาศเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นที่เคารพสักการบูชาของคนในชุมชน เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อขอพรในสิ่งที่ดีๆ เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เพื่อขอพรให้คนและสัตว์เลี้ยง อย่ายุบภัยอันตรายทั้งหลาย ก็เพราะได้รับการคุ้มครองจากองค์พ่อใหญ่ภู่งู ที่ชุมชนเรียกกัน และช่วยปกป้องจากสิ่งที่ไม่ดี หรือสิ่งชั่วร้ายไม่ให้เข้ามาภายในตำบล เช่น ผีชั่วร้าย ลมพายุ ฝนฟ้า อันตรายต่างๆ เป็นต้น จนมาถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน หลังจากการบูรณะเสร็จ ในปี พ.ศ. 2544 ก็ได้มีการประชุมกัน เพื่อจะจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศขึ้น ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ในมติที่ประชุมตกลงกันจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศมาจนถึงปัจจุบัน ประเพณีสงกรานต์บัวมาศได้จัดมาแล้ว เป็นระยะเวลา 16 ปี และสิ่งสำคัญที่สุด เพื่อรักษาเอาไว้ซึ่งโบราณสถานอันล้ำค่าให้อยู่คู่กับพวกเราต่อไป ชุมชนตำบลบัวมาศก็ภูมิใจที่เราในวันนี้ และพวกเราที่สืบทอดอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมสงกรานต์ถือว่ามีความหมายและความสำคัญกับชุมชนมาก เพราะในวันงานชาวบ้านให้ความสำคัญเพื่อจะได้ร่วมในพิธีกรรมชาวบ้านเชื่อว่า ถ้าได้เข้าร่วมในพิธีกรรม จะเกิดความศักดิ์สิทธิ์เหมือนตัวเองมีส่วนร่วมในพิธี เป็นความเชื่อของชุมชนที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมนั้น หรืออีกอย่างเพื่อชมการแสดงต่างๆ ในพิธีกรรมได้ดูการรับวงสรวงต่อองค์พระนารายณ์ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพต่อโบราณสถานที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เพื่อขอพร ความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว มีการจัดตั้งทำโรทาน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมงานพิธีกรรมประเพณีสงกรานต์ได้รับประทานอาหาร เนื่องจากโบราณสถานภู่งูบัวมาศอยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่มีร้านค้า ร้านอาหาร สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านวิถีชีวิตความเชื่อ การขนาน พิธีกรรมและประเพณีวัฒนธรรมทำให้ชุมชนมีความรักความสามัคคีในชุมชน รวมไปถึงการอนุรักษ์โบราณสถานให้คงอยู่ และเป็นการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป พลวัตประเพณีสงกรานต์บัวมาศ เกิดจากคนในชุมชนตำบลบัวมาศผู้มีส่วนร่วม คณะกรรมการจัดงาน โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ และผู้นำในชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้าน ร่วมแรงร่วมใจกันจัดงานประเพณีสงกรานต์บัวมาศ จึงก่อให้เกิดพลวัตดังต่อไปนี้

1. พลวัตด้านภูมิทัศน์ ภู่งูบัวมาศครั้งอดีตมีสภาพผุพังเป็นป่าไม้เต็มไปด้วยหมดปกคลุมด้วยวัชพืชชุมชนที่อยู่อาศัยก็ได้ไปทำมาหากินแถวบริเวณภู่งูบัวมาศต่อมาสังคมเริ่มพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ทำให้คนในชุมชนเริ่มปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยจนมาถึง ในปี พ.ศ. 2543 มีการปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่ภู่งูบัวมาศ ทำให้ชุมชนเริ่มมีการพัฒนาในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณี หลังการขุดแต่ง ในปี พ.ศ. 2544 ได้เริ่มจัดงานสงกรานต์เป็นครั้งแรกได้ดำเนินการได้อย่างสะดวกสมบูรณ์ มีพื้นที่สำหรับให้ประชาชนที่มาร่วมงานได้อย่างเพียงพอ มีสถานที่จอดรถสะดวกปลอดภัย ในปี พ.ศ. 2553 องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ ได้มีการสร้างศาลาอเนกประสงค์ สร้างห้องน้ำ มีกำแพงรอบล้อมภู่งูบัวมาศจึงทำให้สถานที่คับแคบ ไม่มีสถานที่เหมาะสมกับการจัดงาน ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการสัญจรเข้าออกของผู้คนที่มาร่วมงาน ไม่มีสถานที่จอดรถและยานพาหนะ จึงทำให้เกิดพลวัตการขับเคลื่อนไปสู่การขยายบริเวณพื้นที่ภู่งูบัวมาศให้

กว้างขวางมากกว่าเดิม โดยขยายออกไปทางด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก เพราะพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่นาของชาวบ้านที่สามารถให้พื้นที่เพียงพอต่อการจัดงานประเพณีสงกรานต์ได้ ทั้งนี้เพราะได้มีการสัมมนาพูดคุยกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ผู้นำชุมชน กำนัน ชาวบ้าน ครูในตำบล บั้วมาศ และสำคัญเป็นอย่างยิ่งคือองค์การบริหารส่วนตำบลบั้วมาศ

2. พลวัตด้านประเพณีสงกรานต์ บั้วมาศ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินงาน โดยการให้ทุกฝ่ายมีการจัดประชุมร่วมกันที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนด วัน เวลา สถานที่ กิจกรรม พิธีกรรม การเตรียมงานและมอบหมายงานหน้าที่ โดยให้องค์การบริหารส่วนตำบลบั้วมาศเป็นประธาน ในการจัดงานผู้นำชุมชนเป็นกรรมการรับผิดชอบด้านรักษาความสงบเรียบร้อย ภายในงานชุมชน ร่วมกันรับผิดชอบสิ่งแวดล้อม อาคารสถานที่ ตลอดจนเสร็จงาน ส่วนกรรมการฝ่ายสงฆ์ รับผิดชอบด้านพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมอื่นๆ หลังจากประชุมกำหนดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ เริ่มดำเนินงานติดป้ายประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้คนในหมู่บ้านใกล้เคียงและผู้สนใจมาเที่ยวชมงาน ประเพณีสงกรานต์ เมื่อถึงวันจัดงาน คณะกรรมการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้ทำหน้าที่ของตนเอง พิธีบวงสรวงเป็นพิธีที่สำคัญที่สุด ในการจัดงานจึงต้องมีความละเอียดถี่ถ้วนตระหนักถึงแรงศรัทธาของชุมชน และผู้แหวะเวียน การเปลี่ยนแปลงในพิธีสงกรานต์ บั้วมาศ จึงควรให้ประชาชนทั่วไป ได้เข้าร่วมพิธี และพิธีบวงสรวงพระนารายณ์อย่างแท้จริงโดยพร้อมเพียง ซึ่งจากเดิมพิธีสงกรานต์ บั้วมาศ จะกระทำได้เฉพาะพราหมณ์ผู้นำพิธีเท่านั้น

3. พลวัตด้านพิธีกรรม จากเดิมเริ่มจากการแห่พระนารายณ์เข้ามาประดิษฐาน ที่กุบับมาศ และพราหมณ์เริ่มทำพิธีกรรมจนเสร็จ จากนั้นมีการรำบวงสรวง บวงสรวง เป็นอันเสร็จพิธี จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงข้อตกลงร่วมกันว่า ต้องมีการเพิ่มวันจัดงานที่เคยจัด 2 คืน 3 วัน พร้อมกับขยายเวลาในการประกอบพิธีบวงสรวงให้มากขึ้นและให้มีกิจกรรมประกอบพิธีที่หลากหลาย ให้ผู้เข้าร่วมได้ร่วมพิธีกรรมอย่างเต็มแรงศรัทธาให้มีการแสดงบวงสรวงเพิ่มขึ้นอีก เพื่อดึงดูดความสนใจให้ มีมหรสพที่นำมาแสดงในการบวงสรวงสมโภช และให้มีการเปลี่ยนแปลงจากการจัดการแสดงให้มีการแสดงในกลางวันและทั้งในกลางคืน พร้อมให้เพิ่มการเปลี่ยนแปลงการจัดงานให้เป็นกำหนดการจัดงาน 3 คืน 4 วัน และการเปลี่ยนแปลงอีกอย่างคือ เมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงกุบับมาศ วันสุดท้ายมีการจัดทำพิธีทำบุญตักบาตรและทำพิธีปิดงานอย่างเป็นทางการ

4. พลวัตด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ซึ่งก่อนนี้ไม่มีกิจกรรมการละเล่น รวมถึงการนำสินค้ามาจัดจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว จากนั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงในประเพณีสงกรานต์ บั้วมาศ ต้องให้นักท่องเที่ยวมีกิจกรรม และการละเล่นประเพณีท้องถิ่นร่วมกันมีการจัดหาสินค้า เพื่อนำมาจัดการแสดงและจำหน่ายในพิธีสงกรานต์ ให้เป็นสินค้าที่เกิดจากความสามารถด้านภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น หรือกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน เช่น กลุ่มทำหมวก กลุ่มทำไม้กวาด กลุ่มทอผ้าไหม และกลุ่มเลี้ยงโคกระบือ เพื่อนำมาจัดการแสดงสินค้า พร้อมกับจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชน การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึง เพื่อให้ผู้ที่มาร่วมงานหรือประชาชนจากพื้นที่อื่น และผู้มาเที่ยวชมได้มาชมและซื้อไปเป็นของที่ระลึกได้

อภิปรายผล

ผลจากการสรุปการวิจัยสามารถอภิปรายผลผ่านแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

1. ความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศเป็นประเพณีของชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโบราณสถานสมัยขอม โดยกุ่มบัวมาศมีพิธีสงกรานต์เกิดจากความเชื่อว่า โบราณสถานมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาคุ้มครองโบราณสถานเหล่านี้ ชุมชนกุ่มบัวมาศและชาวบ้านจึงมีความศรัทธา ความเคารพบูชาในโบราณสถาน ซึ่งมีความหมายและความสำคัญยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ โดยได้กำหนดวันและเวลาตามจันทรคติในวันเพ็ญ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ให้ชุมชนถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเมื่อถึงเวลาให้มารวมกันที่กุ่มบัวมาศ เป็นประเพณีสงกรานต์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435-2542 เป็นระยะเวลา 107 ปี กุ่มบัวมาศจึงมีความหมายและความสำคัญต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ซึ่งเป็นแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันของแฟร์ดีนอง เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure, 2002:) เป็นนักภาษาศาสตร์ชาวสวิส ได้ให้ความหมายของคำ Semiology คือ เริ่มจากการนำภาษาศาสตร์มาสัมพันธ์กับพัฒนาการของปรัชญาโครงสร้างนิยม (Structuralism) ซึ่งเป็นวิธีการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาและเปิดเผยโครงสร้างอัน “ล้าลึก” ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังเปลือกนอกของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เรามักไม่รู้ตัวว่าโครงสร้างล้าลึกนี้เป็นกฎเกณฑ์ที่กำกับปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม นิยามให้สัญลักษณ์ (Sign) ประกอบขึ้นมาจาก 2 ส่วน คือ 1) รูปสัญลักษณ์ (Signifier) หมายถึง สิ่งที่มีความหมายหรือก่อให้เกิดความหมาย กับตัวความหมาย ประเด็นสำคัญ คือ สิ่งที่เกิดความหมาย กับตัวความหมาย มักจะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ ที่เป็นเรื่องของชนบททางวัฒนธรรม (Cultural Convention) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ อธิบายไม่ได้ตามตรรกะ เป็นเพียงการสมมุติขึ้นลอยๆ (Arbitrary) จึงไม่มีเหตุผลสากลที่เหนือความเข้าใจ ที่กำหนดให้รูปสัญลักษณ์หนึ่งๆ ต้องใช้กับความหมายสัญลักษณ์หนึ่งๆ ซึ่งกฎเกณฑ์กติกาต่างๆ ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบอันซ่อนอยู่เบื้องหลังการจับคู่กันของรูปสัญลักษณ์ และความหมายสัญลักษณ์ จึงมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทตโต/วังหอม) (2550 ข: 4) ได้เขียนงานวิจัยเรื่อง คุณค่าศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระธาตุนาดูน ของชาวอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พบว่า คุณค่าศรัทธาและพิธีกรรมการบูชา ได้แก่ การสร้างวิถีชีวิตชุมชนให้มี ความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมือง การปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระธาตุที่มั่นคง อีกทั้งยังได้เป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการปฏิบัติธรรม เพื่อการ เข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี ส่วนงานวิจัยที่มีความสอดคล้องตามที่ธีระพงษ์ ทศวัฒน์ (2554 ข: 3) กล่าวถึงระบบความเชื่อเรื่องปรางค์กู่ บ้านปรางค์กู่ ตำบลมะฮี อำเภอรวยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า พัฒนาการความเชื่อเรื่องปรางค์กู่ มีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อไปตามกระบวนการ ทางสังคม เพื่อให้มีความเชื่อถึ่มากขึ้น และการกระจายตัวของความเชื่อ ทำให้เกิดศรัทธาความเชื่อมั่นและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ซึ่งพัฒนาการของความเชื่อเรื่องปรางค์กู่ มีตัวแปรที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกระบวนการจัดการ เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนรู้สึกหวงแหนและดูแลรักษา โดยการใช้พิธีกรรมเข้ามาเป็นส่วนเสริมพลังความเชื่อให้เกิดระบบคุณค่าร่วมกับคนในสังคม เกิดเป็นความเชื่อมั่น ศรัทธา และการยอมรับของคนในสังคมต่อปรางค์กู่ เกิดคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในที่สุด

จากที่กล่าวมาประเด็นความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ผู้วิจัยได้มองเห็นโครงสร้างนิยมที่ชุมชนสามารถสร้างความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศให้มีประเพณีและพิธีกรรมสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ของตำบลกุ่มบัวมาศ โดยเกิดจากการรวมตัวของชุมชนให้เป็นชนบประเพณี และวัฒนธรรม ที่เป็นความสัมพันธ์กับพิธีกรรมทางพุทธ และพราหมณ์ เข้าด้วยกันอย่างลงตัว และไม่ขัดต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนตำบลกุ่มบัวมาศ และตำบลใกล้เคียง ตลอดจนผู้คนมีความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพต่อกุ่มบัวมาศ

การจัดประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศในปัจจุบัน หลังจากที่มีการบูรณะกุ่มบัวมาศเสร็จสิ้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2544 จากนั้นในปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน ได้มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ โดยกำหนดเอาวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ระยะเวลาการจัดงาน 3 วัน 3 คืน อย่างยิ่งใหญ่มีพิธีกรรมและกิจกรรมต่างๆ เช่น การบวงสรวง รำบวงสรวง การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ระบบแสง สี เสียง มีการจับสลากหางบัตรรางวัลใหญ่ และมหรสพสมโภชตลอดคืน ในช่วงตอนเช้าทำบุญตักบาตร ถือได้ว่า เป็นช่วงที่สำคัญของชุมชนอีกครั้งที่มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ โดยเฉพาะบริเวณกุ่มบัวมาศ ได้ขุดพบประติมากรรมพระนารายณ์หินทรายทำให้ชุมชนมีความเชื่อความศรัทธา ความเคารพนับถือ กราบไหว้บูชาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น โดยได้มอบให้องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ เป็นผู้ดูแลในการจัดงานประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศมาตลอดทุกปี โดยได้จัดให้มีพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น การแห่เทวรูปพระนารายณ์รอบตำบลและตำบลใกล้เคียง ภายในงานมีพิธีกรรมทางศาสนา พิธีบวงสรวง พระสงฆ์ เจริญพุทธมนต์ ฉันทัดอาหารเพล พิธีรำบวงสรวง จุดบั้งไฟเสี่ยงทาย การบูชาเทวรูปพระนารายณ์ มีกิจกรรมต่างๆ และมีมหรสพสมโภชตลอดคืน ส่วนตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรเป็นอันเสร็จพิธี การสงกรานต์กุ่มบัวมาศ ซึ่งเป็นแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันของอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2553: 7-10) ได้กล่าวถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีสังคมพลวัต การเมืองพลวัต ซึ่งพลวัตนั้นจะทำให้เกิดการพัฒนาหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับแรงผลักดันหรือแรงขับอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเล็กสุดคือครอบครัว ชุมชน และสังคม มีความสามารถเคลื่อนที่ไปข้างหน้า ด้วยพลังของตัวเองที่มีความเป็นพลวัตในการเปลี่ยนแปลงสังคมและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอยู่เสมอ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวิยะดา รัตนเพชร (2556: 3-5) ได้ทำการศึกษางานวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์ รื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นโดยคนในชุมชนตำบลกำแพง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พบว่า โนนกุ่มหรือกุ่มป่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนกำแพงและชุมชนใกล้เคียงให้ความเคารพนับถือ โดยชาวบ้านได้พบข่าวสารตามท้องไร่ท้องนา ซากโบราณสถาน และเศษเครื่องปั้นดินเผาเป็นจำนวนมาก ในสมัยลพบุรี ราว 500-700 ปี ที่แสดงว่า หมู่บ้านมีความเก่าแก่มาหลายชั่วอายุคน ชาวบ้านมีการบูชา ทำความเคารพต่อซากโบราณสถานเรียกว่า กุ่มป่า เชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอานูภาพ มีการจัดพิธีกรรม สรงน้ำพระธาตุ ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นประจำทุกปี ชุมชนร่วมกันตกแต่งสถานที่ ทำความสะอาด และเตรียมหุงหาอาหารไว้สำหรับเอาไว้วางยแก้พ่อกุ่ม มีการนิมนต์พระสงฆ์มา เพื่อเจริญพระพุทธมนต์ โดยมีพ่อกุ่มเป็นผู้กล่าวนำในการเลี้ยงอาหารแก้พ่อกุ่ม ที่เป็นหลักในการเชื่อมโยงระหว่างคนกับพ่อกุ่ม จากนั้นชาวบ้านก็จะนำน้ำอบ น้ำหอม ดอกไม้ สรงห่อพ่อกุ่มเป็นอันเสร็จพิธี

จากที่กล่าวมาประเด็นความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ ผู้วิจัยได้มองเห็นการจัดงานประเพณีสงกรานต์กุ่มบัวมาศ โดยกำหนดเอาวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ซึ่งเป็นวันที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีความเชื่อและศรัทธา ตลอดจนเข้าสู่

กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะมองเห็นความหมายและความสำคัญของพิธีกรรมสงฆ์บัวมาศ โดยชุมชนสามารถเคลื่อนที่ไปข้างหน้าด้วยพลังของตัวเอง ความเป็นพลวัตชุมชนตำบลบัวมาศ เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมและเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและพิธีกรรมสงฆ์บัวมาศ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนตำบลบัวมาศอยู่เสมอ

2. พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดมหาสารคาม พบว่าประเพณีสงฆ์บัวมาศ ถือว่าเป็นประเพณีที่ถูกให้ความสำคัญมากกว่าประเพณีอื่นๆ ในรอบปี ชุมชนตำบลบัวมาศ และชุมชนตำบลใกล้เคียงกับบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมาศมีการสงฆ์บัวมาศ ซึ่งจัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ชาวบ้านจะมีการเตรียมงาน ตั้งแต่วันขึ้น 12 ค่ำ 13 ค่ำ ส่วนวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ เป็นวันสำคัญที่สุดในการจัดงานสงฆ์บัวมาศ ชาวบ้านถือกันว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญประจำตำบลขึ้น ตอนของการประกอบพิธีสงฆ์นั้นมียोगค์ประกอบบางอย่างคล้ายคลึงกับพิธีตรุษสงกรานต์ ซึ่งตรุษสงกรานต์จะมีพิธีประกอบไปด้วยการสงฆ์น้ำพระพุทธรูป เก็บดอกไม้บูชาพระ ตลอดจนการทำบุญตักบาตร จะเห็นได้ว่าพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศมีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อ ซึ่งเป็นแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันของอคิน ธิพัฒน์ (2555: 73-92) ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์วิทยา (Semiology) ว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบคิดของมนุษย์ที่อยู่รอบตัว สัญลักษณ์นั้นได้แก่ ภาษา เครื่องหมาย ฯลฯ หรือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายแทนของจริงตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ สัญลักษณ์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ตัวหมาย (Signifier) คือ สัญลักษณ์ทางกายภาพ 2) ความหมาย (Signified) คือ บริบทภายในใจตัวหมาย มีความหมายแฝงมักจะถูกตีความและสร้างความหมายใหม่ ความหมายด้านวัฒนธรรม ศาสนา เป็นระบบสัญลักษณ์ระบบหนึ่ง ซึ่งกระทำสถาปนาอารมณ์และแรงจูงใจด้วยการสร้างมโนทัศน์ระเบียบของชีวิตส่วนความเชื่อเกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ผีปีศาจ ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นฐานทางศาสนา แต่เป็นการปฏิบัติความเชื่อเท่านั้น เมื่อวิเคราะห์จะเห็นว่าสอดคล้องตามหลักการของอนุสรณ์บุญชัย (2550: 72-74) ได้กล่าวว่า ชาวอีสานมีคติความเชื่อบางอย่างในการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกันนั้นคือการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ โดยเฉพาะน้ำฝนที่ตกตามฤดูกาล ได้สะท้อนออกมาทางวัฒนธรรมในรูปแบบของฮีตสิบสองซึ่งผสมผสานการดำเนินชีวิตกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่ออื่นๆ ซึ่งได้ถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมและศิลปกรรม จนเกิดรูปแบบสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อสร้างจินตนาการและสื่อความหมายในการรับรู้ร่วมกัน

จากที่กล่าวมาประเด็นความสำคัญในการศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ผู้วิจัยจะไม่แยกความแตกต่างของพลวัตกับประเพณีสงฆ์บัวมาศ ซึ่งให้เป็นความหมายเดียวกันในเรื่องของสัญลักษณ์วิทยาและสัญลักษณ์ ให้ได้เป็นระบบความคิดที่ว่าสังคมมีการสร้างระบบปัจเจกขึ้นมา เพื่อให้มีระเบียบกฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติต่างๆ ของสังคม ไว้ให้เป็นส่วนหนึ่งของจิตสำนึกที่ทำให้มีพลวัตเกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง

ประเพณีสงฆ์ที่ชุมชนสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม ความเชื่อ ความศรัทธาซึ่งสอดคล้องตามหลักการกับแนวคิดของไซร์ตัน เจริญสินโอฬาร (2545: 219-223) ได้กล่าวว่า ความหมายต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการสร้างขึ้นของสังคมมนุษย์ หมายถึง การให้กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เพื่อที่จะกำหนดสร้างความหมายให้กับสิ่งๆ นั้น หรือพฤติกรรมในลักษณะนั้นๆ การให้ได้มาซึ่งความหมายจึงไม่ได้เป็นกลไกที่เกิดขึ้นอย่างโดดๆ โดยไม่ได้มีการเข้ามามีส่วนของกฎเกณฑ์ระเบียบจารีตต่างๆ ที่

แวดล้อมอยู่ในทางตรงกันข้าม ถ้าจะเข้าใจพฤติกรรมกระทำของมนุษย์ ก็ต้องทำความเข้าใจกับระบบระเบียบ กฎเกณฑ์และจารีตประเพณีที่ปฏิบัติในสังคมเป็นตัวกำหนดสร้างความหมายให้กับพฤติกรรมและการกระทำนั้นๆ มิใช่ดูที่ตัวพฤติกรรมหรือการกระทำตรงๆ อย่างเดียว

เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดมีความสอดคล้องตามหลักการของคิน รพีพัฒน์ (2555: 111-113) ตามแนวคิดสัญญาวิทยาวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซว่า พิธีกรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Ritual and Social Change: A Javanese Example) โดยเกียร์ซ (Greetz) เสนอว่าการที่จะวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้นั้น ต้องแบ่งแยกระหว่างระบบสังคม (โครงสร้างสังคม) กับอีก 2 ระบบ คือ บุคลิกภาพ และวัฒนธรรม ปัญหาที่ทฤษฎีการหน้าที่ไม่สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงได้ในเรื่องศาสนา ซึ่งอคิน รพีพัฒน์ (2555: 77-179) ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ว่า รูปแบบของความหมายที่ได้รับสืบทอดกันมาในรูปแบบสัญลักษณ์เพื่อสร้างเสริมความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทักษะที่มีต่อชีวิตคือ การกระทำเหตุการณ์ ส่วนสัญญาทางวัฒนธรรมศาสนาและความเชื่อซึ่งมีอยู่รอบตัวเราที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายแทนความจริงจนเกิดเป็นความเชื่อ ที่เกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อให้มีความสมดุลทางจิตใจ ระบบสังคมและระบบวัฒนธรรมที่เป็นระบบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในบริบทพื้นที่

จากที่กล่าวมาประเด็นความสำคัญในการศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศ ผู้วิจัยได้ใช้แนวความคิดของสัญญาวิทยากับแนวคิดของเกียร์ซ (Greetz) เพื่อมาวิเคราะห์ให้เป็นเรื่องของระบบความเชื่อที่สอดคล้องกับพลวัตประเพณีสงฆ์บวมาศ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการกระทำของสังคม ในรูปแบบสัญลักษณ์ เพื่อให้พลวัตทางวัฒนธรรมและความเชื่อให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของความสัมพันธ์ความเหมือนกัน เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันของคนในพื้นที่

สำหรับพิธีกรรมสงฆ์เป็นการบูชาผู้เริ่มจากมีกระบวนการความเชื่อการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนเป็นขั้นตอนประเพณีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องตามหลักการกับแนวคิดของพระมหาวิระ สุขแสง (2550: 3-4) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนของพิธีกรรมจะมีวัด มีรูปแบบเฉพาะผู้ประกอบพิธีกรรมจะปฏิบัติตามแบบแผนที่ได้สืบทอดต่อกันมาอย่างเคร่งครัด โดยจะไม่ข้ามหรือเพิ่มขั้นตอนในระหว่างการประกอบพิธีกรรม ซึ่งชาวบ้านตำบลบวมาศมีการปฏิบัติตามทำเนียบประเพณีที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งสอดคล้องตามหลักการกับแนวคิดของวิฑูรย์ คุ่มหอม (2551: 85-87) ซึ่งพบว่า พิธีกรรมงานปีผีมีวัดสะท้อนความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชุมชนได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยเห็นด้วยกับวิฑูรย์ คุ่มหอม เพราะชาวบ้านตำบลบวมาศมีการร่วมมือช่วยกันจัดงานประเพณี โดยความศรัทธาและเป็นการรวมกลุ่มเครือญาติในหมู่บ้าน เมื่อวิเคราะห์ผ่านแนวคิดจึงมีความสอดคล้องตามหลักการตามที่ไชรัตน์ เจริญสินไอนุ (2555: 35-36) ชี้ให้เห็นว่า สิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบในสังคมล้วนเป็นสัญญะมีระบบวัฒนธรรม เป็นรหัสหรือกฎเกณฑ์ ความหมายของสัญญะมีบทบาทหน้าที่ในเชิงสัญญะ (Sign function) แม้สัญญะจะเป็นเพียงตัวแทนของความหมายของความเป็นจริง แต่นั่นก็ได้ทำให้สัญญะมีความสำคัญลดน้อยลงเลย ยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2542: 398) ได้วิเคราะห์ การสร้างและสื่อความหมายว่าคือ การใช้รหัสหรือการเลือกและรวมสัญญะ อย่างมีระบบระเบียบตามขนบธรรมเนียม หรือกติกาที่ชุมชนหรือสังคมกำหนดไว้เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่มีความหมาย

จากที่กล่าวมา ประเด็นความสำคัญในการศึกษาพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ผู้วิจัยได้กำหนดความเป็นมาของสัญญาที่เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับมารยาทในสังคม โดยที่ชุมชนตำบลบัวมาศได้นำมาใช้ เพื่อกำหนดให้มีประเพณีสงฆ์บัวมาศอย่างเดียว ต้องเริ่มจากการสร้างความเข้าใจกับคนในชุมชนถึงความสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งต่างไปจากประเพณีสงฆ์บัวมาศที่ได้นำมาใช้ในสังคมเกี่ยวกับพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ โดยสังคมมีการยอมรับว่าสิ่งที่พวกเขาได้ทำนั้นมีความสอดคล้องเกี่ยวข้องกับสัญญาวิทยาทั้งสิ้น

แสดงให้เห็นว่า พลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ ผลที่เกิดกับการจัดพิธีกรรมภายในโบราณสถาน ด้านการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม เป็นข้อดีที่ประชาชนในพื้นที่ตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถาน ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบริบทพื้นที่ ถึงแม้ว่าโบราณสถานบางแห่งจะไม่อยู่ในสภาพสมบูรณ์แล้วก็ตาม ประชาชนยังให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ เนื่องจากมีพลวัตในการช่วยกันดูแลรักษา เพื่อให้เกิดความยำเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากปฏิบัติไม่เหมาะสมถือว่าโบราณสถานได้ทำหน้าที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พลวัตของประชาชนทำให้โบราณสถานกลับมามีพิธีที่สำคัญขึ้นอีกครั้ง ส่วนข้อเสีย พลวัตของประชาชน อาจสร้างความเสียหายให้แก่ตัวโบราณสถาน เช่น การจุดธูปเทียนภายในปราสาทประธาน ที่ได้รับการบูรณขึ้นใหม่ก็ตาม เกิดความสกปรก มีขยะจำนวนมาก ในด้านความเชื่อวัฒนธรรม และการดำรงชีวิต เป็นข้อดีเกี่ยวกับการขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำใช้ในการบริโภค อุปโภค ในการประกอบอาชีพทำการเกษตร มีการจุดบั้งไฟเพื่อการเสี่ยงทาย 3 บั้ง โดยมีความหมายว่า บั้งที่ 1 จุดเพื่อเสี่ยงทายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของการทำนา ถ้าบั้งไฟขึ้นสูง ผลการเสี่ยงทายว่า ในปีนี้มีฝนตกต้องตามฤดูกาลดี ฝนไม่แล้ง น้ำไม่ท่วม ไม่มีศัตรูพืชเข้ามารบกวน ผลผลิตทางการเกษตรจะอุดมสมบูรณ์ ข้าวกล้าเจริญงอกงามดี จะได้ผลผลิตเต็มที่ ถ้าบั้งไฟจุดไม่ขึ้น หรือแตก ผลการเสี่ยงทายว่าปีนี้น้ำจะแล้ง ข้าวกล้าในนาจะเสียหาย ไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร ส่วนบั้งที่ 2 จุดเพื่อเสี่ยงทายเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงทั้งหลาย รวมไปถึงเกี่ยวกับโรคระบาดต่าง ๆ ถ้าบั้งไฟขึ้นสูง ผลการเสี่ยงทายว่า สัตว์เลี้ยงจะเลี้ยงง่าย เลี้ยงเชื่อง ไม่มีการลักขโมยสัตว์เลี้ยงกัน ไม่มีโรคระบาดเกิดขึ้น ถ้าบั้งไฟแตก หรือจุดไม่ขึ้น ผลการเสี่ยงทายว่า สัตว์เลี้ยงจะดุร้าย มีการลักขโมย จะเกิดการโรคระบาด สำหรับบั้งที่ 3 เป็นบั้งไฟบ้านเมือง จุดเพื่อเสี่ยงทายความดีความสงบสุขของคนในชุมชน ซึ่งถ้าบั้งไฟจุดขึ้นสูง ผลการเสี่ยงทายว่า หมู่บ้านจะมีความสงบสุข มีความสามัคคี ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งกัน แต่ถ้าหากบั้งไฟแตก หรือจุดไม่ขึ้น ผลการเสี่ยงทายว่าหมู่บ้านจะมีเรื่องราวไม่สงบสุข โดยผู้ที่อ่านคำเสี่ยงทายจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสงฆ์ ผลการเสี่ยงทายบั้งไฟยังรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ข้าว ปลา อาหาร ที่จะมีการจัดทำบุญบัวมาศในปีถัดไปด้วย เป็นความเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาโบราณสถานของบัวมาศ ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล รวมไปถึงคนในชุมชนมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง การดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขไม่มีโรคร้าย เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในชุมชนเข้มแข็งมีความรักใคร่สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันให้เป็นพลวัต ส่วนข้อเสีย เป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม ในความคิดของคนรุ่นใหม่ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ สำหรับด้านเศรษฐกิจชุมชน ที่เป็นข้อดีเกิดการสร้างงานในชุมชน โดยการออกร้านต่างๆ มีร้านหาบแร่แฝงลอย หรือรถเข็น เข้ามาจำหน่ายสินค้าของอยู่ของกิน ในช่วงจัดงานพิธีสงฆ์ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงระยะสั้นก็ตาม ที่ช่วยสร้างความน่าสนใจในวันจัดงาน ทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เกิดการพัฒนาเชิงนโยบาย โดยมีงบประมาณจาก

การเมืองระดับชาติ และระดับท้องถิ่นเข้าเพื่อให้พลวัตในชุมชนได้ขับเคลื่อนเป็นประเพณีการสร่งกู๋บัวมาศ ที่แสดงออกถึงความสามัคคีกันของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1.1 หน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล, อปท. สำนักวัฒนธรรม สำนักพระพุทธศาสนา ระดับจังหวัด ควรเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในงานประเพณีสร่งกู๋บัวมาศ อย่างเป็นระบบ

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรมีการขยายวันการจัดงานประเพณีสร่งกู๋เพิ่มขึ้นจากเดิม เพื่อให้ชุมชนและผู้สนใจได้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีแนวทางในการจัดการงานประเพณีสร่งกู๋แบบมีส่วนร่วม โดยให้ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณรอบกู๋ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความหมายพลวัต และประเพณีประดิษฐ์สร้างเกี่ยวกับ พิธีสร่งกู๋บัวมาศและกู๋อื่นๆ ในพื้นที่อารยธรรมและวัฒนธรรมขอมที่ปรากฏทั้งในภาคอีสานและภาคอื่นๆ ร่วมทั้งในประเทศเพื่อนบ้านที่มีการจัดประเพณีสร่งกู๋

2.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับสังคมพลวัต และการเมืองพลวัต ในบริบทของประเพณี ประดิษฐ์สร้างในพื้นที่กู๋ภาคอีสาน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2551). *การโฆษณาที่อยู่อาศัย: ยุคจักรวรรดินิยมวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- กฤษ เหลือละมัย. (2547). *ปรากฏการณ์เป็นสถานที่สำคัญในอดีต*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กฤตินี ณีภูธรุฒิสิริ. (2553). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ เอกสารวิชาการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กวี รัชชพลอรียคุณ. (2545). *การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมชุมชนย่านตลาดพลู*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงไทยคดีศึกษา สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2547). *ทฤษฎีสัญญาวิทยา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). *วิถีชีวิตมนุษย์กับสังคมมิติเดียว*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2542). *มองสื่อใหม่มองสังคมใหม่*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2554). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกริกฤทธิ์ เชื่อมงคล. (2558). *กัมพูชาจากอาณาจักรฟูนันพนมสู่เขมร-กัมพูชา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เพชรประกาย.
- คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). *ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและวิถีคิดต่อวิถีการผลิตแบบพอเพียงของคนอีสาน : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำชี*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). พิมพ์มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จ่านง อภัย. (2557). *สังคมและวัฒนธรรมไทยข้อสังเกตในการเปลี่ยนแปลง*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิวเซียมเพรส.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชิตพล กาญจนกิจ. (2541). *ทัศนคติทางการเมืองเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความไว้วางใจทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- ไชรัตน์ เจริญสินโอฟาร. (2545). *สัญญาวิทยาโครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ไชรัตน์ เจริญสินโอฟาร. (2555). *สัญญาวิทยาโครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

- ฐิติรัตน์ เวทย์ศิริยานันท์. (2546). *ความเชื่อเรื่องปูตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกุยบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอกศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณัฐา คุ่มแก้ว. (2554). *วัฒนธรรมต่างชาติพลวัตที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ของชุมชน อำเภอกะสมุยและเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- दानุภา ไชยพรธรรม. (2560). *ประวัติศาสตร์ประเทศไทย 76 +1 จังหวัด*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ยูโรปาเพรส.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2557). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- ธวัช ปุณโณทก. (2550). *ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). *ธรรมรัฐแห่งชาติยุทธศาสตร์ก้าวหน้าประเทศไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สายธาร.
- ธีระพงษ์ ทศวัฒน์. (2554). *พิธีเจ้าเข็น อาซูรอ : อัตลักษณ์และการดำรงชาติพันธุ์ของมุสลิม นิกายชีอะห์ในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีระพงษ์ ทศวัฒน์. (2554). *ระบบความเชื่อเรื่องปรางค์กู่: กรณีศึกษา บ้านปรางค์กู่ ตำบลมะฮี อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นนทชัย นามศิริ. (2557). *ประเพณีสร่งกู่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นราสิทธิ์ บุญล้อม. (2543). *วัฒนธรรมไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- น้อย วิจิตร. (2548). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย*. พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นาจำนง ทองแถม. (2559). *วัฒนธรรมข้าวไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชนนิยม.
- นิคม มุสิกคามะ. (2545). *วัฒนธรรมบทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมศิลปากร.
- ปรววรรณ ดวงรัตน์. (2557). *ของดี 4 ภาค ชุด ภาคอีสาน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.

- ประวีณา งามประภาสม. (2557). *ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาการจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านเมาะหลวง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- ประเวศ ะสี. (2547). *พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยาม.
- ปิ่น มุทุกันต์. (2537). *มรดกกรรมหลวงพ่อวัดปากน้ำ (พระมงคลเทพมุนี)*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิช.
- ไผท ฤธา. (2556). *วิถีชีวิตชุมชนแถบทุ่งกุลาร้อง*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2551). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2551*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์.
- พรชัย นาคสีทอง. (2553). *พลวัตทางพุทธสังคมและพุทธวัฒนธรรมของผู้คนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ (พ.ศ.2522-2553)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ (วิทยาเขตสงขลา).
- พรรณณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ. (2529). *อารยธรรมวัฒนธรรมในเขตทุ่งกุลาร้องไห้*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์.
- พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทตโต/วังหอม). (2550). *คุณค่าศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรม การบูชาพระธาตุนาดูน ของชาวอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระมหาปรม โสภาโส (กองคา). (2541). *ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาประสพฤทธิ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). (2550). *การบูชาในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร้อยเอ็ด.
- พระมหาวิระ สุขแสง. (2550). *พิธีกรรมมะม่วง*. พิมพ์มหาสารคาม: โรงพิมพ์ปริดาการพิมพ์.
- พระอริยานุวัตรเขมาจารีเถระ. (2536). *ประเพณีเกราะภิเษกอีสาน*. พิมพ์มหาสารคาม: โรงพิมพ์ปริดาการพิมพ์.
- พัฒนา กิติอาษา. (2557). *สู่วิถีอีสานใหม่*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- พิทยา สายหู. (2540). *พลวัตสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นานมีบุคส์พับลิเคชั่นส์.
- พายุ ภูคว่างษ์. (2557). *ความเชื่อและพิธีกรรมการบูชา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย (หลักสูตรและวิธีสอน) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น. (2560). *ประติมากรรมพระนารายณ์หินทราย*. พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์กรมศิลปากร.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2531). *แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคม*. พิมพ์พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.

- ภักดีพินิจประกอบศิริ. (2556). *ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน*
 ริมกว๊านพะเยา : กรณีศึกษาชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการท่องเที่ยว
 คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2537). *ความรู้พื้นฐานทางศาสนา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภาสกร คำภูแสน. (2552). *แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำจันทบุรี*
 จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคม
 วิทยาการพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มงกุฎแก่นเดียว. (2529). ประเพณีแซนโฎนตา: การสืบทอดและการดำรงอยู่ในนครบิณฑิพื้นที่ดั้งเดิม.
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 7 (2), 131-132.
- เมธี พิริยการนนท์. (2558). *กระบวนการสร้าง “จินตภาพ” “อัตลักษณ์” ชุมชนเมืองมหาสารคาม*.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผังเมืองและนฤมิตศิลป์
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ – การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติ*
ในสังคมไทย. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์พานานมีบุคคัพบลิคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. พิมพ์กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์พานานมีบุคคัพบลิคชั่นส์.
- รุ่งเรือง เลิศศิริกุล. (2546). *พลวัตทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านจำรุง*
ตำบลเนินฆ้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนชุมชนมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2548). *ศิลปะเขมร*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- ลัดดา จิตตคุตตานนท์. (2552). *การเปรียบเทียบรูปแบบและลักษณะเนื้อหาข่าวสารเพื่อการส่งเสริม*
สุขภาพของสื่อมวลชนท้องถิ่นในเขตภาคเหนือและภาคอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อมวลชน คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- วชิราภรณ์ วรรณโชติ. (2559). *การจัดพิธีสงฆ์โดยชุมชนชุมชนกุ้งกาสิงห์ ตำบลกุ้งกาสิงห์*
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วรรณัย พงศาชลากร. (2558). *ประติมากรรมเหมือนจริงของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7*. พิมพ์กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์วันนิดาการพิมพ์.
- วาโย ตึกประโคน. (2552). *ชอกแซกสุดขอบฟ้าตามหาปราสาทหินทั่วแผ่นดินถิ่นมหาสารคาม*.
 พิมพ์ร้อยเอ็ด: โรงพิมพ์รุ่งศิริการพิมพ์.
- วิฑูรย์ คุ่มหอม. (2551). *พิธีกรรมงานปีมีมวด*. พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- วิยะดา รัตนเพชร. (2556). *แนวทางการอนุรักษ์พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการดูแลรักษาสุขภาพชุมชน ตำบลกำพี้ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร. (2555). *ความสมดุลของการใช้พื้นที่ภายในโบราณสถานกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กรณีศึกษา ศาสนสถานประจำอโรคยาศาลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร. (2556). *ประเพณีสงฆ์ความเชื่อท้องถิ่นกับการดำรงอยู่ของโบราณสถาน ที่จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). *ศิลปะพม่า*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2554). *พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2557). *มองคติชนเห็นตัวตนชาติพันธุ์*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- ศุภลักษณ์ ไฉ่วัง. (2557). *ชาติพันธุ์ทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วันนิดาการพิมพ์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). *วัฒนธรรมและศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ลักษณ์.
- สมหมาย ชินนาค. (2529). *เขมรมองไทย: การค้นหาวาทกรรมและอุดมการณ์ที่มีต่อไทย โดยมองปฏิบัติการเชิงสังคมวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันของคนเขมร*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- สมัชชา เจียรนัย. (2551). *แนวทางการบริหารจัดการประเพณีแห่เทียนพรรษาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สยาม กิ่งเมือง. (2558). *อโรคยาศาล: ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อในจังหวัดขอนแก่น*. พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สะอาด ชันอาษา. (2537). *การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่ทุ่งกุลาร้องไห้ ระหว่างปี พ.ศ. 2512-2529: ศึกษากรณีบ้านสระโพนทอง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น. (2543). *รายงานการขุดแต่ง-ขุดค้น-บูรณะและปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โบราณสถานกู่บัวมาศ* (เอกสารสำเนา). พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม.
- สำนักศิลปากรที่ 8 ขอนแก่น. (2548). *สืบทอด สร้างสรรค์ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม*. พิมพ์ขอนแก่น: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม.

- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). *อำนาจของ ผี พราหมณ์ พุทธ*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แม่คำผาง.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2547). *ทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตอีสานใต้*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แม่คำผาง.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2555). *มหาสารคามมาจากไหน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แม่คำผาง.
- สุทัศน์ กองทรัพย์. (2552). *ลาวโซ่ง : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุภัตรา สุภาพ. (2541). *สังคมไทยและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม: ครอบครัวยุคใหม่: ศาสนา: ประเพณี*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยาม.
- สุภาวดี เชื้อพราหมณ์. (2556). *พลวัตวิถีชีวิตพื้นถิ่นของชุมชนและเรือนในลุ่มทะเลสาบสงขลา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *ทฤษฎีวัฒนธรรมของเกย์รช*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- อคิน รพีพัฒน์. (2555). *วัฒนธรรมคือความหมายทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ดเกย์รช*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- องค์การบริหารส่วนตำบลบัวมาศ. (2561). *บริบทพื้นที่พื้นที่ที่รับผิดชอบในตำบลบัวมาศ*. พิมพ์มหาสารคาม: โรงพิมพ์สหบรรปือ (เอกสารสำเนา).
- อนุสรณ์ บุญชัย. (2550). *ประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสาน*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก นาคะบุตร. (2545). *ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เซ็นจูรี่ จำกัด.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2547). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระบวนทัศน์และบทบาท ในประชาสังคม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อังคณา ใจเทิม. (2546). *คุณค่าสังคมและวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉรา ภาณุรัตน์. (2555). *ความเชื่อมโยงสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรม*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เซ็นจูรี่ จำกัด.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2553). *สังคมพลวัต การเมืองพลวัต*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อำคา แสงงาม. (2554). *การฟื้นฟูประเพณีทรงกู่*. พิมพ์ขอนแก่น: โรงพิมพ์พิมพ์สำเร็จ.
- อำภา บัวระภา. (2560). *วัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนอีสาน*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- อุดม เขยกิจวงศ์. (2552). *วัฒนธรรมขอมกับความสัมพันธ์ไทย*. พิมพ์กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภูมิปัญญา.
- อุดม บัวศรี. (2546). *วัฒนธรรมอีสาน*. พิมพ์ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- อุทัย หิรัญโต. (2526). *สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มนุษยวิทยา*. พิมพ์กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.

Charles Cooley. (1929). Social control and social learning models of delinquency A Synthesis. *Criminology*, 14, 17–40.

Clifford Geertz. (1973). *The Religion of Java*. Chicago: University Chicago Press.

Comte. (1988). *The Enlightenment and the Founding of Sociology in France*,
In Sociological Theory, George, Ritzer. 2 nd ed. New York: University of
Maryland Press.

Ferdinand de Saussure. (2002). *Sign*. London and Chicago: University of Chicago Press.

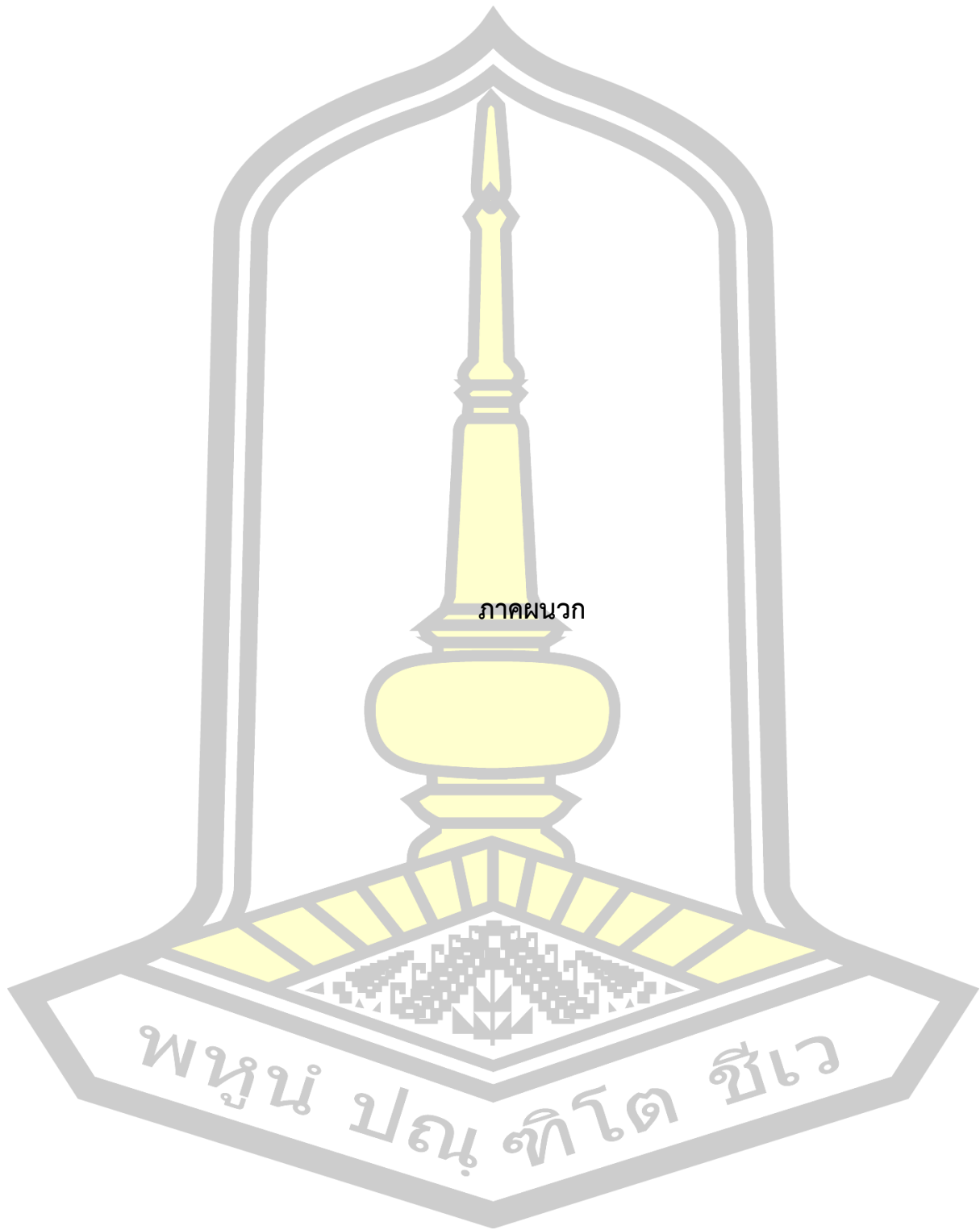
Fred. W.Riggs. (1967). *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press.

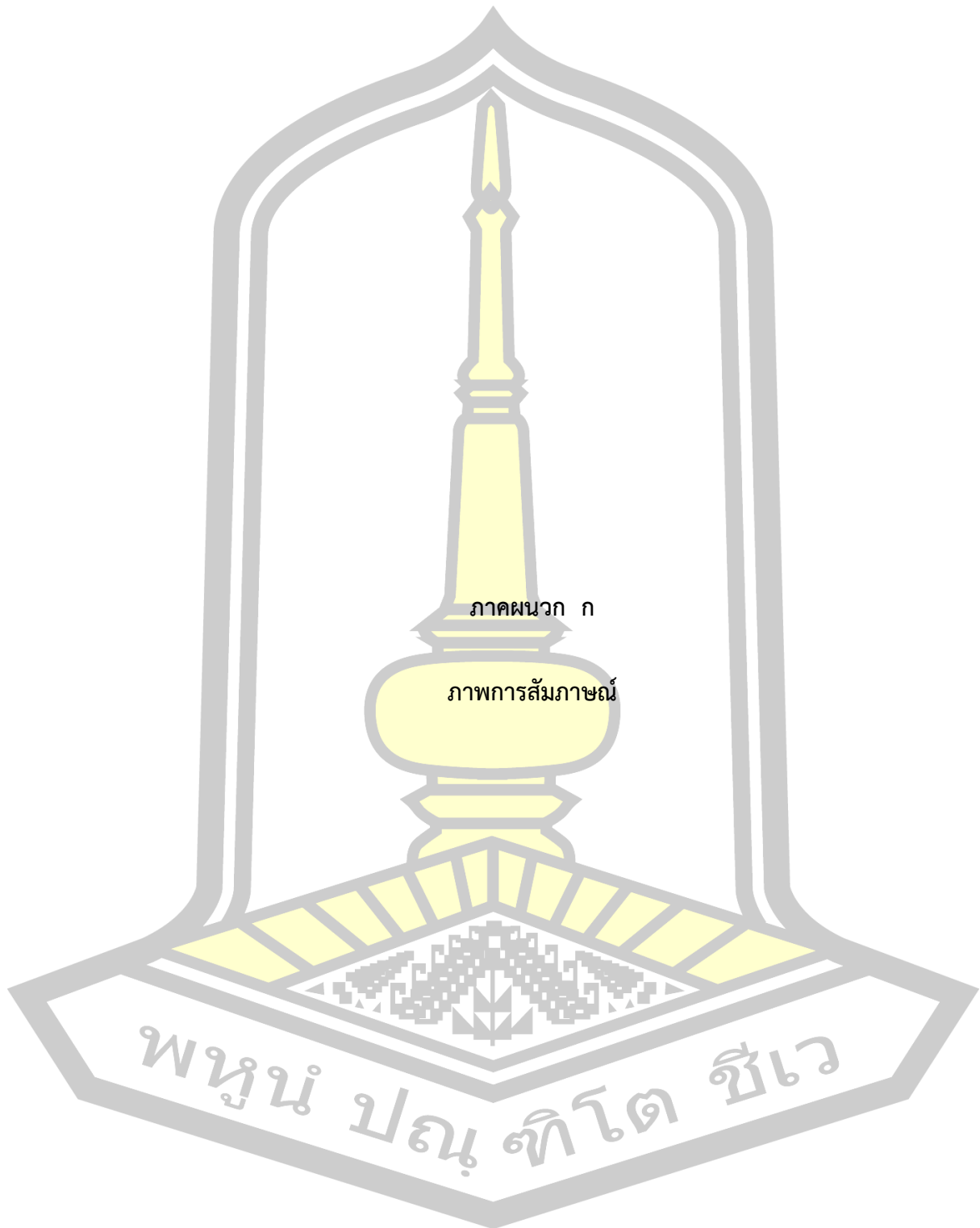
Koizumi, Junko. (1992). The communication of Suai from Northeast Siam in the
Middle of the Nineteenth Century. *Journal of Southeast Asian Studies*, 23,
276–307.

Pye. (1968). *Communication and Political Development*. Princeton: Princeton
University Press.

Roland Barthes. (1967). *Myth*. Princeton: Princeton University Press.

ภาพการสัมภาษณ์

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 50 สัมภาษณ์ พระอธิการภูมินทร์ สุภกิจใจ เจ้าอาวาสวัดสว่างโนนทัน

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 51 สัมภาษณ์ พระทองสา

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 52 สัมภาษณ์ พระอธิการสรายุทธ กนต์สีโล

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 53 สัมภาษณ์ พระอัมรินทร์ อานนุโท

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 54 สัมภาษณ์ พ่อน้อย ชีชา ปราชญ์ชาวบ้าน

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 55 สัมภาษณ์ นายวิเชียร ปัดคำ

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 56 สัมภาษณ์ นายสมจิตร ทุพรม กลุ่มเลี้ยงโคกระบือ

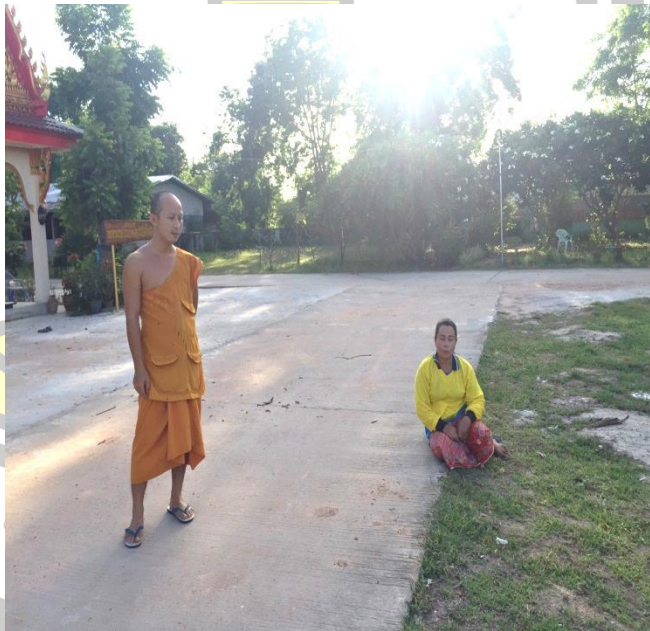
ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 57 สัมภาษณ์ นายอนุวัฒน์ และนายสุรียนต์ มุลกวนบ้าน กลุ่มบริหารท้องถิ่น

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 58 สัมภาษณ์ นายสาคร เฉยไธสง กลุ่มอาชีพเพาะเห็ด

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 59 สัมภาษณ์ นางสมบูรณ์ ผุยบัวค้อ กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 60 สัมภาษณ์ นายทองนาค นาหนองขาม, นางบังอร พิเศษ กลุ่มทำหมวก นางสร้อย ทองสิทธิ์ นางฉวี สีขาว กลุ่มไม้กลวาด

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 61 สัมภาษณ์ กลุ่มการเกษตร

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 62 สัมภาษณ์ นายชูวิทย์ กลุ่มหัวหน้านามัย และนายจักร แสนรัตน์ กลุ่มผู้นำชุมชน

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 63 สัมภาษณ์ นางสมลักษณ์ หนองเส

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 64 สัมภาษณ์ นางแบบ ศิริมนตรี

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 65 สัมภาษณ์ นางทองยูน โพธิ์ผล

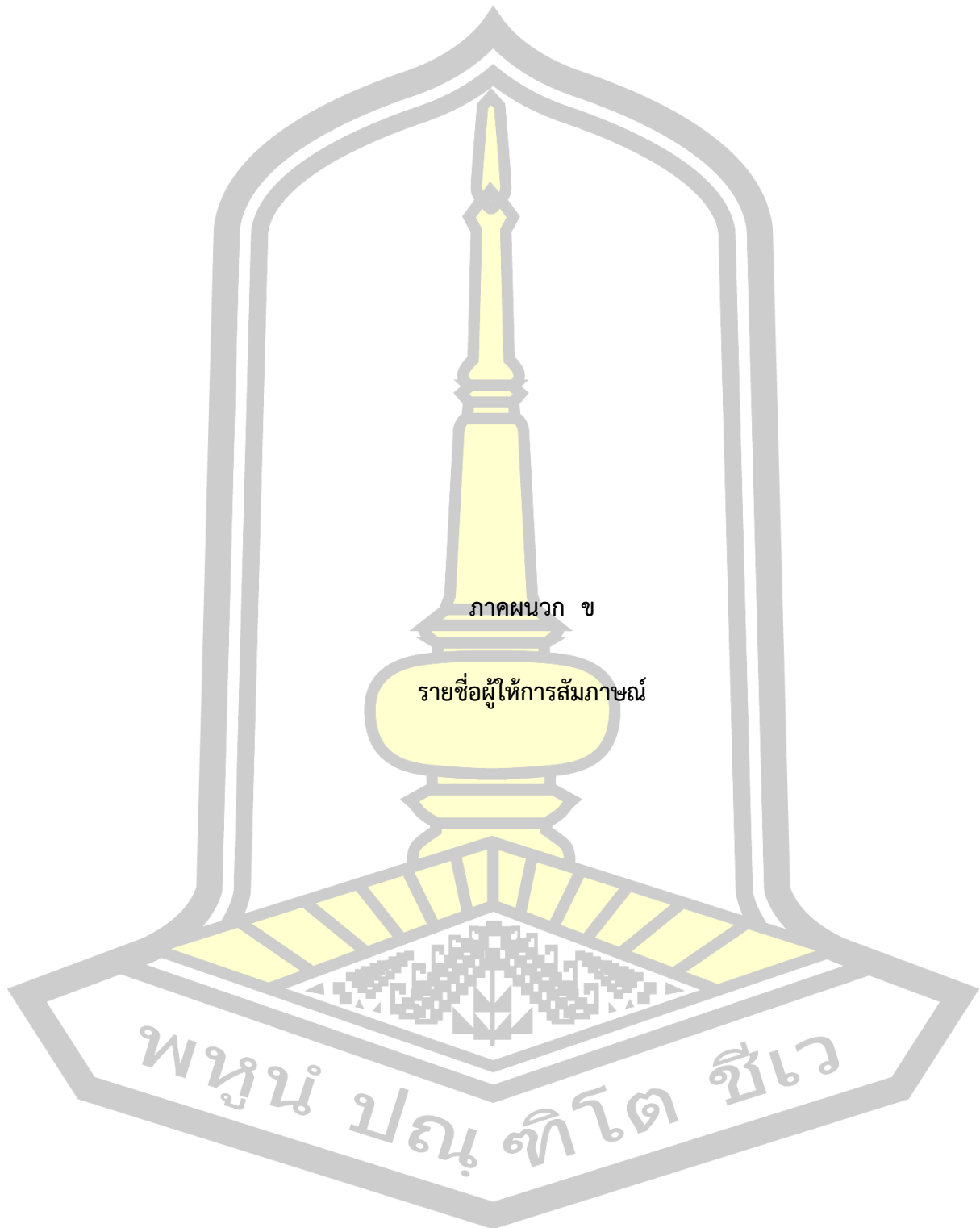
ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 66 สัมภาษณ์ นางมนตรี ทองกลาง

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 67 สัมภาษณ์ นางสาวกรทิพย์ เทศารินทร์ ครูโรงเรียนบ้านบัวมาศ

รายชื่อผู้ให้การสัมภาษณ์

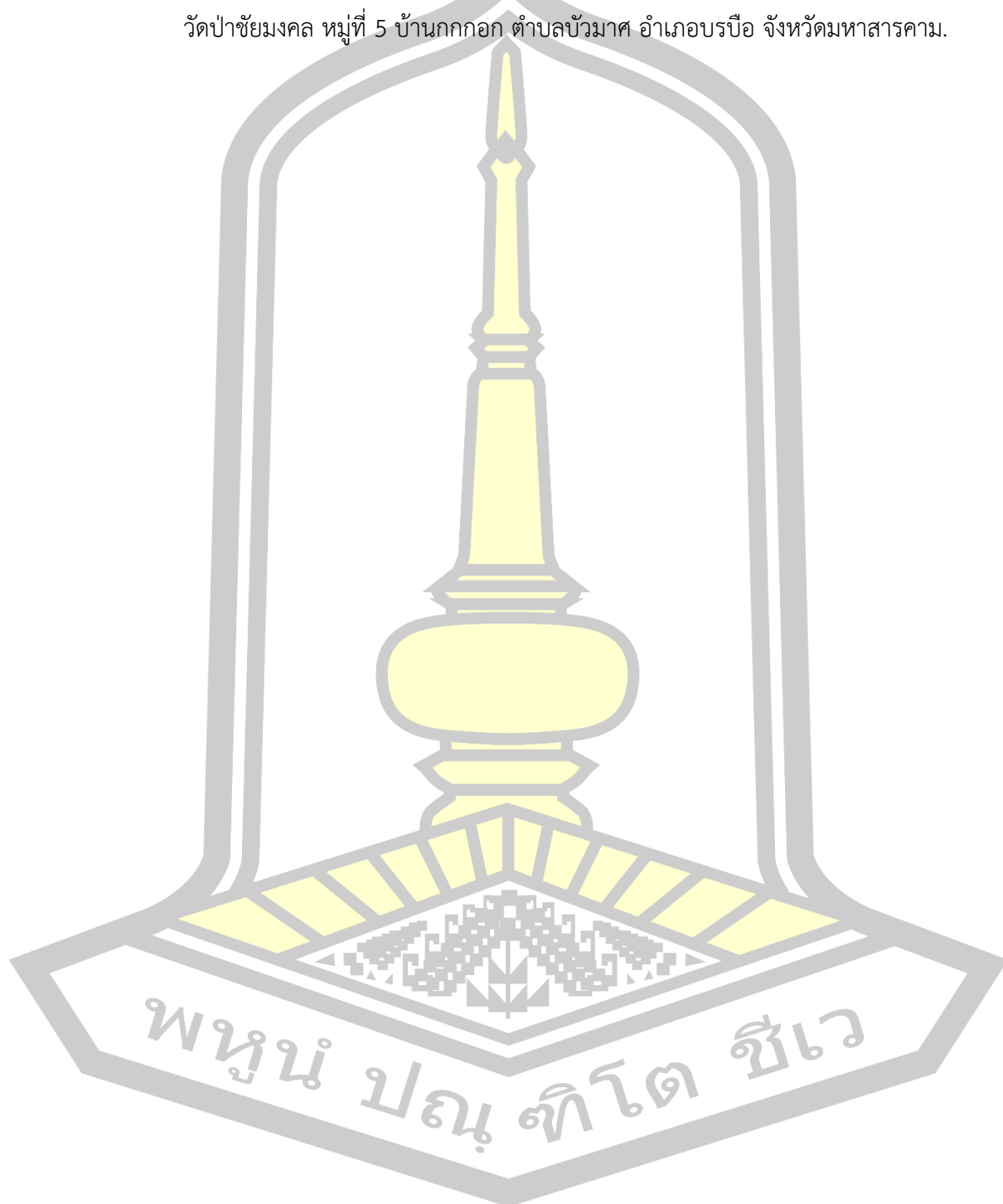
- กรทิพย์ เทศารินทร์. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ. ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- จัญญา พรอินทร์. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชาวบ้าน. ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- จักรี แสนรัตน์. (7 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ตัวแทนชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 7 บ้านหนองแวง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ฉวีวรรณ สีขาว. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มทำหมวก. ที่บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ชาตรีพล สีนา. (12 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ช่วย ช่างหล่อ. (24 มิถุนายน 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 8 บ้านหนองทุ่ม ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ชัยรัตน์ พรอินทร์. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ชวิทย์ แก้วมนตรี. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน ตำบลบัวมาศ. ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 6 บ้านดอนจัว ตำบลดอนจัว อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ดำ แก่นวงษ์. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า. ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- บงอร พิเศษ. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มทำหมวก. ที่บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ประดิษฐ์ คำกอง. (7 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำศาสนา. ที่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 9 บ้านหนองแวง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ปัญญา ลาระคร. (16 กันยายน 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชาวบ้าน. ที่บ้านเลขที่ 63 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ทองนาค นาหนองขาม. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มทำไม้กวาด. ที่บ้านเลขที่ 93 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ทองสา จนทสาลี (พระ). (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองแวง ที่บ้านเลขที่ 121 หมู่ที่ 4 บ้านหนองแวง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ทองจันทร์ คนคง. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ทองย่น โพธิ์ผล. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มการเกษตร. ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- น้อย ชิชา. (17 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำด้านพิธีกรรม. ที่บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

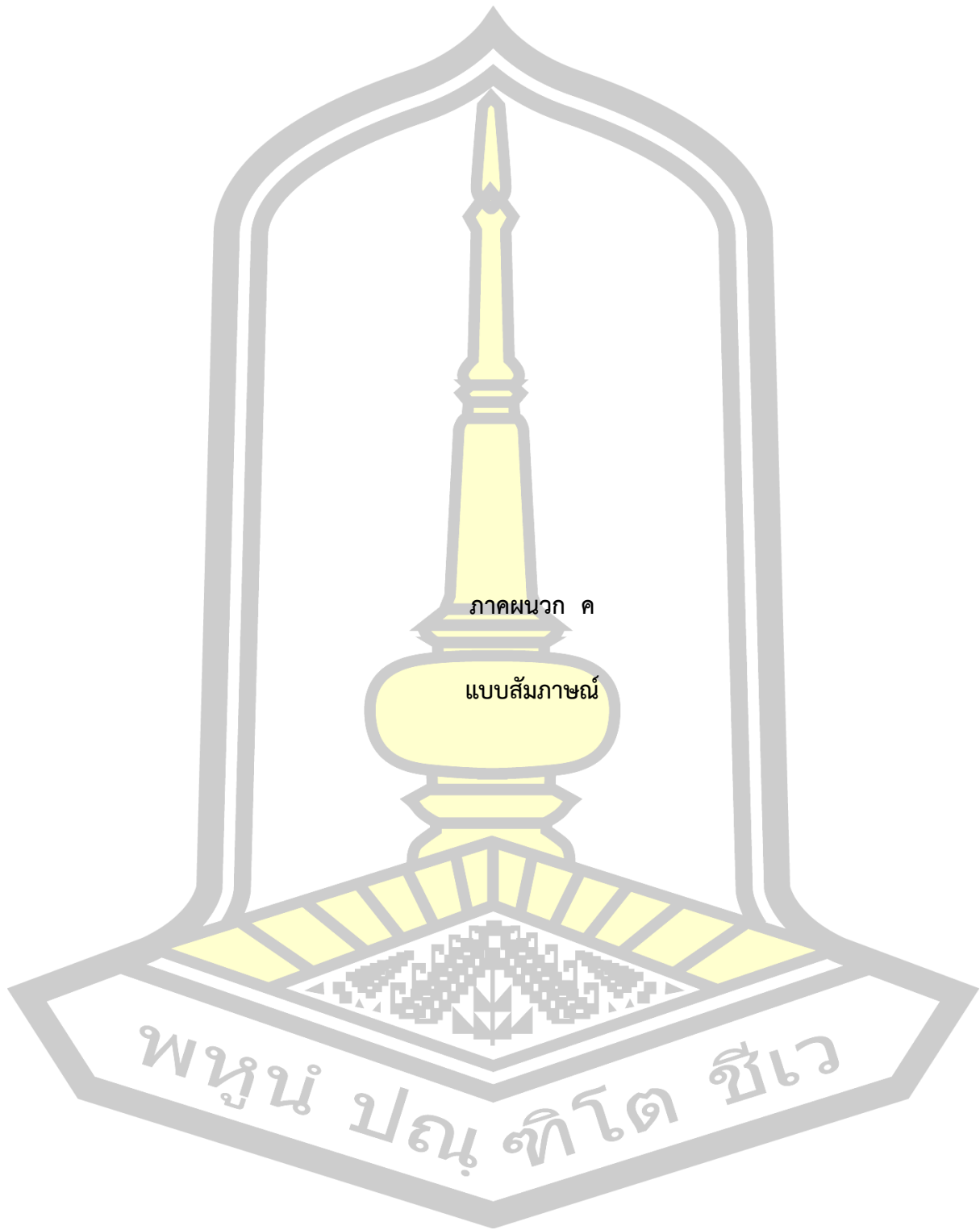
- น้อย โคตรสมบัติ. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- นุกูล ปัดคำ. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 1 บ้านหนองตุ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- แบบ ศิริมนตรี. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มการเกษตร. ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 9 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- บุญท่อม หารสุโพธิ์. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ปู่ คุณแสน. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ประเสริฐ พันวงษ์. (20 พฤศจิกายน 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 6 ตำบลนาข่า อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม.
- ภูมินทร์ สุกกิจใจ (พระอธิการ). (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. เจ้าอาวาสวัดสว่างโนนทัน. ที่บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 5 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- มอญ ดินถวัลย์. (30 พฤศจิกายน 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- มนตรี ทองกลาง. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มทอผ้าไหม. ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- รัฐจวน อภัย. (12 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- วิเชียร ปัดคำ. (1 พฤศจิกายน 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มพัฒนาชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 7 บ้านอุทัยทิศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- วิรัตน์ ช่างหล่อ. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- ศศิธร ชนะพจน์. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า. ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 6 บ้านทุ่งสว่าง ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สมจิตร ทุพร. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มเลี้ยงโคกระบือ. ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สมจิตร แสงกล้า. (5 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ที่ 5 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สรายุทธ กนต์สีโล (พระอธิการ). (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองตุ. ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 3 บ้านหนองตุ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สงัด จันทะพัต. (30 พฤศจิกายน 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำศาสนา. ที่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สาคร เฉยไธสง. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มอาชีพเพาะเห็ด. ที่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

- สายฝน พุยบัวค้อ. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม. ที่บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สมควร ตะโคตร. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สมลักษณ์ หนองเส. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มพ่อค้าแม่ค้า. ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สมบูรณ์ พุยบัวค้อ. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มทอผ้าไหม. ที่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สร้อย ทองสิทธิ์. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มไม้กวาด. ที่บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สาย เหลาลิน. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำด้านศาสนา. ที่บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สวย ฮ้อยทอง. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 51 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สุภารัตน์ แห้วจันทา. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สุรียนต์ มูลกวนบ้าน. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มบริหารท้องถิ่น. ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 7 บ้านอุทัยทิศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- เสถียร ปัดคำ. (12 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำด้านศาสนา. ที่บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- แสง ปัดคำ. (17 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำด้านพิธีกรรม. ที่บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- สำลี พันวงษ์. (24 มิถุนายน 2560). *สัมภาษณ์*. ปราชญ์ชาวบ้าน. ที่บ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 8 บ้านโนนทัน ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- โส สีखा. (24 มิถุนายน 2560). *สัมภาษณ์*. ผู้นำพิธีกรรม. ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- หนู คุณแสน. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- เหวย นาหนองขาม. (18 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. ที่บ้านเลขที่ 93 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- อนุวัฒน์ มูลวงศ์. (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มบริหารท้องถิ่น. ที่บ้านเลขที่ 92 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- อรุณย์ แห้วจันทา. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 2 บ้านบัวมาศ ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.
- อรัญ ช่างหล่อ. (10 ตุลาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

อ่อนสี ภูริบ. (12 สิงหาคม 2560). *สัมภาษณ์*. กลุ่มชุมชน. ที่บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 5 บ้านบัวมาศ ตำบล บัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

อัมรินทร์ อานนโท (พระ). (5 ธันวาคม 2560). *สัมภาษณ์*. พระเลขาตำบลบัวมาศ. ที่เลขที่ 90 วัดป่าชัยมงคล หมู่ที่ 5 บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง พลวัตประเพณีสงกรานต์ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สำหรับสัมภาษณ์ประชาชนในตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

1.1 ชื่อ.....สกุล.....อายุ..... ปี
 อยู่บ้านเลขที่.....บ้าน.....ตำบล.....
 อาชีพ.....
 สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ 2 ความหมายและความสำคัญของกุ่มบัวมาศที่มีต่อชุมชนตำบลบัวมาศ

2.1 วิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชนตำบลบัวมาศที่มีต่อกุ่มบัวมาศเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.2 ด้านการขนานและพิธีกรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.3 ด้านประเพณีและวัฒนธรรมเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2.4 ด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

พญณี มณู ทิโต ชีเว

ตอนที่ 3 ด้านพลวัตประเพณีสงฆ์บัวมาศ

3.1 ด้านภูมิทัศน์พื้นที่กุ่มบัวมาศเป็นอย่างไร

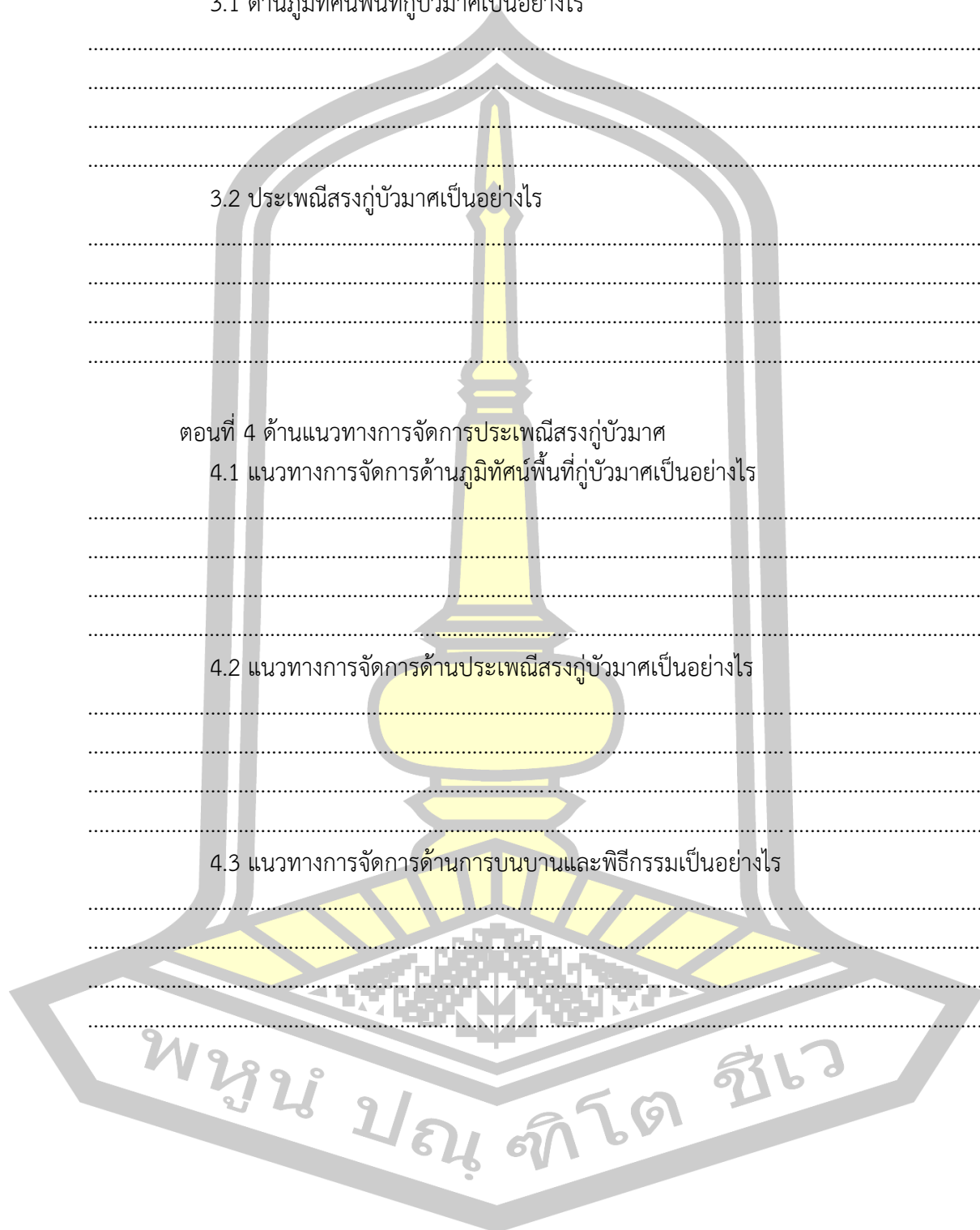
3.2 ประเพณีสงฆ์บัวมาศเป็นอย่างไร

ตอนที่ 4 ด้านแนวทางการจัดการประเพณีสงฆ์บัวมาศ

4.1 แนวทางการจัดการด้านภูมิทัศน์พื้นที่กุ่มบัวมาศเป็นอย่างไร

4.2 แนวทางการจัดการด้านประเพณีสงฆ์บัวมาศเป็นอย่างไร

4.3 แนวทางการจัดการด้านการขนานและพิธีกรรมเป็นอย่างไร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	พระพรทอง แก้วทองมี (สนุติมโน)
วันเกิด	วันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2528
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 2 ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 90 หมู่ที่ 5 ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	เจ้าคณะตำบลบัวมาศ เจ้าอาวาสวัดป่าชัยมงคล เลขที่ 90 หมู่ที่ 5 วัดป่าชัย มงคล บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	เลขที่ 90 หมู่ที่ 5 วัดป่าชัยมงคล บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2546 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนยางวิทยาคม จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2558 ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยวิทยบริการจังหวัดมหาสารคาม (วัดอภิสิริ) วิทยาเขตขอนแก่น พ.ศ. 2561 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พ.น. ป.น. ท.โต ชี.เว